ELIAS CANETTI

Facla în ureche

DACIA

ELIAS CANETTI

Facla în ureche

(Povestea vieții)
1921—1931

Traducere, tabel cronologic și note de
Elena Viorel

Editura Dacia
Cluj-Napoca 1986

Pentru Veza Canetti
(1897—1963)

Coperta de *Epaminonda Tiotiu*

© *Editura Carl Hanser, München, Viena, 1980.*
Toate drepturile asupra acestei versiuni aparţin Editurii Dacia.

TABEL CRONOLOGIC

Stima față de oameni începe prin aceea că nu le ignori cuvintele.

Canetti, *Facla în ureche* (1980)

1905 25 iulie se naște la Rusciuc (Bulgaria), Elias, primul copil al unei familii sefarde.

1908 5 octombrie, Bulgaria se proclamă independentă.
6 octombrie, Austro-Ungaria anexează Bosnia și Herțegovina.

1911 În iunie se mută împreună cu părinții și cu cei doi frați mai mici, Nissim și Georg, în Anglia.
Începe școala la Manchester.

1912 8 octombrie, izbucnește primul război balcanic (pînă în 30 martie 1913). Tot la 8 octombrie moare subit tatăl, Jacques Canetti, avînd doar 31 de ani. Moartea sa prematură îl va afecta și marca pentru toată viața pe viitorul scriitor, constituind evenimentul cel mai trist al copilăriei sale.

1913 29 iunie—10 august, al doilea război balcanic.
Mathilde Canetti părăsește Anglia împreună cu cei trei fii, stabilindu-se temporar la Lausanne. Prin metode proprii, mama reușește să-l învețe pe Elias limba germană.
Toamna familia se stabilește la Viena. Elias urmează aici cursurile școlii primare.

1914 28 iunie, atentatul de la Sarajevo.
1—12 august, succesive declarații de război; izbucnește primul război mondial.
Tînărul Canetti trăiește nemijlocit entuziasmul maselor pe străzile Vienei la declanșarea primului război mondial.

1916 Familia se mută în Elveția, țară neutră.
27 august, România declară război Austro-Ungariei.

1917 Canetti urmează cursurile Liceului Real al Școlii Cantonale din Zürich, unde este impresionat de pregătirea excepțională a profesorilor. Ca adult își va aduce aminte cu multă plăcere de această perioadă fericită din viața sa.

11—15 martie, revoluția burghezo-democratică din Rusia; regimul țarist este răsturnat.

7 noiembrie, Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

1918 *11* noiembrie, Germania cere armistițiu; sfîrșitul primului război mondial.

1919 Ianuarie—martie, „Republica de la Weimar" este zguduită de lupte de clasă. Proclamarea unor republici sovietice efemere la Bremen și în Bavaria, ce vor fi reprimate în sînge.

1921 La insistențele mamei, Elias, părăsește „paradisul" din Zürich și pleacă la Frankfurt pe Main, pentru a-și continua cursurile la Liceul Real Köhler. Examen de bacalaureat în 1924.

1922 16 aprilie, Tratatul germano-sovietic de la Rapallo.

24 iunie, ministrul german de externe, Walther Rathenau, este asasinat de membrii unei organizații fasciste.

1924 Canetti pleacă la Viena.

Începe studiul chimiei la Universitatea din Viena.

Asistă la primele prelegeri ale lui Karl Kraus, unde o cunoaște pe Veza Tauber-Calderon, viitoarea soție.

Primele preocupări privitoare la o operă care să trateze problema massei.

Apare *Armata de cavalerie* a lui Isaak Babel.

1925 Apare postum romanul *Procesul* de Franz Kafka.

1927 15 iulie, incendiul Palatului de Justiție din Viena. Cu această ocazie Canetti face importante observații privind comportamentul maselor.

1928 Bertolt Brecht, *Opera de trei parale.*

Pe perioada vacanței de vară Canetti face o vizită la Berlin, unde cunoaște numeroși intelectuali și oameni de artă, printre care Bertolt Brecht, Isaac Babel, George Grosz.

Traduce ocazional din Upton Sinclair pentru Editura Malik.

1929 Canetti revine la Viena.

24 octombrie, crah la bursa din New-York; începutul marii crize economice mondiale (1929—1933).

Erich Maria Remarque publică *Pe frontul de vest nimic nou.*

1930 Concepe seria de romane *Comedie Humaine an Irren (Comedia umană a nebunilor),* care însă, rămîne neterminată.

1930—1943 Robert Musil, *Omul fără calități.*

1931 Toamna, termină romanul *Kant fängt Feuer (Kant în flăcări),* apărut mai tîrziu cu titlul *Die Blendung (Orbirea).*

Iarna, începe lucrul la drama *Hochzeit (Nuntă).*

1932 Apare drama *Nuntă,* (Berlin, Editura S. Fischer).

Îl întîlnește pe Hermann Broch.

1933 30 ianuarie, Adolf Hitler este numit cancelar al Reichului; începutul dictaturii naziste în Germania.
15 martie, lovitură de stat în Austria; se instituie dictatura cancelarului E. Dolfuss.
Canetti îi întîlnește pe Alban Berg, Georg Merkel, Robert Musil, Abraham Sonne, Fritz Wotruba.
Își vizitează mama și frații la Paris.
Începe să lucreze la drama *Komödie der Eitelkeit* (Comedia vanității).

1934 Ianuarie, termină *Comedia vanității.*
12—15 februarie, lupte armate la Viena împotriva dictaturii. Răscoala maselor populare este înecată în sînge.
În februarie, Canetti și Veza Tauber-Calderon se căsătoresc.
25 iulie, tentativă fascistă de lovitură de stat în Austria; cancelarul E. Dolfuss este asasinat.

1935 Apare romanul *Orbirea,* Viena, Leipzig, Zürich (Editura Reichner) care trece aproape neobservat.

1936 Apare *Orbirea* în limba cehă, Praga (Editura L. Malžac).

1937 Se stinge din viață la 15 iunie mama scriitorului, Mathilde Canetti.

1938 11—12 martie, Germania hitleristă ocupă Austria („Anschluß").
Împreună cu soția, Canetti părăsește Viena, îndreptîndu-se spre Paris.
9—10 noiembrie, mare pogrom împotriva evreilor din Germania și Austria („noaptea de cristal").

1939 După o scurtă ședere la Paris, familia Canetti se stabilește la Londra. Scriitorul se dedică vastului studiu antropologic și sociologic *Masse und Macht (Masă și putere).*
1 septembrie, Germania atacă Polonia; începutul celui de al doilea război mondial.

1940 22 iunie, înfrîntă de Germania, Franța capitulează.

1941 22 iunie, Germania atacă Uniunea Sovietică.
7 decembrie, Japonia atacă S.U.A.

1942 20 ianuarie, Conferința de la Wannsee; hitleriștii adoptă un plan privind exterminarea evreilor în Europa.
Canetti începe lucrul la culegerea de aforisme *Die Provinz des Menschen. Aufzeichnungen (Provincia omului. Însemnări),* ca o compensație la dificila misiune ce și-a asumat-o cu *Masă și putere.*

1943 Hermann Hesse, *Jocul cu mărgelele de sticlă.*

1945 9 mai, capitularea Germaniei hitleriste.
2 septembrie, capitularea Japoniei. Sfîrșitul celui de al doilea război mondial.

1946 Apare, la Londra, traducerea romanului *Orbirea,* sub titlul Auto da Fé (Editura J. Cape).

1947 Apare romanul *Orbirea* tradus în S.U.A. cu titlul *The Tower of Babel.* Thomas Mann, *Doctor Faustus.*

1948 Apare *Orbirea* într-o nouă ediție, München (Editura Willi Weismann); romanul nu este remarcat în mod deosebit nici de data aceasta.
14 mai, proclamarea statului Israel. Conflicte armate cu țările arabe vecine.

1949 Apare traducerea în limba franceză a romanului *Orbirea* cu titlul *La Tour de Babel,* Paris, Grenoble (Editura B. Artheaud). Cu această ocazie, scriitorul este distins cu „Grand Prix International du Club Français du Livre".
8 mai, proclamarea Republicii Federale Germania.
7 octombrie, proclamarea Republicii Democrate Germane.

1950 Apare la München (Editura Willi Weismann) piesa *Komödie der Eitelkeit (Comedia vanității).* Dramă în trei părți.

1951 Lion Feuchtwanger, *Goya sau drumul spinos al cunoașterii.*
Heinrich Böll, *Unde ai fost, Adame?*

1952 Canetti lucrează la drama *Die Befristeten (Oameni cu soroc).*

1954 Călătorește la Marakeș. Impresiile vor fi consemnate cîteva luni mai tîrziu și publicate în 1968.

1956 La 6 noiembrie are loc la Oxford premiera dramei *Oameni cu soroc,* sub titlul *The Numbered,* jucată de „Oxford Playhouse Company".
Friedrich Dürrenmatt, *Vizita bătrînei doamne.*

1957 Canetti călătorește în Provența și Italia.

1960 Apare studiul *Masse und Macht (Masă și putere),* Hamburg, (Editura Classen), rodul a peste 30 de ani de muncă.

1961 Călătorește în Grecia.

1962 Apare o selecție din opera lui Canetti sub titlul *Welt im Kopf (Un univers în minte),* cu o introducere de Erich Fried, Graz și Viena (Editura Stiasny).
Friedrich Dürrenmatt, *Fizicienii.*

1963 Mai, se stinge din viață Veza Canetti.
Urmează vizite frecvente la Paris, la fratele său Georges.
Toamna se reeditează *Orbirea* la München, la Editura Carl Hanser, care din acest moment va prelua tipărirea tuturor creațiilor canettiene.
Apare la Londra și New York *Crowds and Power,* versiunea în limba engleză a vastului studiu *Masă și putere.*

1964 Apare la München (Editura Carl Hanser) volumul *Dramen. (Nuntă. Comedia vanității. Oameni cu soroc).*

1965 Publică volumul *Însemnări 1942—1948,* München, (Editura Carl Hanser).
Premiera piesei *Comedia vanității* la Teatrul de Stat din Braunschweig — o reprezentație controversată.
Premiera piesei *Nuntă* tot la Teatrul de Stat din Braunschweig.

1966 I se conferă Premiul pentru literatură al orașului Viena.

1968 Apare la München (Editura Carl Hanser) volumul *Die Stimmen von Marrakesch. Aufzeichnungen nach einer Reise (Vocile de la Marakeș. Însemnări de călătorie).*

I se acordă Marele Premiu de Stat al Austriei.

Are loc premiera piesei *Oameni cu soroc* la Teatrul Mic din Bonn — Bad Godesberg.

1969 I se decernează Premiul pentru literatură al Academiei de Arte Frumoase din Bavaria.

1970 Apare volumul *Alle vergeudete Verehrung. Aufzeichnungen 1949—1960 (Venerații risipite. Însemnări 1949—1960),* München, (Editura Carl Hanser).

1971 Se căsătorește cu Hera Buschor.

În august moare fratele său Georges, la Paris.

Începe să lucreze la romanul autobiografic *Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend (Limba salvată. Istoria unei tinereți).*

1972 Se naște fiica scriitorului, Johanna Canetti.

Publicarea culegerii *Die gespaltene Zukunft. Aufsätze und Gespräche (Viitorul dezagregat. Articole și dialoguri), München* (Editura Carl Hanser).

I se conferă Premiul Georg Büchner.

1973 Apare *Die Provinz des Menschen. Aufzeichnungen 1942—1972 (Provincia omului. Însemnări 1942—1972).*

Apare *Die Blendung (Orbirea)* în traducerea lui Mihai Isbășescu, București (Editura Univers).

1947 Publică *Der Ohrenzeuge. Fünfzig Charaktere (Martorul auditiv. Cincizeci de caractere),* München (Editura Carl Hanser).

1975 I se conferă Premiul Franz Nabl și Premiul Nelly Sachs.

Publică culegerea *Das Gewissen der Worte. Essays (Conștiința cuvintelor. Eseuri),* München (Editura Carl Hanser).

1976 Apare *Der Beruf des Dichters (Profesiunea poetului),* München (Editura Carl Hanser).

1977 Apare volumul autobiografic *Die gerettete Zunge. Geschichte einer Jugend (Limba salvată. Istoria unei tinereți),* dedicat memoriei fratelui său Georges.

I se conferă Premiul Gottfried Keller.

1978 *Comedia vanității* este reprezentată cu mult succes de Hans Hollmann la Basel.

1980 Apare volumul al doilea din autobiografia canettiană *Die Fackel im Ohr. Lebensgeschichte 1921—1931 (Facla în ureche. Povestea vieții 1921—1931),* München (Editura Carl Hanser).

1981 I se decernează Premiul Nobel pentru literatură și Premiul Franz Kafka.

1984 Apare *Limba salvată. Istoria unei tinereți.* Traducere și prefață de Elena Viorel, Cluj-Napoca (Editura Dacia).

1985 Apare cel de al treilea volum din romanul autobiografic *Das Augenspiel. Lebensgeschichte 1931—1937 (Jocul privirilor. Povestea vieții 1931—1937),* München (Editura Carl Hanser).

Cu prilejul împlinirii vîrstei de 80 de ani, în luna iulie apare volumul omagial *Hüter der Verwandlung. Beiträge zum Werk Elias Canetti (Păzitor al prefacerii. Contribuții la opera lui Elias Canetti),* München (Editura Carl Hanser).

Apare volumul *Canettis Anthropologie und Poetik (Antropologia și poetica lui Elias Canetti),* sub redacția germanistului polonez Stefan H. Kaszynski, München (Editura Carl Hanser). Volumul cuprinde lucrările unei conferințe internaționale privind antropologia și poetica lui Canetti, care a avut loc, anul trecut, la Universitatea „Adam Mickiewicz" din Poznan.

Apare *Provincia omului. Însemnări 1942—1972.* În românește de Al. Sahighian, București (Editura Univers).

Canetti trăiește la Londra și Zürich, ducînd o viață retrasă.

INFLAȚIE ȘI NEPUTINȚĂ
Frankfurt 1921—1924

PENSIUNEA CHARLOTTE

Desele schimbări de decor ale copilăriei mele le-am consemnat fără rezerve. N-am regretat niciodată că de copil am fost supus unor impresii atît de puternice și contradictorii. Fiecare loc nou, oricît mi s-ar fi părut de străin la început, mă cucerea prin specificul lui și prin imensele sale ramificații.

Un singur pas l-am resimțit cu amărăciune, n-am uitat niciodată că am părăsit Zürich-ul. Aveam 16 ani și mă simțeam atît de legat de oameni și de locuri, de școală, de țară, de literatură, ba chiar și de limba pe care mi-o însușisem în ciuda opoziției tenace a mamei, încît n-aș fi dorit să le părăsesc niciodată. După doar cinci ani de ședere la Zürich, chiar și la această vîrstă fragedă, simțeam că ar trebui să nu mai plec niciunde și să-mi petrec întreaga viață aici, într-o prosperitate spirituală mereu sporită.

Ruptura a fost violentă și toate argumentele mele, izvorîte din dorința de a rămîne, fuseseră privite cu ironie. După discuția nimicitoare în care mi s-a hotărît soarta, mă vedeam ridicol și descurajat ca un laș, care, de dragul cărților, nu privește viața în față, ca un arogant îndopat cu știință falsă ce nu folosește la nimic, ca un mărginit și mulțumit de sine, ca un parazit, ca un pensionar, ca un moșneag, înainte de a mă fi afirmat în vreo direcție.

În noul mediu, a cărei alegere se făcuse în împrejurări rămase pentru mine obscure, reacționam în două feluri împotriva brutalității schimbării: o dată prin nostalgia, care trecea drept o boală proprie oamenilor în a căror țară trăisem și pe care o percepeam și eu profund, și de aceea simțeam că le aparțin; al doilea fel era o atitudine critică față de noul meu mediu. Trecuseră vremurile cînd tot ce era necunoscut mă invada în voie. Căutam să mă apăr împotriva acestui fapt, deoarece el îmi fusese impus. Pur și simplu nu eram în stare să mă apăr, pentru asta eram de felul meu prea sensibil. Astfel început o perioadă de meditație critică și de tensiune. Tot ce era

altfel decît cunoșteam îmi apărea exagerat și ciudat. Ajungeam să iau cunoștință de mai multe lucruri deodată.

Ne mutasem la Frankfurt și, deoarece împrejurările erau nesigure și nu știam cît vom rămîne, am tras la o pensiune. Aici locuiam în două camere, destul de înghesuiți, mult mai aproape de alți oameni decît fusesem vreodată; noi ne simțeam de fapt ca o familie, dar mîncam jos împreună cu alții la o masă lungă. La pensiunea Charlotte am cunoscut tot felul de oameni, pe care-i vedeam zilnic în timpul mesei de prînz și care se schimbau doar rar. Unii au rămas aici de-a lungul celor doi ani pe care i-am petrecut pînă la urmă în această pensiune, alții doar un an sau numai o jumătate; erau foarte diferiți, toți mi s-au întipărit în minte, dar trebuia să fiu foarte atent pentru a înțelege despre ce vorbeau. Frații mei, pe atunci de 11 și 13 ani, erau cei mai mici, urmam apoi eu, cu cei 17 ani ai mei.

Locatarii nu coborau totdeauna. Domnișoara Rahm, o tînără manechină, frumusețea mondenă a pensiunii, subțirică, foarte blondă, venea doar rareori la masă. Pentru păstrarea siluetei mînca puțin, și tocmai de aceea se vorbea mult despre ea. Nu exista bărbat să n-o urmărească cu privirea, nu era unul care să n-o rîvnească și, pentru că se știa că în afară de vechiul ei prieten, proprietarul unui magazin de modă bărbătească, care nu locuia la pensiune, o mai vizitau și alți bărbați, mulți se gîndeau la ea și o examinau cu satisfacție ca pe un lucru ce ți s-ar cuveni și care într-o zi ar putea chiar să-ți revină. Femeile o bîrfeau. Bărbații, cînd îndrăzneau în fața soțiilor sau cînd erau singuri, rosteau cîte o vorbă bună despre ea, mai ales despre înfățișarea ei elegantă, era atît de elegantă și zveltă, încît privirile îți alunecau, fără să se oprească undeva.

În capul mesei ședea doamna Kupfer, șatenă și stoarsă de griji, o văduvă de război care ținea pensiunea pentru ca ea și fiul ei să se poată descurca, foarte ordonată, exactă, mereu conștientă de greutățile exprimabile în cifre ale acelor timpuri, propoziția ei cea mai frecventă fiind: „Asta nu mi-o pot permite". Fiul ei, Oskar, un băiat îndesat, cu sprîncene stufoase și frunte îngustă, ședea la dreapta ei. Domnul Rebhuhn — ședea la stînga doamnei Kupfer —, un domn mai în vîrstă, astmatic, director adjunct de bancă, deosebit de amabil, care cînd venea vorba de sfîrșitul războiului se întuneca la față și se supăra. Era, de fapt, evreu, dar filogerman pînă în măduva oaselor și, cînd cineva îl contrazicea, urma rapid, contrar firii sale molcome, „lovitura de pumnal". Se enerva pînă făcea o criză de astm și atunci trebuia scos afară de sora lui, domnișoara Rebhuhn, care locuia cu el la pensiune. Cunoscîndu-i-se această meteahnă și

știindu-se cît era de bolnav de astm, se evita, în general, dirijarea discuției spre acest punct vulnerabil, astfel încît doar arareori ajungea să răbufnească.

Numai domnul Schutt — a cărui invaliditate de război nu era cu nimic mai prejos decît astmul domnului Rebhuhn și care nu putea merge decît cu cîrjele și suferea de dureri îngrozitoare — era foarte palid și trebuia să ia morfină împotriva durerilor — spunea lucrurilor pe șleau. Ura războiul, regreta că nu se terminase înainte de a fi el atît de grav rănit, accentua că a prevăzut războiul și că totdeauna l-a considerat pe împărat un pericol pentru interesele obștești, se considera independent și în Reichstag votase fără șovăire împotriva creditelor de război. Era, într-adevăr, foarte nepotrivit faptul că cei doi, domnul Rebhuhn și domnul Schutt, ședeau așa de aproape unul de altul, fiind despărțiți doar de ceva mai bătrîioara domnișoară Rebhuhn. Cînd se simțea în pericol, ea se întorcea spre vecinul din stînga, își ștuguia gura dulceagă de fată bătrînă, își ducea degetul arătător la gură, uitîndu-se implorator și prelung la domnul Schutt, pe cînd arătătorul de la mîna dreaptă îi era îndreptat cu prudență, oblic, spre fratele ei. Domnul Schutt, care, de obicei, era așa de sarcastic, înțelegea și contenea cel mai adesea, se întrerupea chiar în mijlocul frazei, în afară de faptul că vorbea atît de încet, încît trebuia să-l asculți cu multă băgare de seamă pentru a-l înțelege. Astfel situația era salvată mulțumită vigilenței domnișoarei Rebhuhn. Domnul Rebhuhn nu observa de obicei nimic, el, personal, nu înțelegea niciodată, era cel mai pașnic și mai blînd dintre oameni. Doar atunci cînd cineva aducea vorba despre sfîrșitul războiului, aprobîndu-i caracterul revoluționar, se abătea fulgerător asupra lui acea lovitură de pumnal și se arunca orbește în luptă.

Ar fi, însă, cu totul greșit să se creadă că la această masă lucrurile decurgeau totdeauna astfel. Acest conflict războinic a fost singurul de care-mi amintesc și probabil să l-aș fi uitat, dacă, după un an, nu s-ar fi întețit în așa măsură, încît amîndoi adversarii au trebuit să fie luați de la masa pensiunii, domnul Rebhuhn, ca de obicei, la brațul surorii sale, domnul Schutt, mult mai anevoie, pe cîrje și cu ajutorul domnișoarei Kündig, o învățătoare ce locuia deja de mult la pensiune, care îi devenise prietenă și cu care s-a și căsătorit mai tîrziu, pentru ca dînsa să-i amenajeze, astfel, o gospodărie proprie și să-i poarte mai bine de grijă.

Domnișoara Kündig era una din cele două învățătoare de la pensiune. Cealaltă, domnișoara Bunzel, avea o față ciupită de vărsat și o voce cam plîngăreață, ca și cînd cu fiecare propoziție și-ar fi jelit urîțenia. Tînără nu mai era nici una, amîndouă băteau spre 40 de ani, ambele reprezentau la pensiune cultura. Ca cititoare asidue

ale ziarului „Frankfurter Zeitung", știau ce era important și despre ce discuta lumea, simțeai că stăteau la pîndă, vînînd parteneri de discuții, însă nu tocmai din aceia lipsiți de demnitate. Dar vina nu era în nici un caz a lor, dacă nu se găsea nici un domn care să dorească să-și exprime părerea despre Unruh[1], Binding[2], Spengler[3] sau „Vincent" al lui Meier-Graefe[4]. Știau ce datorau patroanei pensiunii și, ca atare, se comportau discret. Oricum, vocea plîngăreață a domnișoarei Bunzel nu era marcată niciodată de ironie și domnișoara Kündig, care arăta mult mai proaspătă și-i aborda pe bărbați cu vioiciune, ca pe niște probleme culturale, obișnuia să aștepte apariția unuia care să întrunească ambele calități, căci un bărbat cu care nu putea *discuta* ar fi interesat-o, oricum, numai pe domnișoara Rahm, manechinul. O ființă care n-o putea instrui într-un domeniu sau altul pentru dînsa nu exista și acesta era, așa cum îi mărturisea mamei între patru ochi, și motivul pentru care ea, o persoană atrăgătoare, spre deosebire de colega ei, nu se căsătorise încă. Un bărbat care n-a citit niciodată o carte pentru ea nu era bărbat și atunci e mai bine să fii liberă și să nu trebuiască să îngrijești de nici o gospodărie. Nici de copii nu-i ardea, erau și așa prea mulți. Mergea la teatru și la concerte iar apoi discuta despre ele, raliindu-se cu plăcere opiniilor din „Frankfurter". E chiar curios, spunea ea, cum criticii erau totdeauna de părerea ei.

Mama, familiarizată de la Arosa cu viața culturală germană, de care, spre deosebire de estetica decadenței vieneze, se simțea atrasă, o simpatiza pe domnișoara Kündig, o aproba și nici nu s-a sinchisit cînd a observat interesul ei pentru domnul Schutt. Ce-i drept, acesta era mult prea sec ca să intre în discuții despre artă sau literatură, pentru Binding, pe care domnișoara Kündig îl aprecia la fel de mult ca și pe Unruh — ambii apăreau mult în „Frankfurter" — nu exprima altă simpatie decît un mormăit pe jumătate înăbușit și, cînd se rostea numele Spengler, lucru inevitabil pe atunci, remarca: „Pe front n-a fost. Despre asta nu se cunoaște nimic", la care domnul Rebhuhn adăuga cu blîndețe: „Eu cred că la un filosof asta nu contează."

„Totuși, poate că da, la un filosof al istoriei", obiecta domnișoara Kündig și de aici se putea deduce că, cu tot respectul datorat lui Spengler îi dădea dreptate domnului Schutt. Dar pe tema aceasta nu s-a ajuns la nici un conflict între cei doi domni, însuși faptul că domnul Schutt *pretindea* un stagiu pe front de la cineva, în timp ce domnul Rebhuhn era gata să renunțe la el, avea ceva conciliant, de parcă cei doi ar fi avut aceleași păreri. Cît despre chestiunea propriu-zisă, dacă Spengler a fost pe front, ea a rămas în felul acesta nelămurită și n-am aflat-o nici pînă azi. Domnișoarei Kündig îi era

milă de domnul Schutt, asta era evident. Vreme destul de îndelungată a reușit să-și ascundă mila în spatele unor observații spirituale ca „războinicul nostru", „a făcut-o și pe asta". Pe el nu puteai vedea dacă cele spuse îi făceau plăcere sau nu, se purta cu ea atît de indiferent de parcă niciodată nu i-ar fi adresat vreun cuvînt; oricum, cînd intra în sufragerie o saluta, înclinînd capul, cîtă vreme pe domnișoara Rebhuhn, cea din dreapta sa, n-o onora nici cu o privire. Pe mama a întrebat-o odată, cînd noi trei întîrziaserăm de la școală și încă nu veniserăm la masă: „Unde e carnea dumneavoastră de tun?", fapt relatat de ea mai tîrziu nu fără indignare. Atunci dînsa i-a replicat contrariată: „Niciodată să nu mai fie război!"

Totuși domnul Schutt a remarcat că mama lua consecvent atitudine împotriva războiului, deși nu-l trăise de aproape și observațiile provocatoare ale domnului Schutt erau mai degrabă o confirmare a concepțiilor ei. Exista printre locatarii pensiunii o cu totul altă categorie, pe care el n-o băga deloc în seamă. Printre aceștia se afla tînăra pereche Bemberg care ședea la stînga lui, el, tînăr speculant la bursă care știa să scoată profit, o lăuda chiar pe domnișoara Rahm pentru priceperea ei, înțelegînd prin asta abilitatea cu care își manevra numeroșii admiratori. „Cea mai șic damă din Frankfurt", spunea el, fiind unul dintre puținii care nu se gîndiseră la *ea*, imprimîndu-i respect simțul ei pentru bani și reacția ei sceptică la complimente. „La asta nu-i pot suci capul, vrea să știe mobilul."

Soția lui, modernă pînă în vîrful unghiilor, al cărei cap tuns băiețește era cel mai natural lucru pe care-l avea, era ușuratecă, dar altfel decît domnișoara Rahm, cu pretenții burgheze, însă fără prestanță. Puteai lesne vedea că-și cumpăra tot ce dorește, dar puține lucruri îi stăteau bine, mergea la expoziții de artă, o interesau rochiile femeilor din tablouri, afișa o slăbiciune pentru Lukas Cranach, explicînd-o prin modernitatea sa „teribilă", dar „a explica" sună desigur prea doct față de interjecțiile ei sărăcăcioase. Domnul și doamna Bemberg se cunoscuseră la un bal. Înainte cu o oră își fuseseră absolut străini, intuiau însă amîndoi, cum mărturisea el, nu lipsit de mîndrie, că se simțeau atrași, unul de altul, mai mult ea decît el, deși trecea deja drept un tînăr speculant la bursă care promitea. El o vedea „șic", o invită la dans și o numi imediat „Pattie". „Îmi amintiți de Pattie", spuse el, „o americană". Ea a vrut să știe dacă aceasta a fost prima lui dragoste. „Cum vreți s-o luați", spusese el. Ea înțelese și i se păru extraordinar că prima lui femeie fusese o americancă și-și păstră numele de Pattie. O numea astfel în fața tuturor locatarilor de la pensiune, și, cînd nu cobora la masă, spunea: „Lui Pattie nu-i e foame azi. Se gîndește la siluetă".

Aș fi uitat poate și această pereche inofensivă, dacă domnul Schutt n-ar fi ajuns să-i trateze de parcă nici nu ar fi existat pe lume. Cînd apărea el pe cîrjele sale, ei și dispăruseră. Nu le auzea salutul, nu le vedea mutrele și doamna Kupfer, care-i tolera existența la pensiune numai în amintirea soțului căzut în război, nu a îndrăznit nici măcar o singură dată să-i numească în prezența lui „domnul" sau „doamna Bemberg". Cei doi au acceptat boicotul pornit de la domnul Schutt, dar care nu s-a extins, fără proteste. Simțeau un fel de milă față de schilodul sărac în toate privințele și, chiar dacă nu era mult, era totuși un sentiment ce putea fi o bună contrapondere pentru disprețul său.

În colțul cel mai îndepărtat al mesei, contrastele nu erau atît de apăsate. Acolo ședea domnul Schimmel, șef de raion într-un magazin, plesnind de sănătate, cu mustață răsfirată și obraji roșii, fost ofițer, nici morocănos, nici nemulțumit. Zîmbetul care nu-i dispărea niciodată de pe figură era un fel de stare sufletească, era liniștitor să vezi că există suflete ce rămîn veșnic constante. Oricît de urîtă ar fi fost vremea, starea aceasta nu se schimba niciodată și ceea ce te intriga oarecum era doar că o ființă așa de mulțumită rămînea singură, nesimțind nevoia unei companii asemănătoare. Ea s-ar fi găsit ușor, pentru că nu departe de domnul Schimmel stătea domnișoara Parandowski, vînzătoare, o persoană frumoasă, mîndră, cu cap ca de statuie grecească, ce nu se lăsa derutată de nici una din referirile domnișoarei Kündig la „Frankfurter", laudele domnului Bemberg adresate domnișoarei Rahm prelingîndu-se ca picurii de ploaie pe lîngă ea, fără s-o afecteze. „Asta n-aș putea-o face", spunea ea și dădea din cap. Nu spunea mai mult, dar era clar ce nu putea. Domnișoara Parandowski asculta, deși abia dacă răspundea ceva, aerul imperturbabil îi stătea bine. Mustața domnului Schimmel — el stătea vizavi de ea — arăta de parcă ar fi fost periată special pentru dînsa, ca și cum cei doi erau făcuți unul pentru altul. Totuși el nu intra niciodată în vorbă cu ea, nu veneau și nu plecau niciodată împreună, părea că lipsa de legătură dintre ei era stabilită cu exactitate dinainte. Domnișoara Parandowski nici nu aștepta să se ridice de la masă și nici nu se sfia să apară la masă cu mult înaintea lui. De fapt, aveau ceva comun — tăcerea lor — dar el zîmbea tot timpul, fără să se gîndească la ceva anume, în timp ce ea, cu capul dat pe spate, rămînea așa de serioasă, de parcă ar fi meditat încontinuu la ceva.

Toți știau limpede că era ceva la mijloc, dar toate încercările domnișoarei Kündig, care ședea în această zonă, de a afla ce era de fapt, au eșuat în fața rezistenței monumentale a celor doi. Domnișoara Bunzel își pierdu odată într-atîta controlul, încît spuse „caria-

tida" în spatele domnișoarei Parandowski, în timp ce domnișoara Kündig îl salută veselă pe domnul Schimmel cu: „Soseşte cavaleria". Doamna Kupfer o mustră însă îndată că nu-şi poate permite observații personale la masa pensiunii ei şi domnișoara Kündig se folosi de dojană pentru a-l întreba pe domnul Schimmel de-a dreptul dacă ar avea ceva împotrivă să fie numit „cavalerie". „E o cinste pentru mine", zîmbi el, „am fost cavalerist". „Şi va rămîne pînă la sfîrşitul vieții." Domnul Schutt reacționa așa sarcastic la orice escapadă a domnișoarei Kündig, încă înainte de a se fi stabilit că se simpatizează reciproc.

Abia după o jumătate de an apăru la pensiune un spirit luminat: domnul Caroli. El ştia să-i țină pe toți la distanță, citise mult. Observațiile sale ironice, care ieşeau la iveală ca nişte fructe zaharisite ale lecturilor făcute cu migală, stîrneau încîntarea domnișoarei Kündig. Nu ghicea totdeauna de unde provine vreun citat de-al lui, şi atunci se umilea, cerşind lămuriri. „Vă rog mult, de unde-i ăsta? Vă rog să-mi spuneți, altfel azi iar n-o să pot dormi." „De unde să fie" răspundea atunci domnul Schutt în locul domnului Caroli, „din Büchmann[5], ca toate maximele sale." Remarca era însă total greşită şi însemna un blam pentru domnul Schutt, căci nimic din ce cita domnul Caroli nu provenea din Büchmann. „Mai bine aş lua otravă decît să-l citesc pe Büchmann", spunea domnul Caroli, „nu citez niciodată ceea ce nu citesc". Se vorbea la pensiune că acesta ar fi adevărul. Eu eram singurul care se îndoia, pentru că domnul Caroli nu ne băga în seamă, şi chiar mama, care, în privința culturii putea într-adevăr să rivalizeze cu el, îi displăcea, fiindcă cei trei băieți ai ei stăteau în locul adulților la masa pensiunii şi din cauza lor trebuiau să renunțe la observațiile cele mai picante. Pe atunci, îi citeam pe tragicii greci, el cita din Oedip, cu care văzuse un spectacol la Darmstadt. Eu i-am continuat citatul, el s-a făcut că nu aude şi cînd am repetat cu încăpățînare, se întoarse rapid spre mine şi întrebă tăios: „Aţi învățat azi la şcoală despre asta?" Se întîmpla extrem de rar să spun şi eu ceva, iar observația lui, cu care voia să-mi închidă gura odată pentru totdeauna, era nedreaptă, ceilalți simțind-o şi ei ca atare. Dar fiind temut pentru ironia sa, nu protesta nimeni şi eu am amuțit rușinat.

Domnul Caroli nu numai că avea capul plin de citate, dar mai şi transforma într-un mod spiritual propoziții întregi, aşteptînd apoi să vadă dacă cineva înțelege ce şi-a permis el. Cel mai prompt reacționa domnișoara Kündig, ea fiind o frecventatoare asiduă a teatrului. El avea umor şi dovedea multă dibăcie, mai ales cînd era vorba de pocirea lucrurilor aparent serioase. Dar din gura domnișoarei Rebhuhn, cea mai sensibilă dintre toți, îi era dat să audă că nu are

nimic sfînt, iar el avu impertinența să-i replice „Feuerbach[6]“, cu siguranță că nu. „Toți știau că — afară de fratele ei astmatic — domnișoara Rebhuhn trăia pentru Feuerbach iar despre Iphigenia, desigur cea a lui Feuerbach, spunea: „Iphigenia mi-ar fi plăcut să fiu.“ Domnul Caroli, un individ cu aspect sudic, în jur de 35 de ani, care a avut norocul să audă de la femei că are fruntea lui Trotzky, nu menaja pe nimeni, nici măcar pe sine însuși. „Mai bine aș fi Rathenau[7]“, spuse el, „Rathenau cu trei zile înainte de a fi omorît“, și asta a fost singura dată cînd l-am văzut înspăimîntat, deoarece s-a uitat la mine, școlarul cu lacrimi în ochi, spunînd: „Se apropie sfîrșitul!“

Domnul Rebhuhn, bărbatul acesta sentimental, adept înflăcărat al monarhiei, fu singurul pe care acest asasinat nu l-a turburat. Îl aprecia pe bătrînul Rathenau mult mai mult decît pe cel tînăr și nu i-a iertat acestuia din urmă faptul că s-a pus în slujba republicii. Recunoscu, totuși, că Walther își cîștigase mai înainte, în război, cîteva merite față de Germania, cînd aceasta mai avea încă mîndria ei, cînd mai era încă o monarhie. Domnul Schutt spuse supărat: „*Pe toți* îi vor omorî, pe toți!“ Domnul Bemberg aminti pentru prima dată în viața sa muncitorimea: „Muncitorimea n-ar tolera asta“. Domnul Caroli zise: „Ar trebui să emigrăm!“ Domnișoara Rahm, care nu putea suporta asasinatele, pentru că în astfel de situații se comiteau adesea erori, spuse: „Mă luați și pe mine?“ și domnul Caroli n-a uitat asta, pentru că, începînd din acea zi își lăsă deoparte pretențiile intelectuale, începu să-i facă curte în văzul tuturor și, spre supărarea femeilor, era văzut cum intra la ea în cameră și ieșea abia către ora zece.

VIZITA ÎNALTULUI OASPETE

La masa de prînz a pensiunii Charlotte mama juca un rol însemnat, dar nu dominant. Viena își pusese însă amprenta asupra ei, chiar dacă era refractară la acest oraș. Despre Spengler nu știa nimic mai mult decît îi sugera titlul operei lui. Pictura nu însemnase niciodată prea mult pentru ea; cînd, după apariția lui „Vincent“ a lui Meier-Graefe, Van Gogh a devenit subiectul de discuție cel mai select de la masa pensiunii, nu putea ține pasul și, dacă se lăsa, totuși, înduplecată ca să spună ceva, nu făcea o impresie foarte bună. La floarea-soarelui — a spus — care nu are nici un miros, cel mai bun lucru sînt sîmburii, ei măcar pot fi ronțăiți. A urmat o tăcere perplexă inițiată de domnișoara Kündig, care deținea supremația

privind cultura actuală și era într-adevăr frămîntată de multe lucruri care-și găseau expresia în „Frankfurter". Religia începea peatunci cu Van Gogh și domnișoara Kündig spuse odată că abia acum, de cînd îi cunoaște viața, înțelege și viața lui Christos — o idee împotriva căreia domnul Bemberg protestă energic. Domnul Schutt o găsi extravagantă, domnul Schimmel zîmbi. Domnișoara Rebhuhn imploră: „Dar e atît de afon" — se referea la Van Gogh — și, „Vă puteți închipui că el ar fi pictat «concertul»?"

Pe atunci eu nu știam nimic despre Van Gogh și am chestionat-o pe mama, sus, în camerele noastre. A avut atît de puține de spus, încît m-am rușinat pentru ea. Ba chiar zise, ceea ce înainte n-ar fi făcut: „Un nebun care a pictat șezlonguri împletite și floarea-soarelui, totul în galben, nu-i plăceau alte culori, pînă a făcut o insolație și și-a tras un glonte în cap." Am fost foarte nemulțumit de această informație, simțeam că nebunia pe care i-o atribuia îmi suna, de fapt, mie. De cîtva timp lua poziție împotriva oricărei exaltări, tot al doilea artist era pentru ea un „nebun", lucru valabil numai pentru cei moderni (mai ales pentru cei în viață), pe cei mai vechi, cu care crescuse, lăsîndu-i în pace. Nu dădea voie nimănui să se atingă de Shakespeare al ei iar la masă avea clipe mărețe doar atunci cînd domnul Bemberg sau vreun alt imprudent se plîngea cît de tare s-a plictisit la vreo reprezentație cu Shakespeare și afirma că acum ar fi cazul să se termine cu el și să fie înlocuit cu ceva mai modern.

Atunci mama devenea din nou ea însăși. În cîteva propoziții strălucite, îl desființa pe sărmanul domn Bemberg, care privea jalnic în jur după ajutor, fără ca nimeni să i-l dea. Cînd era vorba de Shakespeare, mamei nu-i păsa de nimic, atunci nu cunoștea menajamente, în acele momente îi era indiferent ce gîndeau ceilalți despre dînsa și cînd mai încheia și afirmînd că pentru oamenii superficiali ai acestei perioade de inflație, preocupați doar de bani, Shakespeare nu era, desigur, cel mai nimerit, găsea rezonanță în cele mai diferite inimi: începînd cu domnișoara Kündig, care-i admira elanul și temperamentul, cu domnul Schutt, personificarea tragicului, chiar dacă n-ar fi recunoscut-o nicicînd, și terminînd cu domnișoara Parandowski, mîndră de felul ei și care în Shakespeare își închipuia că vede ceva mîndru. Pînă și zîmbetul domnului Schimmel avea ceva misterios atunci cînd, spre mirarea tuturor comesenilor, rosti „Ofelia" și, de frică să nu-l fi greșit, repetă numele încă o dată, ceva mai rar. „Cavaleristul nostru ajuns la Hamlet" spuse domnișoara Kündig, „cine și-ar fi închipuit", întrerupîndu-l brusc pe domnul Schutt: „Cînd cineva spune „Ofelia", nu înseamnă nici pe departe că l-a văzut pe „Hamlet". A reieșit că domnul Schi-

mmel nu știa cine a fost Hamlet, dînd naștere, astfel, la hohote de rîs. De atunci n-a mai îndrăznit niciodată să se avînte atît de departe. Atacul domnului Bemberg la adresa lui Shakespeare fu astfel respins, propria-i soție afirmă că-i plac la el rolurile bărbătești jucate de femei, roluri ce sînt atît de distinse.

Pe vremea aceea, numele lui Stinnes[8] putea fi adesea citit în ziare, era perioada inflației, eu refuzam să pricep ceva din problemele economice; în spatele acestor lucruri adulmecam o cursă a unchiului din Manchester, care voia să mă introducă în afacerile lui. Atacul său frontal la cofetăria „Sprüngli" din Zürich, abia în urmă cu doi ani, îl mai simțeam și acum în mădulare. Efectul acestuia fusese amplificat prin acea dispută aprigă cu mama. Tot ce percepeam ca amenințare puneam pe seama acestei influențe. Era firesc ca el să se confunde pentru mine cu Stinnes. Felul cum se vorbea de Stinnes, invidia pe care o simțeam în vocea domnului Bemberg cînd îi rostea numele, disprețul tăios cu care-l condamna domnul Schutt: „Toți sărăcesc, numai el se îmbogățește mereu". simpatia unanimă a tuturor femeilor de la pensiune (doamna Kupfer: „E singurul care-și poate permite ceva"; domnișoara Rahm găsi pentru el propoziția cea mai lungă: „Ce poți ști despre un asemenea bărbat"; domnișoara Rebhuhn: „N-are niciodată timp pentru muzică"; domnișoara Bunzel: „Mie îmi pare rău de el. Nimeni nu-l înțelege."; domnișoara Kündig: „Mi-ar place să citesc cerșetoriile epistolare pe care le primește"; domnișoarei Parandowski i-ar fi plăcut să lucreze pentru el: „atunci știi măcar că ești asigurată"; doamna Bemberg se gîndea la soția lui: „Pentru un astfel de bărbat trebuie să te îmbraci cu gust") — se vorbea mult de el, singură mama tăcea. Domnul Rebhuhn se afla pentru prima dată pe aceeași lungime de undă cu domnul Schutt și folosi chiar cuvîntul dur „parazit", mai precis „un parazit pe seama națiunii" iar domnul Schutt, cu cel mai blînd zîmbet, dădu o întorsătură neașteptată observației domnișoarei Parandowski: „Poate că am fost deja vînduți. Nu poți să știi." Întrebînd-o pe mama de ce tăcea, mi-a răspuns că ea, ca străină, nu se cuvine să se amestece în problemele interne germane. Dar era evident că în acest timp se gîndea la altceva, ce nu voia să mărturisească.

Apoi, într-o zi, ținînd în mînă o scrisoare, spuse: „Copii, poimîine ne primim o vizită. Vine domnul Hungerbach la ceai." Reieșea că-l cunoaște pe domnul Hungerbach din sanatoriul de la Arosa. Ne spuse că-i venea peste mînă că el ne vizitează la pensiune, dînsul era obișnuit cu altă viață, dar nu-l mai poate refuza, e prea tîrziu, e plecat într-o călătorie și nu știe cum să-l găsească. Mi-am închi-

puit, ca întotdeauna cînd auzeam cuvîntul „călătorie“ că-i vorba de un explorator și voiam să știu în ce continent călătorea. „Face călătorii de afaceri, desigur“, spuse ea, „este industriaș.“ Acum știam de ce tăcuse la masă. „E mai bine să nu pomenim despre el la pensiune. Nu cred să-l recunoască cineva cînd vine.“

Eram, desigur, pornit împotriva lui, n-aș fi simțit lipsa unor discuții jos la masă, era un om care făcea parte din sfera unchiului căpcăun, ce căuta oare la noi? Am simțit o nesiguranță la mama și am crezut că trebuie s-o apăr de el. Am aflat cum stăteau lucrurile abia cînd mi-a zis: „Cînd vine, fiule, să nu pleci din cameră, vreau să-l asculți de la început pînă la sfîrșit. E un om bine ancorat în viață și mi-a promis încă de la Arosa că va avea puțină grijă de voi, dacă venim în Germania. Are foarte mult de lucru, dar văd că se ține de cuvînt.“

Domnul Hungerbach îmi stîrnea curiozitatea și, pentru că mă așteptam la o ciocnire serioasă, doream să găsesc în el un adversar în fața căruia să-mi demonstrez calitățile. Voiam să mă impresioneze, pentru a mă afirma cu atît mai mult împotriva lui. Mama, care mirosea pe loc „prejudecățile mele adolescentine“ (așa le numea ea), îmi spuse nu cumva să cred că domnul Hungerbach a crescut ca un băiețel răsfățat într-o casă bogată. Dimpotrivă, a dus-o foarte greu ca fiu de miner, s-a ridicat pas cu pas. Odată, la Arosa, i-a istorisit toată povestea lui, și atunci a aflat, în sfîrșit, ce înseamnă să iei de mic viața în piept. La sfîrșit i-a spus domnului Hungerbach: „Mă tem că băiatului meu i-a mers întotdeauna prea bine“. El s-a informat atunci despre mine și i-a declarat în cele din urmă că niciodată nu-i prea tîrziu. Știe foarte bine ce-ar fi de făcut într-o astfel de împrejurare. „Să-l arunci în apă și să-l lași să se zbată. Îndată va învăța să înoate.“

Domnul Hungerbach mergea direct la țintă. Abia ce a bătut la ușă și se afla deja în cameră. Îi strînsese mamei mîna, dar în loc să se uite la ea, mă ațintì pe mine și prinse să latre. Propozițiile îi erau foarte scurte și abrupte, nu se putea să nu le înțelegi, însă nu vorbea, ci lătra. De cum a intrat și pînă la plecare — a rămas o oră bună — a lătrat întruna. Nu punea întrebări și nu aștepta răspunsuri. Nici măcar o dată n-a întrebat-o pe mama, care, oricum, fusese ca și dînsul pacientă la Arosa, cum se simte. Nu m-a întrebat cum mă cheamă. În schimb, îmi fu dat să aud tot ce mă îngrozise atîta în urmă cu un an, în disputa aceea cu mama. O morală aspră, făcută cît mai devreme posibil, e cel mai bun lucru. Numai să nu studiezi. Să arunci cărțile, să dai uitării toate prostiile. După părerea lui, tot ce se afla în cărți era greșit, singura importanță e

doar viața, experiența și munca dură. Munca pînă îți trosnesc oasele. Altceva nici nu se poate chema muncă. Cine nu rezistă, cine e prea slab, acela trebuie să piară. Fără acela nici o pagubă. Sînt, și așa, prea mulți oameni pe lume. Cei care nu sînt de folos ar trebui să dispară. În rest, nici măcar nu-i exclus să te dovedești, totuși, util. În ciuda începuturilor total greșite. Dar, mai cu seamă, trebuie să uiți toate acele prostii care n-au nimic de-a face cu viața adevărată. Viața e luptă, luptă nemiloasă, și-i bine că e așa. Altfel, omenirea n-ar progresa. O rasă de slăbănogi ar fi dispărut de mult, fără să lase urme. Pentru nimic nu ți se dă nimic. Bărbații ar trebui educați de bărbați, femeile sînt prea sentimentale, au vrut totdeauna să-și dichisească prințișorii și să-i țină departe de orice murdărie. Munca e, înainte de toate, murdară. Definiția muncii: ceva ce te obosește și te murdărește și totuși nu renunți la ea. Mi se pare o falsificare groaznică să transpun lătratul domnului Hungerbach într-o formă inteligibilă, dar, chiar dacă n-am înțeles anumite propoziții și cuvinte, sensul fiecărei porunci era extrem de clar, părea chiar că așteaptă să te repezi îndată și să te apuci de o muncă brută, fiindcă alta nu însemna nimic.

Oricum, se servea ceai, se stătea în jurul unei mese joase, rotunde musafirul ducea cana de ceai la gură, dar pînă să soarbă, îi venea în minte o nouă directivă, prea urgentă ca să mai poată aștepta vreme de o înghițitură. Cana era pusă brusc jos, gura se deschidea din nou pentru alte propoziții scurte, din care un lucru se putea deduce cert: indubitabilitatea lor. Într-o asemenea situație, chiar și un adult cu greu l-ar fi contrazis, darmite o femeie sau niște copii. Domnul Hungerbach își savura efectul. Era îmbrăcat complet într-un albastru de culoarea ochilor săi, impecabil, n-avea nici cea mai mică pată, nici un firicel de praf. Am cugetat la multe lucruri pe care aș fi dorit să le spun, dar cel mai des mi-a venit în minte cuvîntul miner și mă întrebam dacă omul acesta, cel mai curat, cel mai sigur, cel mai perseverent dintre toți oamenii, a lucrat într-adevăr în tinerețea sa într-o mină, cum susținea mama.

Întrucît n-am deschis gura nici măcar o dată — mi-ar fi acordat oare vreodată răstimpul unei secunde? — și deoarece debitase tot ce avusese de spus, adăugă la sfîrșit — și de data asta suna ca o poruncă adresată lui însuși — că nu are timp de pierdut, și plecă. I-a întins din nou mamei mîna, dar pe mine nu m-a mai băgat în seamă, mă zdrobise, după cum își închipuia, prea deplin ca să mă mai considere demn de un salut la plecare. De asemenea îi interzise mamei să-l conducă pînă jos, cunoștea drumul, și la sfîrșit nu admise nici o mulțumire. Înainte de a-i mulțumi, să aștepte mai întîi efec-

tul intervenției sale: „Operație reușită, pacient mort". Era o glumă menită să atenueze gravitatea celor spuse anterior. Apoi totul se sfîrși.

„S-a schimbat foarte mult, la Arosa era altfel", spuse mama. Era derutată și rușinată. Îi era limpede că cu greu și-ar fi găsit un mai prost aliat pentru noile ei planuri educative. Eu, însă, în timp ce vorbea domnul Hungerbach, începusem să am o bănuială groaznică ce mă chinuia și mă lăsa fără grai. A durat mult pînă am fost în stare să o mărturisesc. Între timp, mama povesti fel și fel de lucruri despre domnul Hungerbach, așa cum era *înainte,* în urmă cu un an. Spre mirarea mea, sublinia — pentru întîia dată — credința lui. Pe vremea aceea, i-a vorbit în cîteva rînduri despre ce mult înseamnă pentru el credința. Zicea că această credință i-o datorează mamei sale și că mai tîrziu i-a rămas neclintită chiar și în cele mai grele vremuri. Știa totdeauna că totul se va sfîrși cu bine și așa se întîmpla; pentru că n-a șovăit niciodată, a ajuns cineva în viață.

Ce are asta de-a face cu credința lui? am întrebat eu. „Mi-a povestit cît de sumbre sînt perspectivele în Germania", îmi spuse ea, „și că va fi tot mai rău înainte de a fi iarăși bine. Trebuie să te salți cu propriile-ți mîini din mocirlă, altfel nu se poate, pentru slăbănogi și răzgîiați nu-i loc în vremuri de restriște."

„Și pe-atunci vorbea așa?" am întrebat eu.

„La ce te referi?"

„Dacă și pe-atunci vorbea ca și cum ar lătra tot timpul și fără să te privească în față?"

„Nu, de asta m-am mirat și eu acum. Pe-atunci era, într-adevăr, altfel. Se interesa de starea mea și mă întreba dacă am vești de la tine. L-a impresionat faptul că vorbeam adesea despre tine. Atunci mă asculta. Odată, îmi amintesc bine, a oftat — închipuiește-ți, omul acesta să ofteze — și mi-a spus: în tinerețea lui toate erau altfel, maică-sa nu avea timp de asemenea fineți, cu cei 15 sau 16 copii ai ei, nu mai știu exact. Am vrut să-i dau drama ta s-o citească, a luat-o în mînă, a citit titlul și a zis: „«Junius Brutus», titlul nu-i rău, de la romani poți învăța ceva". „Oare știa cine a fost acesta?" „Da, imaginează-ți că mi-a spus: „Acesta e cel care și-a condamnat copiii la moarte". Era singurul lucru pe care-l știa din istorie. Asta i-a plăcut, asta i se potrivea. Dar a citit-o?" „Nu, bineînțeles că nu, n-avea timp de literatură. Studia mereu partea din ziar care se referea la economie și mă îndemna să mă mut în Germania: „Acolo veți putea trăi foarte ieftin, stimată doamnă, tot mai ieftin!"

„Și de aceea am plecat noi de la Zürich și am venit în Germania?" Am spus-o cu atîta indignare, că m-am speriat și eu. Era mai

rău decît bănuisem. Ideea că a putut părăsi locul pe care-l iubeam mai presus de orice pe lume ca să trăiesc în altă parte *mai ieftin* o resimțeam ca pe cea mai adîncă umilință. Observă îndată că mersese prea departe și-și reveni: „Nu, asta nu. Cu siguranță nu. Se prea poate ca gîndul acesta să fi fost uneori prezent în planurile mele, dar decisiv n-a fost." „Și ce-a fost decisiv?" Se simțea nevoită să se apere și, fiindcă ne aflam încă sub impresia oribilei vizite, discuția cu mine îi făcea bine, căci își clarifica astfel pentru sine anumite lucruri.

Îmi părea nesigură, își căuta parcă răspunsuri care să reziste și să nu se destrame pe loc. „Voia să discute întruna cu mine", spuse ea, „cred că mă simpatiza. Dar era respectuos și în loc să facă glume ca alți pacienți, rămînea serios și-mi vorbea de maică-sa. Și asta mi-a plăcut. În general, femeilor nu le prea convine să fie comparate cu mama vreunui bărbat, pentru că asta le îmbătrînește. Mie-mi plăcea, deoarece băgam de seamă că mă lua în serios." „Dar tu faci oricui impresie bună, fiindcă ești frumoasă și deșteaptă." Asta gîndeam și în realitate, altfel nu i-aș fi spus-o în clipa aceea, nu-mi ardea de amabilități, ba dimpotrivă, mă încerca o ură groaznică, eram în sfîrșit pe urmele a ceea ce reprezenta pentru mine pierderea cea mai mare de la moartea tatălui: plecarea de la Zürich.

„Mi-a spus mereu cît sînt de iresponsabilă că eu, ca femeie, te-am educat singură. Tu ar fi trebuit să simți mîna puternică a unui bărbat. Dar asta-i situația, obișnuiam eu să răspund, de unde să iei un tată, să-l furi din altă parte? Nu m-am mai căsătorit tocmai ca să mă dedic cu totul vouă, iar acum îmi era dat să aud că faptul a fost rău pentru voi, că sacrificiul făcut pentru voi se preschimba acum în nenorocirea voastră. Am fost foarte speriată de acest lucru. *Acum* cred că *a vrut* să mă sperie, pentru a mă impresiona, din punct de vedere spiritual nu era foarte interesant, știi, spunea mereu aceleași lucruri, dar cu tine m-a speriat și apoi mi-a oferit imediat ajutorul său. «Veniți în Germania, stimată doamnă», spunea, «sînt un om foarte ocupat, n-am timp absolut deloc, nici un minut, dar mă voi ocupa de fiul dumneavoastră veniți, bunăoară, la Frankfurt, o să vă fac o vizită și voi vorbi serios cu el. El nu știe încă cum se trăiește în lume. La noi i se vor deschide ochii. O să-l iau eu la rost, așa, temeinic, și apoi îi veți da drumul în viață! A studiat destul, gata cu cărțile! Nu va fi niciodată bărbat! Vreți să aveți o muiere drept fiu?»".

PROVOCAREA

Rainer Frieder era un băiat înalt, visător, care păşea fără a se gîndi cum şi încotro merge, n-ar fi fost de mirare să alunece cu piciorul drept într-o parte iar cu stîngul în cealaltă. Nu fiindcă ar fi fost slab, se dezinteresa cu desăvîrşire de educaţia fizică şi de aceea era şi cel mai prost gimnast din clasă. Era mereu furat de gînduri, şi anume gînduri de două feluri. Adevărata lui înzestrare era matematica, avea o uşurinţă în acest domeniu cum nu mai pomenisem. Abia că era enunţată o problemă, că el o şi rezolvase; înainte ca noi să fi priceput bine despre ce e vorba, răspunsul lui era deja gata. N-o făcea însă cu ostentaţie, totul venea calm şi firesc, ca şi cînd ar fi tradus cursiv dintr-o limbă în alta. Nu făcea nici un efort, matematica părea să fie limba lui maternă. Am fost surprins de amîndouă aceste aspecte: uşurinţa şi faptul că nu era încrezut. Nu era doar ştiinţă, era artă pe care era dispus s-o prezinte oricînd. L-am întrebat dacă poate rezolva formule şi în somn; meditînd cu seriozitate, rosti simplu: „Cred că da". Eram în cel mai înalt grad pătruns de respect pentru cunoştinţele sale, dar nu-l invidiam. Era imposibil să simţi invidie faţă de un asemenea unicat, însăşi asemănarea cu un miracol îl ridica deasupra acelui registru de jos al invidiei. Însă îl invidiam pentru modestia sa. „E foarte simplu", obişnuia el să spună cînd găsea soluţii cu siguranţa unui lunatec, „şi tu ştii". Se purta de parcă ar fi crezut de-a binelea că şi tu ştii totul, aşa cum ştia el, numai că nu doreşti cu adevărat, dintr-un fel de reavoinţă pe care nu încerca s-o explice niciodată, probabil din motive religioase.

Cel de al doilea lucru care-i ocupa gîndurile se afla la mare distanţă de matematică, şi era credinţa lui. Mergea la cercul de religie, era creştin credincios. Locuia aproape de mine, făceam drumul de la şcoală acasă împreună şi se străduia să mă convertească la religia sa. Nu mi se mai întîmplase asta la şcoală. Nu încerca cu argumente, nu era niciodată o discuţie, nu mai exista nici urmă din logica severă a gîndirii sale matematice. Era o invitaţie amicală, care începea întotdeauna cu numele meu, accentuînd „e-ul" din silaba iniţială într-un mod aproape implorator. „Élias", aşa obişnuia să înceapă, lungind vocala iniţială, „încearcă, şi tu poţi crede. Trebuie doar să vrei. E foarte simplu. Christos a murit şi pentru tine." Pentru că nu răspundeam nimic, mă credea încăpăţînat. Presupunea că cuvîntul „Christos" e cel care-mi repugnă. De unde să fi ştiut el că în prima copilărie mă apropiasem atît de mult de „Isus Christos", prin acele imnuri englezeşti cîntate împreună cu guvernanta noas-

tră? Ce mă îndepărta, mă lăsa fără grai, ce mă îngrozea nu era numele, pe care, fără s-o știu probabil, îl mai purtam în mine, ci faptul că „el a murit și pentru mine." Cu cuvîntul „a muri" nu mă împăcasem niciodată. Faptul că cineva a trebuit să moară pentru mine m-ar fi împovărat cu cele mai groaznice sentimente de vinovăție, de parcă aș fi profitat de pe urma unei crime. Dacă exista ceva ce mă ținuse departe de Christos, atunci era această viziune a jertfei, a jertfirii vieții, săvîrșită, de fapt, pentru toți, dar și pentru mine.

Cu cîteva luni înainte de a începe intonatul tainic al imnurilor, la Manchester, aflasem la orele de religie ale lui Mr. Duke despre jertfirea lui Isaac, fiul lui Avram. N-am putut trece peste acest fapt niciodată și, dacă n-ar suna atît de ridicol, aș spune că pînă în ziua de azi nu l-am depășit. El a trezit în mine îndoiala cu privire la *poruncă* și ea nu s-a mai stins niciodată. Singur acest fapt a fost suficient să mă rețină de la a deveni evreu credincios. Moartea lui Christos pe cruce, deși de bună voie, a avut asupra mea un efect nu mai puțin tulburător, deoarece însemna că moartea, indiferent în ce scop, este *instituită*. Friedrich, care credea că-mi spune tot ce poate fi mai folositor pentru cauza lui — și pronunțînd de fiecare dată, cu căldură în voce, că Isus a murit și pentru mine — nu bănuia că prin această propoziție, își dărîma total cauza. Poate că interpreta greșit tăcerea mea și o lua drept nehotărîre. Fiindcă altfel ar fi greu de înțeles de ce în fiecare zi, pe drumul de la școală spre casă, repeta aceeași propoziție. Perseverența lui era uimitoare, dar niciodată supărătoare, pentru că simțeam totdeauna că izvorăște din convingeri sincere: voia să-mi insufle sentimentul că nu sînt exclus de la această cauză supremă a lui, că aș putea fi adeptul ei la fel de bine ca și el. În plus, blîndețea lui era dezarmantă: părea că nu se supără niciodată pe tăcerea mea cînd era vorba despre acest punct, doar discutam amîndoi despre multe lucruri și între noi nu prea erau momente de tăcere; își încrețea numai fruntea, în semn de mirare că singură această problemă e atît de greu de rezolvat și îmi spunea și la despărțire, cînd, ajunși în fața casei lui, îmi dădea mîna: „Gîndește-te, Élias" — dar și asta mai mult rugător decît răspicat — și se strecura în casă.

Știam că drumul nostru spre casă va sfîrși de fiecare dată cu încercarea lui de convertire și m-am obișnuit. Însă, încetul cu încetul, am aflat de o cu totul altă atmosferă, total opusă celei creștinești, care domnea la el în casă. Avea un frate mai mic cu doi ani, elev și el la Școala Wöhler. I-am uitat numele, poate pentru că mă înfrunta așa de tăios și mă trata cu dușmănie fățișă. Acesta era mai puțin înalt, dar era un bun gimnast și știa foarte bine ce făcea cu picioarele. Era tot pe atît de sigur și de hotărît, pe cît de nesigur

și visător era Rainer. Aveau aceiași ochi, dar în timp ce fratele cel mare se uita la tine întotdeauna întrebător, calm și uman, în privirea celui mic exista ceva îndrăzneț, arțăgos și provocator. Îl cunoșteam numai din vedere, nu discutasem niciodată cu el, dar de la Rainer am aflat imediat ce spusese despre mine.

Totdeauna era ceva neplăcut sau jignitor. „Fratele meu spune că te cheamă Kahn, nu Canetti. El vrea să știe de ce v-ați schimbat numele." Aceste îndoieli veneau întotdeauna din partea fratelui, fiind rostite în numele lui. Rainer aștepta să-i răspund pentru a-și combate fratele. Ținea foarte mult la el, cred că mă agrea și pe mine, și aducîndu-mi la cunoștință în mod confidențial toate manifestările lui ostile, făcea o încercare de mijlocire și de pace. Eu trebuia să le combat, toate răspunsurile mele i le aducea la cunoștință fratelui său, dar se înșela amarnic crezînd în posibilitatea unei împăcări. În drumul nostru spre casă, cel dintîi lucru ce-l auzeam de la Rainer era o nouă suspiciune și acuzație venite din partea fratelui său. Toate erau atît de absurde, că nu le luam în serios, deși răspundeam conștiincios la ele. În principal, sensul lor mergea într-una și aceeași direcție, anume că, asemenea tuturor evreilor, și eu încerc să-mi ascund originea. Era limpede că nu era nici vorbă de așa ceva și deveni și mai limpede, cînd, după cîteva minute, am răspuns prin veșnica-mi tăcere la încercarea de convertire a lui Rainer.

Poate că insistențele repetate ale fratelui lui mă obligau la răspunsuri răbdătoare și amănunțite. Rainer îmi comunica, cum spunea el în paranteză, tot ce venea din partea fratelui său. Transmitea totul fără expresivitate, fără să ia atitudine. Nu spunea: „Și eu cred" sau „Nu cred", își îndeplinea misiunea fără să se implice deloc. Dacă aș fi auzit aceste suspiciuni interminabile rostite pe tonul agresiv al fratelui său, m-aș fi supărat și n-aș fi răspuns niciodată la ele. Astfel, ele ajungeau la mine într-un calm desăvîrșit, începînd de fiecare dată cu: „fratele meu zice" sau „fratele meu întreabă", și apoi urma ceva atît de monstruos, încît mă forța să vorbesc, fără să mă fi enervat cu adevărat, totul era atît de absurd, încît îl compătimeai pe cel ce-a pus întrebările. „Élias, fratele meu întreabă: De ce ați avut nevoie de sîngele creștinilor pentru Pessach?" și cînd îi dădeam răspunsul: „Niciodată. Niciodată. Ca și copil am trăit această sărbătoare. Aș fi observat ceva. Aveam multe fete creștine în casă, ele erau tovarășele mele de joacă" — atunci, a doua zi sosea următoarea solie a fratelui: „Acum poate că nu. Acum totul se cunoaște prea bine. Dar în trecut de ce sacrificau evreii copii de creștini pentru Pessach?" Toate vechile învinuiri erau dezgropate pe rînd: „De ce au otrăvit evreii fîntînile?" Cînd răspundeam: „Așa

ceva n-au făcut niciodată", urma: „Ba da, în timpul ciumii." „Doar ei au murit de ciumă la fel cu ceilalți". „Pentru că au otrăvit fîntînile. Ura lor împotriva creștinilor era așa de mare, că au pierit chiar ei înșiși de propria lui ură." „De ce blestemă evreii pe toți ceilalți oameni?" „De ce sînt evreii lași?" „De ce n-au fost evreii în război, pe front?"

Și așa mai departe, răbdarea mea nu cunoștea margini, răspundeam cum mă pricepeam, totdeauna serios, niciodată jignit, de parcă aș fi răsfoit în lexicon pentru a afla adevărul științific. Mi-am propus să șterg de pe fața pămîntului asemenea învinuiri absurde și, spre a fi în ton cu calmul lui Rainer, odată i-am zis: „Spune-i fratelui tău că-i sînt recunoscător pentru întrebările sale. În felul acesta pot stîrpi odată pentru totdeauna aceste prostii de pe fața pămîntului." Atunci însuși Rainer, cel de bună-credință, nevinovat și cinstit, fu cuprins de mirare. „Va fi greu", zise el, „îți va pune alte întrebări." Ignorantul, însă am fost în realitatea eu, pentru că, de-a lungul a mai multe luni n-am observat ce urmărise fratele lui. Într-o zi, Rainer spuse: „Fratele meu întreabă de ce-i răspunzi totdeauna la întrebări. Ai putea doar să-l prinzi în cursă în curtea școlii, în pauză, și să-l provoci la luptă. Te poți bate cu el dacă nu ți-e teamă!"

Nici nu mi-ar fi trecut prin minte să mă tem de el. Îmi era doar milă de el din cauza întrebărilor sale nespus de stupide. El însă voise să mă provoace, alegînd o cale ciudată, prin fratele său, care, în toată această perioadă, n-a contenit nici măcar o singură zi cu încercările sale de convertire. Mila se prefăcu în dispreț, nu i-am făcut cinstea să-l provoc, era cu doi ani mai mic decît mine, ar fi fost urît din partea mea să mă încaier cu un băiat dintr-o clasă inferioară. Drept urmare am rupt toată această „legătură" cu el. Data următoare, cînd Rainer începu ceva nou: „Fratele meu îți transmite . . .", l-am întrerupt în mijlocul propoziției și i-am spus: „Să-l ia naiba pe fratele tău. Cu băieți mai mici decît mine nu mă bat." Am rămas însă prieteni și nici în încercările de convertire nu s-a schimbat nimic.

PORTRETUL

Hans Baum, cu care m-am împrietenit mai întîi, era fiul unui inginer de la uzinele Siemens-Schuckert. Era un ins foarte formalist, educat de tatăl său în spiritul disciplinei, preocupat să nu-și treacă

cu vederea nici o greșeală, tot timpul serios și conștiincios, un bun muncitor, nu prea entuziast, dar în schimb sîrguincios. Citea mult și mergea la concerte, aveam totdeauna ce discuta cu el. O temă inepuizabilă era Romain Rolland, mai ales „Beethoven" și „Jean Christophe". Baum voia să se facă doctor, dintr-un sentiment de responsabilitate față de omenire, lucru care mi-a plăcut foarte mult la el. Discuta și politică, pe un ton moderat, refuza instinctiv orice extremă, era atît de reținut, încît aveai impresia că poartă mereu uniformă. Încă de mic întorcea lucrurile pe toate fețele, „din spirit de dreptate", cum spunea el, probabil mai degrabă pentru că ura nechibzuința.

Vizitîndu-l acasă, am rămas surprins de temperamentul aprins al tatălui său, un mic-burghez violent, cu o mie de prejudecăți pe care le exterioriza neîncetat, bonom, nechibzuit, pus pe glume, pasiunea lui cea mare fiind Frankfurtul. În rarele ocazii cînd treceam pe la ei, ne citea de fiecare dată din poetul său preferat Friedrich Stoltze[9]. „E cel mai mare poet", afirma el, „cei cărora nu le place merită să fie împușcați." Mama lui Hans Baum murise cu ani în urmă, menajul îl făcea sora ei, o ființă veselă, dar cam corpolentă, deși era încă tînără.

Mă preocupa corectitudinea tînărului Baum. Mai curînd și-ar fi mușcat limba decît să rostească o minciună. Lașitatea era în lumea lui un păcat, poate cel mai mare. Dacă vreun profesor îl mustruluia — fapt ce nu se întîmpla des, el fiind unul din cei mai buni elevi — îi răspundea fără ocolișuri, indiferent de urmări. Cînd nu era el în cauză, era cavaler și-și acoperea colegii, dar fără să mintă. Dacă era provocat, se ridica în picioare drept ca lumînarea, avea ținuta cea mai rigidă din clasă, încheindu-și hotărît, dar reținut, haina. Ar fi fost cu neputință să apară în public cu haina neîncheiată și poate că de aceea, văzîndu-l, te gîndeai adesea la o uniformă. Lui Baum nu i se putea reproșa nimic, avea de mic un caracter integru și nu era nicidecum prost, însă rămînea mereu același, puteai să-i prevezi fiecare reacție, nu te surprindea niciodată prin ceva, poate doar prin faptul că nu exista la el nimic care să te surprindă. În chestiuni de onoare era mai mult decît sensibil. Cînd, după multă vreme, i-am povestit de jocul ce și-l permisese fratele lui Friedrich cu mine, și-a ieșit din fire — era evreu — și m-a întrebat cu toată seriozitatea dacă acum se cădea să-l mai provoace. N-a înțeles nici lunga perioadă răbdătoare a răspunsurilor mele, nici disprețul desăvîrșit survenit mai tîrziu. Problema l-a neliniștit, avea sentimentul că ceva nu e în ordine cu mine, din moment ce mă cramponasem atîta vreme de această chestiune. Fiindcă nu i-am dat voie să întreprindă ceva direct în nu-

mele meu, a studiat problema și a constatat că răposatul tată al lui Friedrich o băgase pe mînecă în niște afaceri comerciale unde erau amestecați concurenți de-ai lui, evrei. Amănuntele nu le-am înțeles, nici nu le-am aflat exact ca să le pot înțelege. Dar el murise la puțin timp după aceea și acum am început să pricep cum de se ajunsese în familia lui la această ură oarbă.

Felix Wertheim era un băiat vesel, plin de temperament, căruia puțin îi păsa dacă și cît învăța, căci în timpul orelor de curs era ocupat să-i studieze pe profesori. Nu-i scăpa nici o particularitate a vreunui profesor, le învăța pe toate ca pe niște roluri, avînd printre ei cîțiva favoriți deosebit de potriviți pentru așa ceva. Adevărata sa victimă era Krämer, colericul profesor de latină, pe care-l imita atît de perfect, încît ți se părea că îl ai în fața ochilor. Odată, în timpul unei astfel de demonstrații, Krämer intră neașteptat de devreme în clasă și se văzu dintr-o dată confruntat cu sine însuși. Wertheim se înfuriase așa de tare, că nu se mai oprea din insultele aduse lui Krämer, de parcă cel fals ar fi fost acesta, care își aroga cu nerușinare rolul lui. Un minut, două scena a continuat, cei doi stăteau față în față, se holbau unul la altul cu neîncredere și, după obiceiul lui Krämer, nu încetau să înjure, în modul cel mai murdar. Clasa se aștepta la cele mai grave lucruri, dar nu s-a întîmplat nimic — pe Krämer, colericul Krämer, îl umflă rîsul, abia și l-a oprit. Wertheim s-a prăbușit la locul său în bancă, ședea în primul rînd; îi trecuse rîsul văzînd pofta nebună de rîs a acestuia. Chestiunea n-a mai fost niciodată pomenită și n-a fost sancționată în nici un fel, Krämer se simțea măgulit de fidelitatea desăvîrșită a portretului și era incapabil să întreprindă ceva împotriva copiei sale.

Tatăl lui Wertheim era proprietarul unui mare magazin de confecții, era bogat și nu-și bătea capul să-și ascundă bogăția. De Anul Nou fusesem invitați la el și ne-am trezit într-o locuință mare, plină cu tablouri de Liebermann[10]. În fiecare cameră atîrnau cinci sau șase tablouri de Liebermann, cred că tablouri ale altor pictori nici nu se aflau acolo. Apogeul colecției era un portret al stăpînului casei. Am fost din belșug ospătați, era o atmosferă plină de aroganță, stăpînul casei arăta fără sfială spre portretul său, vorbind, lucru lesne de observat de toată lumea, despre prietenia sa cu Liebermann. Eu i-am spus, cu voce la fel de ridicată, lui Baum: „I-a fost model, dar asta nu înseamnă nici pe departe că sînt și prieteni."

Dorința acestui bărbat de a fi prieten cu Liebermann mă irita, ca și ideea însăși că un mare pictor se ocupase de această față comună. Prezența portretului mă deranja mai mult decît prezența celui portretizat. Mă gîndeam că colecția ar fi cu mult mai frumoasă

dacă ar lipsi din ea acest tablou. Era imposibil să faci abstracție de el, totul era astfel aranjat, încît să-l zărești. Nici prin remarca mea nepoliticoasă n-am scăpat de el, în afară de Baum n-o sesizase nimeni.

În săptămînile care au urmat, s-a ajuns la o discuție aprinsă privind tabloul acesta. I-am pus lui Baum întrebarea: Oare un pictor trebuie să-i picteze pe toți care vin să îi comande un portret? N-are dreptul să refuze dacă cel ce urmează a fi portretizat nu este compatibil cu arta sa? Baum era de părere că pictorul trebuie să accepte, că-i rămîne posibilitatea să-și exprime părerea despre cel portretizat prin felul cum arată tabloul. Are oricînd dreptul la un portret urît sau respingător, ele intrînd în domeniul artei sale, un nu anticipat ar fi un semn de slăbiciune, însemnînd că nu-i sigur pe calitățile sale. Asta suna adecvat și legitim; am simțit că excesul meu de zel contrasta în mod neplăcut.

„Cum poate picta", am zis eu, „cînd o mutră îi face silă?" Dacă se răzbună și deformează chipul portretului, atunci nu mai e portret. Pentru asta n-ar mai fi fost nevoie ca cineva să-i pozeze, ar fi putut-o face și de unul singur. Dacă, însă, acceptă să fie plătit pentru această batjocorîre a victimei, atunci s-a pretat, pentru bani, la ceva josnic. Asta i-ai putea-o trece cu vederea unui sărman care flămînzește, pentru că nu-l cunoaște nimeni. Dar la un pictor celebru și prețuit e de neiertat.

Lui Baum nu-i displăceau etaloanele riguroase, dar morala celorlalți îl interesa mai puțin decît cea proprie. Nu te poți aștepta ca toată lumea să fie asemenea lui Michelangelo, există și firi dependente și mai puțin mîndre. Eu găseam că ar trebui să existe numai pictori mîndri, cine n-are o chemare lăuntrică în acest sens s-ar cădea să-și caute o meserie obișnuită. Dar Baum mi-a mai oferit spre meditație încă un fapt important.

În fond, ce-mi închipui eu că este un portretist? Oare acesta trebuie să prezinte oamenii așa cum sînt sau trebuie să-i idealizeze? Pentru tablouri idealiste se pare că nici nu-i nevoie de portretiști! Fiecare om e așa cum e și tocmai acest lucru se cuvine reținut de pictorul căruia îi stai ca model. Astfel, mai tîrziu, se va ști ce fel de oameni au existat.

Acum lucrurile îmi erau clare și m-am dat bătut. Dar am rămas cu un sentiment neplăcut privind relația pictorilor cu mecenații lor. N-am scăpat de bănuiala că majoritatea portretelor ar putea fi considerate drept lingușiri și de aceea n-ar trebui luate în serios. Poate că și asta a fost una din cauzele datorită căreia în această perioadă m-am situat cu asemenea fermitate de partea satiricilor. George Grosz[11] a devenit pentru mine tot atît de important ca și Daumier,

distorsiunea pusă în slujba intenţiilor satirice m-a atras definitiv, am căzut în mrejele ei fără a opune nici o rezistenţă, de parcă *ea ar* fi fost adevărul.

SPOVEDANIA UNUI NEBUN

La o jumătate de an după înmatricularea mea în clasă, a mai venit un nou elev, Jean Dreyfus. Era mai mare decît mine, bine făcut, sportiv, un băiat drăguţ. Vorbea acasă franţuzeşte şi ceva din această limbă se simţea şi în germana sa. Venea de la Geneva, trăise însă şi la Paris şi se deosebea foarte mult de ceilalţi colegi prin originea sa cosmopolită. Era de o superioritate rar întîlnită, dar nu se evidenţia prin asta, nu punea nici un preţ pe cunoştinţele şcolare, spre deosebire de Baum, pe profesori, pe care nu-i lua în serios, îi trata cu o ironie căutată, dîndu-mi impresia că în multe chestiuni e mai informat decît ei. Era de o politeţe distinsă şi acţiona, totuşi, spontan, nu ştiam niciodată dinainte ce va spune despre un lucru ori altul. Grosolan sau copilăros nu era însă niciodată, se controla totdeauna, lăsîndu-te să-i simţi superioritatea fără să te apese cu ea. Era un băiat puternic, calităţile fizice şi intelectuale păreau a fi la el bine echilibrate, pentru mine reprezenta ceva perfect şi totuşi mă deruta puţin faptul că n-am putut afla ce lua el în serios. Şi astfel, la tot ce mă atrăgea la el, se adăuga şi această taină. Am reflectat mult despre ce ar putea fi vorba, am presupus că, probabil, e în legătură cu originea lui, de care eram atît de orbit, încît n-am putut-o lămuri niciodată.

Cred că Dreyfus n-a ştiut niciodată ce mă atrăgea atît de mult spre el. Dacă ar fi ştiut, s-ar fi amuzat. Încă de la primele discuţii m-am hotărît să mă împrietenesc cu el, şi, pentru că la el totul decurgea politicos şi civilizat, a fost un proces care a necesitat o perioadă de timp. Prin ramura paternă, familia era proprietara unei mari bănci particulare; îţi închipuiai că tatăl său trebuie să fie foarte bogat. Cu siguranţă că asta ar fi dus, la mine, care mă simţeam izolat şi ameninţat de propria-mi familie, la neîncredere şi aversiune. Dar acestui fapt i se opunea altul, covîrşitor pentru mine, că tatăl său se ridicase împotriva tradiţiei bancare şi se făcuse poet, aşa, pur şi simplu: poet, şi nu unul orientat spre succese ieftine, ci un liric modern, accesibil doar unui public restrîns, eu presupuneam că de limbă franceză. Nu citisem niciodată nimic de el, dar existau cărţi scrise de dînsul. N-am încercat să-mi fac rost de ele, dimpotrivă,

azi mi se pare că l-am evitat, pentru că era în joc aura a ceva obscur, greu accesibil, atît de greu, că ar fi fost absurd să-mi caut acces spre el la vîrsta mea. Albert Dreyfus se interesa și de pictura modernă, scria critică de artă și colecționa tablouri, era prieten cu mulți dintre cei mai îndărătnici pictori și era căsătorit chiar cu o pictoriță, cu mama colegului meu.

Chestiunea aceasta n-am înțeles-o prea bine la început, Jean a amintit-o în treacăt, nu suna ca ceva deosebit de onorabil, ci în măsura în care puteai ghici ceva în spatele propozițiilor sale bine ticluite — mai degrabă ca o dificultate. Abia cînd am fost invitat la el și am intrat într-o locuință plină de tablouri, viguroase portrete impresioniste printre care se aflau și portrete de copil ale prietenului meu, am aflat că erau operele mamei sale. Erau de o asemenea vivacitate și măiestrie că, în ciuda precarelor mele cunoștințe în acest domeniu, am exclamat pe loc: „Dar asta-i o pictoriță *adevărată!* Nu mi-ai spus!", la care el, cam uimit, îmi replică: „Te-ai îndoit de asta? Ți-am spus-o doar!" Depindea, deci, de ce înțelegeai prin „a spune", el nu anunțase cu glas tare, ci amintise așa, printre altele, și la patosul care caracteriza, pentru mine, orice activitate artistică, relatarea sa venise parcă să-mi distragă atenția, el scuzîndu-se în maniera sa politicoasă pentru pictura mamei sale. Eu mă așteptam la ceva în genul picturii florale a domnișoarei Mina de „Yalta" și eram ca picat din nori.

Nu mi-ar fi venit în minte să întreb dacă și mama lui Jean era o pictoriță *vestită;* văzîndu-i tablourile, mulțimea, vitalitatea lor, dar și faptul că întreaga locuință, destul de mare, era *ticsită* de ele, pentru mine asta spunea totul. La o vizită ulterioară am cunoscut-o pe pictoriță, mi s-a părut agitată, cam împrăștiată, părea nefericită, deși rîdea mereu. Am simțit ceva din profunda tandrețe ce-o lega de fiul ei, în prezența sa Jean îmi apăru mai puțin echilibrat, era îngrijorat, cum ar fi fost oricine, și o întrebă cum se simte. Răspunsul ei nu-l mulțumi, întrebă mai departe, voia să afle tot adevărul, nici urmă de ironie, compasiune, — ultimul lucru, de altfel, la care m-aș fi așteptat din partea lui — în loc de superioritate; dacă l-aș fi văzut mai des în compania mamei sale, imaginea mea despre el ar fi devenit cu totul alta.

Dar pe ea n-am mai văzut-o niciodată, pe el îl vedeam zilnic și astfel am găsit la dînsul lucrul de care aveam cea mai mare nevoie pe atunci, o imagine intactă despre artă și viața acelora care i se dăruiau. Un tată care se îndepărtase de afacerile familiei sale și devenise poet, a cărui pasiune erau tablourile și, care, tocmai de aceea, se căsătorise cu o pictoriță adevărată, un fiu care vorbea o franceză splendidă, deși frecventa o școală germană și, din cînd în cînd — cu

asemenea tată, nimic mai firesc! — scria și cîte o poezie franțuzească, deși matematica îl interesa, în fond, mai mult. Mai exista și un unchi, un frate al tatălui său, doctor neurolog, profesor la Universitatea din Frankfurt, cu o fiică foarte frumoasă, Maria, pe care am văzut-o o singură dată și pe care aș fi dorit s-o revăd.

Nimic nu lipsea: știința față de care aveam cel mai mare respect, medicina, — mereu mă surprindeam gîndindu-mă că aș vrea să studiez medicina; și, în sfîrșit, frumusețea unei verișoare brune, capricioase, al cărei farmec fu recunoscut și de Jean fără rezerve, el crezîndu-se deja într-o oarecare măsură cunoscător al femeilor, deși înclinat să judece o verișoară după norme mai severe.

Era plăcut să vorbești cu Jean despre fete; de fapt, *el* vorbea și eu îl ascultam. A trecut o bună bucată de vreme pînă să acumulez destulă experiență de viață din discuțiile lui, pentru a mă produce și eu cu peripețiile mele. Toate erau inventate, eram la fel de neexperimentat ca și la Zürich, dar învățam de la el și împrumutam alura lui. Nu băga niciodată de seamă că-i turnam din belșug simple născociri, preferînd să rămîn la foarte puține, dacă se putea la una singură, care se prelungea în mai multe variante. Aceasta era atît de captivantă, încît mă chestiona mereu în privința ei și, mai ales, o fată, pe care în cinstea verișoarei lui o botezasem Maria, îi trezi un viu interes. Era înzestrată — pe lîngă frumusețe — cu cele mai contradictorii însușiri: cînd erai sigur că i-ai cîștigat simpatia, aflai a doua zi că-i ești complet indiferent. Dar nici acest lucru nu era definitiv, după alte două zile erai răsplătit pentru statornicie cu un prim sărut iar de aici încolo urma un întreg șir de jigniri și de declarații din cele mai gingașe. Firea femeilor ne dădea multă bătaie de cap. Mi-a mărturisit că nu mai întîlnise niciodată o ființă atît de enigmatică cum era Maria mea, deși văzuse destule. Și-a exprimat dorința s-o cunoască pe Maria, lucru ce nu i l-am refuzat categoric. Pentru că, datorită capriciilor ei, eram în stare să-l duc cu vorba, fără ca el să bănuiască ceva.

Abia pe baza acestor discuții nesfîrșite — ele aveau importanța lor și țineau de luni de zile — mi s-a trezit interesul pentru niște lucruri care, în fond, îmi rămîneau tot indiferente. Nu știam nimic; în afară de sărutări n-aș fi putut spune ce se întîmpla între iubiți. La pensiune, ușă-n ușă cu noi, locuia domnișoara Rahm și primea seară de seară vizita prietenului ei. Deși mama pusese preventiv pianul în fața ușii de legătură, auzeai, chiar și fără să asculți, destule. Cred că, dată fiind natura acestei relații, zgomotele de alături mă mirau, dar nu mă preocupau. Începutul îl făceau rugămințile domnului Ödenburg, cărora domnișoara le răspundea cu un nu categoric. Rugămințile se amplificau în implorări, urmau gemete, mi-

logeli ce nu se mai sfîrșeau, întrerupte de un *nu* tot mai rece; în cele din urmă sunetele îți dădeau impresia că domnișoara Rahm ar fi grozav de supărată. „Afară! Afară!" poruncea ea în timp ce domnul Odenburg plîngea de-ți frîngea inima. Uneori chiar îl dădea afară, în toiul plînsului, iar eu mă întrebam dacă mai plînge și pe scări, cînd se întîlnea cu locatarii de la pensiune, dar n-aveam inimă să ies și să mă conving pe viu. Cîteodată îi îngăduia să rămînă, plînsul se transforma într-un scîncet, la zece fix trebuia, oricum, să plece, pentru că vizitele bărbaților la pensiune nu erau permise după această oră.

Cînd plînsul se întețea atît de tare, încît te deranja de la lectură, mama clătina din cap, dar nu discutam niciodată nimic. Știam cît de neplăcută îi era această vecinătate, dar natura acestei relații, în măsura în care viza urechile noastre neștiutoare de copii, nu părea, de fapt, s-o nemulțumească. Tot ce auzeam păstram pentru mine, în imaginația mea asta nu se lega niciodată de cuceririle lui Jean, dar poate că avea, fără s-o fi bănuit pe-atunci, o influență asupra Mariei mele.

În relatările lui Jean și în născocirile mele nu exista niciodată vreo notă de grosolănie. Povesteam așa cum se obișnuia în alte vremuri, pe un ton cavaleresc, importantă mi se părea admirația, nu apropierea fizică. Dacă admirația era exprimată atît de inteligent și de iscusit încît să prindă și nu să se uite, atunci cîștigai, cucerirea constituind în aceea că făceai impresie și erai luat în serios. Cînd fluxul frumoaselor lucruri născocite, dar și *exprimate,* nu era întrerupt, cînd prilejul de a le plasa nu mai depindea doar de propria-ți iscusință, ci și de așteptările și solicitudinea celei în cauză, asta devenea o dovadă că erai luat în serios și considerat bărbat. Tocmai această dovadă era în cauză, era, mai degrabă decît aventura, cea care te incita; Jean relata despre un șir nesfîrșit de asemenea confirmări. Deși replicile mele fuseseră inventate de la un capăt la altul, credeam fiecare cuvînt al lui, tot așa cum mă credea și el pe mine. Nu mi-a trecut niciodată prin minte să mă îndoiesc de ce povestea el, pe simplul motiv că eu îmi inventam poveștile. Relatările noastre existau în sine, probabil că el înfrumusețea unele amănunte; născocirile mele în coeziunea lor îl puteau inspira, împingîndu-l spre noi detalii. În confruntările noastre aveam aceleași păreri iar faptul a avut o deosebită influență asupra vieții noastre interioare de atunci.

O cu totul altă atitudine aveam în discuțiile cu Hans Baum. Cei doi nu erau prieteni, Jean îl considera pe Baum cam plicticos. El disprețuia elevii model iar sentimentul datoriei pe care-l puteai citi în ochii lui Baum i se părea ridicol, pentru că era rigid și lipsit de viață, pentru că rămînea mereu același. Distanța pe care o păstrau

unul față de celălalt a fost o șansă pentru mine, căci, dacă ar fi comparat între dînșii cele spuse de mine despre dragoste, mi-aș fi pierdut degrabă prestigiul față de amîndoi.

Luam în serios ce-i spuneam lui Baum, în timp ce în discuțiile cu Dreyfus mă jucam. Poate că intenționam să învăț ceva de la el, deși ne luam la întrecere numai în discuții, iar în rest mă feream să-l imit. Odată am ajuns cu Baum la o discuție foarte serioasă, cînd, spre surprinderea lui, i-am împărtășit ultima mea părere despre subiectul în cauză: „Nu există dragoste", i-am explicat, „Dragostea este o invenție a poeților. Citești la un moment dat despre ea într-o carte și crezi, fiindcă ești tînăr. Ai impresia că adulții ți-o tăinuiesc, de aceea te repezi s-o cunoști și crezi în ea, înainte de a o trăi. Nimeni n-ar ajunge de unul singur la ea. În realitate, nu există nici un fel de dragoste." El șovăi să-mi răspundă, simțeam că nu-mi împărtășea cîtuși de puțin părerea, dar fiindcă lua totul atît de în serios și pe deasupra mai era și un băiat introvertit, nu m-a contrazis. Ar fi trebuit să-și divulge propriile experiențe de natură intimă și de așa ceva nu era în stare.

Respingerea mea extremă era reacția la o carte, care se afla la mama de la Zürich, și pe care o citisem acum împotriva voinței ei: „Spovedania unui nebun" de Strindberg. Ea aprecia această carte în mod deosebit, mi-am dat seama din faptul că o punea totdeauna separat, în timp ce celelalte volume de Strindberg obișnuia să le pună grămadă, unul peste altul. Odată, pe cînd vorbeam de domnul Ödenburg în cea mai arogantă veche manieră, ca despre „vînzătorul de cravate" și mă întrebam cum de-i suportă domnișoara Rahm compania seară de seară (în timp ce cu mîna — o fi fost din întîmplare, o fi fost intenționat — mă jucam cu „Spovedania unui nebun", pe masă, am deschis cartea, am răsfoit-o, am închis-o, am întors-o și am deschis-o din nou) m-a rugat, crezînd că datorită scenelor de alături, care se repetau seară de seară, mi-am propus, totuși, să citesc această carte: „N-o citi! Distrugi în tine ceva ce nu vei mai putea reface niciodată. Așteaptă pînă ai trăit tu însuți ceva, atunci nu-ți mai poate dăuna."

Atîția ani o crezusem orbește, nu era nevoie de argumente ca să mă oprească de la lectura unei cărți. Dar acum, după vizita domnului Hungerbach, autoritatea ei era zdruncinată. Îl cunoscusem și era cu totul altfel decît mi-l descrisese și anunțase ea. Acum voiam să aflu singur ce hram purta acest Strindberg. Nu i-am promis nimic, dar ea avea încredere în faptul că nici n-am contrazis-o. Cu următoarea ocazie mi-am luat „Spovedania unui nebun" și am citit-o în spatele ei, în mare viteză, așa cum îl citisem în trecut pe Dickens, dar fără chef de reluare.

Pentru această spovedanie n-aveam nici un fel de înțelegere, ea îmi apărea în întregime ca o minciună. Cred că a fost un soi de vigilență ce m-a respins la ea, încercarea de a nu spune nimic ce depășește clipa, o reducere și limitare la situație. Îmi lipsea impetuozitatea invenției, referindu-mă la invenție în general, nu în particular. Adevărata impetuozitate: ura, n-o recunoșteam. Nu vedeam că era vorba de experiența mea cea mai primară, cea mai timpurie, gelozia. Mă deranja lipsa de libertate a începutului, faptul că era vorba de soția altuia: era pentru mine ca o poveste baricadată. Căile lăturalnice spre oameni nu-mi plăceau. Cu mîndria celor 17 ani ai mei priveam înainte și simțeam disprețul pentru lucrurile ascunse. Confruntarea era totul, numai vizaviul contra. Privirile laterale le luam tot atît de puțin în serios ca și loviturile laterale. Probabil că această carte, care se citea mult prea ușor, ar fi trecut neobservată, de parcă n-aș fi citit-o niciodată. Dar a urmat pasajul care m-a lovit ca și cu măciuca, singurul din carte care-mi este prezent pînă în cele mai mici amănunte, deși, probabil, tocmai datorită acestei scene n-am mai luat niciodată cartea în mînă.

Eroul cărții, confesorul, însuși Strindberg, primește pentru prima dată vizita soției prietenului său, ofițerul corpului de gardă. O dezbracă și-o așază pe podea. Îi vede sfîrcurile sînilor strălucind prin voal. Această descriere a unei intimități, era pentru mine cu totul nouă. Ea se petrecea într-o cameră care putea fi oricare, chiar și a noastră. Poate că acesta era unul din motivele pentru care o respingeam cu vehemență: această descriere era imposibilă. Autorul voia să mă convingă de ceva ce numea el dragoste. Dar eu nu m-am lăsat luat prin surprindere și l-am declarat drept mincinos. Nu numai că n-am vrut să știu nimic de această chestiune care-mi era, oricum, dezagreabilă fiindcă ea se petrecea fără știrea bărbatului, care era un prieten ce avea încredere în amîndoi, o găseam și absurdă, o invenție imorală, neverosimilă, nerușinată. De ce trebuia o femeie să se lase așezată pe podea? De ce a dezbrăcat-o? De ce i-a permis s-o dezbrace? Acum stătea întinsă pe podea și el o privea. Situația era pentru mine pe cît de nouă, pe atît de absurdă, dar a trezit în mine și ura față de scriitorul care a îndrăznit să prezinte așa ceva, ca și cînd asta s-ar putea întîmpla și în realitate.

Un fel de campanie dușmănoasă se trezi în mine, chiar dacă toți ar fi slabi și s-ar lăsa convinși că există așa ceva, *eu* nu credeam, n-aș crede niciodată. Geamătul domnului Ödenburg alături n-avea nimic de-a face cu asta. Domnișoara Rahm se plimba dreaptă ca o lumînare prin cameră. O văzusem goală printr-un binoclu, cînd, de pe balconul camerei noastre, priveam stelele. Întîmplător, cum credeam eu, binoclul se îndreptase asupra ferestrei luminate a camerei ei. Am zărit-o goală, cu capul ridicat în sus, siluetă, și strălucind

într-o lumină roșiatică, am rămas atît de mirat, încît îmi îndreptam mereu privirile într-acolo. Făcea cîțiva pași, tot dreaptă ca o lumînare, cum mergea și îmbrăcată. Geamătul nu s-auzea pe balcon. Dar cînd, jenat, am intrat iar în cameră, acest geamăt deveni dintr-o dată foarte perceptibil. Astfel mi-am dat seama că el nu contenise cît stătusem eu pe balcon. În timp ce domnișoara Rahm se plimbase încoace și-ncolo prin camera ei, domnul Ödenburg nu contenise să geamă, asta n-o impresionase deloc, se comporta ca și cînd nu l-ar fi văzut, ca și cînd ar fi fost singură, nici eu nu-l vedeam, de parcă n-ar fi fost prezent.

LEȘINUL

În fiecare noapte ieșeam pe balcon și mă uitam la stele. Căutam constelațiile pe care le cunoșteam și eram mulțumit cînd le găseam. Nu toate erau la fel de clare, nu toate erau de un albastru atît de intens ca Vega din Constelația Lirei aflată deasupra mea, la zenit, nu toate aveau o stea mare roșiatică precum cea din Constelația Gemenilor atunci cînd răsărea. Simțeam imensitatea pe care o căutam, ziua nu percepeam imensitatea spațiului, ea se năștea noaptea, odată cu stelele. Cîteodată îmi întăream acest sentiment pronunțînd cifrele uriașe de ani-lumină care mă despărțeau de una sau alta dintre stele.

Multe lucruri mă chinuiau în acest timp, mă simțeam vinovat pentru mizeria pe care o vedeam în jur și pe care n-o împărtășeam. M-aș fi simțit mai puțin vinovat dacă ar fi reușit s-o conving pe mama măcar o singură dată de nedreptatea „belșugului nostru", cum îl numeam eu. Dar ea rămînea rece și străină cînd începeam cu asemenea lucruri, se închidea voit în sine, deși cu puțin timp în urmă se entuziasmase de cine știe ce istorie a literaturii sau a muzicii. Era și foarte ușor s-o fac iarăși să vorbească, trebuia doar să renunț la subiectul despre care nu dorea să audă nimic și atunci îi revenea graiul. Mă ambiționam s-o *constrîng* să facă o afirmație, relatam despre ceva apăsător ce văzusem în acea zi, întrebînd-o direct ce părere are despre un lucru sau altul: ea tăcea, pe față i se putea citi un ușor dispreț sau dezaprobare, și numai dacă era ceva foarte grav intervenea: „Nu eu am făcut inflația" sau: „Astea sînt urmările războiului".

Aveam impresia că n-o interesa deloc ce se întîmpla cu oamenii pe care nu-i cunoștea, mai ales atunci cînd era vorba de sărăcie, deoarece în timpul războiului, cînd au fost omorîți și mutilați oameni, fusese cu-adevărat pătrunsă de adîncă compasiune. Poate că-și

epuizase compasiunea în război, aveam impresia că în ea s-a stins ceva ce înainte risipise cu prea multă ușurință. Asta era însă o ipoteză mai acceptabilă, pentru că, ce mă chinuia tot mai mult, era bănuiala că la Arosa ajunsese sub influența unor oameni care-i impuneau respect, deoarece erau „cu picioarele pe pămînt" și „se descurcau în orice situație" și, cînd folosea prea des asemenea expresii pe care înainte nu le-ar fi folosit niciodată și cînd mă apăram atacînd-o („Cum erau cu picioarele pe pămînt? Erau doar niște bolnavi la un sanatoriu. Erau niște pierde-vară bolnavi cînd îți spuneau toate astea."), se supăra și îmi reproșa că sînt nemilos cu bolnavii. Părea că s-ar fi lepădat de toată mila din lume, limitînd-o la universul restrîns al sanatoriului ei.

Dar în această mică lume existau mult mai mulți bărbați decît femei, ca femeie tînără era înconjurată de bărbați și, cînd se-ntreceau între ei pentru a-i intra în grații, își etalau, probabil, bolnavi fiind, tocmai calitățile lor de masculi și făceau atîta caz de ele, încît ea îi *credea,* acceptînd însușiri și trăsături pe care, cu puțin înainte, în timpul războiului, le-ar fi privit cu dispreț și oroare. Poziția ei printre acești bărbați se baza pe faptul că-i asculta cu plăcere, vrînd să afle cît mai multe de la ei, fiind gata oricînd de confesiuni, fără să abuzeze de ele sau să facă intrigi cu confesiunile lor. În locul unui copil, cu care se obișnuise de ani de zile ca partener de discuții, avea acum mai mulți, pe care-i lua în serios.

O relație frivolă și superficială cu oamenii nu-i stătea în fire. Calitatea ei cea mai de preț, seriozitatea, a fost cea care în timpul sejurului în sanatoriu a îndepărtat-o de lumea mare — care alături de fiii ei reprezentase totul pentru ea — în favoarea unei lumi mai mici, pe care n-o putea prefera, pentru că era o lume de bolnavi. Poate că devenise din nou ceea ce era de fapt, fiica iubită și răsfățată a unor oameni bogați. Marea epocă a vieții ei, în care se simțea nefericită și, în același timp, vinovată, în care-și ispășea vina confuză și aproape insesizabilă printr-o strădanie aproape supraomenească pentru dezvoltarea intelectuală a fiilor ei, care în cele din urmă a atins apogeul în timpul războiului, cînd și-a adunat toate forțele într-o ură sălbatică împotriva lui — marea epocă trecuse, probabil, încă înainte de a prinde eu de veste, și scrisorile care circulau între Arosa și Zürich fuseseră un joc de-a v-ați ascunselea, în care încercam să ne cramponăm de trecut, cînd acesta nu mai exista în realitate.

Dar la Pensiunea Charlotte n-aș fi putut spune toate astea clar și răspicat, deși, după vizita domnului Hungerbach, am început să înțeleg și să interpretez corect unele lucruri. Totul se petrecea mai mult sub forma unei lupte, a unui atac tenace prin care căutam s-o

apropiu din nou de „adevăratele" lucruri considerate de mine ca atare. Discuțiile de jos, de la masa pensiunii, erau adesea un prilej binevenit pentru asemenea atacuri. Am învățat să-mi maschez intențiile și uneori să încep fățarnic: cu întrebări în legătură cu ceva ce nu înțelesesem jos, cu discuții despre comportarea oamenilor de-acolo, care o scoteau din sărite. Cît privește familia Bemberg, tînăra pereche parvenită de la masa pensiunii, făceam corp comun. Disprețul pentru parveniți i-a rămas de nezdruncinat. Dacă în aceste clipe, cînd ne înțelegem foarte bine, mi-aș fi spus că era influențată în ideile ei de „familiile bune", n-aș fi fost pe deplin împăcat cu mine.

Cel mai bine era, totuși, atunci cînd încercam s-o întreb ceva pe mama. O șiretenie deloc copilărească mă făcea s-o întreb despre lucruri de care — după o experiență îndelungată — știa ceva. Asta îmi dădea avînt și astfel puteam ajunge treptat la ceea ce doream. Dar adesea eram nerăbdător și puneam întrebări fără să mă gîndesc, numai pentru că într-adevăr mă interesa ceva. Așa s-a ajuns de exemplu la un fiasco cu Van Gogh, cînd s-a dat complet bătută, încercînd să-și mascheze neștiința prin cele mai mărginite insulte împotriva „acestui pictor nebun". Atunci îmi pierdeam capul și mă repezeam furios la ea, și se ajungea la ciocniri regretabile pentru amîndoi. Pentru ea, deoarece în mod vădit nu avea dreptate, pentru mine deoarece îi reproșam fără milă că vorbea despre ceva de care habar n-avea, fapt pe care ea însăși îl criticase foarte aspru în discuțiile noastre mai vechi despre scriitori. După asemenea ciocniri, eram atît de disperat, încît ieșeam din casă și mergeam cu bicicleta — una din consolările anilor petrecuți la Frankfurt. Cealaltă consolare, care îmi era mult mai necesară atunci cînd ea tăcea și nu ajungeam la nici un fel de ciocnire, erau stelele.

Ceea ce nega cu încăpățînare, responsabilitatea față de lucrurile ce se întîmplau în jurul ei, ceea ce respingea cu un soi de orbire conștientă, selectivă și oricînd disponibilă, acest fapt deveni acum pentru mine atît de stringent, atît de limpede, încît nu-l puteam păstra pentru mine, trebuia să i-l împărtășesc, el se transformă într-un reproș permanent. Se temea de întoarcerea mea de la școală, pentru că era sigură că voi răbufni cu ceva nou, ce văzusem sau auzisem de la alții. Deoarece de la rostirea primei propoziții simțeam cum se închidea în sine, îmi dădeam drumul cu atît mai tare, pe un ton insuportabil, de reproș la adresa ei. La început n-aș fi acuzat-o nici într-un caz ca instigatoare la lucruri care, prin nedreptatea și inumanitatea lor, mă revoltau. Dar pentru că ea nu dorea să mă asculte, pentru că își formase obișnuința de a-mi recepta mesajul doar pe jumătate, relatarea mi se transforma într-un reproș. Faptele

expuse primind o formă personală, o sileam să le asculte și să-și spună într-un fel părerea. Încerca cu: „Știu. Știu" sau „Îmi închipui". Dar n-am tolerat această atitudine, intensificîndu-mi trăirile și experiențele pînă la reproș. Era ca și cînd o forță oarecare mi-ar fi înmînat o reclamație pe care ar fi trebuit s-o transmit în continuare pe adresa ei. „Ascultă!" îi spuneam atunci, la început nerăbdător, apoi mînios: „Ascultă! Trebuie să-mi explici! Cum e posibil să se întîmple așa ceva și nimeni să nu observe?"

O femeie leșinase și căzuse pe stradă. Cei care au ajutat-o au spus „de foame", arăta îngrozitor de palidă și trasă, alții treceau mai departe fără să se sinchisească de ea. „*Tu* ai rămas acolo?" spuse mama tăios, aici a trebuit să replice ceva. Și era adevărat, eu venisem acasă și ședeam cu ea și cu frații la masa rotundă, unde obișnuiam să bem ceaiul după-amiază. Aveam în față cana cu ceai, o felie de pîine cu unt, nu mușcasem încă, dar mă așezasem ca de obicei la masă și abia după aceea am început să relatez.

Ce văzusem în ziua aceea era un lucru obișnuit, se întîmpla pentru prima dată în viața mea să văd un om leșinînd pe stradă și prăbușindu-se de foame și slăbiciune. Mă zguduise atît de adînc, încît am intrat mut în cameră și tot mut am luat loc la masă. Zărind pîinea cu unt și mai ales borcanul cu miere în mijlocul mesei, mi se dezlegă limba și-am început să spun ceva. Ea surprinse îndată comicul situației, dar reacționă, conform firii sale, mult prea violent. Dacă ar mai fi așteptat puțin să iau pîinea cu unt în mînă și să mușc din ea sau chiar s-o ung cu miere, ironia, provenită din comicul situației mele, m-ar fi nimicit. Însă iar n-a acordat lucrurilor importanța cuvenită, credea poate că, stînd deja la masă, va urma obișnuitul proces al servirii ceaiului. Se baza prea mult pe ritualul introdus, folosindu-l ca pe-o armă pentru a mă doborî cît mai repede, tulburarea ritualului prin tabloul foamei și al leșinului era supărătoare, nu mai mult, ci doar supărătoare, și astfel subaprecia, datorită nepăsării ei, seriozitatea stării în care mă aflam. Am împins cu putere masa, astfel încît ceaiul din ceașcă s-a vărsat pe fața de masă și am spus: „Aici nu rămîn nici eu!" și m-am năpustit pe ușă afară.

Am sărit pe scări în jos, m-am urcat pe bicicletă și am pornit-o disperat pe străzile cartierului nostru, pe cît de rapid pe atît de nesăbuit, fără să știu ce doream, pentru că, ce-aș fi putut dori, dar pătruns de o ură adîncă împotriva ceaiului, avînd mereu în fața ochilor borcanul cu miere, pe care îl blestemam amar. „Măcar de l-aș fi aruncat pe fereastră! În stradă! Nu în curte!" Dacă s-ar fi spart pe stradă, în văzul tuturor, ar fi avut un sens, ar fi aflat toți că aici locuiesc oameni care aveau miere, în timp ce alții flămîn-

zeau. Dar n-o făcusem. Lăsasem borcanul cu miere sus pe masă, n-am răsturnat nici măcar ceașca, se vărsase ceva ceai pe fața de masă, asta a fost totul. Chestiunea mă atingea amarnic și, totuși, nu făcusem nimic real, era atît de puțină forță în mine — un mielușel pașnic, behăitul lui jalnic nu-l aude nimeni și tot ceea ce s-a întîmplat n-a fost nimic altceva decît că mama s-a supărat pentru deranjul de la ceai.

Într-adevăr, nu se întîmplase nimic mai mult. M-am întors totuși acasă. Pedeapsa a fost întrebarea plină de compătimire dacă a fost chiar atît de groaznic — după un leșin îți revii, el nefiind un lucru definitiv — probabil că m-am speriat foarte tare, uitîndu-mă într-acolo tocmai în clipa aceea, cînd se prăbușea femeia. E cu totul altceva cînd vezi oameni *murind.* Mă temeam că va începe iarăși cu sanatoriul și cu cei care au murit acolo, obișnuia să spună că au murit *sub ochii ei,* de data asta n-a spus-o, ci doar că va trebui să mă obișnuiesc și eu, mai ales că uneori spun că aș vrea să mă fac medic. Ce doctor ar fi acela care *ar leșina* la moartea unui pacient? Poate că era bine că văzusem leșinul, pentru a începe să mă obișnuiesc cu astfel de lucruri.

În felul acesta, leșinul care mă revoltase atît de mult deveni o chestiune generală de alegere a profesiei: cea a medicilor. Nu răspunsesse la acțiunea mea bruscă cu un refuz, ci cu o indicație pentru viața de mai tîrziu, în care voi da greș dacă nu voi fi mai dur și mai stăpînit.

Cu această istorie am rămas încondeiat: n-aș fi potrivit pentru meseria de medic. Firea mea sensibilă ar pleda împotriva capacității de a mă obișnui vreodată cu acest fel de activitate. Fusesem foarte impresionat de această întorsătură dată de mama perspectivelor mele, deși n-am mărturisit-o niciodată. Am cugetat asupra ei și-am devenit nehotărît. Nu mai eram sigur că m-aș putea face medic.

GHILGAMEȘ ȘI ARISTOFAN

Timpul petrecut la Frankfurt n-a constat doar din experiența cu oamenii, așa cum îi întîlneai la pensiunea Charlotte. Prin procesul permanent, de repetare zilnică, această experiență nu era de neglijat. Te așezai la masă, mereu în același loc, și în fața ta, tot pe aceleași locuri, stăteau oamenii care îți deveniseră personaje. Cei mai mulți rămîneau neschimbați, nu scoteau niciodată pe gură ceva la care nu te-ai fi așteptat. Unii însă și-au păstrat firea nealterată

și te puteau surprinde prin salturi. Oricum o luai, era un spectacol și n-am intrat nici măcar o singură dată în sala de mese fără încordare și curiozitate.

De profesorii de la școală, cu o singură excepție, nu mă puteam entuziasma cu adevărat. Colericul profesor de latină își ieșea din fire la cea mai mică dezordine, făcîndu-ne atunci „boi împuțiți", și asta nu era singura lui insultă. Metodele sale de predare, bazate pe „modele de propoziții" care trebuia să le turuim, erau ridicole. Mare minune că, din repulsie față de el, nu uitasem și latina învățată la Zürich. Ceva atît de penibil și grosolan ca ieșirile lui n-am trăit în nici o școală. Purta însemnele războiului și trebuie să fi rămas cu vătămări serioase de pe urma lui; asta ne-o spuneam uneori pentru a-l suporta mai ușor. Mulți profesori fuseseră marcați de război, chiar dacă nu într-un mod atît de eclatant. Exista însă printre ei și un bărbat sincer-pătimaș care deborda de afecțiune pentru elevi. Apoi iarăși un profesor excelent de matematică, o figură cam zăpăcită, dar această zăpăceală avea repercusiuni asupra propriei sale persoane, nu asupra elevilor. Se dăruia pe deplin profesiei într-un mod aproape îngrozitor de conștiincios.

Te-ai putea simți tentat să schițezi, cu ajutorul unei analize a acestor profesori, diversele efecte ale războiului asupra oamenilor, dar pentru aceasta ar fi trebuit să știi ceva și despre trăirile lor, despre care nu ne vorbeau niciodată. Eu nu aveam altceva în fața ochilor decît fețele și figurile lor și le cunoșteam comportamentul în clasă; restul îl știam din auzite.

Dar aș dori să vorbesc despre un bărbat liniștit și fin, căruia îi datorez ceva. Gerber era profesorul nostru de germană, în contrast cu ceilalți părea cam nehotărît. Prin temele pe care le formula pentru compuneri s-a creat între noi un soi de prietenie. La început aceste compuneri mă plictiseau, fie că era vorba de Maria Stuart, fie de ceva similar, dar nu cereau un efort deosebit și el era mulțumit de ele. Apoi temele au devenit mai interesante și eu m-am afirmat cu propriile-mi păreri, care, și ca reacție împotriva școlii, erau destul de ostile și precis nu corespundeau cu ale sale. Dar le accepta, la sfîrșit își scria cu cerneală roșie reflecțiile, în care mă îndemna să meditez la unele chestiuni, era, totuși, tolerant și nu se zgîrcea cu aprecierile privind felul în care îmi exprimam ideile. Orice dovezi contrarii ar fi adus, ele nu erau dușmănoase și, chiar dacă nu le acceptam, eram bucuros că făcea observații. Nu era un profesor care să te inspire, dar era unul foarte înțelegător. Avea mîini și picioare scurte, se mișca puțin; fără să fi fost deosebit de lent,

tot ce întreprindea părea puțin redus, nici vocea nu avea penetrantele tonuri bărbătești cu care se lăudau alți profesori.

Gerber deschidea pentru mine biblioteca seminarului pe care o administra și îmi dădea să citesc cîte cărți voiam. Eram entuziasmat de literatura antichității și citeam — în traducere germană — un volum după altul: istoricii, dramaturgii, poeții, oratorii; numai pe filosofi — Platon și Aristotel — i-am lăsat de o parte. În rest însă am citit absolut tot, nu numai pe autorii mari, ci și pe cei care prezentau interes numai prin materialul oferit, ca Diodor sau Strabo. Gerber se mira că nu mai termin odată cu ele, timp de doi ani am împrumutat doar astfel de cărți de la el. Cînd am ajuns la Strabo, dădu ușor din cap și mă întrebă dacă n-aș dori, măcar pentru variație, ceva din Evul Mediu, dar n-a prea avut succes.

Odată, pe cînd ne aflam în biblioteca seminarului, Gerber mă întrebă cu precauție, aproape cu sfială, ce-aș dori să mă fac. Simțeam ce răspuns aștepta, și declarai, puțin cam nesigur, doctor. A fost dezamăgit, stătu puțin pe gînduri, iar apoi găsi o soluție de compromis: „Atunci vei deveni un al doilea Carl Ludwig Schleich“,[12] spuse el. Prețuia amintirile acestuia, dar i-ar fi făcut mai multă plăcere dacă aș fi recunoscut deschis că vreau să devin scriitor. De atunci pomenea adesea, în mod discret, cînd se ivea ocazia, numele unor medici care au și scris.

În orele sale citeam piese de teatru pe roluri și nu vreau să spun că era o plăcere. Dar era o încercare din partea lui de a-i atrage și pe elevii mai puțin interesați din punct de vedere literar. Rareori alegea bucăți care te plictiseau de moarte. Citeam „Hoții“, „Egmont“, „Regele Lear“ și aveam ocazia să vedem și la teatru unele din aceste piese.

La Pensiunea Charlotte se vorbea mult de reprezentațiile de teatru. Ele erau discutate amănunțit și, deoarece cunoscătorii porneau totdeauna de la cronicile din „Frankfurter Zeitung“, le dezbăteau și, chiar dacă erau de altă părere, își exprimau totuși respectul față de opinia principală din pretențiosul text tipărit; tocmai aceste discuții aveau un anumit nivel și probabil mai multă seriozitate decît cele despre alte lucruri. Simțeai interesul pentru teatru, erai mîndru de el. Nereușitele te întristau și nu te mulțumeai doar cu niște atacuri lipsite de considerație. Teatrul era o instituție recunoscută și chiar și aceia care, în rest, făceau parte din tabere adverse s-ar fi sfiit să se atingă de ea. Din puținele cuvinte ale domnului Schutt, care din cauza rănilor sale grave nu prea putea să meargă la teatru, observai că se informa și el, despre fiecare reprezentație, prin domnișoara Kündig. Ce spunea suna atît de sigur, de

parcă fusese el însuși prezent. Cei care n-aveau într-adevăr nimic de spus tăceau, situația cea mai penibilă care se putea ivi era să-ți dai în petic.

Deoarece cele mai multe lucruri despre care se mai vorbea păreau atît de nesigure — totul oscila, iar încrucișarea părerilor nu era nici pe departe doar o chestiune de suprafață —, rămîneai cu impresia, mai ales la vîrsta mea tînără, că mai exista ceva intangibil pentru toți, și anume teatrul.

Mergeam destul de des la teatru și una dintre reprezentații mă înflăcărase atît de mult, încît am făcut totul ca s-o mai văd de cîteva ori. Juca o artistă care nu mi-a ieșit multă vreme din minte, pe care o văd și azi ca și-atunci în fața mea: Gerda Müller în rolul Penthesilea. Am fost pătruns de *această* pasiune, nu m-am îndoit niciodată de ea, „Penthesilea" lui Kleist fusese cea care mă inițiase în dragoste. Mi se părea că semăna cu una din tragediile grecești pe care le citeam pe atunci, „Bacantele". Sălbăticia amazoanelor războinice semăna cu aceea a menadelor, în locul turbatelor care-l sfîșie pe rege de viu, aici Penthesilea era cea care-și asmute haita de cîini asupra lui Achile și, asemenea lor, își înfige dinții în carnea lui. De-atunci n-am mai îndrăznit niciodată să revăd această piesă pe scenă și, cînd am citit-o, auzeam vocea *ei,* care din acel moment n-a mai scăzut în intensitate. I-am rămas fidel actriței care m-a convins de adevărul dragostei.

Nu vedeam nici o legătură cu jalnicele întîmplări din camera alăturată a pensiunii în care locuiam și „Spovedania unui nebun" o luam în continuare ca pe-o minciună.

Printre actorii cu dese apariții se număra Carl Ebert, la început apărea regulat, mai tîrziu venea doar ca oaspete. După mulți ani a devenit vestit pentru cu totul alte lucruri. În perioada sa de început l-am văzut în rolul lui Karl Moor, Egmont. M-am obișnuit cu el în diferite roluri, m-aș fi dus numai pentru el la o reprezentație și nici măcar nu trebuie să mă rușinez de această slăbiciune, pentru că ei îi datorez cel mai important eveniment din perioada petrecută la Frankfurt. La un matineu de duminică trebuia să citească în fața publicului o operă despre care nu auzisem niciodată nimic. Era mai veche decît Biblia, o epopee babiloniană. Știam că la babilonieni a existat un potop, se spunea că de-acolo ajunsese legenda în Biblie. Asta era tot la ce știam că mă pot aștepta, pentru atîta lucru nu m-aș fi dus niciodată, dar era Carl Ebert cel care citea și, astfel, dintr-o admirație pentru un actor preferat, am ajuns la *Ghilgameș,* care, ca nimic altceva, mi-a condus întreaga viață, sensul ei cel mai profund, credința, forța și așteptările ei.

Tînguirea lui Ghilgameș la moartea prietenului său Enkidu m-a atins direct în inimă:

„Șase zile și șapte nopți l-am plîns,
și n-am îngăduit să fie îngropat,
pînă cînd l-au năpădit viermii!
Atunci, mi-a fost frică, m-am temut
de moarte și am rătăcit prin pustiu!"[13]

Urmează apoi lupta sa împotriva morții, drumeția prin întunericul muntelui ceresc și traversarea apelor morții, pînă la strămoșul său Utanapiștim, salvat de la potop, căruia zeii i-au hărăzit nemurirea. De la el vrea să afle cum ajunge la viața veșnică. E adevărat că Ghilgameș e învins și că moare și el. Dar asta îți întărește credința în necesitatea luptei.

În felul acesta am simțit influența unui mit asupra mea: ca ceva la care, în jumătatea de secol scursă de-atunci, m-am gîndit în multe feluri, ceva întors pe toate fețele, dar de care nici măcar *o dată* nu m-am îndoit serios. Mi-am însușit ca pe o unitate tot ce era în mine unitate. N-am ce critica aici. Întrebarea dacă *cred* o asemenea istorie nu mă jignește, cum pot oare să decid dacă cred în ea, avînd în vedere cea mai autentică substanță din care sînt compus. Nu e vorba de a repeta ca un papagal că toți oamenii pînă în ziua de azi au murit, e vorba doar de a hotărî dacă *accepți* de bunăvoie moartea sau te revolți împotriva ei. Dreptul la strălucirea, bogăția, mizeria și deznădejdea tuturor experiențelor mi l-am cucerit revoltîndu-mă împotriva morții. Am trăit în această veșnică răzvrătire. Și dacă durerea pentru cei apropiați, pe care i-am pierdut în decursul timpului, n-a fost mai mică decît cea a lui Ghilgameș pentru prietenul său Enkidu, totuși, într-un punct îi sînt superior bărbatului-leu: că pe mine mă preocupă viața *fiecărui* om, nu numai a celor apropiați mie.

Concentrarea acestei epopei asupra cîtorva personaje o deosebește de vremile tulburi în care am întîlnit-o. Amintirea anilor petrecuți la Frankfurt e marcată de evenimente cu caracter oficial, care s-au succedat rapid. Ele au fost precedate, de zvonuri, la masa pensiunii circulau atîtea *(zvonuri)* care nu totdeauna s-au dovedit a fi false. Mi-amintesc că a fost vorba de asasinarea lui Rathenau, înainte de a citi despre ea în ziar (nu exista încă radio). Francezii figurau cel mai adesea în aceste zvonuri. Ei cuceriseră Frankfurtul și apoi se retrăseseră, deodată se zvoni că ar veni din nou. Represaliile și reparațiile deveniră cuvinte la ordinea zilei. Mare vîlvă a stîrnit descoperirea unui depozit de muniții în curtea școlii noastre.

În urma cercetării cazului, a reieșit că un tînăr profesor, pe care eu îl cunoșteam doar din vedere, foarte iubit de elevi, cel mai iubit profesor din școală, se făcea responsabil de depozitarea armelor.

Foarte impresionat am fost de primele demonstrații pe care le-am văzut. Nu erau puține la număr și erau îndreptate totdeauna împotriva războiului. Exista o delimitare strictă între cei care erau de partea răsturnării ce-i pusese capăt războiului și ceilalți, a căror mînie nu viza războiul, ci Tratatul de la Versailles, un an mai tîrziu. Asta era delimitarea cea mai importantă, efectele sale se simțeau încă de pe atunci. Am avut pentru prima dată sentimentul maselor, cu prilejul unei demonstrații împotriva asasinării lui Rathenau pe Zeil.[14] Deoarece urmările acestui eveniment asupra mea și-au găsit expresia cîțiva ani mai tîrziu, în discuții, voi vorbi abia atunci despre ele.

Ultimul an la Frankfurt a fost pentru mica noastră formațiune familială din nou un an al destrămării. Mama se simțea bolnavă, probabil că și tensiunea controverselor noastre zilnice îi devenise insuportabilă. A plecat în Sud, cum o făcuse adesea și pînă acum. Am părăsit Pensiunea Charlotte și toți trei frații am fost dați într-o familie, al cărei grijuliu membru feminin, doamna Suse, ne-a primit cu o căldură și bunătate cum n-o aștepți nici măcar de la propria-ți mamă. Familia era formată din tata, mama, doi copii cam de vîrsta noastră, o bunică și o servitoare. I-am cunoscut atît de bine pe fiecare în parte, precum și pe cei doi-trei oaspeți străini pe care i-au mai luat pe lîngă noi, încît ar trebui să scriu o carte întreagă pentru a putea reda imaginea pe care mi-am făcut-o atunci despre oameni.

Era perioada în care inflația a atins punctul ei culminant, saltul zilnic, care putea ajunge chiar și pînă la un bilion, avea pentru toată lumea consecințe extreme, chiar dacă nu aceleași. Era groaznic să fii martor ocular: tot ce se-ntîmpla, și se-ntîmplau destule, depindea de o singură premisă, de acea devalorizare crescîndă a banului într-un ritm înnebunitor. Ceea ce s-a abătut asupra oamenilor, era mai mult decît dezordine, erau *explozii* zilnice, dacă mai rămînea ceva, se continua în ziua următoare. Urmările le vedeam nu numai în lucrurile mari, ci pe viu, la fiecare membru al acelei familii; cel mai mic, cel mai particular, cel mai personal eveniment avea una și aceeași cauză, — mișcarea furibundă a banului.

Vrînd să mă impun împotriva oamenilor banului din propria-mi familie, mi-am făcut o virtute cam ieftină din a disprețui banul. Îl consideram ca pe ceva plicticos, monoton, din care n-aveai nici un profit spiritual, din cauza căruia oamenii înrobiți de el se uscau treptat și deveneau sterili. Acum, dintr-o dată îl vedeam dintr-un

alt unghi, unul înspăimîntător, un demon cu un bici de uriaș, care lovea totul și îi ajungea pe oameni chiar și în cele mai ascunse găuri de șoarece.

Poate că și aceste consecințe extreme ale unei situații pe care ea, la început, ar fi acceptat-o cu plăcere, doar din exterior, dar de care eu, însă, îi aminteam neîncetat, au determinat-o pe mama să evadeze din Frankfurt. Îndată ce se însănătoși întrucîtva, după boala ei, se simți atrasă de Viena, unde îi luă pe cei doi frați mai mici și unde găsi pentru ei școli. Eu am mai rămas o jumătate de an, pentru că mă aflam în preajma bacalaureatului și aveam să trec după aceea la Universitatea din Viena.

În această ultimă jumătate de an de la Frankfurt, locuind în continuare la aceeași familie, m-am simțit complet liber. Mergeam adesea la întruniri și ascultam discuțiile care se iscau apoi noaptea pe străzi, trăind fiecare părere, fiecare convingere, fiecare credință, confruntîndu-le cu ale altora. Se discuta cu o asemenea pasiune, încît săreau scîntei, eu nu participam niciodată, ascultam doar, cu o intensitate care și azi mă înfioară, deoarece eram lipsit de apărare. Presiunea peste măsură și excesul nu generau păreri proprii. Respingeam multe lucruri pe care nu le puteam combate. Unele mă atrăgeau, n-aș fi putut spune de ce. Încă nu aveam sentimentul sciziunii *limbilor* care se ciocneau aici. Pe nici unul din oamenii pe care i-am auzit atunci nu l-aș putea imortaliza în adevăratul său chip și nici măcar imita. Ceea ce înțelegeam era sciziunea *părerilor,* miezul dur al convingerilor, era ca într-un ceaun vrăjitoresc care fumega și clocotea, dar toate ingredientele care pluteau înăuntru își aveau propriul lor miros și se puteau recunoaște.

N-am simțit niciodată mai multă neliniște în oameni ca în acea jumătate de an. Nu era atît de important cît de mult se deosebeau unul de altul ca persoane; lucrul care mai tîrziu l-aș fi observat imediat, acum abia că-l observam. Eram atent la fiecare convingere, chiar și atunci cînd îmi repugna. Pe unii oratori oficiali, siguri de efectul scontat, îi simțeam ca pe niște șarlatani. Dar, după aceea, în discuțiile de pe stradă, cînd se risipea totul și oameni care nu erau oratori căutau să se convingă reciproc, am fost cuprins de neliniștea lor, încît îl luam pe fiecare în serios.

N-aș vrea să par arogant sau frivol denumind această perioadă ca ucenicia mea aristofanică. Îl citeam pe atunci pe Aristofan și eram uluit cu cîtă forță și consecvență își axa fiecare din comediile sale pe cîte o idee principală inedită din care se deduceau. În „Lysistrata", cea dintîi pe care am cunoscut-o, o grevă a femeilor care-și refuză bărbații duce la încheierea războiului dintre Atena și Sparta. Multe asemenea idei există la el, dar, deoarece majoritatea

comediilor sale s-au pierdut, multe din aceste idei nu ni s-au păstrat. Ar fi trebuit să fiu orb să nu observ asemănarea cu ceea ce sesizam în jur. Și aici totul era derivat dintr-o singură premisă de bază, mișcarea diavolească a banului. Nu era o idee, era o realitate, de aceea nu era caraghioasă, ci îngrozitoare, dar ca formațiune, dacă încercai s-o privești ca pe un întreg, semăna cu una din acele comedii. S-ar putea spune că cruzimea opticii aristofanice oferea singura posibilitate de a ține laolaltă ceea ce se destrăma în mii de bucăți.

Am rămas de-atunci cu o repulsie neclintită față de prezentarea în teatru doar a raporturilor personale. În conflictul dintre Vechea și Noua Comedie, cum se formaseră ele la Atena, țineam partea celei Vechi, fără să fiu întru totul conștient de aceasta. Numai viața publică în ansamblul ei mi se părea demnă de a fi reprezentată în teatru. De comedia de caractere, inspirată de un individ sau altul, chiar cînd e bună, mă rușinez puțin întotdeauna și mă simt de parcă m-aș fi retras într-o ascunzătoare pe care n-o părăsesc decît forțat de împrejurări, în scopul procurării hranei, sau pentru ceva asemănător. Comedia trăiește pentru mine ca în epoca începutului ei, la Aristofan, din interesul ei *general*, din considerarea lumii în contexte mai ample. Cu acestea, însă, trebuie să acționeze cu îndrăzneală, după bunul ei plac, să-și permită idei care frizează chiar nebunia, să înnoade, să despartă, să transforme, să confrunte, să găsească structuri noi pentru idei noi, să nu se repete și să nu dea nimic lipsit de valoare, să-l solicite pe spectator pînă la epuizare, să-l tulbure, să-l istovească.

Este cu siguranță o reflecție foarte tîrzie, care mă duce la concluzia că alegerea dramei care mă va preocupa s-a hotărît deja de pe atunci. Nu cred că greșesc, deoarece nu știu cum s-ar putea explica altfel faptul că amintirile mele despre ultimul an la Frankfurt sînt pline pînă la refuz de turbulența evenimentelor oficiale și, în imediata apropiere, de parcă ar fi vorba de una și aceeași lume, apariția comediilor aristofanice, așa cum m-au cucerit la prima lectură. Nu văd nimic între timp, se întrepătrund și strînsa vecinătate în care au ajuns ele în amintirea mea denotă că acestea au fost pentru mine lucrurile cele mai importate din acea perioadă, că ele s-au influențat reciproc în mod hotărîtor.

Dar, în același timp, s-a petrecut ceva legat de Ghilgameș și care a servit drept contrapunct. Era vorba de soarta fiecărui om, detașat de toți ceilalți, așa cum se dezvăluia el în intimitatea sa: că trebuie să moară, și dacă îi este îngăduit să accepte ideea că îl așteaptă o moarte.

FURTUNĂ ȘI CONSTRÎNGERE
Viena 1924—1925

VIAȚA ÎMPREUNĂ CU FRATELE MEU

La începutul lui aprilie 1924 m-am instalat, împreună cu fratele meu, într-o cameră de pe Praterstraße 22, la doamna Sussin. Era camera cea mai din spate, întunecoasă și avea ferestrele spre curte. Aici am petrecut împreună patru luni, o perioadă nu prea îndelungată. Dar era pentru prima dată că locuiam singur cu un frate și în acest timp s-au întîmplat foarte multe.

S-a cimentat o legătură strînsă între noi, eu avansasem pe postul unui mentor, cu care se consulta în toate problemele, îndeosebi în cele morale. Ce era voie și ce trebuia să faci, ce-ar trebui să detești în toate împrejurările, dar și ce voiai să afli, ce voiai să cunoști, aproape în fiecare seară din cele patru luni cît am stat împreună am discutat în clipele de răgaz despre aceste probleme, stînd la masa mare, pătrată, de la fereastră, unde ședeam fiecare cu cărțile și caietele lui. Ne aflam în colțul imediat opus, trebuia să ridicăm doar capul ca să ne privim drept în față. El era deja de pe-atunci, deși cu șase ani mai tînăr, cu o idee mai înalt decît mine. Cum ședeam, eram amîndoi aproape la fel de înalți. Eu mă hotărîsem să încep la Viena să studiez chimia (fără să fiu sigur că voi rămîne la ea), peste o lună începea semestrul. Deoarece la școală la Frankfurt nu primisem nici o noțiune, era timpul să-mi însușesc cîteva cunoștințe de chimie. În cele patru săptămîni care-mi rămăseseră, voiam să recuperez ce pierdusem. Stăteam cu cartea de chimie anorganică în față și, pentru că era ceva teoretic și nu era legat de nici un fel de lucrări practice, m-a și interesat și-am făcut progrese rapide.

Oricît de cufundat aș fi fost în studiul unei probleme, Georg avea voie să mă întrerupă oricînd și să-mi pună întrebări. El frecventa gimnaziul real la Stubenbastei, fiind, la cei 13 ani ai săi, într-una din clasele inferioare. Învăța cu plăcere, ușor, și doar la desen, care în această școală se lua foarte în serios, avea dificultăți. Dar era la fel de însetat de știință ca și mine la vîrsta lui și la orice materie găsea întrebări inteligente. Aproape niciodată nu era vorba

de ceva ce n-a înțeles, tot ce putea citi înțelegea repede; îl interesau detalii, amănunte pe care voia să le afle în plus față de datele manualelor. La multe din întrebările sale puteam răspunde pe loc, fără să mă gîndesc sau să caut. Eram fericit să-i explic ceva, pînă acum ținusem totul pentru mine, nu existase nimeni cu care să vorbesc despre asemenea lucruri. Observa cît de mult mă bucuram de orice întrerupere și de faptul că întrebările lui nu cunoșteau limite. În cîteva ore povesteam mult și îmi înviora chimia, care-mi era încă puțin străină și amenințătoare, fiindcă, oricum, era posibil să mă ocup de ea patru ani sau chiar mai mult. Mă întreba de autori romani, de istorie, iar eu aduceam vorba, ori de cîte ori era posibil, despre greci, despre probleme de matematică, despre botanică și zoologie, și în legătură cu geografia, îndeosebi despre țări și locuitorii lor. Știa că despre asta poate afla cel mai mult de la mine și uneori trebuia s-o iau din loc pentru a înceta, atît de amănunțit și cu plăcere îi redam ce aflasem despre exploratorii mei. Nici la părerile despre comportamentul oamenilor nu ne zgîrceam. Cînd era vorba de combaterea bolilor în țările tropicale, mă entuziasmam. Încă nu renunțasem total la medicină și-i transmiteam fratelui meu, naiv și fără rețineri, vechea mea dorință.

Nepotolita lui sete de cunoaștere îmi plăcea. Cînd mă așezam lîngă cărțile mele, mă bucuram deja de întrebările lui. Aș fi suferit eu mai mult de tăcerea lui decît el de-a mea. Dacă ar fi fost dominator sau calculat m-ar fi putut stăpîni în modul cel mai simplu. O seară la masa noastră, fără întrebările sale, m-ar fi chinuit și m-ar fi făcut nefericit. Dar tocmai asta era: el nu intenționa nimic cu întrebările, la fel ca mine, cu răspunsurile. El voia să știe, eu voiam să-i dau ce știu; lucrurile aflate duceau de la sine la noi întrebări. Era de mirare că nu mă punea niciodată în încurcătură. Setea sa de nou se mișca în interiorul limitelor mele. Fie că ne asemănam din familie ca fire, fie că energia intervenției mele îl îndepărta de alte lucruri, întreba numai acolo unde existau răspunsuri și nu mă umilea, ceea ce ar fi fost, totuși, ușor dacă m-ar fi confruntat cu propria-mi ignoranță. Amîndoi eram foarte deschiși unul cu altul și nu ne ascundeam nimic. În această perioadă depindeam unul de celălalt, nu mai era nimeni cu noi care să ne fie apropiat, trebuia să corespundem unei singure pretenții: el n-avea voie să mă dezamăgească și nici eu pe el. N-aș fi renunțat în nici o împrejurare la serile noastre comune de lectură, de la masa mare, pătrată, împinsă lîngă fereastră.

A venit vara, serile s-au lungit, ferestrele care dădeau spre curte le țineam deschise. Cu două etaje mai jos, exact sub noi, era odăița croitorului Fink, fereastra lui era deschisă, iar zuruitul fin al ma-

șinii de cusut se auzea pînă sus la noi. Lucra pînă noaptea tîrziu, lucra tot timpul. Îl auzeam cînd cinam împreună la aceeași masă, îl auzeam cînd dereticam, îl auzeam cînd ne așezam la lectură și-l uitam doar atunci cînd discuția noastră devenea atît de palpitantă, încît ai fi uitat *totul* pentru ea. Dar cînd eram deja în pat, obosiți, pentru că ziua începuse devreme, auzeam din nou zuruitul mașinii de cusut, pînă adormeam.

Cina consta din pîine și iaurt, deoarece conviețuirea noastră începuse cu o catastrofă minoră de care eu singur eram vinovat. Deși eram ținuți din scurt, calculîndu-ni-se toate cele necesare pentru ca să trăim, banii ar fi ajuns și pentru o cină ceva mai copioasă. Îi primeam înainte, pentru cîte o lună, o parte din sumă era acoperită de bunic, restul de mama. Îi purtam pe toți la mine și-mi propusesem să-i administrez cu chibzuință. Aveam deja experiență, în Frankfurt trăisem o jumătate de an cu frații mei mai mici și acolo nu fusese deloc ușor să socotești exact și să te descurci în timpul ultimei faze înnebunitoare a inflației. Prin comparație, Viena mi se părea acum un joc de copii.

Așa ar și fi fost, dar eu făcusem socoteala fără Wurstelprater. Acesta se afla în imediata apropiere, la nici 15 minute de noi și, ca urmare a importanței covîrșitoare pe care-o avusese pentru mine în anii copilăriei la Viena, mi se părea și mai aproape. În loc să-mi țin fratele cel mic la distanță de această ispită, îl luam cu mine. Într-o după-amiază i-am arătat minunățiile, dintre care unele dispăruseră. Iar cele pe care le-am regăsit erau mai degrabă dezamăgitoare. Georg părăsise deja Viena la vîrsta de cinci ani și nu mai avea nici o amintire despre Wurstelprater, astfel încît depindea de relatările mele pe care i le dichiseam cît se poate de atrăgător. Pentru că era ceva rușinos ca eu, fratele cel mare, aparent atotștiutor, care-i povestise de Prometeu al lui Eschil, de Revoluția Franceză, de legea gravitației și de teoria evoluționistă, să-l privez chiar de cutremurul din Messina în trenulețul ce ducea la grotă și de gura iadului.

Probabil că i-am descris totul în cele mai groaznice culori, pentru că atunci cînd, în sfîrșit, găsiserăm trenulețul spre grotă și stăteam în fața gurii iadului, unde dracii îi azvîrleau tacticos pe păcătoșii puși la frigare, s-a uitat mirat la mine și mi-a spus: „Și chiar ți-a fost frică?“ „Mie nu, eu aveam deja opt ani, dar voi, voi erați încă foarte mici.“ Am observat că era pe punctul de a-și pierde stima față de mine. Nu i-a convenit, el ținea foarte mult la discuțiile noastre de seară, deși abia începuseră, și astfel n-avea chef să se uite la cutremurul din Messina, care ne atrăsese, de fapt, într-acolo. Eu respiram ușurat că puteam să ies din încurcătură,

acum nici un mai doream să văd cutremurul și l-am tras repede să plecăm. Astfel l-am păstrat în memorie în vechea-i strălucire.

Dar n-am scăpat așa ușor, trebuia să-i ofer ceva în locul dezamăgirii și m-am avîntat la jocurile de noroc din Wurtelprater, care nu mă interesaseră, de fapt, niciodată. Cîte și mai cîte nu erau acolo, dar ne-a captivat aruncarea cu cercul, pentru că aici am văzut cîțiva oameni cîștigînd unul după altul. L-am lăsat pe el să încerce, n-a avut noroc, am încercat apoi eu, fiecare aruncare a fost nereușită, am încercat din nou, era ca un făcut. M-am încăpățînat imediat într-atîta, încît a trebuit să mă tragă dojenitor de mînecă, dar n-am cedat. El vedea cum dispăreau banii noștri pe o lună și era perfect în stare să aprecieze urmările, dar nu spunea nimic, nici nu spunea c-ar vrea să mai încerce și el. Cred că a înțeles că nu suportam în fața lui umilirea, pentru aruncarea mea inexplicabil de nereușită și că încercam s-o dreg printr-o serie de aruncări norocoase. Privea fix și din cînd în cînd se cutremura, mi se părea că arată ca una din figurile automate din fața trenulețului grotei. Aruncam și iar aruncam, aruncam tot mai prost. Ambele umiliri se uneau și curgeau într-una singură. Mie mi s-a părut puțin, dar probabil că a durat mult, pentru că dintr-o dată toți banii noștri pentru luna mai dispăruseră.

Dacă ar fi fost vorba doar de mine, n-aș fi suportat-o atît de greu. Dar era el, de a cărui viață eram responsabil, căruia, ca să zic așa, îi țineam loc de tată, căruia îi dădeam cele mai bune sfaturi, căruia căutam să-i insuflu cele mai nobile idei. În laboratorul de chimie, unde tocmai începusem să lucrez, îmi veneau în minte peste zi lucruri pe care trebuia să i le împărtășesc seara, care-l impresionau atîta încît n-avea să le uite niciodată. Pe atunci credeam, tocmai datorită acelei iubiri fraterne pentru el, care devenise sentimentul meu dominant, că cu fiecare propoziție îți asumi o responsabilitate, că un singur lucru greșit pe care l-aș fi spus l-ar fi putut duce pe un drum greșit, că astfel și-ar putea strica viața — și în felul acesta mi-am stricat toată luna mai și nimeni n-avea voie să afle ceva, cu atît mai puțin familia Sussin la care locuiam, căci mă temeam c-o să ne dea afară.

Din fericire, nici una dintre cunoștințele noastre nu asistase la păcatul de neiertat și Georg a înțeles cît de mult se impunea tăcerea. Ne-am consolat reciproc cu hotărîri bărbătești. La amiază obișnuiam să mîncăm regulat într-un restaurant, Benveniste, în apropiere de Karl-Theater, unde ne prezentase bunicul. Dar nu era neapărată nevoie. Ne-am fi mulțumit cu un iaurt și o bucată de pîine. Seara bucata de pîine ne ajungea. Cum urma să-mi procur banii cel puțin pentru asta, nu i-am spus, nu știam nici eu.

Cred că această mică nenorocire din propria-mi vină a fost cea care ne-a apropiat mai mult chiar decît jocul întrebărilor și al răspunsurilor din fiecare seară. Timp de o lună am dus o viață extrem de austeră. Fără dejunul pe care ni-l aducea în fiecare dimineață doamna Sussin, nu știu cum am fi rezistat. Cu o adevărată foame de lup așteptam cafeaua cu lapte și cele două franzelușe pentru fiecare. Ne trezeam mai de dimineață, ne spălam și stăteam deja la masa pătrată cînd intra în cameră cu tava. Ne feream de gesturi necugetate care ne-ar fi trădat lăcomia și ședeam încremeniți, de parcă am fi avut de memorat ceva împreună. Punea preț pe cele cîteva propoziții de dimineață, totdeauna trebuia să fi dormit cumva, dar din fericire ne menaja cu propriile-i relatări despre somn.

Dar, în fiecare dimineață îl amintea, într-un mod insistent, pe fratele ei, care era într-o închisoare din Belgrad. „Un idealist!", așa începea nemijlocit totdeauna, nu-l amintea niciodată fără să înceapă cu „idealistul". Deși nu-i împărtășea convingerile politice, era mîndră de el, pentru că era prieten cu Henri Barbusse și Romain Rolland. Era un om bolnav, suferise deja de copil de tuberculoză, închisoarea era pentru el otravă, o alimentație bună și consistentă ar fi fost deosebit de importantă. Cînd ne aducea dejunul în cameră, cafeaua aburindă, se gîndea la ceea ce-i lipsea lui și, astfel, era firesc să vorbească despre el. „A început deja de timpuriu, de la școală. La vîrsta lui" — arăta spre Georg — „era un idealist. La școală ținea cuvîntări și era pedepsit. Deși profesorii erau de partea lui, trebuiau să-l pedepsească." Ea nu era de acord cu încăpățînarea lui, dar nici nu scotea pe gură vreo dojană. Ei și surorii ei, care era necăsătorită și locuia împreună cu familia Sussin, le-a fost dat să audă multe despre ideile fratelui lor. Sîrbii, credincioși regelui, se interesau tot atît de puțin de asta ca și austriecii și astfel își făcuseră odată pentru totdeauna obiceiul să nu priceapă nimic din politică și s-o lase pe seama bărbaților.

Mosche Pijade — așa se numea fratele ei — se considera dintotdeauna un revoluționar și un scriitor. Că era ceva de capul lui, despre asta vorbea numele prietenilor săi francezi. Închisoarea, mai ales boala și foamea fratelui, o preocupau foarte mult pe doamna Sussin. Dejunul pe care ni-l aducea în cameră i l-ar fi dorit și acestuia și astfel se gîndea cel puțin în fiecare dimineață la el. Deși ne reținea totdeauna cu asta, în timp ce noua ne era o foame de lup, ne fortifica, povestindu-ne de foamea fratelui ei. Acela n-ar scoate o vorbă că-i flămînd. Deja de-acasă, ca băiat, nu observa niciodată cînd era flămînd, fiind preocupat în permanență de idealurile lui. Prin asta a devenit un sprijin pentru noi și, nu mai puțin decît cafeaua si franzelușele, așteptam în fiecare dimineață relatarea

doamnei Sussin. A fost și prima dată cînd Georg a aflat de tuberculoză, boala care mai tîrziu avea să devină sensul vieții sale.

Părăseam locuința împreună. Imediat în stînga, în curte, îl vedeam pe domnul Fink, croitorul, care stătea deja demult la mașina de cusut. Era primul zgomot pe care-l auzeam dimineața, îndată după ce ne trezeam, cum era, de altfel, și ultimul pe care-l auzeam noaptea, înainte de a adormi. Acum treceam pe lîngă fereastra odăiței lui și-l salutam pe bărbatul tăcut, cu maxilarele încleștate. Cînd îl vedeam cu acul în gură, mi se părea că și-a străpuns obrazul și de aceea nu putea vorbi. Mă miram, totuși, dacă spunea ceva; ácele de gămălie, și cele ținute între buze, dispăruseră.

La fereastra odăiței era mașina lui de cusut pe care n-o părăsea niciodată, — el era un bărbat tînăr, care nu ieșea deloc. Cînd l-am cunoscut mai îndeaproape se făcuse deja vară, fereastra era deschisă, zuruitul mașinii se auzea în curte, un acompaniament în surdină pentru rîsul soției, o frumusețe brună, corpolentă, care umplea odăița. Cînd trebuia să mergi la croitorul Fink după ceva și băteai la ușa odăiței în care locuia împreună cu familia, șovăiai puțin înainte de a intra, pentru a mai auzi rîsul soției și a te convinge. Se știa de bună seamă că bucuria cu care te întîmpina odăița nu ți se cuvenea, era bucuria unui trup ce se revărsa și a cărui miros impregna totul. Mirosul și rîsul se contopeau, lor li se alăturau uneori strigătele adresate Kamillei, fiica lor, în vîrstă de trei ani. Copilul acesta se juca cu cea mai mare plăcere lîngă prag, în spatele ușii, pe care și din această cauză o deschideai șovăind și primul lucru pe care-l auzeai, printre rîsete, era propoziția: „Kamilla, fă loc să poată intra domnul.“ Spunea totdeauna „domnul“, deși eu n-aveam nici măcar 19 ani, și-l spunea și atunci cînd eram înăuntru și voia să intre o femeie. Îndată ce vedea că este o femeie, înceta repede cu rîsul, nu-și corecta niciodată propoziția, ceea ce nu mă mira, pentru că domnul Fink era croitor de bărbați. Înălța capul cu ácele în gură. Un ac grozav de mare îi străpunsese obrazul, cum să poată vorbi, în locul lui vorbea rîsul.

KARL KRAUS ȘI VEZA

Era firesc ca zvonurile despre amîndoi să ajungă la mine concomitent: ele își aveau același izvor, din care se trăgea pe atunci tot ce era nou pentru mine și, dacă la sosirea la Viena m-aș fi putut baza numai pe mine sau pe frecventarea universității ce urma

s-o încep, ar fi ajuns doar anevoie pentru o viață nouă. La familia Asriel, pe care o vizitam în fiecare sîmbătă după-masă, în locuința sa din Heinestraße, în imediata apropiere de Praterstern am aflat atîtea, încît să-mi ajungă pe ani de zile: nume care îmi erau cu desăvîrșire noi și tocmai de aceea îmi păreau suspecte, pentru că nu le mai auzisem niciodată.

Însă numele pe care l-am auzit cel mai des la familia Asriel era cel al lui Karl Kraus[15]. Se spunea că este cel mai mare și mai sever bărbat care trăia pe atunci la Viena. Înaintea ochilor lui nimeni nu găsește îndurare. În prelegerile sale critică tot ce este rău și putred. Editează o revistă pe care o scrie singur. Toate materialele trimise sînt inoportune, nu acceptă contribuția nimănui, nu răspunde la scrisori. Fiecare cuvînt, fiecare silabă din „Facla" îi aparținea. La această revistă, lucrurile se petrec ca în fața instanței. El acuză și tot el judecă. Apărători nu există, ei sînt de prisos, el este atît de drept, încît nimeni nu este atacat fără s-o merite. El nu se înșeală niciodată, el nu se poate înșela. Tot ce spune are precizia unui ceasornic, o astfel de exactitate n-a mai existat în literatură. Se interesează personal de fiecare virgulă și de vrei să găsești vreo greșeală de tipar în „Facla", te poți chinui în zadar săptămîni întregi. Lucrul cel mai înțelept e să nu cauți. Urăște războiul și în timpul războiului mondial a reușit, cu toată cenzura, să tipărească în „Facla" multe lucruri îndreptate împotriva războiului. A descoperit nereguli, a combătut corupții pe care toți ceilalți le-ar fi trecut sub tăcere. Mare minune că n-a ajuns la închisoare. Are o dramă de 800 de pagini, „Ultimele zile ale omenirii", unde apare tot ce s-a întîmplat în război. Cînd citește din ea, ești frînt. Atunci nu clintește nimeni în sală, abia te încumeți să respiri. Toate rolurile le citește personal, escroci și generali, Schalek[16], ca și sărmanii de rînd, victime ale războiului, toți sînt prezentați atît de autentic, ca și cînd i-ai avea în față. Cine l-a auzit, acela nu mai dorește să meargă la teatru, teatrul e plicticos în comparație cu el, el singur face cît un teatru, e mai bun, și acest miracol, acest monstru, acest geniu purta numele foarte banal de Karl Kraus.

Mai degrabă aș fi crezut despre el orice, decît că are un asemenea nume și că un om numit astfel era în stare de ce i se atribuia. În timp ce familia Asriel mă prelucra cu tot felul de date despre el — fapt savurat intens atît de mamă cît și de fiu — mă ironizau pentru scepticismul meu de a mă lega de acest nume, îmi explicau mereu că nu numele contează, ci omul, altfel noi, ei sau eu, cu numele noastre sonore, ar trebui să-i fim superiori unui bărbat de talia lui Karl Kraus. Oare mi-aș putea închipui ceva atît de caraghios și absurd?

Mi s-a pus în mînă fascicula roșie, care pe cît îmi plăcea de mult că se numea „Facla", pe atît îmi era de greu s-o citesc. Mă poticneam la propoziții, nu le înțelegeam. Cînd mai înțelegeam ceva, atunci mi se părea că-i glumă și pentru așa ceva nu mă omoram. Ba mai era vorba și de incidente locale și greșeli de tipar care mi se păreau în cel mai înalt grad nesemnificative. „Asta-i pălăvrăgeală curată, cum puteți citi așa ceva. Chiar și un ziar mi se pare mai interesant, pentru că-l înțeleg, aici te chinui și pînă la urmă tot nu iese nimic!" Am fost sincer revoltat pe familia Asriel și mi-a venit în minte tatăl colegului meu din Frankfurt care, la fiecare vizită pe care le-o făceam, îmi recita din autorul local Friedrich Stoltze și la sfîrșitul unei poezii obișnuia să spună: „Cui nu-i place, acela merită să fie împușcat. Acesta este cel mai mare poet care a trăit vreodată." Relatarea mea despre acest poet care scria în dialect n-a fost lipsită de ironie. Am fost tăios cu cei doi, nu i-am slăbit cu argumentele, punîndu-i într-o asemenea încurcătură, încît dintr-o dată au început să-mi povestească de doamnele cu maniere, prezente la fiecare prelegere de-a lui Karl Kraus, care erau atît de fascinate de el, încît se așezau totdeauna în prima bancă, pentru ca el să le observe entuziasmul. Dar cu asemenea relatări familia Asriel se discredita și mai mult în fața mea. „Doamne cu maniere! În blănuri, probabil! Esteticiene parfumate! Și nu i-e rușine să citească în fața unor astfel de oameni!"

„Dar astea nu-s doamne din *alea*! Sînt femei foarte culte! De ce să nu citească în fața lor! Ele înțeleg orice aluzie; ele știu deja despre ce-i vorba, înainte ca el să-și fi rostit propoziția. Cunosc toată literatura engleză și franceză, nu numai pe cea germană! Pe Shakespeare îl știu pe de rost, de Goethe să nu mai vorbim. Nici nu-ți poți închipui ce culte sînt!"

„Și de unde știți voi asta? Ați vorbit cu ele? Vorbiți cu asemenea oameni? Nu vi se face rău de mirosul de parfum? Cu una deasta n-aș vorbi nici măcar un minut. Mi-ar fi imposibil. Chiar de-ar fi într-adevăr frumoasă, i-aș întoarce spatele și i-aș spune cel mult: «Nu-l pomeniți pe Shakespeare. S-ar întoarce și-n mormînt de greață. Și lăsați-l pe Goethe în pace. Faust nu-i pentru maimuțici»."

Familia Asriel crezu atunci că-a cîștigat jocul, pentru că ambii exclamară concomitent: „Și Veza? Știi cine e Veza? Ai auzit vreodată ceva de ea?"

Iată un nume care mă surprindea. Mi-a plăcut imediat, deși nu voiam s-o recunosc. El îmi aducea aminte de una din stelele mele, Vega, din Constelația Lirei, dar cu o consoană schimbată îmi suna mai frumos. Ș-atunci am spus nepoliticos: „Ce nume mai e și ăsta?

Asta nu-i nume. Ar fi un nume cu totul neobișnuit. Dar el nu există."

„Ba există. Noi o cunoaștem, locuiește pe Ferdinandstraße, cu maică-sa. La zece minute de noi. O persoană minunată, cu o figură de spaniolă. E foarte manierată și sensibilă și în prezența ei n-ai putea scoate vreo vorbă urîtă din gură. A citit mai mult decît noi toți la un loc. Știe pe de rost cele mai lungi poezii englezești și, pe deasupra, încă jumătate din Shakespeare, și Molière, și Flaubert, și Tolstoi." „Da, și cîți ani are deșteptăciunea asta?" „Douăzeci și șapte." „Și pînă acum a citit atîta?" „Da, și chiar mai mult. Dar ea citește cu cap. Știe de ce-i place ceva. Îți poate motiva. Pe asta n-o poți păcăli." „Și asta se așază în rîndul întîi la Karl Kraus?" „Da, la toate prelegerile."

La 17 aprilie 1924 a avut loc cea de-a 300-a prelegere a lui Karl Kraus. Ei i-a fost destinată sala mare de concerte. Mi s-a spus că și această sală e neîncăpătoare pentru numărul adepților săi. Dar familia Asriel s-a îngrijit din timp de bilete, insistînd să merg și eu. De ce să ne certăm mereu pentru „Facla"? Ar fi mai bine să-l ascult eu însumi pe acest mare bărbat. Atunci îmi pot forma o imagine proprie. Hans rînji arogant; ideea că cineva, să nu mai vorbim de un proaspăt absolvent de liceu, de curînd venit aici de la Frankfurt, l-ar putea înfrunta pe Karl Kraus în persoană, îi smulse chiar și sprintenei și delicatei sale mame un zîmbet, cînd m-a asigurat de mai multe ori cît mă invidiază pentru această primă experiență cu Karl Kraus.

M-a pregătit cu cîteva sfaturi bine ticluite: să nu mă sperii de atașamentul frenetic al auditorilor, cei care se-ntîlnesc acolo nu sînt obișnuiții vienezi de operetă, nici chefliii, dar nici o clică decadentă, de esteți á la Hofmannsthal, aici era adevărata Vienă spirituală, tot ce era mai bun și mai sănătos în acest oraș aparent decăzut. O să mă mir cît de repede înțelege acest public cea mai fină aluzie, aici oamenii încep să rîdă de cum a început propoziția, iar îndată ce-a terminat-o toată sala urlă. Și-a educat bine publicul, poate face cu oamenii ce dorește, și apoi trebuie avut în vedere că e vorba numai de elită, aproape toți au studii superioare sau sînt cel puțin studenți. Ea n-a întîlnit acolo niciodată vreo mutră stupidă, în zadar o vei căuta. Plăcerea ei supremă e să le citească auditorilor pe față reacțiile la poantele oratorului. Îi vine foarte greu să nu vină de data asta, dar îi place mai mult cînd totul se derulează în sala mijlocie de concerte, aici nu-ți poate scăpa nimic, dar absolut nimic. În sala mare — deși vocea lui e foarte penetrantă — se pierd unele lucruri, și ea fiind atît de pasionată de fiecare din cuvintele lui, nu voia să se lipsească de nici unul din ele. De aceea,

de data asta mi-a cedat mie biletul, prezența la această prelegere era mai mult omagială, și apoi se vor înghesui atîția încît persoana ei chiar că nu mai contează.

Știam cît era de strîmtorată familia Asriel, și despre asta nu se vorbea niciodată, existau atîtea chestiuni spirituale mult mai importante care o acaparau în întregime. Au insistat însă, ca în această ocazie, să fiu invitatul lor și acesta era motivul pentru care doamna Asriel a renunțat la afacerea triumfală.

Una din intențiile tăinuite din acea seară am ghicit-o singur și, îndată ce Hans și cu mine ne ocupaserăm locurile, destul de departe, în fundul sălii, mi-am aruncat ochii pe furiș la public. Hans făcea același lucru, tot pe furiș, amîndoi ne feream să recunoaștem pe cine căutam, era același om. Am uitat că doamna cu numele neobișnuit stătea totdeauna în primul rînd și, deși nu văzusem niciodată o fotografie de-a ei, speram s-o observ dintr-o dată în rîndul nostru. Mi se părea de neconceput să n-o recunosc după descrierea ce-i fusese făcută: cea mai lungă poezie englezească pe care o știa pe de rost era „The Raven", „Corbul", de Poe, ea însăși ar arăta ca un corb, un corb prefăcut prin farmec într-o spaniolă. Hans era el însuși prea neliniștit pentru a putea interpreta corect neliniștea mea, privea insistent în față, examinînd intrările în sală. Deodată se ridică brusc, nu arogant, mai degrabă încurcat, și spuse: „Uite-o! Tocmai a intrat." „Unde?" spusei eu, fără să-l întreb la cine se referea, „unde?" „În primul rînd, chiar în stînga. Mi-am închipuit, în primul rînd."

De la această distanță nu prea vedeam, totuși am recunoscut părul negru-corb și eram satisfăcut. Am renunțat la observațiile ironice pe care mi le pregătisem și le-am păstrat pentru mai tîrziu. Îndată apăru Karl Kraus, fiind salutat cu aplauze atît de puternice, cum nu mai văzusem nici chiar la concerte. Părea — ochiul meu nu era încă exersat — că nu le dădea prea mare atenție, ezită puțin, în picioare, statura îi era ușor încovoiată. Cînd s-a așezat și a început să vorbească, m-a izbit vocea sa de-o vibrație nefirească, semănînd cu un cîrîit lent. Dar această impresie s-a evaporat repede, pentru că, deodată, vocea începu să i se schimbe, continuînd să se schimbe pînă cînd rămîneai uimit de varietatea acestor transformări. Liniștea cu care a fost primită la început amintea, totuși, de un concert, dar domnea o cu totul altă speranță. De la început, dar și pe parcursul întregii reprezentații, domnea liniștea dinaintea unei furtuni. Chiar prima poantă, de fapt era doar o aluzie, a fost prefațată de rîsete care m-au speriat. Răsunau entuziaste și fanatice, satisfăcute și amenințătoare în același timp, se porneau cu mult înainte ca el să fi spus despre ce era vorba. Chiar dacă ar fi

spus, eu tot n-aș fi putut pricepe, pentru că se referea la ceva local, ceva ce nu era în strictă legătură cu Viena, ci devenise un fel de intimitate între Kraus și auditorii săi care-i cereau acest lucru. Nu rîdea numai unul singur, ci mai mulți. Cînd îl măsuram pe unul din stînga mea uitîndu-mă la el pieziș, pentru a-i înțelege crispările rîsului, a cărui cauză n-o sesizam, în spatele meu răsuna la fel și, cu cîteva scaune mai departe, iarăși, din toate părțile; abia după aceea am observat că și lîngă mine Hans, pe care între timp aproape că-l uitasem, rîdea exact în același ritm. Întotdeauna erau mulți și totdeauna era un rîs lacom. În curînd mi-am dat seama că oamenii veniseră la un festin și nu ca să-l sărbătorească pe Karl Kraus.

Nu știu ce-a spus în această seară a primei mele întîlniri cu el. Cele o sută de prelegeri pe care le-am audiat mai tîrziu s-au așternut peste ea. Poate că n-am știut nici atunci, pentru că publicul mă solicita atît de mult, încît mă temeam. Abia dacă l-am văzut și pe el, o față care se ascuțea spre partea inferioară, o față atît de mobilă, încît nu se putea crampona de nimic, pătrunzătoare și exotică precum aceea a unui animal, dar una nouă, alta decît cea pe care o cunoșteai. Am rămas uluit de modulațiile vocii sale, era în ea un tremolo care se transmitea întregii săli, care era foarte mare. Scaune și oameni păreau să cedeze în fața acestei vibrații, nu m-ar fi mirat să se fi îndoit scaunele. Dinamica unei astfel de săli, pline pînă la refuz, sub acțiunea acelei voci care nu contenea nici măcar în clipele de tăcere, poate fi tot atît de puțin redată ca și Oștirea sălbatică din legendă[17]. Dar, după părerea mea, această dinamică se apropie cel mai mult de legenda Oștirii sălbatice. Să ne închipuim Oștirea sălbatică transpusă de către cel care a adunat-o într-o sală, închisă și condamnată la nemișcare, iar apoi chemată tot timpul la adevărata sa natură. Nici cu această imagine nu te apropii mult mai mult de realitate, dar nici n-aș ști alta, astfel încît renunț să redau o imagine a lui Karl Kraus în toată actualitatea sa.

Oricum, în pauză, am părăsit sala și Hans mi-a făcut cunoștință cu acea doamnă care avea să servească drept martor principal al impresiei pe care tocmai o resimțisem asupra mea. Ea era însă foarte liniștită și reținută, se părea că în rîndul din față totul se suportă mai ușor. O apariție exotică, o bijuterie, o ființă pe care nu te-ai fi așteptat s-o găsești la Viena, ci mai degrabă pe o miniatură persană. Sprîncenele arcuite, genele lungi, negre, cu care se juca maiestuos, cînd mai repede, cînd mai lent, m-au pus în încurcătură. Mă uitam tot la gene, în loc s-o privesc în ochi și am rămas mirat ce gură mică avea.

Nu m-a întrebat cum îmi place, pentru că nu voia să mă pună în încurcătură. „Sînteți pentru prima oară aici", suna ca și cînd ea ar fi fost gazda, sala — casa ei, iar de pe locul ei, din primul rînd, ar transmite publicului toată reprezentația. Cunoștea sala, știa cine vine în permanență și, a observat că eu eram nou venit. Aveam sentimentul că ea era cea care mă invitase și i-am mulțumit pentru ospitalitatea care consta în faptul că m-a băgat în seamă. Însoțitorul meu, care nu se putea lăuda cu tactul, spuse: „O zi mare pentru el", ridicîndu-și umărul spre mine. „Asta nu se poate ști încă", spuse ea, „deocamdată e derutant". N-am simțit-o ca pe-o ironie, deși fiecare din propozițiile ei avea o nuanță ușor ironică, eram fericit că spunea ceva ce corespundea exact stării mele sufletești. Dar tocmai această înțelegere mă deruta, la fel ca și genele care efectuau mișcări lente, ca și cînd ar fi avut de ascuns ceva important. Atunci i-am spus lucrul cel mai simplu și mai nepretențios care se putea spune în astfel de împrejurări: „Cu siguranță că-i derutant", suna probabil nepoliticos, dar nu pentru ea, căci ea întrebă: „Sînteți elvețian?"

Era tot ce mi-aș fi dorit să fiu. În cei trei ani petrecuți la Frankfurt, pasiunea mea pentru Elveția atinsese temperaturi foarte înalte. Știam că mama Vezei era sefardă, pe numele de fată Calderon, căsătorită acum a treia oară cu un bărbat foarte bătrîn, cu numele de Altaras și, după nume, trebuia să mă fi recunoscut și ea pe mine ca sefard. De ce m-a întrebat, oare, despre ceea ce mi-aș fi dorit cel mai mult să fiu? N-am vorbit cu nimeni despre vechea durere a acelei despărțiri și mă feream în mod cu totul deosebit să mă dau de gol în fața familiei Asriel, care, în ciuda oricărui orgoliu satiric, sau poate tocmai datorită lui Karl Kraus, se mîndrea cu apartenența ei vieneză. Astfel frumoasa doamnă-corb nu putuse afla de la nimeni nenorocirea mea și prima ei întrebare directă m-a lovit drept în inimă. Ea m-a afectat mai mult decît prelegerea care — și asta spusese exact — deocamdată era derutantă pentru mine. I-am spus: „Din păcate, nu", înțelegînd prin asta că, din păcate, nu sînt elvețian. Cu asta mă avea la mînă. Cu cuvîntul „din păcate" am trădat mai mult decît știa oricine despre mine. Părea să înțeleagă, toată ironia dispăru de pe trăsăturile ei, și spuse: „Eu mi-aș dori să fiu englezoaică". După cum îi era obiceiul, Hans o năpădi cu o ploaie de vorbe, din care am dedus doar că poți liniștit să-l cunoști pe Shakespeare fără să fii pentru asta neapărat englez și ce mai au oare englezii de azi comun cu Shakespeare? Dar și ea a fost la fel de puțin atentă ca și mine, deși, cum am văzut îndată, nu i-a scăpat nimic din ce-a spus Hans.

„Ar trebui să-l auziți pe Shakespeare în lectura lui Karl Kraus. Ați fost deja în Anglia?“ „Da, cînd eram copil. Am mers doi ani la școală acolo. A fost prima mea școală.“ „Eu călătoresc adesea acolo, la rude. Trebuie să-mi povestiți odată despre copilăria dumneavoastră în Anglia. Faceți-mi o vizită!“

Toată prețiozitatea dispăruse, la fel și cochetăria, cu care făcea onorurile prelegerii. Vorbea de ceva ce-i era apropiat și important, contrapunîndu-l chestiunilor importante pentru mine, pe care le atinsese atît de rapid și de ușor și totuși deloc jignitor. Cînd ne-am întors în sală și Hans m-a mai întrebat repede o dată sau de două ori ce părerе am despre ea, m-am prefăcut că nu înțeleg și, abia cînd am simțit că-i va pronunța numele, i-am luat-o înainte și am spus: „Veza!“ Dar atunci apăruse din nou Karl Kraus și se dezlănțui furtuna, iar numele ei dispăru în furtună.

BUDISTUL

Nu cred că am revăzut-o imediat după prelegere și, chiar dacă aș fi văzut-o, asta n-ar fi însemnat mare lucru, pentru că acum lui Hans i se deschiseseră zăgazurile. Un flux continuu de palavre se revărsă asupra mea, fără a avea însă efectul scontat de un orator public: pasiunea provenită din siguranța de sine, mînia, disprețul. Tot ce spunea Hans trecea pe lîngă mine, ca și cînd s-ar fi adresat altei persoane din apropiere, care nici nu era prezentă. „Natural“ și „desigur“ erau cuvintele cele mai frecvente, adăugate fiecărei propoziții pentru întărirea celor spuse, dar care, tocmai prin ele, pierdeau din vigoare. Simțea slaba pondere a enunțurilor sale, de aceea căuta să le dea un sens general și în felul acesta să garanteze pentru ele. Numai că generalul său era la fel de slab ca și el, nenorocirea sa era că nu-l puteai crede. Nu c-ar fi fost mincinos, era prea slab pentru a inventa ceva, dar în loc de *un* cuvînt, folosea cincizeci și în această diluare nu mai rămînea nimic din ceea ce intenționa. Întrebările le repeta atît de des și de repede, încît nu-ți rămînea nici cel mai mic interval pentru a răspunde la ele. Spunea „Cum?“, și „Asta nu-mi place“, și „Se cunoaște“, intercalîndu-le ca pe niște interjecții în nesfîrșitele sale explicații, poate pentru a le da mai multă emfază.

De copil era slab, dar acum era atît de subțire, încît nu putea purta nimic fără să atîrne pe el. Ce-l reprezenta cel mai bine era înotul, de aceea îl amintea mereu. Ba-l mai și suportau „Felonii“

despre care va mai fi vorba, în excursiile lor la Kuchelau, unde mergeau să facă baie, fără ca Hans să fi ținut propriu-zis de ei. El nu aparținea nici unei grupe, stătea totdeauna de-o parte. Maică-sa era cea care atrăgea flăcăi tineri pentru a asista la cavalcadele ei verbale, aranjînd astfel lucrurile încît fiul ei să se abțină în asemenea ocazii, fie din ospitalitate, fie ca să pară mai interesant. Dar el asculta cu atenție, înregistra totul — aproape aș fi zis cu lăcomie — și, imediat după plecarea luptătorilor propriu-ziși, întrecerea se repeta ca epilog între el și un oarecare prieten mai intim al familiei, care rămînea mai mult, crezînd că are drepturi asupra mamei. Astfel, fiecare dispută și fiecare temă se exersa la infinit, pînă cînd din tot ce era spontaneitate, viață sau farmec rămînea doar un gust searbăd.

Pe atunci Hans nu era pe deplin conștient de dificultățile sale în comportamentul cu oamenii. Atîția oameni tineri veneau în locuință, urmau alte dueluri — stimulate de privirile admirative ale doamnei Asriel —, nimic nu-i scăpa și nimic nu i se părea prea mult. Luptătorii rămîneau atîta timp cît aveau chef, nu erau niciodată reținuți, veneau și plecau după bunul lor plac. Acestei libertăți la care se pricepea, care era pentru ea o necesitate intimă, i se datora faptul că locuința doamnei Asriel nu rămînea niciodată nevizitată. Mamei sale îi datora însă Hans, care trăia din imitații spirituale și era alcătuit din ele, faptul că exista întotdeauna ceva de imitat, că izvorul a ceea ce se numea „imbold“ nu seca niciodată. Nu observa nici că nu era invitat cu plăcere, deoarece peste tot, unde societatea nu era prea burgheză, doamna Asriel era bine văzută și era de la sine înțeles că-l lua și pe fiul ei, despre care avea păreri foarte bune.

După 17 aprilie, care devenise pentru mine într-adevăr o zi mare, pentru că în una și aceeași zi, în același loc au apărut în viața mea cei doi oameni care urmau s-o stăpînească multă vreme după aceea, a început o perioadă de prefăcătorie care a durat aproape un an. Mi-ar fi făcut plăcere s-o revăd pe femeia-corb, dar nu voiam să mă trădez prin nimic. Mă invitase să-i fac o vizită și familia Asriel, mama și fiul, vorbeau adesea de ea, întrebîndu-mă dacă n-am chef să onorez vizita. Pentru că nu reacționam nicicum, ba mai arătam și dezinteres, au presupus că aș fi prea timid, deschizîndu-mi perspective încurajatoare și oferindu-mi prezența lor. Ei fuseseră doar adesea în vizită acolo, urmează să mai meargă în curînd și m-ar putea lua și pe mine. Tocmai asta mă înspăimînta. Gîndul pălăvrăgelii lui Hans acolo, cu care în rest mă obișnuisem și pe care nu-l prea luam în serios, tocmai acolo, îmi era grozav de neplăcut, ca și ideea că Alice mă va interoga mai tîrziu pînă în cele

mai mici amănunte. Mi-ar fi fost imposibil să port discuția despre Anglia în prezența lor și n-aș fi reușit niciodată să spun ceva despre Elveția de față cu familia Asriel. Șansa realizării acestor obiective era cea care mă atrăgea cel mai mult.

Alice nu voia să-i scape această bucurie și în fiecare sîmbătă, cînd mergeam la ei, se punea la un moment dat cu insistență întrebarea: „Cînd o vizităm pe Veza?" Mie însumi îmi era neplăcut că acest nume, pe care-l găseam prea frumos pentru a-l putea rosti în fața cuiva, era pronunțat de ei. Mă salvam simulînd antipatia față de ea, evitîndu-i numele și caracterizînd-o cu atribute nu prea respectuoase.

La Alice l-am cunoscut pe Fredl Waldinger, care mi-a devenit, pentru cîțiva ani, un partener de discuții cum nu ți-ai putea dori altul mai bun. Chiar dacă aveam păreri diferite despre aproape toate lucrurile, nu se ajungea niciodată la susceptibilități sau certuri. El nu se lăsa nici luat prin surprindere, nici maltratat, felului meu violent, determinat de evenimente furtunoase, îi opunea o rezistență calmă, senină. Cînd l-am întîlnit prima dată, se întorsese tocmai din Palestina unde trăise o jumătate de an într-un kibuț. Îi plăcea să cînte cîntece evreiești, din care cunoștea multe, avea o voce plăcută și cînta bine. Nu trebuia să-l provoci la cîntat, era pentru el ceva atît de natural, încît, în mijlocul discuției, începea uneori să cînte un cîntec, se referea la cîntece, ele erau citatele sale.

Alți băieți pe care i-am cunoscut în acest cerc pluteau cu aroganță în sfera literaturii înalte: dacă nu era Karl Kraus, atunci era Weininger[18] sau Schopenhauer. Propozițiile pesimiste sau antifeministe erau foarte gustate, deși nici unul din ei nu era misogin sau dușman al oamenilor. Fiecare dintre ei avea prietena lui cu care se-nțelegea și mergea, împreună cu prietenii — care purtau numele de grup „Feloni" după unul din ei care se numea Felo — să facă baie la Kuchelau, unde domnea o atmosferă robustă, sănătoasă și umanistă. Dar și enunțurile severe, hazlii, ironice erau considerate de acești tineri ca înfloriturí stilistice. Era interzis să nu rostești propozițiile în forma lor corectă și o bună parte din stima reciprocă se baza pe faptul că formele lingvistice erau luate atît de în serios, cum numai adevăratul maestru al tuturor acestor cercuri, Karl Kraus, ar fi pretins-o. Fredl Waldinger se afla în relații sporadice cu ei, îi făcea plăcere să meargă împreună la baie, nu era însă un adept inveterat al lui Karl Kraus, unele lucruri însemnînd pentru el tot atît de mult sau chiar mai mult decît acesta.

Fratele său cel mare, Ernst Waldinger, publicase deja poezii, se întorsese grav rănit din război, se căsătorise cu o nepoată a lui

Freud și era prieten cu Josef Weinheber[19], o prietenie bazată pe convingeri artistice. Amîndoi erau adepții modelelor clasice, forma severă însemna mult pentru ei. „Croitorul de geme" se numea o poezie a lui Ernst Waldinger, poezie programatică, aleasă mai tîrziu ca titlu pentru unul din volumele sale. O parte a libertății sale interioare i-o datora Fredl Waldinger acestui frate pe care-l stima. Nu arăta mai mult decît stimă, nu-i stătea în fire să se mîndrească cu lucruri exterioare. Banul îi impunea la fel de puțin ca și gloria, dar nu i-ar fi trecut prin minte să disprețuiască pentru simplul motiv că și-a făcut treptat un nume, pe un poet cu cărți tipărite. Cînd l-am cunoscut pe Fredl, apăruse tocmai „Barcă în golf" de Weinheber. Avea cartea cu el și recita din ea, una sau două poezii le știa pe de rost. Îmi plăcea foarte mult că lua în serios poeziile, la mine acasă domnea un mare dispreț pentru poezii, care din principiu erau numite numai „poezioare". Dar adevăratele citate ale lui Fredl erau, cum am spus-o deja, cîntecele, cîntece populare evreiești.

Cînd cînta ridica mîna dreaptă în sus, ținînd-o deschisă ca pe un taler, de parcă ți-ar fi oferit ceva pentru care se scuza. Părea smerit, dar totuși sigur de sine, te-ai fi gîndit la un călugăr pelerin, dar unul care, în loc să cerșească de la oameni, venea să le dea ceva. Nu cînta niciodată tare, orice exces părea să-i fie străin, farmecul lui țărănesc cucerea inimile ascultătorilor. Era, desigur, conștient că-și cînta bine cîntecele și ca alți cîntăreți se complăcea în această stare, dar deasupra oricărui orgoliu trona concepția pentru care depunea mărturie: plăcerea pentru viața la țară, lucrul pămîntului, activitatea senină, umilă și totuși pretențioasă a mîinilor sale. Povestea cu plăcere despre prietenia cu arabii, nu făcea nici o diferență între ei și evrei, orice trufie bazată pe diferențe de cultură îi era străină. Era puternic și sănătos, i-ar fi venit ușor să se încaiere cu alții de vîrsta lui, dar n-am cunoscut niciodată un om atît de pașnic ca el, pacifismul lui mergea atît de departe, încît nu se lua la întrecere cu nimeni. Îi era indiferent dacă era primul sau ultimul, nu intra în nici o ierarhie și părea să nu observe c-ar exista așa ceva.

Cu Fredl a intrat în viața mea budismul, de care el s-a apropiat tot prin poezii. „Cîntecele călugărilor și ale călugărițelor", în traducerea lui Carl Eugen Neumann[20], îl fermecaseră. Multe pasaje din ele le știa pe de rost, le fredona într-un ritm tărăgănat care te captiva prin exotism. În acest mediu, unde totul se baza pe discuții spirituale, axate pe întreceri între cîte doi tineri, unde o părere era valabilă atîta vreme cît era susținută cu umor și forță combativă, în acest mediu fără pretenții științifice, unde totul depindea de accesibilitatea, abilitatea și variabilitatea *vorbitorului,* îngînatul lui

Fredl, mereu constant, fără să devină niciodată penetrant și ostil, care nu se pierdea niciodată, trebuia să aibă efectul unei fîntîni nesecate, puțin monotone.

Dar Fredl cunoștea din budism mai mult decît ritmul tărăgănat al acestor cîntece, deși ele îi erau deosebit de familiare. Se pricepea bine și la învățătura budistă. Canonul Pali, în măsura în care exista în traducerile lui Carl Eugen Neumann, îi era bine cunoscut Cărțile Culegerii mijlocii și lungi, Cartea fragmentelor, Cărarea adevărului — și-a însușit tot ce-a apărut din ele, expunîndu-le în discuțiile care începeau între noi în același ritm tărăgănat ca și cîntecele.

Încă mai eram copleșit de evenimentele publice ale timpului petrecut la Frankfurt. Seara mersesem la adunări și ascultasem oratori, iar discuțiile care se continuau apoi pe stradă mă emoționaseră adînc. Diferite feluri de cetățeni: muncitori, tineri, bătrîni, intrau în vorbă unii cu alții atît de violent, atît de îndîrjit, atît de sigur, ca și cînd n-ar exista nici o altă posibilitate de a gîndi altfel, chiar dacă cei cărora li se adresau erau cu aceeași înverșunare convinși de contrariu. Întrucît era noapte, iar eu nu eram obișnuit să mă aflu pe stradă la asemenea ceasuri tîrzii, aceste dispute îmi dădeau impresia de ceva neîncetat, de parcă totul ar merge în continuare, de parcă somnul n-ar mai fi posibil, atît de mult își apăra fiecare convingerile.

Dar, o trăire cu totul deosebită a acestor ani de la Frankfurt, un eveniment al *zilei,* a fost pentru mine masa. Încă de timpuriu, la aproximativ un an de la sosirea mea la Frankfurt, văzusem pe Zeil un marș al muncitorilor. Era o demonstrație de protest împotriva asasinării lui Rathenau. Stăteam pe trotuar, probabil lîngă mine erau și alții care priveau ca și mine, nu-mi amintesc de ei. Mai văd siluetele mari, puternice, care mergeau în spatele firmei „Uzinele Adler". Mergeau strîns uniți, aruncînd în jur priviri provocatoare, aclamațiile lor mă atingeau de parcă mi s-ar fi adresat mie personal. Lor li se alăturau mereu alții noi, toți aveau ceva comun care se referea nu atît la exterior, cît la comportament. Nu se mai termina, simțeam că pornea de la ei o convingere fermă, mereu întețită. Mi-ar fi plăcut să fiu și eu printre ei, eu nu eram muncitor, dar le puneam aclamațiile pe seama mea, de parcă aș fi fost de-al lor. Dacă și cei de lîngă mine simțeau la fel, nu știu, nu-i văd, dar nu văd nici pe vreunul de pe trotuar alăturîndu-li-se, panourile care desemnau anumite grupuri de demonstranți nu le permiteau, probabil, acest lucru.

Amintirea acestei prime demonstrații pe care am trăit-o conștient mi-a rămas de neclintit. Atracția fizică era cea pe care n-am

putut-o uita; doream atît de mult să mă alătur lor, dar ceea ce m-a reținut de la un ultim salt înspre ei n-au fost nici convingerile, nici calculele și în nici un caz îndoielile. Mai tîrziu, cînd am cedat și mă aflam cu adevărat în rîndul maselor, mi se părea c-ar fi vorba aici de ceva care în fizică se numește gravitație. Dar asta nu era, desigur, o explicație reală pentru acest proces senzațional. Pentru că nici înainte, izolat, nici după aceea, în masă, nu erai ceva inert și, ceea ce se petrecea cînd intrai în rîndul maselor, era o schimbare totală a conștiinței, pe cît de radicală, pe atît de enigmatică. Voiam să știu ce era de fapt. Era o enigmă de care n-am mai scăpat, care m-a urmărit în cei mai importanți ani din viață, și, dacă în cele din urmă am ajuns la cîteva concluzii, ea n-a rămas mai puțin enigmatică.

La Viena am întîlnit tineri de vîrsta mea cu care se putea discuta, care mă făceau curios cînd vorbeau despre trăirile lor esențiale, dispuși să mă asculte și pe mine cînd începeam cu cele proprii. Cel mai răbdător dintre ei era Fredl Waldinger, el își putea permite să fie răbdător pentru că era invulnerabil: relatarea mea despre trăirea masei, cum o numeam eu, i-a creat mai degrabă bună dispoziție, dar nu m-a lăsat să simt nici o ironie. La mine era vorba, faptul era clar pentru el, de o stare de surescitare, de o creștere a posibilităților de trăire și percepție, de o augmentare a persoanei care ieșea din îngrădirile ei, care se alătura altora cu probleme similare, închegîndu-se într-o unitate superioară. El se îndoia că ar exista o asemenea unitate superioară și cel mai mult se îndoia de valorile determinate de o stare de surescitare. Cu ajutorul lui Buddha el pătrunsese lipsa de valoare a unei vieți care nu se eliberează de tribulațiile ei. Stingerea treptată a vieții era ținta lui, Nirvana, care pentru mine reprezenta moartea, deși el combătea cu multiple și interesante argumente faptul că Nirvana și moartea ar fi același lucru — accentul negativ asupra vieții, primit prin budism, i-a rămas de netăgăduit.

Pozițiile noastre se consolidau prin asemenea discuții. Influența pe care o exercitam unul asupra celuilalt consta în faptul că amîndoi am devenit mai temeinici și mai prudenți. El își însușea tot mai mult textele religioase ale budismului, nelimitîndu-se doar la traducerile lui Carl Eugen Neumann, chiar dacă-i erau cele mai apropiate. Se adîncea în filosofia indienilor, apela la surse englezești pe care, cu ajutorul Vezei, le traducea în germană. Eu căutam să aflu cît mai multe despre masa de care vorbeam. În tot cazul, eu aș fi cercetat procesul care mă preocupa atît de mult și care devenise pentru mine enigma tuturor enigmelor. Dar, probabil că fără el nu m-aș fi ocupat atît de timpuriu de religiile indiene care, datorită

multiplicării morții prin teoria reîncarnării, îmi repugnau. În discuțiile noastre, eram perfect conștient că eu, față de bogata filosofie pe care o reprezenta el — una din cele mai importante și mai adînci pe care le-a produs omenirea — aveam de replicat doar cu descrierea, cam precară, a unei singure trăiri, pe care el o numea pseudomistică. La cîte explicații, interpretări, înlănțuiri de cauzalități putea ajunge cînd vorbea de lucrurile sale, și eu nu eram în stare să-mi explic singura trăire de care mă entuziasmam. Încăpățînarea cu care stăruiam asupra inexplicabilului acestei trăiri putea să-i apară limitată, probabil chiar absurdă. Așa și era, iar dacă ar fi să spun care era cu adevărat punctul meu tare, atunci ar trebui să-l caut acolo, unde eram copleșit de trăiri pe care nu mi le puteam explica. Nimănui nu i-a reușit vreodată să mi le scoată din minte, nici măcar mie însumi.

ULTIMA CALATORIE PE DUNARE. SOLIA

În iulie 1924, după primul semestru la Universitatea din Viena, am plecat vara în vizită în Bulgaria. Fusesem invitat să locuiesc la surorile tatălui meu, în Sofia. N-am avut intenția să merg și la Rusciuc, unde îmi petrecusem prima copilărie, acolo nu mai era nimeni care să mă invite. Toți membrii familiei s-au mutat în decursul anilor la Sofia, care, fiind capitala țării, cîștigase în importanță și, treptat, devenise un oraș mare. Această vacanță nu a fost concepută ca o reîntoarcere la orașul natal, ci ca o vizită la cît mai mulți membri ai familiei. Evenimentul propriu-zis trebuia să fie însă călătoria pe Dunăre în jos.

Buco, fratele cel mai mare al tatei, locuia pe-atunci la Viena, se ocupa de afaceri în Bulgaria și am plecat împreună. A fost cu totul altfel decît în călătoriile de care îmi aminteam din copilărie, cînd stăteam majoritatea timpului în cabine, unde mama ne pieptăna zilnic de păduchi cu un pieptene aspru; vapoarele erau murdare și întotdeauna luai de-acolo păduchi. De data asta n-a mai fost vorba de păduchi, am împărțit cabina cu unchiul care era un hîtru, era cel care în primii ani ai copilăriei, obișnuia să mă ironizeze cu binecuvîntarea lui solemnă. Aproape tot timpul l-am petrecut, însă, pe puntea vasului. Avea nevoie de oameni cărora să le povestească istoriile sale, a început cu cîțiva cunoscuți pe care i-a întîlnit, dar în curînd se strînsese în jurul lui un cerc de oameni cărora, fără să clipească, ci doar agitîndu-se, din cînd în cînd

le servea snoavele. Avea un repertoriu bogat, dar eu îl auzisem de atîtea ori, încît pentru mine era epuizat. La o discuție serioasă nu rezista mult. În cabină se simțea, oricum, obligat să-mi dea mie, ca nepot care tocmai își începuse studiile, cîteva sfaturi de viață. Ele mă plictiseau și mai mult decît glumele sale, căci pe cît îmi era de familiar tot ceea ce urmărea să provoace rîsul și aplauzele, pe atît de supărătoare erau sfaturile lui.

N-avea habar de adevăratele lucruri care se petreceau în mine, sfaturile sale s-ar fi putut adresa oricărui nepot. *Utilitatea* chimiei îmi ieșea pe nas. Nu exista nici o rudă mai în vîrstă care să nu se fi legat de ea, toți sperau de la mine deschiderea unui domeniu la care ei n-aveau acces. La mai mult decît școala comercială nu ajunsese nici unul și acum observau treptat că în afară de operațiunile de vînzare-cumpărare, în care aveau din plin experiență, n-aveau cunoștințe tehnico-științifice care deveniseră absolut necesare și de care n-aveau nici cea mai vagă idee. Eu trebuia să devin specialistul în chimie al familiei și să extind în felul acesta, prin cunoștințele mele, aria afacerilor lor comerciale. Despre asta era mereu vorba în cabină, cînd mergeam la culcare, era ca o rugăciune de seară, chiar dacă una scurtă. Binecuvîntarea cu care mă lua peste picior în copilărie, decepționîndu-mă mereu, dar pe care o luam atît de în serios, încît așteptam de fiecare dată, plin de speranțe, să-mi pună mîna pe cap și să mă binecuvînteze cu frumoasele cuvinte: „Io ti bendigo...", aproape că-mi era dor de această binecuvîntare pe care demult nu mi-o mai doream, care se transformase în blestemul bunicului și în moartea subită a tatălui, era spusă acum cu seriozitate: *eu* va trebuie să-mi măresc bunăstarea familiei prin cunoștințe noi, moderne, „europene". Dar se oprea imediat, pentru că înainte de a-l răzbi somnul trebuia să mai povestească încă două sau trei snoave. Dimineața se grăbea să plece devreme la ascultătorii săi de pe punte. Vaporul era plin, nenumărați oameni ședeau sau stăteau întinși pe punte, era o plăcere să te strecori de la un grup la altul și să-i asculți. Erau studenți bulgari care călătoreau acasă în vacanță, dar și oameni care-și practicau deja meseria: un grup de medici care își împrospătaseră cunoștințele în „Europa". Printre ei se afla unul cu o uriașă barbă neagră, care-mi părea cunoscut, nu-i de mirare, el mă adusese pe lume, era doctorul Menachemoff din Rusciuc, medicul familiei, al cărui nume se auzea des la noi în casă, pe care-l iubeau toți, și pe care-l văzusem ultima oară cînd încă nu împlinisem șase ani. Eu nu l-am luat prea în serios, ca, de altfel, tot ce ținea de perioada balcanică, așa zis „barbară", am intrat îndată în vorbă, mirat de cîte știa și de cîte se interesa. Urmărise progresul științei nu numai în domeniul său.

Răspundea critic, discuta de toate, nu mă contrazicea direct, doar pe motiv că aveam numai 19 ani, cuvîntul „bani" n-a fost pronunțat *nici măcar* o dată în discuțiile noastre.

El spunea că s-ar fi gîndit cîteodată la mine și ar fi fost întotdeauna sigur că, după moartea subită a tatălui meu, pe care nimeni n-a putut-o explica definitiv, n-aș putea studia altceva *decît* medicina, pentru că a rămas încă o enigmă care ar trebui să mă preocupe pînă la sfîrșitul vieții. Chiar dacă nu va putea fi rezolvată niciodată, e, totuși, un imbold nemaipomenit, o sursă aparte, ar fi imposibil să nu descopăr lucruri noi, importante, dacă mă dedic medicinii. El a fost prezent cînd tatăl meu, prin întoarcerea sa rapidă din Anglia, mi-a salvat viața, atunci cînd m-am opărit groaznic. Astfel că eu îi datorez de două ori viața; după un an și jumătate, la Manchester, nu l-aș fi putut salva de la moarte pe tata, dar eu port această vină față de el și sînt obligat s-o îndrept, salvînd alte vieți. Mi-a spus toate astea simplu, fără patos și emfază, dar cuvîntul „viață" suna în gura lui ca și cînd ar fi nu numai ceva prețios, ci și ceva *rar,* ceea ce, avînd în vedere nenumăraților oameni cu care era presărată puntea vasului, părea ciudat.

Îmi era rușine de el, mă rușinam mai ales de acea ipocrizie prin care-mi justificam preocuparea absurdă pentru chimie. Dar despre asta n-am scos o vorbă, ar fi fost prea nedemn. I-am spus că aș dori să știu tot ce se poate ști. El m-a întrerupt, arătînd spre stele — era deja noapte — și întrebînd: „Cunoști numele stelelor?". Apoi ne-am arătat pe rînd diferitele constelații, mai întîi eu Lira cu Vega, pentru că mă întrebase el, apoi el, mie, Lebăda cu Deneb, pentru că întrebarea lui trebuia să se bazeze pe ceva. Astfel ne-am arătat tot cerul nopții, fără să știm nici unul peste ce va mai da celălalt. În curînd epuizaserăm constelațiile, deși n-am omis nici una, acest duet nu-l mai cîntasem cu nimeni, iar el spuse: „Știi cîți oameni au mai murit între timp?" și se referea la scurtul răstimp în care spusesem numele stelelor. Eu am tăcut, el n-a numit nici o cifră. „N-o știi. Nu te privește. Un medic o știe. Asta este treaba lui."

Cînd îl întîlnisem — asta fusese deja în amurg — ședea într-un grup de oameni care discutau însuflețit, în timp ce, nu departe de ei, niște studenți cîntau tare și înflăcărat cîntece bulgărești.. Tovarășul meu de drum îmi spusese deja la Viena că dr. Menachemoff se va afla pe vapor, că se va bucura să mă revadă după atîta timp — trecuseră 13 ani. Eu însă nu mă mai gîndisem la asta și-acum mă aflam dintr-o dată în fața bărbii negre. Cît de mult urîsem în acest răstimp tocmai o astfel de barbă neagră! Probabil că un rest din acea indispoziție mă îndemnase să mă apropiu de bărbos. Mi-am

dat seama că ea era barba unui medic, o priveam fix cu sentimente amestecate, el își întrerupse propoziția — era în mijlocul unei discuții — și spuse: „Tu ești! Am știut că tu ești. Dar nu te-am recunoscut. Cum te-aș fi putut recunoaște. N-aveai nici șase ani cînd te-am văzut ultima dată."

El trăia și mai mult în trecut decît mine. Eu lăsasem în urmă Rusciucul cu o oarecare aroganță, era perioada în care nu știam să citesc. De la oamenii care trăiau acolo și pe care-i întîlneam deodată în „Europa" nu așteptam nimic. El însă, care a rămas pe loc, își urmărise mereu pacienții și de la astfel de pacienți, care plecaseră de mici de la Rusciuc, aștepta ceva deosebit. Știa de blestemul bunicului cînd am plecat în Anglia, de asta vorbise tot orașul, dar credința în efectul lui era în contradicție cu mîndria sa profesională. Moartea tatălui, îndată după asta, era pentru el o enigmă și, pentru că fusese pierdută ocazia dezlegării ei la momentul oportun, i se părea firesc ca eu să mă ocup de rezolvarea unor astfel de enigme sau a altora asemănătoare.

„Îți mai amintești de durerile de-atunci?", spuse el, toate gîndurile sale fuseseră îndreptate înapoi, spre acea opăreală pe care o suferisem. „Ți s-a jupuit toată pielea. Numai capul nu ajunsese în apă. Era apă din Dunăre. Poate că nici nu mai știi. Și acum plutim pașnic pe aceeași Dunăre." „Dar nu mai e aceeași", spusei eu, „e mereu alta. De dureri nu-mi mai amintesc, doar de întoarcerea tatălui."

„A fost ca un miracol", spuse dr. Menachemoff, „întoarcerea lui te-a salvat. Astfel ajungi un medic mare. Dacă ți se întîmplă așa ceva în prima copilărie, te faci medic. Atunci e imposibil să devii altceva. De aceea a și plecat mama ta, îndată după moartea tatălui tău, cu voi, copii mici, la Viena. Ea știa că aici vei găsi pe toți marii profesori de care ai nevoie. Ce-am fi noi fără școala de medicină vieneză? Mama ta a fost totdeauna o femeie deșteaptă. Aud că e mereu bolnavă. Tu vei fi cel care o va îngriji. Ea îl va avea pe cel mai bun medic în familie, pe propriul ei fiu. Vezi să termini cît mai curînd; nu te specializa însă prea mult."

Și apoi mi-a dat sfaturi amănunțite pentru studiu. Tot ce replicam — sfios — nu băga în seamă cînd era vorba de această chestiune. Despre multe lucruri am vorbit, la toate *celelalte* dădea răspuns și întotdeauna se gîndea mult la ce spunea. Era flexibil și inteligent, plin de speranțe, îngrijorat și, numai treptat am înțeles că exista ceva ce nu pricepuse și nu va putea pricepe niciodată. Nu putea crede că nu mă voi face medic, după un prim semestru multe lucruri mai rămîneau încă nelămurite. Mi-a fost atît de rușine, că am renunțat la încercarea de a-l edifica asupra adevăru-

lui, evitînd punctul penibil. E posibil și să fi început să șovăi. Cînd m-a întrebat de frați, și eu, ca de obicei, am vorbit numai de cel mic, și cu atîta mîndrie, de parcă eu l-aș fi făcut, scoțînd în evidență talentul său, a vrut să știe ceva studia *el*. M-am simțit ușurat că puteam spune „medicina", pentru că asta era o chestiune stabilită deja. „Doi frați — doi doctori!" spuse el și rîse. „De ce nu și al treilea?" Dar asta era doar o glumă și n-a trebuit să-i explic de ce acestuia nu i s-ar fi potrivit.

În tot cazul, despre vocația mea era lămurit. Încă de cîteva ori în timpul acestei călătorii am nimerit pe punte unul alături de celălalt. M-a prezentat unora dintre colegii săi, explicîndu-le simplu: „O viitoare somitate a școlii de medicină vieneză!" Nu suna lăudăros, suna ca ceva natural. Deveni tot mai greu pentru mine să-i spun în față crudul adevăr. Pentru că a vorbit atît de mult de tatăl meu, pentru că a fost prezent atunci cînd tata s-a întors pentru vindecarea mea, nu m-ar fi lăsat inima să-l dezamăgesc.

A fost o călătorie minunată, am văzut numeroși oameni și-am vorbit cu mulți. Un grup de geologi nemți cerceta formațiunile de la Porțile de Fier și discuta despre ele cu expresii pe care eu nu le înțelegeam. Un istoric american căuta să-i explice familiei sale campaniile lui Traian. El era în drum spre Bizanț, care era obiectul propriu-zis al cercetării sale, dar nu-l asculta decît soția; cele două fiice ale sale, fete frumoase, preferau să discute cu studenții. Vorbind engleza, m-am împrietenit puțin cu ele, se plîngeau de tatăl lor care trăiește tot în trecut, ele însă erau tinere și voiau să trăiască în prezent. O spuneau cu atîta convingere, încît le dădeai crezare. Țăranii au adus coșuri cu fructe și zarzavaturi pe vapor. Un hamal ținea un ditamai pian pe umeri, trecu cu el peste scînduri și-l lăsă jos. Era mic și cu o ceafă de taur, era musculos, dar pînă azi nu pricep cum a reușit performanța asta singur.

La Lom Palanca, Buco și cu mine am coborît. Trebuia să înnoptăm aici și în dimineața următoare să luăm trenul, trecînd Balcanii spre Sofia. Dr. Menachemoff, care se întorcea la Rusciuc, rămase pe vapor. Cînd m-am despărțit de el, cu o conștiință foarte nesigură, spuse: „Și nu te lăsa derutat de nimeni, auzi, de nimeni!" Era lucrul cel mai grav pe care-l spusese pînă acum, suna ca o poruncă și eu respirai ușurat.

Toată noaptea petrecută la Lom, chinuit de pioșnițe, fără să pot închide un ochi, m-am gîndit la sensul ultimei sale propoziții. Trebuie, totuși, să fi înțeles că eu dezertasem. Se prefăcuse. Mi-era rușine că l-am amăgit, renunțînd să-l lămuresc clar și incontestabil asupra adevărului. Dar și *el* s-a prefăcut. Se făcea că nu înțelege nimic din ce se petrecea. Încă în timpul nopții m-am dus dincolo,

la Buco, care nici el nu putea dormi în camera lui plină de plosnițe și l-am întrebat: „Ce i-ai spus doctorului Menachemoff? I-ai spus ce studiez?“ „Da, chimia, ce-ar fi trebuit să-i spun?“ Deci știuse într-adevăr și făcuse încercarea să mă aducă pe drumul cel bun. El era singurul care făcea ce-ar fi făcut tatăl meu: să-mi dea libertatea propriei alegeri. El fusese martor la ceea ce se formase între tata și mine și el singur păstrase acest lucru. Pe vaporul care mă readucea în acea țară, apăruse el și-mi transmisese solia, la care, în ochii lumii, n-avea nici un drept. El o făcuse prin șiretlic, neluînd în considerare cele ce se petrecuseră. Pe el îl interesa puritatea mesajului, sensul lui exact. N-a ținut cont de starea în care mă aflam cînd a ajuns la mine acest mesaj.

ORATORUL

La Sofia am locuit în primele trei săptămîni la Rachel, sora cea mai mică a tatei. Era cea mai fermecătoare dintre toți frații lui, o femeie frumoasă, dreaptă, înaltă și impunătoare, caldă și veselă. Ea îmi apărea în două ipostaze: fie rîzînd, fie convinsă de ceva ce susținea cu temperament și căldură, totdeauna era ceva dezinteresat, o credință, o convingere. Avea un bărbat mai în vîrstă, chibzuit, stimat pentru simțul dreptății, și trei fii, dintre care cel mai mic avea opt ani și purta, ca și mine, numele bunicului. Atmosfera din această casă era vioaie, pretutindeni domnea gălăgie și rîs, era un du-te-vino prin toate camerele, dacă aveai nevoie de liniște, n-aveai unde să te ascunzi, o găseai mai degrabă pe stradă decît în casă. Era un mister cum reușise tatăl și soțul să-și păstreze cumpătul și să reprezinte liniștea din casă. Nu vorbea aproape niciodată, nu-i puteai smulge decît cîte un verdict indispensabil. Atunci venea cu cîte un Da sau Nu, o propoziție foarte scurtă, atît de înceată, încît trebuia să faci efort s-o auzi. Cînd intenționa el să spună ceva se făcea liniște, fără să fi poruncit. Pentru un moment, care era atît de scurt, încît părea înspăimîntător, se făcea într-adevăr liniște, urmînd apoi, încet și abia perceptibil, în cuvinte numărate, puțin cam sumbre, hotărîrea. Îndată după aceea începea din nou gălăgia, era greu de spus ce suna mai tare, urletele copiilor, pretențiile răsunătoare, admonestările, întrebările mamei.

Pentru mine o asemenea agitație era nouă. La acești băieți, totul se baza pe activitatea corporală, despre cărți nu era vorba niciodată, în schimb se vorbea despre sport. Erau băieți activi, puter-

nici, care nu stăteau nici o clipă locului, care se îmbrînceau tot timpul, dornici de luptă. Tatăl lor, care era cu totul altfel, părea să accepte și să încurajeze acest exces de manifestare fizică. Așteptam mereu să aud de la el un „Ya, basta!" — „E destul", cînd era tumultul în toi mă uitam spre el. El observa desigur, nu-i scăpa nimic, știa de asemenea și ce așteptam, dar tăcea, tumultul continua și înceta doar pentru scurt timp, cînd toți trei băieții părăseau deodată locuința.

În dosul acestei încurajări a vitalității se ascundea însă convingere și metodă. Familia era în pragul emigrării. Împreună cu multe alte familii și-au propus ca în următoarele săptămîni să părăsească orașul, țara. Palestina, așa se spunea pe atunci, era țelul mult dorit, ei se numărau printre primii, treceau drept pionieri, fiind conștienți în cel mai înalt grad de acest lucru. Totodată comunitatea sefarzilor din Sofia și nu numai din Sofia, ci de pretutindeni din țară, se convertise la sionism. Nu le mergea rău în Bulgaria, nu erau urmăriți, nu existau ghetouri, nici sărăcie apăsătoare, dar printre ei existau oratori care aprinseseră scînteia și predicau încontinuu întoarcerea în țara binecuvîntată. Efectul acestor discursuri era remarcabil pe mai multe planuri, ele erau îndreptate împotriva orgoliului separatist al sefarzilor: toți evreii sînt egali, orice izolare presupune dispreț față de ceilalți și, nici într-un caz, nu sefarzii au fost aceia care s-au remarcat în ultima perioadă a istoriei prin realizări deosebite pentru omenire. Dimpotrivă, ei sînt prinși într-un somn al spiritului, ar fi cazul să se trezească din el și să renunțe la marota lor inutilă, orgoliul.

Drept cel mai înfocat orator, unul care făcea adevărate minuni, trecea un văr de-al meu, Bernhard Arditti. El era fiul cel mai mare al maniacului Josef Arditti din Rusciuc, care acuza pe fiecare membru al familiei de furt, lăfăindu-se în procese, și al frumoasei Bellinda, coborîtă dintr-un tablou de Tizian și preocupată zi și noapte de gîndul cadourilor prin care să bucure inima tuturor. Bernhard era avocat, dar nu practica, beția paragrafelor tatălui său i-a stricat, probabil, tot cheful. Trecuse la sionism pe cînd era încă foarte tînăr și-și descoperise harul de orator pe care l-a pus în slujba acestei cauze. Cînd am ajuns la Sofia, toți vorbeau despre el. Mii de oameni se adunau să-l audă, auditorii lui abia încăpeau în cea mai mare sinagogă. Eram felicitat pentru acest verișor și compătimit că nu-l voi putea și eu auzi; în scurtul răstimp al ședерii mele acolo nu fusese prevăzută nici o adunare. Toți erau impresionați de el, pe toți îi cîștigase, am cunoscut foarte mulți oameni, nici unul nu făcea excepție, ca și cînd ar fi fost luați de un val uriaș și aruncați în mare, cu care s-ar fi contopit. N-am întîlnit nici un dușman al

cauzei lui, le vorbea în spaniolă și le biciuia orgoliul bazat pe această limbă. Folosea *vechea* spaniolă și am aflat cu mirare că era posibil ca în această limbă, după părerea mea, un idiom decăzut, vorbit numai în odăile copiilor sau la bucătărie, să tratezi chestiuni generale, să insufli oamenilor atîta pasiune încît, chibzuind serios, să lase totul, să întoarcă spatele unei țări în care se stabiliseră de generații, unde erau luați în serios și stimați, unde, fără îndoială, le mergea bine, pentru a emigra într-o țară necunoscută, care le fusese făgăduită în urmă cu milenii, dar care, în prezent, nu mai era a lor.

Eu sosisem la Sofia într-o perioadă critică. Nu era de mirare că în aceste împrejurări nu s-a găsit pentru mine un pat în locuință, unul din copii trebuind să doarmă în altă parte, pentru a-mi face mie loc. Cu atît mai remarcabilă a fost generozitatea cu care am fost primit. Se strîngea și se împacheta și la obișnuita învălmășeală se adăuga și cea a unei mutări cu totul neobișnuite. Am auzit numele altor familii, unde lucrurile se petreceau la fel. Un întreg grup de-al lor emigra împreună, era prima acțiune mai mare de acest fel și doar arareori se vorbea de altceva.

Dar, mergînd pe stradă ca să vizitez Sofia sau ca să scap de gălăgie, se întîmpla adesea să-l întîlnesc pe Bernhard, verișorul, care prin discursurile sale cauzase toate aceste acțiuni, dîndu-le un ultim impuls hotărîtor. Era un bărbat scund, îndesat, cu sprîncene stufoase, cam cu zece ani mai mare decît mine, care nu vorbea niciodată de lucruri personale (opusul tatălui său), ale cărui cuvinte în germană sunau așa de armonios și sigur ca și cînd ar fi fost în limba lui proprie, la care tot ce spunea părea de neclintit, rămînînd, totuși, fierbinte și lichid, de parcă ar fi fost o lavă care nu se răcește niciodată. Obiecțiile, pe care le încercam doar pentru a nu da înapoi, le spulbera cu un umor suveran, părînd să se scuze, printr-un rîs generos și deloc jignitor, pentru exercițiile lui în materie de dezbateri politice.

Mi-a plăcut că lucrurile materiale nu contau pentru el. Deoarece cancelaria nu-l prea interesa, ea îi era mai degrabă o povară, nu se ocupa cu afaceri rentabile. Cînd mergeai pe străzile largi, curate, din Sofia, alături de el, te întrebai doar ce viață ducea. Era evident că avea nevoie de propriul său fel de hrană: trăia din ceea ce îi aducea satisfacții. Probabil că efectul cuvintelor lui asupra altora se baza tocmai pe faptul că nu-i forma, spre a profita zilnic de pe urma lor, și nu-i deforma. I se dădea crezare pentru că nu voia nimic pentru sine însuși, el avea încredere în sine pentru că nu-și bătea capul cu averea.

Lui i-am încredințat secretul că nici nu mă gîndesc să devin chimist. Că studiez doar de formă, pentru a mă pregăti între timp pentru alte lucruri.

„De ce această amăgire?", spuse el, „doar ai o mamă deșteaptă."

„Ea a ajuns sub influența unor oameni obișnuiți. Cînd a fost bolnavă, a cunoscut la Arosa oameni care, cum se spune, »erau cineva« și care au avut multă trecere în ochii ei, acum dorește »să ajung și eu cineva«, aidoma lor, iar nu cum doresc eu".

„Atenție!", spuse el, și se uită deodată foarte sever la mine ca și cum m-ar fi văzut acum pentru prima dată în carne și oase.

„Atenție!, altfel ești pierdut. Cunosc soiul ăsta de oameni. Propriul meu tată a dorit ca eu să-i continui procesele."

Astea au fost cele spuse de el. Chestiunea era prea personală pentru a-l interesa în continuare. Dar era clar că era de partea mea și cînd i-am spus că intenționez să scriu în limba germană, și nu în altă limbă, dădu din cap stînjenit și spuse: „De ce? La ce bun? Învață ebraica! Aceasta este limba noastră. Crezi că există o limbă mai frumoasă?"

Pentru că reușise să se smulgă de sub influența banului, îl întîlneam cu plăcere. Cîștiga puțin și totuși nimeni nu era atît de stimat ca el, dintre toți sclavii afacerilor, cărora le aparținea familia mea în cea mai mare parte, nici unul nu-l dojenea. El se pricepea să le dea speranțele de care aveau mai mare nevoie decît de bogăție și de banala fericire. Simțeam că voia să mă cucerească, dar nu într-un mod brutal, ca de exemplu printr-un discurs într-o întrunire de masă, ci ca de la bărbat la bărbat, ca și cînd ar fi crezut că eu aș fi putut deveni la fel de util ca și el pentru cauza sa. L-am întrebat de starea lui sufletească atunci cînd vorbește, dacă-și dă seama totdeauna ce reprezintă, dacă nu se teme că se pierde el însuși în masa entuziasmată.

„Niciodată! Niciodată!", spuse cu cea mai mare hotărîre. „Cu cît sînt ei mai entuziaști, cu atît mai mult mă simt eu însumi. Îi ai în mînă ca pe un aluat moale și poți face cu ei ce vrei. I-ai putea instiga să-și dea foc propriilor case. Nu există limite pentru acest fel de putere. Încearcă și tu! Trebuie doar să vrei! *Tu* nu vei abuza de acest fel de putere! Tu o vei pune în slujba unei cauze bune, ca și mine, în slujba cauzei noastre."

„Am avut ocazia să cunosc", spusei eu, „masa la Frankfurt. Eu însumi eram ca aluatul. Nu pot uita. Vreau să știu ce înseamnă asta. Aș dori să înțeleg."

„Aici nu există nimic de înțeles. Peste tot e același lucru. Fie că ești o picătură care se contopește cu masa, fie că ești unul care se pricepe s-o strunească. O altă variantă nu există."

I se păru inutil să se întrebe ce este, de fapt, această masă. O lua ca pe ceva dat, ceva ce poți provoca, pentru a obține efectele dorite. „Dar, oare, oricine dorește ar avea dreptul s-o facă?"

„Nu, nu oricine!", spuse el cu cea mai mare siguranță. „Numai cel care apără o cauză dreaptă."

„Cum poate ști că aceasta este cauza cea dreaptă?"

„Asta o simte", spuse el, „aici"! și se bătu cu putere de mai multe ori în piept. „Cine n-o simte, acela nici nu e în stare."

„Asta depinde doar dacă cineva crede în cauza sa. Și dușmanul — acela crede probabil contrariul!"

Am spus-o șovăind, tatonînd, nu voiam să-l critic sau să-l pun în încurcătură. Nici n-aș fi putut, era mult prea sigur, voiam doar să ajung la ceva ce-mi era neclar, care mă preocupa de la evenimentele din Frankfurt și pe care nu-l puteam pricepe cu adevărat. Fusesem pătruns de masă, era ca o beție, te pierdeai tu însuți, uitai de tine, te simțeai nemaipomenit de departe și în același timp satisfăcut, tot ce simțeai nu era pentru tine, era lucrul cel mai dezinteresat și fiindcă din toate părțile te izbeai numai de egoism, aveai nevoie de această experiență a altruismului răsunător ca de semnalul de trompetă al Judecății de Apoi și te fereai s-o disprețuiești sau s-o devalorizezi. În același timp simțeai că nu puteai dispune de tine, că nu erai liber, se întîmpla ceva înspăimîntător cu tine, pe jumătate delir, pe jumătate paralizie, cum erau oare posibile amîndouă? Ce era în fond?

Dar, nici într-un caz nu așteptam de la Bernhard, oratorul, aflat pe această culme a succesului, un răspuns la întrebarea mea încă neformulată. Îi opuneam rezistență, deși îl aprobam. Pentru mine n-ar fi fost suficient să devin vasalul lui. Sînt mulți cei al căror vasal ai fi putut deveni și ei reprezentau tot felul de cauze. Așa stăteau lucrurile, dar eu nu recunoșteam că-l vedeam ca pe unul care se pricepe să transforme mulțimea într-o masă.

Am venit acasă la Rachel și aici totul era în agitația obișnuită, pe care vărul meu o întreținea de ani de zile prin discursurile sale. Trei săptămîni am fost martor al acestei febre a plecării. Punctul ei culminant l-am trăit la plecarea din gară. Sute de oameni se adunaseră pentru a-și însoți rudele. Emigranții, toate familiile care ocupau trenul, au fost copleșiți de flori și binecuvîntări, se cînta, se binecuvînta, se plîngea, gara părea să fi fost construită tocmai pentru această despărțire și să fi fost suficient de mare pentru a cuprinde acest belșug de afecțiune. Copiii erau scoși la ferestrele compartimentelor, oameni bătrîni, mai ales femei pe jumătate zbîrcite, stăteau pe peron cu ochii împăienjeniți de lacrimi, fără să mai distingă dacă fac cu mîna propriilor copii sau altora, străini. Erau

numai nepoți, despre ei era vorba, nepoții plecau, bătrînii rămîneau, așa se prezenta situația la plecare — nu chiar cum ar fi trebuit. O stare de așteptare umplea hala gării și probabil nepoții erau prezenți de dragul așteptării și al acestei clipe.

Oratorul, care venise și el, rămase pe loc, „Mai am încă de lucru", spuse el, „n-am voie încă să plec. Trebuie să-i încurajez pe cei care se mai tem". Stătea în gară, nu se înghesuia în față, părea că cel mai mult i-ar fi convenit să rămînă necunoscut, ascuns sub o mantie nevăzută. Din cînd în cînd oamenii îl salutau și i se adresau, faptul acesta părea să-l irite. Apoi s-a insistat să rostească cîteva cuvinte și deja după prima propoziție era alt om, înflăcărat și sigur, înflorea prin propriile-i cuvinte, găsea vorbele de binecuvîntare de care aveau nevoie în călătorie.

De la Rachel, a cărei locuință era goală și părăsită, m-am dus la Sophie, sora cea mai mare a tatălui meu. După tumultul săptămînilor trecute, totul părea pustiu și apăsător, de parcă aici oamenii n-ar avea încredere în lucrurile care ies din limitele cotidianului. Desigur că împărtășeau ideile emigranților, dar nu vorbeau despre asta, agitația se amîna pentru ocazii festive, iar în rest făceau ce făcuseră totdeauna. Aici domnea rutina, monotonia primei copilării, care pentru mine nu mai însemna nimic acum, de ea scăpaserăm doar în Anglia și grozăvia ce se-ntîmplase la Manchester mi-a închis drumul spre copilărie. Ascultam discursurile casnice ale Sophiei, care se pricepea așa de bine la întocmirea dietelor și rîntașurilor, o femeie grijulie care nu povestea niciodată întîmplări, îl ascultam pe prozaicul ei soț care nu prea vorbea, pe searbădul ei fiu mare care-n multe cuvinte spunea tot atît de puțin și, ca supremă dezamăgire, pe fiica lor, Laurica, tovarășa de joacă a copilăriei mele, pe care la vîrsta de cinci ani am vrut s-o omor cu un topor.

Ceva nu era în regulă la ea, începînd chiar cu statura, mi-a rămas în amintire înaltă, mai înaltă decît mine, acum era mai mică decît mine, grațioasă, cochetă, cu gîndul la căsătorie și bărbat. Unde-i dispăruse teama, ce se-ntîmplase cu caietele ei mult rîvnite? Nu mai știa nimic despre toate astea, uitase între timp și să citească, nu-și mai amintea de toporul cu care o amenințasem și nici de propriul strigăt. Nu ea mă împinsese în apa fierbinte, eu singur căzusem în ea, nu stătusem multe săptămîni în pat. „Te-ai opărit puțin" și atunci cînd i-am amintit de blestemul bunicului, crezînd că ea uitase totul, a izbucnit în rîs ca o subretă de la operă. „Un tată să-și blesteme fiul, asta nu există, asta ai inventat-o tu, astea-s povești, mie nu-mi plac poveștile", și, cînd i-am reproșat spunîndu-i că la Viena asistasem la nenumărate scene între bunicul și mama referitoare la acest blestem, că bunicul plecase mînios din casă, fără să-și ia rămas

bun și mama rămăsese atunci distrusă, plîngînd ore-n șir, șterse totul cu impertinență: „Astea-s doar închipuiri de-ale tale."

Puteam spune ce voiam, totul era în zadar, nimic groaznic nu se întîmplase, nimic groaznic nu se întîmpla și astfel i-am mărturisit — fără chef — că l-am întîlnit pe dr. Menachemoff pe vaporul de pe Dunăre, că povestisem împreună multe ore și că el și-a amintit de tot, lucrurile îi erau atît de clare, de parcă s-ar fi petrecut ieri. La Rusciuc fusese doar și doctorul familiei ei, ea îl cunoștea mai bine decît mine, pentru că pînă la mutarea ei la Sofia trăise încă acolo. Dar ea avu și la aceasta o replică: „Așa se comportă oamenii în provincie. Sînt demodați. Scornesc cîte toate. N-au la ce să se gîndească. Cred în tot felul de prostii. Tu ai căzut singur în apă. N-ai fost chiar atît de bolnav. Tatăl tău n-a venit de la Manchester. Prea era departe. Nici pe vremea aceea călătoria nu era așa de ieftină. Tatăl tău n-a mai fost la Rusciuc. Cînd să-l fi blestemat bunicul? Dr. Menachemoff nu știe nimic. Asemenea lucruri le știe numai familia."

„Și maică-ta?" Cu o zi înainte vorbise de aceasta, cum m-a scos din apă și m-a dezbrăcat de haine și cum mi se jupuise toată pielea. „Mama uită acum totul", spuse Laurica. „Încep slăbiciunile vîrstei. Dar nu-i voie să-i spui."

Am fost revoltat de încăpățînarea și mărginirea ei. Nimic nu conta, în afară de unica ei hotărîre: să găsească, în sfîrșit, un bărbat și să se mărite. Avea 23 de ani și se temea că e considerată deja domnișoară bătrînă. M-a asaltat cu rugămintea de a-i spune adevărul: dacă ar mai putea să placă unui bărbat. La 19 ani ar trebui doar să cunosc astfel de sentimente. Dacă aș avea chef s-o sărut? Dacă frizura de azi ar putea incita mai mult la sărutat decît cea de ieri? Dacă o găsesc slabă. După părerea ei e numai grațioasă, dar nu slabă. Dacă știu să dansez? Asta e ocazia cea mai bună să-i placi unui bărbat. O prietenă de-a ei s-a logodit la dans. Dar, după aceea, bărbatul i-a spus că asta nu contează, asta i s-a părut doar așa, la dans. Cred că așa ceva i s-ar putea întîmpla și ei?

Eu nu credeam nimic, la nici o întrebare de-a ei n-am avut un răspuns și pe cît de repede mă bombarda, pe atît de mult mă încăpățînam. I-am spus că eu n-am încă asemenea sentimente, deși am 19 ani. Nici nu știu dacă mi-ar plăcea o femeie. Prin ce se poate observa? Toate sînt proaste și despre ce-ai putea discuta cu ele? Toate sînt ca ea și nu-și amintesc de nimic. Cum poate să-ți placă un om care nu-și aduce aminte de nimic? Frizura ei e doar mereu aceeași, desigur că-i slabă, de ce n-ar avea voie o femeie să fie slabă? De dansat nu știu să dansez. Am încercat o dată la Frankfurt și-am călcat-o pe fată într-una pe picioare. Un bărbat care se

logodește-n timpul dansului nu-i decît un idiot. Oricine se logodește e un idiot.

Am adus-o la disperare și astfel am adus-o și la rațiune. Pentru a primi un răspuns de la mine a început să-și aducă aminte. N-a ieșit mare lucru, dar toporul ridicat îl mai vedea în fața ochilor și l-a visat mereu, ultima dată cînd prietena ei a stricat logodna.

STRÎMTOARE

La începutul lui septembrie ne-am mutat în locuința doamnei Olga Ring: o femeie foarte frumoasă, cu profil de romană, mîndră și pasionată, care n-o ducea prea ușor. Soțul ei murise de mai mult timp, dragostea lor devenise un fel de legendă în cercurile în care se învîrteau, dar, cu toate acestea, ea nu degenerase la doamna Olga într-un cult al morților, asta și din considerentul că nu-i rămăsese cu nimic datoare soțului. Nu se temea să se gîndească la el, nu i-a falsificat niciodată imaginea și a rămas aceeași. Mulți au cerut-o în căsătorie, n-a șovăit niciodată și și-a păstrat frumusețea pînă tîrziu, cînd a sfîrșit groaznic.

Își petrecea cea mai mare parte a anului la fiica ei, care era măritată la Belgrad. În locuința de la Viena, unde nu fusese schimbat nimic, sau mai precis, în ungherul ei cel mai îndepărtat, într-o cămăruță sărăcăcioasă, locuia fiul ei, Johnnie, un pianist de bar, care-n ochii săi precum și în cei ai mamei sale nu trecea nici într-un caz ca un fiu rătăcit, ci numai în ochii restului familiei. Și el era o frumusețe, copia mamei și totuși foarte diferit de ea, pentru că la el totul prolifera în grăsime. Era de mirare că nu se îmbrăca femeiește, adesea era confundat cu o femeie. Era un lingușitor șmecher, lua ce i se dădea, ținea brațul mereu întins, mîna mereu deschisă. Era de părere că totul, și chiar mai mult, i se cuvenea lui, deoarece cînta bine la pian. La barul său era favoritul publicului, cînta șlagăre la modă și mai vechi, nu uita ce cîntase odată, era inventarul viu al zgomotelor de noapte. Peste zi dormea în cămăruța lui, în care intra exact un pat. Restul locuinței mobilat după gusturi burgheze era închiriat.

O perioadă încasase el chiria pentru mama sa, după cîteva reținneri transferîndu-i suma la Belgrad. Asta era misiunea lui, dar, practic, reținerile înghițeau toată chiria, iar mamei sale nu-i mai rămînea nimic. Tot ce primea erau note neachitate și, pentru că nu știa cum să le mai facă față — din fericita căsătorie n-a mai rămas nimic

decît locuința —, trebuia făcută o reglementare mai bună. Veza, nepoata ei, a preluat închirierea locuinței și încasarea chiriei; se îngrijea de plata datoriilor și, cînd Johnnie avea nevoie, îi preda lui restul. El totdeauna avea nevoie, încît și în continuare doamnei Olga nu-i rămînea nici o lețcaie. Dar ea nu se plîngea, pentru că-și diviniza fiul. „Fiul meu, muzicianul", obișnuia să spună despre el, cei care nu-l cunoșteau îl considerau, în ciuda numelui său de bar, Johnnie, drept un Schubert necunoscut.

Noi am fost mulțumiți să ne mutăm în această locuință care, deși mobilată, era, totuși, o locuință proprie. Aveam în față imaginea acelei Scheuchzerstraße și, deși aici nu era Zürich, paradisul meu, era oricum Viena, paradisul mamei. Trecuseră cinci ani de cînd am plecat de-acolo; în acest răstimp eu lăsasem în urmă „Villa Yalta" din Zürich, mama, sanatoriul de la Arosa, iar mai tîrziu, viața de pension și inflația de la Frankfurt. Era surprinzător cum, după toate cîte s-au întîmplat, ne mai putea trece prin cap o convietuire pașnică. Toți vorbeau despre ea, fiecare în felul său, ca și cînd ar începe o eră nouă a sănătății, a studiului, a păcii.

Mai exista, totuși, un chițibuș, și acesta era Johnnie Ring. Sufrageria și camera noastră de zi se învecina cu cămăruța lui și cînd, în sfîrșit, ne strîngeam toată familia la masă, se deschidea ușa și apărea figura rotofeie a lui Johnnie, gol, înfășurat doar într-un halat vechi, care trecea grăbit, salutînd cu „Sărut-mîna!", era încă în papuci de casă și mergea la toaletă. Dreptul la această instalație fusese condiționat de el, dar se uitase exceptarea meselor, în timpul cărora am fi dorit să rămînem nestingheriți. Astfel el apărea totdeauna la aceeași oră, îndată ce ne băgam lingurile în supă — poate că-l treziseră vocile noastre și i-au amintit de nevoia sa, poate că era curios și voia să ne afle meniul. Dar nu se-ntorcea imediat, își aranja în așa fel lucrurile, încît principalul fel de mîncare era deja în farfurie cînd se întorcea fosnind în cămăruța lui. Suna într-adevăr ca un fosnet, deși nu era înfășurat în mătase, zgomotul rezulta din felul în care se mișca, urma înșiruirea a precis o duzină de „Sărut-mîna, scuzați, stimată doamnă, sărut-mîna, scuzați, sărut-mîna, scuzați, stimată doamnă, sărut-mîna, scuzați." Trebuia să treacă prin spatele mamei, se înghesuia între bufet și scaunul mamei făcînd o piruetă artistică și reușind, astfel, să n-o atingă niciodată. Ea aștepta atingerea halatului lui slinos, respira adînc, ușurată, cînd trecea pericolul și el dispărea în spatele ușii, atunci rostea mereu aceeași propoziție: „Doamne mulțumescu-ți, că altfel mi-ar fi tăiat pofta de mîncare." Cunoșteam dimensiunea gretei sale, fără a-i bănui cauza, dar ce ne surprindea pe toți trei era politetea cu care-i replica. În felul cum saluta: „Bună dimineața, domnule Ring!", se as-

cundea cu siguranță ironie, dar în intonație nu se observa nimic, suna inocent, amabil, ba chiar cordial. Oftatul de ușurare nu era niciodată atît de penetrant, încît să se poată auzi din spatele ușii închise, iar, în rest, discuția de la masă continua ca și cînd el n-ar fi apărut.

La alte ore, mai ales către seară, o antrena pe mama într-o discuție de la care nu știa cum să se sustragă. Începea cu osanale la adresa celor trei băieți ai ei atît de bine crescuți. „Nu-ți vine să crezi, stimată doamnă, sînt drăguți ca niște fii de conți!“ „Fiii mei nu sînt drăguți, domnule Ring“, replica ea revoltată. „Asta nu contează la bărbați.“ „Nu spuneți asta, stimată doamnă, ajută în viață! Dacă-s drăguți, se descurcă mai bine-n viață. V-aș putea povesti multe! La noi la bar vine tînărul Tisza: Cine a fost familia Tisza — nu-i nevoie să vă spun. Mai există și azi în Ungaria. Un om încîntător acest tînăr Tisza! O frumusețe, nu numai drăguț, ci și un cuceritor de inimi! Toată lumea-i cade la picioare. Lui îi cînt totdeauna ce-și dorește și-mi mulțumește pentru fiecare bucată-n parte. «Minunat!» spune el și se uită fix la mine. «Ai cîntat minunat, dragă Johnnie!« Eu îi citesc fiecare dorință din ochi. Pentru el aș putea trece prin foc. Mi-aș împărți ultimul halat cu el! Și de ce-i așa? Educația, stimată doamnă, poartă vina pentru tot. Bunele maniere sînt jumătate din inimă. De mamă depinde totul. Da, cine are o asemenea mamă! Oare cei trei îngerași ai dumneavoastră bănuiesc ce comoară de mamă au? Mie mi-a trebuit mult timp pînă i-am spus mamei «Mulțumesc». Eu nu vreau să mă compar cu cei trei îngerași ai dumneavoastră, stimată doamnă!“ „De ce tot spuneți îngerași, domnule Ring, spuneți liniștit strengari, că nu mă simt jignită. Proști nu sînt, asta-i adevărat, dar ăsta nu-i un merit, deoarece m-am străduit destul săi formez.“ „Vedeți, vedeți, stimată doamnă, acum recunoașteți singură că *dumneavoastră* v-ați străduit! Dumneavoastră, numai dumneavoastră! Fără dumneavoastră, fără strădania dumneavoastră plină de sacrificii, probabil c-ar fi ieșit din ei într-adevăr doar niște strengari.“

„Prin sacrificiu“, acesta era cuvîntul cu care a prins-o, dac-ar fi știut ce rol avea pentru ea cuvîntul „sacrificiu“ cu toate derivatele sale, l-ar fi folosit mai des. Încă de cînd eram mici obișnuia să spună că și-a sacrificat viața pentru noi, era singurul lucru ce-i rămăsese din religie. După ce credința în existența lui Dumnezeu i-a slăbit treptat, cînd Dumnezeu era tot mai puțin alături de ea, cînd aproape că o părăsise, în ochii ei creștea importanța sacrificiului. Nu era doar datoria, era gestul suprem al omului să se sacrifice, dar nu din porunca lui Dumnezeu, care era prea departe ca să se sinchisească, era sacrificiul în sine, sacrificiul de bunăvoie care

conta. Deși purta acest nume concentrat, era ceva compus și dilatat, ceva ce se întindea peste ore, zile și anii-viață format din toate acele ore în care *nu* trăiseși, acesta era sacrificiul.

Din moment ce Johnnie o prinsese odată, acum putea s-o convingă cum voia. Nu se mai putea rupe de el, *el* era atunci cel care pleca, pentru a-și duce cîinele-lup, Nero, la plimbare sau pentru că suna și avea musafiri. Apărea atunci un bărbat tînăr și dispărea cu Johnnie și Nero în cămăruța lui, unde rămîneau mai multe ore, pînă venea timpul să plece la bar și la cîntat. Nu se auzea nici un sunet din cămăruță. Nero, care era obișnuit să doarmă acolo, nu lătra niciodată. Nu-ți puteai da seama niciodată dacă Johnnie și tînărul bărbat discutau împreună. Mama nu s-ar fi coborît niciodată pînă acolo să asculte la ușă, era o simplă presupunere de-a ei că cei doi nu vorbeau deloc. Cămăruța, în care n-ar fi aruncat niciodată vreo privire — se ferea de așa ceva ca de ciumă — era strîmtă, abia încăpea un pat și faptul că doi oameni, dintre care unul era atît de solid, și un cîine mare rezistau în această strîmtoare fără să se fi putut percepe un sunet, o preocupa foarte mult. Nu comenta, dar eu o simțeam cînd se gîndea la așa ceva. Marea ei grijă era însă că *eu* m-aș putea gîndi, ceea ce nici nu-mi trecea prin minte, nu mă interesa cîtuși de puțin. Odată spuse: „Cred că tînărul se culcă sub pat. Totdeauna e atît de palid și obosit. Poate că n-are o cameră a lui și Johnnie, din milă, îl lasă să doarmă cîteva ore sub pat.“ „De ce nu în pat?“, spusei eu, complet nevinovat, „crezi că Johnnie e prea gras și că nu este loc pentru amîndoi?“ „*Sub* pat am spus“ și mă privi cu severitate: „Ce gînduri ciudate ai?“ Eu, nici vorbă să le am, dar ea se gîdea, oricum, să le preîntîmpine și-mi siluia gîndurile în spațiul de sub pat, sus mai rămînea oricum loc pentru cîine, acest lucru îi părea inofensiv. Ar fi rămas foarte mirată dacă ar fi privit în interiorul meu, nu mă preocupa ce se petrecea în cămăruță, pentru că altceva îmi distrăgea atenția, ceva ce era în legătură cu mama și-mi părea obscen, deși pe atunci n-aș fi folosit acest cuvînt.

Ca servitoare în casă venea în fiecare dimineață o femeie gravidă în ultimele luni, doamna Lischka. Rămînea pînă după masa de prînz ca să spele și vasele și apoi pleca acasă. Venea îndeosebi pentru treburile grele; spălatul rufelor și bătutul covoarelor. „Pentru treburi mai ușoare n-am nevoie de ea“, spunea mama, „astea le-aș putea face singură“. Nimeni nu voia să-i dea de lucru în starea în care se afla, se temeau că fiind în ultimele luni nu va lucra suficient de temeinic. Dar ea îi asigura că lucrează bine, să încerce și se vor convinge. Atunci mamei i s-a făcut milă și i-a permis să vină. Era riscant, era neplăcut dacă dintr-o dată i s-ar fi făcut rău și mai ales dacă i s-ar fi întîmplat ce era de așteptat — despre asta, mama nu se exprima

prea clar, ținînd cont de vîrsta noastră, menajîndu-ne cu detaliile. Femeia a asigurat-o că se va întîmpla peste două luni și că pînă atunci poate lucra orice. Așa a și fost, era de o hărnicie uimitoare. „Femeile care nu sînt gravide ar putea lua exemplu de la ea", spuse mama.

Odată, cînd am venit la masă acasă, m-am uitat din casa scărilor în curte: Doamna Lischka era jos și bătea covoarele, îi venea greu să nu le atingă cu burta și, de fiecare dată cînd bătea, făcea o ciudată mișcare de rotație. Părea să se îndepărteze cu un gest reprobabil, ca și cînd acest covor i-ar fi atît de urît încît dorește să-l ignore cu orice preț. Fața-i era roșie ca racul, de la înălțimea de la care priveam ai fi putut crede că-i furie, sudoarea îi picura pe fața înfierbîntată și striga ceva ce n-am înțeles. Deoarece nu era nimeni cu care-ar fi putut vorbi, mă gîndeam că prin aceste exclamații își făcea curaj la bătut.

Am dat buzna în locuință și am întrebat-o pe mama dacă a văzut-o jos în curte pe doamna Lischka. Va veni îndată sus, a fost răspunsul, azi primește și ceva de mîncare, în zilele cînd bate covorul primește de mîncare. Contractual mama nu era obligată să-i dea — a folosit cuvîntul „contractual" — dar îi era așa de milă de ea. I-a spus că-i obișnuită să nu mănînce toată ziua, seara își făcea ceva acasă. Pe mama n-a răbdat-o inima să se uite la ea și-n zilele în care bătea covorul îi dădea de mîncare. De asta se bucură totdeauna și de aceea bate cu atîta forță. E totdeauna lac de sudoare cînd ajunge cu covoarele sus, nu poți rezista atunci în bucătărie de putoare, de aceea, în aceste zile, mama ducea ea însăși mîncarea în sufragerie, lăsînd-o pe doamna Lischka să-și potolească foamea în bucătărie. Îi dădea cîte o farfurie uriașă plină, nici unul din noi trei, nici măcar Georg, cel mai mic, nu putea mînca atîta. Îndată dispărea totul, poate că-și împacheta ceva și mai băga în sacoșă. În fața ei, a „stimatei doamne", nu mînca niciodată, era de părere că nu se cade. Discutam despre asta la masă. Eu întrebam de ce nu primește totdeauna de mîncare. Și cînd spală primește ceva, dar nu chiar atît. În zilele cînd munca e mai ușoară nu primește nimic, contractual nu era obligată la nimic și, de fapt, doamna Lischka era recunoscătoare pentru ce primea, oricum mai recunoscătoare decît mine.

„Recunoștința" era un subiect frecvent, cînd mă revoltam de ceva și o criticam pe mama îmi scotea ochii îndată cu nerecunoștința mea. O discuție calmă între noi nu era posibilă. Eu spuneam fără menajamente ce gîndeam, mai ales cînd eram nervos, și, astfel, ea se simțea mereu jignită. Se apăra cît putea de bine. Simțindu-se la strîm-

toare, revenea la sacrificiul pe care-l făcea deja de 12 ani pentru noi, reproșîndu-mi că nu arăt nici un fel de recunoștință pentru asta.

Gîndurile *ei* se îndreptau spre cămăruța suprapopulată din locuință și spre pericolul de care eram amenințați noi trei datorită acestei situații, vorbind deschis doar despre lene, despre exemplul negativ al unui om în toată firea, care-n timpul zilei zăcea în pat sau defila, pe jumătate gol, într-un halat soios, în timp ce pe ascuns se gîndea la toate viciile de care eu nu bănuiam nimic. Gîndurile *mele* se îndreptau spre bucătărie, la doamna Lischka, care era recunoscătoare că din cînd în cînd primea de mîncare, care nu mă întîlnea niciodată fără să declare cu cea mai mare bucurie: „Aveț' o mamă bună", întărindu-și spusele printr-o clătinare puternică a capului. Amîndurora ea ne era un prilej permanent de autoconfirmare: a mamei pentru inima ei bună, căci îi dădea „necontractual" de mîncare, a mea pentru bun-simț, eu considerîndu-i munca, în starea ei, drept un păcat. Ne-am avîntat în turnirul îngîmfării, doi cavaleri neobosiți. Cu energia cheltuită în aceste lupte am fi putut bate toate covoarele locatarilor și ne-ar mai fi rămas ceva și pentru rufe. Dar era vorba, de asta eram convinși amîndoi, de principii: de recunoștință la ea, de dreptate la mine.

Astfel, neîncrederea se mutase cu noi în locuință. Pentru mama nu era bine că exista acest mister în casă, cămăruța suprapopulată a lui Johnnie, iar femeia gravidă în ultimele luni, care se chinuia în curte sau în bucătărie, mă umplea *pe mine* de spaimă. Mă temeam în permanență că va cădea, că vom auzi țipete, că vom alerga în bucătărie, unde o vom găsi într-o băltoacă de sînge. Atunci țipetele ar fi ale nou-născutului, iar doamna Lischka ar fi moartă.

CADOUL

Acest an din Radetzkystraße, unde am locuit atît de înghesuiți laolaltă, este anul cel mai apăsător pe care-l păstrez în amintire.

Mă simțeam, îndată ce intram în locuință, urmărit. Din tot ce făceam sau spuneam, nimic nu era bine. Toate erau atît de apropiate, camera mică în care dormeam și în care-mi țineam cărțile, în care căutam să mă salvez cît se putea de repede, era situată între camera comună, de zi, și dormitorul mamei și al fraților. Nu era posibil să dispari nevăzut înăuntru, saluturile și explicațiile în camera de zi constituiau începutul fiecărei întoarceri. Eram tras de limbă, dar fără să se fi ajuns imediat la învinuiri, întrebările trădau ne-

încredere. Fusesem la laborator sau îmi omorîsem timpul la prelegeri?

Întrebările de genul acesta mi le făcusem singur cu mîna mea, prin sinceritate. Obișnuiam să povestesc mai ales despre cursurile care, prin tematica lor, nu se situau prea departe de-o înțelegere mai generală. Istoria europeană de la Revoluția franceză încoace ne interesa pe fiecare mai mult decît Fiziologia plantelor sau Chimia fizică. Faptul că nu povesteam despre ele, nu însemna nici într-un caz lipsă de interes. Conta însă numai ce spuneam, doar asta era valabil, mă acuzam cu propria-mi gură: Congresul de la Viena mă preocupa mai mult decît acidul sulfuric! „Te risipești", era replica, „așa n-o să ajungi departe."

„*Trebuie* să merg la aceste prelegeri", am spus eu, „altfel mă sufoc. Doar n-o să renunț la ceva ce mă interesează cu adevărat pentru simplul motiv că studiez ceva ce nu mi se potrivește."

„Dar de ce nu ți se potrivește? Nu te pregătești doar pentru a exersa o profesiune. Ți-e teamă că chimia te-ar putea interesa așa, deodată. Asta-i în fond o profesie de viitor — iar tu o eviți și ridici baricade împotriva ei. Să nu te murdărești cumva pe mîini! Singurele obiecte curate sînt cărțile. Te duci la toate cursurile posibile, numai pentru a citi în continuare alte cărți. Și nu se mai termină. Încă tot nu știi cum stau lucrurile cu tine? Asta a început la tine încă din copilărie. Pentru fiecare carte din care afli ceva nou, ai nevoie de încă zece, din care să te informezi mai departe. Un curs care te interesează e o povară. Tematica lui te va interesa tot mai mult. Filosofia presocraticilor! Înțeleg, va trebui să dai un examen din ei. Asta trebuie. Iei notițe, ai deja atîtea caiete pline, atunci la ce-ți mai folosesc cărțile pe care ți le dorești? Crezi că nu știu cîte ai deja pe listă? La atîtea nu putem face față, ți-ar face rău. Te-ar momi neîncetat, distrăgîndu-ți atenția de la chestiunea ta de bază. Spui că Gomperz e cunoscut în acest domeniu, n-ai spus însă că și tatăl său era vestit pentru ai săi »Gînditori greci«?"

„Da", o întrerupsei, „în trei volume, mi-o doresc, aș vrea s-o am."

„E suficient să-l numesc pe tatăl profesorului tău și deja îți apare în program o operă științifică în trei volume, doar nu crezi că chiar ți-o voi face cadou. Trebuie să te mulțumești cu fiul. Fă-ți însemnări și învață din caiete."

„Așa merge prea încet. Asta durează și durează, tu nu-ți poți închipui. Eu aș dori să citesc mai departe, nu pot aștepta pînă ajunge Gomperz la Pitagora, vreau să aflu mai repede ceva despre Empedocle și Heraclit."

„La Frankfurt ai citit deja atîția autori antici. Se pare că n-au fost cei buni. Aceste volume atît de urîte stăteau aruncate peste tot

și arătau toate la fel. De ce n-au fost printre ele și filosofii greci? Încă de pe-atunci te-au interesat lucrurile de care nu vei avea nevoie mai tîrziu."

„Pe-atunci nu-mi plăceau filosofii. La Platon m-a reținut «filosofia ideilor», care face din lume o umbră. Nici pe Aristotel nu l-am putut suferi niciodată. Un atotștiutor de dragul categorisirilor. Citindu-l, ai impresia că te afli închis în nenumărate sertare. Dacă i-aș fi cunoscut atunci pe presocratici, te rog să mă crezi că aș fi citit fiecare cuvînt scris de ei. Dar nimeni nu mi-a spus vreodată ceva despre ei. Totul începea cu Socrate, de parcă înainte de el n-ar fi existat gînditori. Și știi, Socrate nu mi-a plăcut niciodată cu adevărat. Probabil că i-am evitat pe marii filosofi pentru că erau elevii lui."

„Să-ți spun de ce nu ți-a plăcut?" Mai bine n-aș fi aflat-o de la ea. Avea o părere cu totul personală și despre lucruri la care nu se prea pricepea și, chiar dacă știam că n-are dreptate, spusele ei mă ofensau de fiecare dată și se-așterneau ca mana peste lucrurile care-mi erau dragi. Simțeam că intenționa să-mi taie pofta de ele pentru simplul motiv că puneau prea mare stăpînire pe mine. Acest entuziasm pentru atîtea, gata oricînd să izbucnească, i se părea ridicol pentru vîrsta mea și nedemn de un bărbat. Asta era dojana cea mai des auzită în perioada în care am locuit în Radetzkystraße.

„Nu-ți place Socrate pentru că e atît de rațional, pornește totdeauna din cotidian, are ceva solid, vorbește cu simpatie despre meseriași."

„Dar harnic nu era. *Vorbea* ziua-ntreagă."

„Asta nu vă convine vouă, marilor taciturni! Cît de bine mă pot transpune în situația voastră!" Din nou vechea ironie, cu care făcusem cunoștință atît de timpuriu, cînd m-a învățat germana. „Sau dorești să vorbești numai tu și ți-e teamă de oameni ca Socrate, care înregistrează cu exactitate tot ce se sporovăiește și care nu-ți iartă nimic?"

Era atît de apodictică, de parcă era un presocratic și cine știe dacă preferința mea pentru aceștia, cunoscuți abia acum, nu era în legătură cu felul ei de a fi, pe care mi-l însușisem în totalitate. Cu cîtă siguranță își exprima totdeauna părerile! Se pot numi ele, oare, păreri? Fiecare propoziție rostită avea forța unei dogme: totul era sigur. Îndoieli nu cunoștea, nu se îndoia niciodată de persoana ei. Poate că era mai bine așa, pentru că dacă le-ar fi cunoscut, ele ar fi fost înzestrate cu aceeași forță ca și afirmațiile ei și s-ar fi îndoit la nesfîrșit, chinuindu-se de moarte.

Am simțit îngrădirea și am pornit la atac în toate direcțiile. M-am întors înapoi la îngrădire și din rezistența pe care o simțeam,

am prins forțe noi pentru alte atacuri. Noaptea mă simțeam singur. Frații care o secondau, accentuînd critica pe care mi-o făcea cu propriile escapade, dormeau deja, ea însăși se dusese la culcare. Atunci eram, în sfîrșit, liber, ședeam în cămăruță la măsuța mea de scris, îmi întrerupeam cititul sau scrisul, privind cu duioșie la coperțile cărților mele. Numărul lor nu mai creștea atît de vertiginos ca la Frankfurt. Dar afluența lor nu secase de tot, se iveau tot felul de ocazii cînd ți se făceau cadouri și cine-ar fi îndrăznit să-mi dăruiască altceva decît o carte?

La chimie, fizică, botanică și zoologie generală îmi plăcea să învăț noaptea și faptul că mă ocupam noaptea de ele nu era considerat drept risipă de lumină. Dar tocmai manualele nu rămîneau prea mult timp deschise, în locul caietelor de notițe, în care încercam să țin pas cu prelegerile, au apărut în curînd adevăratele caiete, cele reale în care-mi notam toate exaltările, dar și toate necazurile. Înainte de a adormi, ea mai vedea pe sub ușă lumina din cămăruța mea, acum se inversase legătura din Scheuchzerstraße de la Zürich. Ea își putea închipui ce făceam la măsuță, dar statul pînă tîrziu îl punea pe seama studiului pe care-l aprobase odată pentru totdeauna, admițîndu-mi totul, fără să întreprindă nimic împotrivă.

Avea motiv, după cum credea, să-mi supravegheze pașii în această perioadă. N-avea încredere perfectă în chimie: nici nu mă atrăgea suficient, nici nu mă putea interesa la infinit. Ținînd seamă de grijile ei materiale — deși simțeam că erau neîntemeiate — renunțasem la medicină, numai pentru că ar fi durat prea mult, fapt pe care-l accepta în fond, lăudînd sacrificiul făcut. Își sacrificase viața pentru noi, iar slăbiciunile și bolile care reveneau periodic stăteau mărturie pentru seriozitatea și gravitatea acestui sacrificiu. Acum era timpul ca și eu, fiul cel mai mare, să fac un sacrificiu. Am renunțat la medicină, pe care mi-o închipuiam ca pe o profesie dezinteresată, ca pe-un serviciu adus omenirii, alegînd o profesie care nu era cu nimic mai dezinteresată: viitorul era al chimiei, așa cum se putea auzi din toate părțile. Existau locuri de mare perspectivă în industrie, chimia era necesară, atît de necesară, încît cine intra în domeniul ei cîștiga foarte bine și faptul că eu consimțeam la această utilitate sau voiam să consimt i se părea ca un sacrificiu pe care-l recunoștea. Dar acum trebuia să rămîn consecvent patru ani și asta-i producea grave îndoieli. Numai cu o condiție bine stabilită m-am hotărît să fac chimia, anume ca Georg, pe care de pe vremea lunilor petrecute împreună în Praterstraße îl iubeam mai mult decît pe oricare alt om, să poată studia medicina în locul meu. Îl copleșisem deja cu propria-mi înclinație pentru acest studiu și el nu-și dorea nimic mai bun decît să facă ceva la ce renunțasem eu, în favoarea lui.

Îndoielile ei erau îndreptățite. Eu aveam propria-mi versiune asupra acestei chestiuni; nu *era* un sacrificiu, pentru că nu studiam de fapt chimia cu intenția de a deveni cîndva un chimist care cîștigă bine. Prejudecata față de activitățile pe care le făceai de dragul cîștigului și nu din motive de vocație interioară era de neînvins. O linișteam pe mama, lăsînd-o să creadă că într-o zi voi merge chimist într-o fabrică. Dar nu discutam niciodată despre asta, era o ipoteză a ei tăinuită, pe care eu o toleram. S-ar fi putut numi un armistițiu: m-am abținut de la toate discursurile referitoare la faptul că nici o profesie care nu este o vocație nu merită să fie îmbrățișată și că nu contează nici o profesie care nu este mai necesară pentru ceilalți decît pentru tine însuți. În schimb, ea nu-și imagina viitorul chimiei. Nu uitase încă ce se-ntîmplase în război, în urmă cu cîțiva ani, cînd s-au folosit gaze toxice și nu cred că i-a fost ușor să treacă peste acest aspect al chimiei, pentru că a rămas o adversară a războiului și în perioada trezirii la realitate și a privațiunilor îndurate. Astfel treceam amîndoi sub tăcere viitorul sumbru ce-mi stătea în față ca urmare a „sacrificiului". Important era că mergeam zilnic la laborator și că, prin orele regulate de acolo, m-am obișnuit cu o ocupație care își impunea propria-i disciplină, fără să alimenteze nici setea devorantă de cunoaștere, nici proclamațiile poetice.

Nu bănuia cît de mult o amăgeam cu felul acestei ocupații. Nici o clipă nu mi-am propus în mod serios să lucrez vreodată cu chimist. *Mergeam* la laborator, unde îmi petreceam cea mai mare parte a zilei, făceam ce se cerea acolo, nu mai rău decît ceilalți; pentru a mă justifica, am inventat o motivație proprie. Nici nu era dorința mea să aflu și să-mi însușesc *tot* ce exista pe lume în materie de știință, nici n-aveam credința neclintită că acest lucru ar fi de dorit și de asemenea posibil. Niciunde nu vedeam margini, nici în capacitatea de asimilare a creierului uman, nici în natura monstruoasă a unei creaturi care nu consta decît din ceea ce a asimilat și intenția de a asimila în continuare. Nu aflasem încă nici că o știință oarecare, spre care mă avîntam, mi s-ar fi refuzat. În plus, avusesem cîte un profesor slab, care nu-ți transmitea nimic, absolut nimic și care, în schimb, te umplea de aversiune pentru obiectul său. Un asemenea profesor fusese cel de chimie, de la Frankfurt. Nu rămăsesem de la orele lui cu mai mult decît cu formulele pentru apă și acid sulfuric, iar mișcările sale în timpul celor cîtorva experiențe pe care ni le-a prezentat, m-au umplut de greață. La orele lui ți se părea că un leneș deghizat ar fi șezut în fața noastră și, din oră în oră, ar fi mînuit tot mai încet aparatele. Astfel, în loc să fi rămas cu ceva din chimie, am rămas cu un adevărat gol. Acest gol trebuia acum um-

plut și el era așa de mare încît pentru aceasta trebuia chiar să studiezi chimia.

Pentru amăgiri nu există limite și-mi amintesc precis cît de des îmi repetam acest argument cînd cei de acasă insistau să nu fac prea multe lucruri deodată că trebuie să mă concentrez asupra chimiei. Tocmai ceea ce știam cel mai puțin avea să devină învățătura mea cea mai temeinică. *Acesta* era sacrificiul pe care-l aduceam unei ignoranțe condamnabile, și medicina, la care renunțasem, era *cadoul* pe care i-l făceam fratelui meu pentru a-i dovedi dragostea ce i-o port. El era o bucățică din mine, împreună am fi cucerit atunci întreg arsenalul științei și astfel nimic nu ne-ar fi putut despărți vreodată unul de altul.

ORBIREA LUI SAMSON

Printre reproșurile pe care mi-a fost dat să le aud adesea în acest an, exista unul care-mi dădea mult de gîndit: și anume, că nu știu ce e viața, că sînt orbit, că nici măcar nu *doresc* să știu. Că port ochelari de cal și sînt hotărît să nu privesc niciodată lumea fără ei. Că aș căuta mereu ceea ce cunosc din cărți. Ori că mă limitez prea mult asupra *unui anume fel* de cărți, ori că extrag din ele ceea ce-i fals — orice încercare de a discuta cu mine lucrurile așa cum se petrec ele în realitate, ar fi sortită eșecului.

„Vrei ca totul să fie de o moralitate absolută sau dacă nu să nu mai fie nimic. Cuvîntul libertate, pe care-l ai mereu pe buze, e o glumă. Un om mai lipsit de libertate decît tine e greu să existe. Nu ești în stare să te confrunți *spontan* cu un eveniment, fără ca prin minte să ți se perinde mai întîi toate prejudecățile, pînă cînd acesta devine cu totul invizibil. Poate că la vîrsta ta faptul n-ar fi atît de grav, dacă n-ar exista această rezistență îndărătnică, încăpățînarea și dorința fermă de a lăsa lucrurile așa cum sînt, de a nu le schimba niciodată. În ciuda vorbelor tale mari, habar n-ai de dezvoltare, de maturizarea treptată, de perfecționare și mai ales de faptul că un om e util și pentru alții. Cel mai mare rău este orbirea ta. Poate că ai învățat ceva și de la Michael Kohlhaas. Dar tu nu ești un caz interesant, fiindcă, oricum, el a trebuit să facă ceva. Tu ce faci?"

Era adevărat că nu voiam să învăț cum se petrec lucrurile în realitate. Aveam sentimentul că, intuind reprobabilul, mă făceam părtaș la el. Refuzam să învăț, dacă învățătura însemna parcurgerea unuia și aceluiași drum. Era învățătura *imitativă*, împotriva că-

reia mă apăram. Împotriva acesteia purtam ochelari de cal, căci avea dreptate. Îndată ce prindeam de veste că mi se *recomandă* ceva, doar pentru că aceasta era uzanța, mă încăpățînam, prefăcîndu-mă că nu înțeleg ce mi se cere. Pe alte căi însă, realitatea se apropia atunci de mine mult mai mult decît ar fi bănuit ea și probabil chiar eu.

Pentru că un drum spre realitate trece prin tablouri. Nu cred să existe un drum mai bun. Te orientezi după imuabil, epuizînd prin aceasta elementele schimbătoare. Tablourile sînt niște năvoade, ceea ce apare în ele este captura perenă. O parte din ea scapă, alta se degradează, dar încerci din nou, porți năvoadele cu tine, le arunci în apă și ele devin mai rezistente prin captură. Important este însă ca aceste tablouri să existe și *în afara* omului, în om pînă și ele fiind supuse schimbării. Trebuie să existe un loc unde nu numai el le poate găsi neatinse, un loc unde le găsește oricine are incertitudini. Simțindu-și prăbușirea se adresează unei imagini. Aici experiența ia sfîrșit și privește realitatea în față. Omul se liniștește cunoscînd realitatea, care este a sa proprie, deși îi fusese prefigurată. Aparent, ea există și în afara lui, dar această aparență înșeală. Tabloul are nevoie de experiența *lui* pentru a prinde viață. Așa se explică faptul că unele tablouri ard mocnit timp de generații, deoarece nimeni nu le poate privi cu acea experiență care să le trezească.

Puternic se simte cel ce găsește tablourile de care are nevoie experiența sa. Sînt mai multe — foarte multe nu pot fi, deoarece sensul lor constă în concentrarea realității; în dispersarea ei, aceasta ar trebui să se risipească și să dispară. Nu trebuie însă să existe nici un singur tablou care să-l constrîngă pe posesor, care să nu-l mai elibereze nicicînd și să-i interzică transformarea. Sînt mai multe tablouri de care ai nevoie pentru propria-ți viață și, dacă le găsești de timpuriu, nu pierzi prea mult din ea.

Norocul meu a fost că mă aflam la Viena pe cînd am avut cea mai mare nevoie de asemenea tablouri. Împotriva falsei realități cu care eram amenințat, cea a trezirii, a rigidității, a rentabilității, a îngrădirii, trebuia să găsesc cealaltă realitate, care era destul de întinsă, ca să-i poți stăpîni duritățile și să nu te lași copleșit de ele. Am dat peste tablourile lui Bruegel. Cunoștința mea cu ele nu a început acolo unde sînt expuse adevăratele splendori, în muzeul de artă. Printre cursurile de la Institutul de fizică și chimie, îmi făceam timp pentru o scurtă vizită la Palatul Liechtenstein. Din Boltzmanngasse coborai în fugă pe Strudlhofstiege și te aflai îndată în minunata galerie, care azi nu mai există, acolo am văzut primele tablouri de Bruegel. Puțin îmi păsa că erau copii — tare aș vrea să-l văd pe imperturbabilul, acela cu nervi de oțel care, confruntat dintr-o dată cu aceste tablouri, și-ar pune întrebarea: copii sau originale?

Pentru mine, n-aveau decît să fie còpii după còpiile còpiilor, puțin m-aș fi sinchisit, pentru că erau „Parabola orbilor" și „Triumful morții". Toți orbii pe care i-am văzut mai tîrziu se trăgeau din cei dintîi din aceste tablouri.

Gîndul orbirii mă urmărise de mic copil, cînd m-am îmbolnăvit de pojar și mi-am pierdut pentru cîteva zile vederea. Acum vedeam șase orbi înșiruiți pieziș, sprijinindu-se în bastoane sau unul de umărul celuilalt. Primul dintre ei, care-i conducea, se afla deja în șanțul cu apă, al doilea, care urma să cadă și el, își întorcea toată fața spre vizitator: orbitele goale și gura căscată de spaimă, rînjind. Între el și cel de al treilea era cea mai mare distanță din acest tablou, amîndoi mai țineau încă strîns bastonul care-i lega, dar al treilea simțise o zdruncinătură, o mișcare nesigură și, cu o ușoară ezitare, se ridică pe vîrfuri, chipul lui, care se vedea din profil — numai unul din ochii orbi —, nu trădează spaimă ci începutul unei întrebări, în timp ce în spatele său cel de-al patrulea, plin de încredere încă, zăbovește cu mîna pe umărul lui și are fața îndreptată în sus, spre cer. Gura îi e larg deschisă, de parcă ar aștepta să primească de sus ceva ce ochilor li se refuză. Bastonul lung din mîna dreaptă îl ține doar ca să-l țină, fără să se sprijine în el. Acesta este cel mai credincios din cei șase, încrezător pînă-n pînzele albe, ultimii doi din spatele său merg resemnați în urma lui, fiecare ca un satelit al celui din față. Și gura lor e deschisă, dar mai puțin, ei se află cel mai departe de șanțul cu apă, nu așteaptă și nu se tem de nimic, nu-și fac nici un gînd. Dacă n-ar fi atît de mult vorba de ochii nevăzători, s-ar mai putea spune cîte ceva despre degetele celor șase, ele apucă și ating altfel decît ale văzătorilor; și picioarele lor dibuie altfel pămîntul.

Acest tablou ar fi fost de ajuns singur pentru o galerie, dar apoi m-am trezit pe neașteptate — mai simt și azi șocul — față în față cu „Triumful morții". Sute de morți în chip de schelete, schelete foarte vioaie, se străduiesc să atragă spre dînșii tot atîția vii. Sînt figuri de tot felul, fie ca mase, fie ca indivizi pe care îi recunoști drept reprezentanți ai unei pături sociale, într-un efort uriaș, energia lor întrecînd cu mult pe cea a celor vii asupra cărora s-au năpustit. Totodată, se știe că vor reuși, dar încă n-au reușit. Ești de partea celor vii, a căror apărare ai dori s-o întărești, dar ești derutat de faptul că morții par mai vii decît ei. Vitalitatea morților, dacă vrem s-o numim așa, are un singur sens, anume acela de a-i atrage spre dînșii pe cei vii. Ei nu se risipesc, nu fac mai multe lucruri deodată, nu doresc decît unul și un singur lucru, pe cînd cei vii se agață de existența lor în toate chipurile. Nici unul măcar nu se dă bătut, n-am întîlnit în acest tablou măcar unul *sătul* de viață, fiecăruia trebuie să-i

smulgi ce nu dă de bunăvoie. Energia acestei apărări, sub sute de înfățișări, mi s-a transmit și mie iar de atunci am avut adesea senzația că aș fi întruchiparea tuturor acestor oameni care opun rezistență morții.

Am înțeles că de amîndouă părțile era vorba de mulțime, și oricît de mult și-ar simți fiecare propria-i moarte, același lucru e valabil pentru oricine altcineva și de aceea trebuie să te gîndești la ei împreună.

E adevărat că aici moartea mai triumfă încă, dar nu lasă impresia unei bătălii încheiate o dată pentru totdeauna, ea se repetă, se reia de la capăt și, așa cum o trăiești aici, nu-i deloc sigur că va avea întotdeauna același sfîrșit. Acest „Triumf al morții" de Bruegel a fost cel dintîi lucru care mi-a dat o deplină încredere în lupta mea. Fiecare din tablourile sale văzute la Muzeul de istoria artei mi-a mai dăruit încă un crîmpei de realitate eternă. Am stat de sute de ori în fața fiecăruia, le cunosc la fel de bine ca și pe ființele ce-mi sînt cel mai aproape; printre cărțile pe care le-am proiectat și pe care îmi reproșez că nu le-am dus la capăt, există și una care cuprinde toate trăirile mele în fața tablourilor lui Bruegel.

Acestea însă, n-au fost cele mai vechi tablouri pe care le-am văzut. În Frankfurt, ca să ajungi la Städel, trebuia să traversezi Main-ul. Priveai rîul și orașul și respirai adînc, iar aceasta îți dădea curaj față de lucrurile înfricoșătoare ce te așteptau. Era marele tablou al lui Rembrandt, „Orbirea lui Samson", care m-a înspăimîntat, m-a chinuit și m-a reținut în preajma lui. Îl priveam de parcă s-ar fi desfășurat înaintea ochilor mei și, fiindcă înfățișa momentul în care Samson își pierde lumina ochilor, era o mărturie dintre cele mai îngrozitoare. În fața orbilor simțeam mereu sfială și nu-i privisem niciodată prea îndelung, deși mă fascinau. Întrucît ei nu mă puteau zări, mă simțeam vinovat față de dînșii, aici nu era starea de orb, ci orbirea însăși.

Samson zace cu pieptul gol, cu cămașa căzută, cu piciorul drept întins pieziș în sus și cu degetele de la picioare chircite într-o durere cumplită. Un mercenar cu coif și platoșă, aplecat deasupra lui, i-a înfipt fierul în ochiul drept, sîngele țîșnește peste frunte, peste părul retezat scurt, lîngă el stă ghemuit un mercenar care-i ține capul pe direcția fierului. Un alt ajutor de călău ocupă partea stîngă a tabloului. El stă cu picioarele desfăcute, înclinat spre Samson și ține cu amîndouă mîinile halebarda, îndreptată spre ochiul stîng al lui Samson, strîns închis. Halebarda acoperă jumătate din tablou, ca o amenințare a orbirii ce se va repeta. Ca orice om, Samson are și el doi ochi, zbirului care ține halebarda i se vede numai unul, ațintit spre fața mînjită de sînge a lui Samson și spre îndeplinirea

misiunii. Fascicolul de lumină cade asupra lui Samson din afara grupului în care se petrece totul. Este imposibil să-ţi scape din cîmpul vizual; acest proces nu reprezintă încă starea de orbire, aceasta abia se instalează şi nu are nevoie nici de înţelegere, nici de menajamente. Ea vrea să fie privită şi cine a văzut-o ştie ce înseamnă orbirea şi o vede pretutindeni. Există în tablou doi ochi care rămîn aţintiţi spre orbire şi n-o slăbesc din privire — ochii Dalilei, care o ia la goană triumfătoare, ţinînd într-o mînă foarfeca, iar în cealaltă părul retezat al lui Samson. Îi e teamă, oare, de acela al cărui păr îl ţine în mînă? Vrea, oare, să se salveze de ochiul care i-a mai rămas lui Samson? Îşi întoarce privirea înapoi către el, pe chipul ei cuprins de ură şi de tensiune ucigătoare cade tot atîta lumină ca şi pe al celui orbit. Gura îi este întredeschisă: „Samson, au năvălit filistenii peste tine!“, a strigat el în clipa aceea.

Îi pricepe oare graiul? Cuvîntul filisteni îl înţelege, e numele alor săi pe care dînsul i-a învins şi i-a omorît. Ea se uită în răstimpuri la el, în vreme ce e desfigurat, nu-i va cruţa ochiul rămas, nu va striga „îndurare!“ şi nu se va arunca în faţa cuţitului, nu-l va ocroti cu vechea lui putere, părul pe care-l ţine în mînă. La ce priveşte în urmă? La ochiul orbit şi la cel care va fi orbit. Aşteaptă fierul care se va înfige încă o dată. Totul se întîmplă din voinţa ei. Bărbaţii în platoşe şi cel cu halebarda sînt slugile sale. Ea i-a luat puterea. E stăpînă acum pe puterea lui şi-l urăşte şi se mai teme de el şi acum, şi-l va urî tot timpul cît se va gîndi la această orbire, iar ca să-l urască se va gîndi într-una la ea.

Din acest tablou, pe care l-am contemplat adesea, am învăţat ce este ura. Eu o simţisem de timpuriu, mult prea timpuriu, la cinci ani, cînd am vrut să-mi omor tovarăşa de joacă cu toporul. Dar a avea cunoştinţă despre simţăminte nu înseamnă încă nimic. Trebuie să-ţi apară mai întîi în faţa ochilor, trăite pe pielea altora, ca să le înţelegi. *Reală* devine doar recunoaşterea trăită anterior. La început zace în tine fără s-o poţi denumi, apoi apare deodată ca reprezentare şi ceea ce li se întîmplă altora se plăsmuieşte în tine însuţi ca amintire: acum este real.

PREŢUIRE TIMPURIE PENTRU INTELECT

Tinerii cu care eram în relaţii aveau o trăsătură comună, oricît de mult s-ar fi deosebit în rest unii de alţii: se interesau numai de probleme spirituale. Erau informaţi despre tot ce apărea în ziare, dar se emoţionau doar atunci cînd era vorba de cărţi. Cîteva cărţi

stăteau în centrul atenției, ar fi fost compromițător să nu poți vorbi despre ele. Cu toate acestea nu se poate spune că se imita o părere generală sau la modă, asemenea cărți le citeai singur, citeam unul în fața celuilalt pasaje din ele, le citai pe de rost. Critica nu numai că era permisă, ci era dorită, căutai să găsești puncte de atac care contestau reputația publică a unei cărți și se discuta cu înflăcărare, punîndu-se mare accent pe logică, prezență de spirit și umor. Cu excepția celor decretate de Karl Kraus, nimic nu era fix, ne făcea mare plăcere să zgîndărim lucrurile care se impuneau prea ușor și prea rapid.

Cărțile de care ne ocupam în mod deosebit erau cele care ne permiteau mult spațiu de desfășurare. Perioada influenței masive a lui Spengler, al cărei martor fusesem la masa pensiunii din Frankfurt, părea să fi apus; sau poate că influența sa n-a fost atît de importantă la Viena? Un accent pesimist era însă și aici de netăgăduit: „Sex și caracter" a lui Otto Weininger — deși apărută în urmă cu douăzeci de ani — mai făcea obiectul fiecărei discuții. Cărțile pacifiste ale perioadei de război petrecute la Zürich fuseseră date toate la o parte de „Ultimele zile ale omenirii". Nu intra deloc în discuție literatura decadenței. Hermann Bahr[22] își trăise traiul, numărul rolurilor sale fusese prea mare, acum nici unul nu mai era luat în serios. Atitudinea față de război, în special *în timpul* războiului, era hotărîtoare pentru prestigiul unui scriitor. Astfel, numele lui Schnitzler a rămas neatins, își pierduse actualitatea, dar nu era luat în derîdere, spre deosebire de alții, el nu-și pusese niciodată serviciile în slujba propagandei de război. Nici nu era o perioadă favorabilă Vechii-Austrii. Monarhia, de curînd dezmembrată, era discreditată, așa cum mi s-a spus, monarhiști ar mai exista doar printre femeile cucernice. Lumea era desigur conștientă de ciuntirea Austriei, de uimitoarea dăinuire a Vienei — a capitalei, de-acum mult prea mari, a „hidrocefalului". Dar nu se renunța nici într-un caz la pretențiile intelectuale care caracterizau un oraș cosmopolit. Interesa tot ce exista pe lume, de parcă asta ar fi fost important și pentru lume, ce părere ai despre ea, dacă te cramponai de tradiții specifice Vienei, așa cum se formaseră ele în timp, mai ales în muzică. Indiferent dacă erai muzical sau nu, te duceai la concerte cu bilet în picioare. Cultul pentru Gustav Mahler, compozitor încă puțin cunoscut în rest, deja atinsese aici un prim punct culminant, celebritatea sa era incontestabilă.

Aproape că nu exista discuție în care să nu apară numele lui Freud, un nume nu mai puțin comprimat decît cel al lui Karl Kraus, dar mai atrăgător prin diftongul mai închis și „d"-ul de la sfîrșit, și prin importanța sa. O serie de nume monosilabice circulau

pe vremea aceea, ele ar fi corespuns celor mai diverse necesități, dar cu Freud chestiunea se prezenta altfel: prin cîteva dintre creațiile lui lexicale intrase în uzul lingvistic. Figurile marcante ale universității îl respingeau încă cu aroganță. *Actele ratate* însă deveniseră un fel de joc social. Pentru a putea utiliza cît mai des cuvîntul preferat, ele se produceau pe bandă rulantă, în orice discuție, oricît de animată și aparent spontană, urma un moment în care-i puteai citi partenerului pe buze: acum urmează un act ratat. Și îndată și era spus, se putea trece cu încredere la explicarea lui, la descoperirea proceselor care duseseră la formarea lui, discutînd cu această ocazie amănunțit și neobosit despre propriile-ți probleme, fără a lăsa neapărat impresia că-i vorba de chestiuni particulare, întrucît luai parte la explicarea unui proces de interes general, ba chiar științific.

În tot cazul, asta am recunoscut-o îndată, era partea cea mai convingătoare din învățătura freudiană. Cînd era vorba de acte ratate, n-aveam niciodată sentimentul că ceva era ajustat cu orice preț spre a se potrivi într-o schemă mereu aceeași și tocmai de aceea devenită în curînd plicticoasă. Și fiecare descoperea în felul său actele ratate. Se petreceau lucruri amuzante, uneori se ajungea într-adevăr la un autentic act ratat și atunci observai imediat că nu fusese premeditat. Cu totul altfel se prezentau lucrurile cu complexul lui Oedip. Pentru ăsta se băteau, fiecare îl voia pe al său, ba li se mai puneau în cîrcă și celor prezenți. Oricine era de față la aceste întîlniri joviale putea fi convins că dacă nu aducea singur vorba de Oedipul său, după o privire nemilos de pătrunzătoare era bombardat cu el de un altul. Într-un anume fel ajungea fiecare (chiar și fiii postumi) la propriul Oedip și, în cele din urmă, era prezentă toată societatea, la fel de culpabilă, potențiali amanți ai mamelor și asasini ai taților, încețoșați de numele mistic, tainici regi ai Tebei.

În această privință aveam îndoielile mele, poate pentru că de mic am cunoscut gelozia criminală, fiind perfect conștient de multiplele ei motive. Dar chiar și în cazul cînd unul din numeroșii reprezentanți ai acestei idei freudiene ar fi reușit să mă convingă de valabilitatea ei generală, n-aș fi admis niciodată această denominare. Știam cine a fost Oedip, citisem pe Sofocle, nu voiam să-mi scape dimensiunea înfricoșătoare a soartei sale. În perioada cînd am sosit eu la Viena, teoria freudiană devenise o flecăreală banală, nimeni nu i se putea sustrage, nici cel mai mîndru disprețuitor al plebei nu se dădea în lături de la un „Oedip".

Trebuie recunoscut însă că mai domnea impresia războiului de curînd încheiat. Nelegiuita cruzime ce se perindase prin fața ochilor nu era uitată. Mulți dintre cei care participaseră activ la război se

întorseseră acum. Ei știau prea bine ce fuseseră în stare să facă la ordin și rîvneau la tot felul de explicații pe care psihoanaliza le oferea pentru predispoziții asasine. Banalitatea constrîngerii colective sub care se aflaseră se oglindea în banalitatea explicației. Era deja curios să observi cît de *inofensiv* devenea cel care ajungea la Oedipul său. În multiplicarea sa, soarta cea mai înspăimîntătoare se dispersează în firicele de praf. Mitul pătrunde în om, îl sugrumă și-l zgîlțîie. „Legea naturii" la care este redus mitul nu reprezintă altceva decît melodia pe care joci.

Tinerii cu care aveam eu de-a face nu fuseseră în război. Toți mergeau însă la conferințele lui Karl Kraus și cunoșteau — pe de rost se poate spune — „Ultimele zile ale omenirii". Aceasta le era posibilitatea de a recupera acum perioada de război care le-a umbrit tinerețea și o altă metodă, care să fi fost în același timp mai concentrată și mai legitimă, cu greu s-ar fi putut afla. Astfel războiul le era mereu prezent și întrucît nu se gîndeau să-l uite, pentru că nu trebuiseră să scape de el, îi preocupa necontenit. Ei nu cercetau starea oamenilor ca masă, prin care aceștia, devotați și de bunăvoie, au ajuns în război și apoi de zile, după ce războiul fusese pierdut — chiar dacă în alt mod — au rămas captivii lui. Despre asta nu se spusese aproape nimic, o teorie a acestor fenomene nu exista încă. Ce avea Freud de spus în această privință era, cum mi-am dat singur seama în curînd, complet nesatisfăcător. Astfel ei se mulțumeau cu psihologia proceselor individuale, așa cum le-o oferea. Freud cu o siguranță imperturbabilă. Indiferent ce le-aș fi spus despre enigma masei, care-mi dădea multă bătaie de cap din perioada de la Frankfurt, lor li se părea indiscutabil, pentru asta nu exista încă o formulă intelectuală. Tot ce nu era inclus într-o formă nu exista, trebuia să fie o închipuire, n-avea trăinicie, pentru că, altfel, ar fi apărut într-o formă oarecare fie la Freud, fie la Kraus.

Golul pe care-l simțeam aici nu se putea umple deocamdată cu nimic. N-a durat foarte mult, doar pînă la prima zăpadă a lui 1924 pe 1925, cînd s-a produs revelația, care ulterior mi-a determinat toată viața. Trebuie s-o numesc „revelație", pentru că trăirea ei a fost legată de o clipă de har, stăpînindu-mă așa, deodată, ca un sentiment puternic de expansiune. Mă găseam pe o stradă din Viena, într-o mișcare rapidă și neobișnuit de energică care a durat tot atît, cît „revelația" însăși. N-am uitat niciodată ce s-a petrecut în această noapte. Mi-a rămas în minte ca o clipită, după 55 de ani, exact atîția ani au trecut, o simt ca pe ceva *inepuizabil*. Deși conținutul noțional al acestei iluminări este atît de simplu și redus, încît efectul ei ar fi inexplicabil, totuși mi-am extras de aici, ca dintr-o revelație, forța pusă, 35 de ani de viață, dintre care 20 în întregime, în slujba

explicării ideii de masă, cum se naște puterea din masă și cum se răsfrînge apoi asupra ei. Pe atunci nu eram conștient cît din preocupările mele se datorau faptului că exista la Viena un om ca Freud, că se vorbea despre el astfel, ca și cînd *însuți* ai putea, prin propria-ți voință și decizie, să ajungi la explicarea lucrurilor. Deoarece ideile lui nu mă satisfăceau, lăsîndu-mi neexplicat fenomenul cel mai important, mi-am format sincera și naiva convingere că ceea ce întreprindeam eu era ceva cu totul diferit și complet independent de el. Îmi era limpede că am nevoie de el ca adversar. Că mi-a servit însă, într-un fel, și ca model, de asta nu m-ar fi putut convinge nimeni pe-atunci.

Această revelație, de care-mi amintesc atît de clar, a avut loc pe Alserstraße. Era noapte, pe cer m-a izbit reflectarea roșie a orașului pe care-o examinam ridicîndu-mi capul. Nu eram atent cum pășeam, m-am poticnit ușor de mai multe ori și, într-un astfel de moment, cu capul înălțat, avînd în fața ochilor cerul roșu care, de fapt, nu-mi plăcea așa, mi-a trecut deodată prin minte că există un instinct al masei, aflat mereu în contradicție cu cel al personalității și că din disputa celor două se poate explica mersul istoriei omenirii. Asta nu putea fi o idee nouă, dar pentru mine era nouă, pentru că m-a atins cu o forță nemaipomenită. Mi se părea că tot ce se întîmplă acum în lume s-ar putea deriva de aici. Că masa exista, o aflasem la Frankfurt, acum la Viena o retrăisem; că ceva îi constrîngea pe oameni să devină *masă* mi se părea evident și incontestabil, că masa se descompunea în indivizi nu era mai puțin evident, la fel și faptul că acești indivizi voiau să redevină masă. Nu mă îndoiam de tendințele spre și dinspre masă, ele mi se păreau atît de puternice și oarbe, încît le simțeam ca pe un instinct și așa le-am și denumit. Ce era însă cu adevărat masa, asta nu știam, era o enigmă pe care mi-am propus s-o dezleg, mi se părea cea mai importantă, în tot cazul cea mai remarcabilă enigmă din lumea noastră.

Dar ce palid, ce epuizat, ce anemic sună ceea ce spun acum despre această problemă. Am spus „forță nemaipomenită" și tocmai asta a fost, pentru că energia care m-a copleșit dintr-o dată mă silea să merg mai repede, aproape să fug. Am gonit pe Alserstraße cît era de lungă pînă la centură, mi se părea c-am ajuns aici într-o clipă, un țiuit în urechi, cerul de același roșu neschimbat, ca și cînd această culoare i-ar fi fost dată pentru totdeauna, mă tot împiedicam dar fără să cad, împiedicatul era ca o parte integrantă a mișcării generale. În felul acesta n-am mai trăit niciodată mișcarea, nici nu pot spune că mi-am mai dorit-o vreodată, era prea bizară, prea exotică, mult prea rapidă pentru ritmul meu, un exotism care venea din mine însumi, dar pe care nu-l puteam stăpîni.

Exotismul Vezei era simțit pretutindeni, ea se remarca oriunde se afla. O andaluză care nu fusese niciodată la Sevilla, dar vorbea despre orașul acela de parcă ar fi crescut acolo. Ai întîlnit-o și în „O mie și una de nopți", chiar de la prima lectură. Pe miniaturile persane era o apariție familiară. În ciuda acestei omniprezențe orientale, nu era o figură de vis, imaginea pe care o aveai despre ea era una foarte precisă, chipul ei nu pierea, nu se destrăma, își păstra contururile clare și strălucirea.

Rezistam în fața frumuseții ei, care te lăsa fără grai. Ca o ființă fără experiență, abia trecut de adolescență, greoi, neșlefuit, un Caliban pe lîngă ea, chiar dacă unul foarte tînăr, stîngaci, nesigur, grosolan, incapabil de a vorbi în prezența ei, deși acesta era singurul lucru care-mi stătea la îndemînă, înainte de o vedea căutam cele mai absurde injurii care trebuiau să-mi slujească drept platoșă împotriva ei: „prețios" era cea mai însemnată „dulceag", „cavaleresc", „prințesă"; stăpînind doar jumătatea *cea* nobilă a limbajului, străin de tot ce era real, de brutalitate, de severitate, de asprime. Era destul să mă gîndesc la acea prelegere din 17 aprilie pentru a anula aceste învinuiri. Sala îl aplaudase pe Karl Kraus nu pentru finețe, ci pentru severitatea sa și în pauza în care am cunoscut-o personal ea părea stăpînă pe ea și superioară și n-a luat nici o inițiativă de a se sustrage fugind de la partea a doua a programului. De atunci, la fiecare prelegere — eu le frecventam acum pe toate — o căutam cu privirea pe furiș și o găseam întotdeauna. O salutam de la distanță, nu îndrăzneam niciodată să mă apropiu de ea și eram consternat cînd nu mă observa, de regulă răspundea la salut.

Se făcea remarcată chiar și aici, cea mai exotică apariție în acest public. Deoarece stătea totdeauna în primul rînd Karl Kraus o observa cu siguranță. M-am surprins punîndu-mi întrebarea, oare ce impresie făcea asupra lui? Ea nu aplauda niciodată, nici acest lucru nu putea rămîne neobservat. Dar, deoarece era prezentă de fiecare dată în același loc, asta era o măgulire care nici chiar lui nu-i putea rămîne indiferentă. Încă din primul an, cînd, cu toată invitația n-am îndrăznit s-o vizitez, simțeam o iritare crescîndă privind locul ei din rîndul întîi. Întrucît nu intuiam natura acestei iritări, mă gîndeam la cele mai ciudate lucruri. Era mult prea mare gălăgie acolo în față, cum de-o fi rezistînd la asemenea vacarm? La unele personaje din „Ultimele zile ale omenirii" ar trebui să intri în pămînt de jenă și rușine; și ce face oare cînd trebuie să plîngă la „Țesătorii", la „Regele Lear"? Cum putea suporta să fie privită în timp ce plîngea?

Sau poate că dorea acest lucru? Era mîndră de acest efect? Îl măgulea oare, plîngînd în public? Cu siguranță că nu era lipsită de pudoare, mie mi se părea deosebit de pudică, mai pudică decît oricare alt om, atunci cum stătea acolo, prezentîndu-i lui Karl Kraus tot ce el însuși îi demonstra. După conferință nu mergea niciodată mai aproape de podium, mulți încercau atunci să se înghesuie în față, ea stătea de o parte și doar privea. Zguduit, emoționat și confuz cum eram de fiecare dată, nu părăseam nici eu pentru multă vreme sala, rămîneam pe loc și aplaudam pînă mă dureau mîinile. În această stare o pierdeam din ochi, fără părul ei albăstrui-negru, cu pieptănătura originală, abia aș fi regăsit-o. După conferință nu făcea nimic ce mi s-ar fi părut lipsit de demnitate. Nu rămînea mai mult decît alții în sală, cînd el revenea să mulțumească publicului, ea nu se afla printre ultimii.

Îi căutam probabil și asentimentul, deoarece după aceste conferințe emoția mai dura încă mult, indiferent că era vorba de „Țesătorii", de „Timon", de „Ultimele zile ale omenirii", toate erau puncte culminante ale existenței. Trăiam trecînd, de la o astfel de ocazie la alta, ce se întîmpla între ele se situa într-o lume profană. În sală stăteam singur și nu vorbeam cu nimeni și făceam în așa fel, încît să părăsesc singur clădirea. O observam pe Veza pentru că o evitam, nu știam cît de mult îmi doream să stau lîngă ea. Ar fi fost imposibil, atîta timp cît ea ședea în primul rînd, unde o puteau zări toți. Eram gelos pe Dumnezeul de care eram pătruns, deși nu căutam să mă baricadez niciunde împotriva lui, deși, prin toți porii, eram pe față de partea lui, îl invidiam pentru exotica făptură cu părul negru aflată în preajma lui, care rîdea și plîngea pentru ei, încovoindu-se sub avîntul său. Voiam să fiu lîngă ea, dar nu în față, unde-și avea locul ci numai acolo unde acel Dumnezeu n-o vedea, unde ne puteam spune din priviri ceea ce el ne pricinuia.

Chiar în timp ce mă cramponam de hotărîrea mîndră de a nu o vizita, eram gelos pe ea și nu bănuiam că adunam forțe pentru a i-o răpi lui Dumnezeu. În timp ce acasă simțeam, sufocat de ostilitățile mamei provocate de comportamentul meu, aveam în față clipa cînd voi suna la ușa Vezei. O alungam cu putere, așa cum azvîrli un obiect, dar ea se apropia tot mai mult. Pentru a rămîne tare, îmi închipuiam tot potopul de bîrfe al familiei Asriel. „Cum a fost? Ce-a spus? Mi-am închipuit! Asta nu-i place. Desigur." Auzeam deja avertismentele mamei, care nu peste mult timp va afla totul. Prin replici și contrareplici imaginare anticipam ce se va petrece mai apoi aievea. Pe cînd evitam cu grijă să mă apropiu de Veza și nu-mi puteam nici măcar închipui ce-o să-i spun ca să nu par bădăran sau in-

cult, inventam deja toate discursurile malițioase, ostile, pe care le voi auzi acasă la adresa ei.

Am știut întotdeauna, în ciuda interdicțiilor pe care singur mi le impuneam, că voi merge la ea și fiecare conferință la care o vedeam îmi întărea această convingere. Dar cînd, într-o după-masă liberă, am ajuns s-o vizitez, trecuse mai mult de un an de la invitație. Nimeni n-a aflat nimic, picioarele au găsit singure drumul spre Ferdinandstraße, mi-am sfărîmat mintea să găsesc o explicație plauzibilă care să nu sune nici pueril, nici umilitor. Îmi spusese atunci că i-ar fi plăcut să fie englezoaică, ce era mai la îndemînă decît s-o întreb despre literatura engleză? Ascultasem de curînd „Regele Lear", una din cele mai grandioase conferințe ale lui Karl Kraus, dintre toate piesele lui Shakespeare era cea care mă preocupa cel mai mult. Eram obsedat de imaginea bătrînului de pe cîmpia stearpă, cu tufe pitice. Desigur, ea îl avea în minte în limba engleză. Exista ceva în „King Lear" peste care nu puteam trece. Despre asta voiam să vorbesc cu ea.

Am sunat, mi-a deschis și m-a salutat de parcă m-ar fi așteptat. Cu cîteva zile în urmă, o văzusem la conferință în sala de capacitate medie. Ajunsesem întîmplător, cum credeam eu, în apropierea ei și aplaudasem în picioare, împreună cu ceilalți. M-am comportat ca un nebun, îmi aruncam brațele în sus, strigînd: „Ura! Ura! Karl Kraus!" și aplaudam. N-am încetat, nimeni nu înceta, mi-am lăsat mîinile în jos doar atunci cînd m-au durut, și am observat pe cineva lîngă mine care stătea ca-n transă, dar nu aplauda. Era ea, nu știam dacă mă observase.

Mă conduse prin coridorul întunecat în camera ei, unde mă întîmpină o lumină caldă. Am luat loc, printre tablouri și cărți, fără să mă uit mai bine la ele, pentru că ea ședea față-n față cu mine la masă și zise: „Nu m-ați văzut. Am fost la «Lear»". I-am spus că am văzut-o foarte bine și de aceea am venit. Apoi am întrebat-o de ce la sfîrșit Lear trebuie să moară. Firește, este un bărbat foarte bătrîn, care a suferit lucruri groaznice, dar mi-ar fi plăcut să plec închipuindu-mi că a trecut cu bine peste toate și că mai trăiește. El ar trebui să viețuiască veșnic. Dacă într-o piesă moare un alt erou, unul tînăr, sînt gata să accept, mai ales cînd e vorba de fanfaroni și agresivi, adică de așa-zișii eroi, lor le îngădui moartea, pentru că renumele lor se bazează pe faptul că le-ar fi dorit-o altora în repetate rînduri. Dar Lear, care a ajuns la o asemenea vîrstă, ar trebui să trăiască și mai mult. N-ar trebui să se știe niciodată că moare. Atîția alții au murit în această piesă. Unul însă ar trebui să rămînă, și acest unul ar trebui să fie el.

„Dar de ce tocmai el? Nu merită, în sfîrșit, liniștea?"

„Moartea e o pedeapsă. El merită să trăiască."

„Cel mai în vîrstă? Cel mai în vîrstă să trăiască mai mult? și cîți tineri au murit înaintea lui, lor le-a fost luată viața prin înșelăciune?"

„Cu cel mai în vîrstă moare și altceva. Mor toți anii lui. Sînt mult mai multe lucruri care se duc odată cu el."

„Atunci jinduiți la oameni tot atît de bătrîni ca patriarhii din Biblie?

„Da! Da! Dumneavoastră nu?"

„Nu. V-aș putea prezenta unul. Locuiește cu două uși mai încolo. Poate că-și face apariția cît sînteți încă aici."

„Vă referiți la tatăl dumneavoastră vitreg. Am auzit de el."

„N-ați putut auzi nimic despre el care să se apropie de adevăr. Adevărul îl cunoaștem doar noi, mama și cu mine."

I se părea prea devreme, nu dorea să povestească imediat despre el. Reușise să-și apere de el camera, atmosfera ei. Dacă aș fi bănuit ce-o costase, aș fi evitat, probabil, această temă a bătrînilor, care, ajunși odată atît de bătrîni, ar trebui să trăiască la infinit. Venisem orbit de-a binelea de la „Lear" la ea; și recunoscător pentru faptul că trăisem împreună ceva atît de minunat, trebuia să vorbesc despre Lear, pentru că el mă mînase spre ea și mă simțeam vinovat. Fără dînsul ar fi durat cu siguranță mai mult, și acum iată-mă aici, pătruns de el, cum să nu-l omagiez. Știam că tocmai Shakespeare însemna atît de mult pentru ea și eram convins că nu exista nimic altceva despre care să discute cu mai multă plăcere. N-am ajuns s-o întreb de vizitele în Anglia și ea nu s-a gîndit la copilăria mea de-acolo. Inițial mă invitase să-i povestesc despre perioada copilăriei petrecute acolo. O atinsesem în punctul cel mai vulnerabil, viața cu acest tată vitreg era pentru amîndouă, pentru maică-sa și pentru ea, un chin. Avea aproape 90 de ani și acum veneam eu și parcă voiam să-i spun că dacă și așa ai ajuns atît de bătrîn, atunci lucrul cel mai bun e să trăiești în continuare.

Atît de mult am rănit-o la prima mea vizită, încît nu mult a lipsit să fie și ultima. Și-a revenit, pentru că fusese de-a dreptul speriată, avea sentimentul că ar trebui să se justifice pentru asta și-mi relată — îi venea destul de greu — cum s-a instalat în iad. Locuința în care trăia Veza cu mama ei era alcătuită din trei camere mai mari, așezate în șir, ale căror ferestre dădeau în Ferdinandstraße. Se găsea la mezanin, destul de jos, era ușor să fii văzut de pe stradă. De la ușa locuinței se mergea spre camere printr-un coridor aflat în stînga, în dreapta era bucătăria și celelalte dependințe; în spatele bucătăriei se găsea o cămăruță de serviciu, întunecoasă și atît de ascunsă, încît nu te gîndeai niciodată la ea.

Prima dintre cele trei camere de pe partea stîngă era dormitorul părinților. Tatăl vitreg al Vezei, un bătrîn uscățiv, de aproape 90 de ani, zăcea în pat sau stătea în fața focului din colț, îmbrăcat într-un halat. Următoarea, sufrageria, era folosită doar cînd veneau musafiri. A treia era camera Vezei, pe care și-o aranjase după propriul ei gust, în culori așa cum îi plăceau ei, cu cărți și tablouri, fistichie și serioasă în același timp, în care intrai cu plăcere și pe care o părăseai cu greu, o cameră atît de diferită de restul locuinței încît stînd pe prag, credeai că visezi — un prag sever spre un loc înfloritor, puțini erau cei cărora le era îngăduit să-l treacă.

Locatara acestei camere îi domina pe alții într-un mod care friza incredibilul. Nu era o dominație bazată pe teamă, totul se petrecea în tăcere, o ridicare de sprînceană era de ajuns pentru a alunga un invadator de pe prag. Principalul dușman era tatăl vitreg, Mento Altaras. În timpuri mai vechi, pe care nu le-am mai apucat, cînd lupta se ducea încă în mod fățiș, cînd liniile de demarcare nu fuseseră trasate și nu era încă sigur dacă se va ajunge vreodată la încheierea unei păci, tatăl vitreg obișnuia să deschidă brusc ușa și să bată de mai multe ori amenințător cu bastonul în prag. Bătrînul era înalt și uscățiv, îmbrăcat într-un halat, capul său, sumbru, vlăguit semăna cu al lui Dante, de al cărui nume nu auzise niciodată. Izbucnea în strigăte groaznice, blesteme și amenințări în spaniolă și se oprea pe prag bocănind, înjurînd pînă ce i se făcea pe plac în privința fripturii sau a vinului.

Ca adolescentă, căutase să se salveze închizînd pe dinăuntru amîndouă ușile de la camera ei, una care ducea în sufragerie, cealaltă spre coridor. Apoi, cînd a crescut mai mare și s-a făcut mai atrăgătoare, cheile obișnuiau să dispară, iar cînd lăcătușul aducea altele noi, dispăreau și acestea. Mama ieșea, servitoarea nu era totdeauna acasă, bătrînul, dacă poftea ceva, avea, în ciuda vîrstei, o forță uriașă și le-ar fi biruit pe soție, fiică vitregă și servitoare laolaltă. Era un motiv de teamă. Mama și fiica nu suportau ideea unei despărțiri definitive. Pentru a putea rămîne în locuința mamei sale, Veza inventă o tactică pentru a-l constrînge pe bătrîn. Această tactică îi solicita o pricepere, o forță și o perseverență nemaipomenite pentru o fată de 18 ani. Ea consta în faptul că bătrînul nu primea nimic dacă își părăsea camera. Putea bate, urla, înjura, amenința, totul era în zadar. Vinul și friptura i se refuzau pînă se ducea din nou la el în cameră. Era o metodă pavloviană, inventată de fiica vitregă, care nu știa nimic despre Pavlov. Au trecut cîteva luni pînă s-a împăcat cu soarta lui. Vedea că primește fripturi tot mai fragede, vinuri tot mai vechi, dacă renunța la ieșirile sale. În caz că-l

apuca iar furia și apărea înjurînd și urlînd pe pragul interzis, era pedepsit și pînă seara nu primea nimic de mîncare și de băut.

Își petrecuse cea mai mare parte a vieții la Sarajevo. Copil fiind, vînduse acolo, pe stradă, porumb fiert. Se pomenea de aceste începuturi. Ele se petrecuseră încă la jumătatea secolului trecut și deveniseră piesa cea mai importantă a legendei sale, începutul ei. Despre ce-a urmat nu mai aflai nimic, urma un salt nemaipomenit; la bătrînețe, înainte de a se fi retras din afaceri, fusese unul din cei mai bogați bărbați din Sarajevo și Bosnia. Avea nenumărate case (47 era cifra care se auzea mereu) și păduri întinse. Fiii săi, care-i continuau afacerile, trăiau pe picior mare, nu era de mirare că au vrut să-l îndepărteze pe bătrîn din Sarajevo. Considera că trebuie să trăiești simplu și retras, fără a-ți etala bogăția. Era vestit pentru zgîrcenia și asprimea sa, refuza donațiile în scopuri filantropice, ceea ce trecea drept o rușine nemaipomenită. Apărea așa deodată, neanunțat, la marile serate date de fiii săi, gonind oaspeții din casă cu un baston. Au reușit să-l căsătorească pe văduvul de peste 70 de ani la Viena. O foarte frumoasă văduvă, Rachel Calderon, a fost momeala la care n-a putut rezista. Fiii respirară ușurați îndată ce a ajuns la Viena. Cel mai mare și-a cumpărat — lucru neobișnuit pe atunci — un avion particular, prin care prestigiul său în orașul natal a crescut foarte mult. Din cînd în cînd, venea la Viena și-i aducea tatălui bani, teancuri groase de bancnote, așa i se cerea.

În primii ani, bătrînul mai ieșea din casă și nu permitea nimănui să-l însoțească. Se îmbrăca cu un palton jerpelit care atîrna neglijent pe el, pe dedesubt purta niște pantaloni zdrențuiți — arăta ca scos dintr-o ladă de gunoi — o pălărie ponosită pe care o ținea în mîna stîngă; o păstra într-un loc ascuns și refuza s-o dea la curățat. Nu înțelegeam de ce o lua, deoarece nu și-o punea niciodată.

Într-o zi, servitoarea se întorsese acasă tremurînd și spuse că l-a văzut pe domnul la un colț de stradă, în centrul orașului, cu pălăria în mînă și un trecător i-a aruncat o monedă. Îndată ce-a sosit acasă a fost luat la întrebări și s-a înfuriat în așa hal, încît îți era frică să nu-și omoare nevasta cu bastonul greu de care nu se despărțea niciodată. Ea era o persoană blîndă, bună, și-l evita, de data asta însă n-a cedat deloc. I-a luat pălăria și i-a aruncat-o. Fără pălărie nu s-a mai dus la cerșit. Dar cînd ieșea, se îmbrăca în continuare cu pantalonii zdrențuiți și cu paltonul jerpelit. Fata fu trimisă să-l urmărească și bătea pe urmele lui tot drumul lung pînă la piața de fructe. Îi era așa de frică de el, încît acolo l-a pierdut din vedere. El s-a întors cu o pungă de pere, oferind-o triumfător soției și fiicei vitrege; spunea că le-ar fi primit pe gratis de la o precupeață, fără să dea un ban, și într-adevăr, el știa să se uite la tine atît de hăme-

sit și de jalnic încît precupețele, îmbătrînite în rele, îi întindeau pe furiș fructe care nici măcar nu erau putrezite.

Acasă avea altceva de privit: aici trebuia să-și ascundă teancurile de bancnote, și anume în dormitor, astfel încît să le poată avea mereu aproape. Saltelele celor două paturi erau ticsite de ele, între covor și dușumea se strînsese un alt covor de bancnote, printre multele perechi de pantofi exista doar una care putea fi încălțată, restul erau burdușite de bani. În dulapul unde-și ținea lenjeria exista o duzină de perechi de ciorapi de care n-avea voie să se atingă nimeni și al căror conținut îl cerceta adesea. Numai două perechi, pe care și le lua pe rînd, erau destinate purtatului. Nevastă-sa primea săptămînal bani de cheltuială, numărați exact, suma fusese stabilită de către fiul său printr-o convenție încheiată cu ea. Încercase s-o înșele cu o parte din bani, dar asta s-a repercutat asupra vinului lui și a fripturii, din care consuma cantități imense, și atunci a renunțat.

Mînca atît de mult, nerespectînd mesele obișnuite, încît te temeai pentru sănătatea lui. Încă de la dejun cerea friptură și vin, iar la ora zece, cu mult înaintea mesei de prînz, din nou. Nu accepta nimic lîngă friptură. Cînd soția lui a încercat să-i mai potolească foamea cu garnituri de orez și legume, pentru ca să nu mai mănînce atîta carne, a trimis cu dispreț mîncarea înapoi, iar odată, la o altă încercare, a turnat-o furios pe covor, a înfulecat pe nerăsuflate carnea goală și a mai cerut, susținînd că i s-a dat mult prea puțină. Foamea sa cumplită, rîvnind mereu aceeași friptură în sînge, cu greu ar fi putut fi potolită. Soția lui a chemat un medic, un om calm, cu experiență, originar și el din Sarajevo informat despre bătrîn, care-i înțelegea limba și se putea întreține fluent cu el în această limbă. Totuși, i-a fost cu neputință să-l consulte. Spunea că nu-i lipsește nimic, slab a fost totdeauna, singurul lui medicament e friptura și vinul și, cînd nu i se va mai da cît dorește, va ieși în stradă și va cerși. Ei luau această amenințare la fel de în serios ca și el; la avertismentul doctorului că îi mai rămîn cel mult doi ani de trăit dacă mănîncă tot așa și în continuare, a răspuns cu o sudalmă îngrozitoare. El vrea carne, nimic altceva, nici prin gînd nu-i trece să se transforme într-un bou la vîrsta de 80 de ani, gata, ya basta!

În locul lui, peste doi ani muri medicul. El se bucura totdeauna de moartea oamenilor, dar de data asta bucuria l-a ținut treaz cîteva nopți, benchetuind cu fripturi și cu vin. Următorul medic cu care s-a încercat, un bărbat de nici 50 de ani, robust, el însuși mare mîncător de carne, avu și mai puțin noroc. Îi întoarse spatele, nu-i adresă nici un cuvînt și-l concedie, fără să-l înjure. A murit ca și predecesorul său, dar de data asta a durat mai mult. Moartea lui n-a fost luată în seamă de bătrîn. Supraviețuirea îi devenise o a doua natură,

friptura și vinul îi erau de-ajuns ca să se hrănească și n-a mai avut nevoie de nici un doctor ca victimă. Dar s-a mai făcut o încercare; îmbolnăvindu-se, soția lui i s-a plîns doctorului *ei* că doarme prea puțin, bărbatu-său se scoală în toiul nopții și-i cere de mîncare. De cînd iese mai puțin, situația s-a înrăutățit și mai mult. Medicul, foarte temerar, poate că nici nu știa nimic de soarta predecesorilor săi, a insistat să-l vadă și pe bătrîn, care, fără a-i păsa de soția bolnavă, își înghițea friptura în sînge în patul de alături. Îi smulse farfuria și se răsti la el, întrebîndu-l ce are de gînd. Oare știe cît e de periculos, știe că va orbi în curînd? Asta l-a speriat, se întîmpla pentru prima oară, totuși motivul temerii sale ieși la iveală abia mai tîrziu.

În felul de a se hrăni nu s-a schimbat nimic, pe deasupra a renunțat complet la ieșiri, închizîndu-se uneori pentru o oră sau două în dormitor, lucru pe care nu-l făcuse înainte. Nu răspundea la bătăile în ușă, se chircea scormonind jarul și, știută fiindu-i slăbiciunea ce-o avea față de foc, se presupunea că șade în fața focului și că va da un semn de viață cînd îl vor năpădi obișnuitele pofte. Asta se petrecea în mod curent, dar odată, fiica vitregă obișnuită cu jocul de-a v-ați ascunselea cu cheile ei, o luase pe cea de la ușa dintre dormitor și sufragerie și deschise pe neașteptate, cînd îl auzise scormonind în foc. L-a găsit cu un teanc de bancnote în mînă, pe care le-a aruncat în foc, în fața ochilor ei, cîteva teancuri se aflau lîngă el pe podea, altele se prefăcuseră deja în cenușă. „Lasă-mă" spuse el, „n-am timp. Încă n-am terminat", arătînd spre teancurile nearse de pe podea. Le ardea, pentru a nu le lăsa moștenire nimănui, erau banii săi, mai avea încă atîția, încît dormitorul tot mai era înțesat de teancuri de bancnote.

Faptul că bătrînul Altaras ardea banii era primul semn de slăbiciune. Acest al treilea medic, care de fapt nu fusese chemat pentru el, pe care l-a primit cu atîta apatie de parcă nu i-ar fi păsat de el, căruia, mîncînd ca de obicei, voia să-i dovedească indiferența față de soție și acuzele ei, îl impresionase prin grosolănia sa și-l speriase. Pesemne că acum îl rodea uneori îndoiala că va putea continua în același fel, oricum amenințarea cu pierderea vederii îl derutase. Se uita într-una la bani și la foc și-i făcea deosebită plăcere văzînd cum se prefăceau în scrum.

De cînd fusese descoperit, nu se mai străduia să se închidă și se așeza, fără să încuie, pentru a-și relua ocupația. Ar fi fost nevoie de forța mai multor bărbați ca să-l împiedice. Soția, neputincioasă, n-a știut ce să facă, a chibzuit o clipă, apoi i-a scris la Sarajevo, fiului celui mai mare care, în ciuda mărinimiei sale, revoltat de această năstrușnică distrugere a banilor a venit îndată la Viena și l-a luat

pe bătrîn la rost. Nici mama, nici fiica n-au aflat niciodată cu ce l-a amenințat. Probabil că era ceva de care se temea mai tare decît de prevestirile înfricoșătoare ale medicului — poate cu punerea sub interdicție și internarea într-un sanatoriu, unde s-ar sfîrși cu carnea și cu vinul în cantitățile obișnuite, oricum, amenințarea a avut efect. A ținut mai departe în ascunzișurile sale ce-i mai rămăsese din teancurile de bancnote, dar n-a mai ars nimic, îngăduind să fie controlat prin intrarea regulată în camera sa.

Salvarea propriei ambianțe de loviturile de baston, de amenințările și blestemele acestui om sinistru o marcase pe Veza de la vîrsta de 18 ani. Doar arareori se mai întîmpla să-i calce pragul. Mai apărea cîteodată, la distanță de cîteva săptămîni, deschizînd furtunos ușa, înalt și uscățiv, păstrînd mereu o oarecare rezervă față de musafirii ei, care mai mult se mirau decît se speriau. Ținea bastonul strîns în mînă, dar nu izbea cu el, nu amenința, nu blestema, venea să ceară ajutor. Acum teama era cea care-l împingea spre ușa interzisă. Rostea: „Mi-ați furat banii. Ard". Deoarece nimeni nu-l putea suporta, era multă vreme singur și stările de anxietate care-l cuprindeau erau legate întotdeauna de bani. De cînd nu mai avea voie să-i ardă el însuși, era jefuit, flăcările se întindeau în camera lui pentru a lua cu forța ce nu li se mai jertfea de bunăvoie.

Nu venea niciodată cînd Veza era singură, ci atunci cînd auzea voci în camera ei. Auzea încă bine, nu-i scăpa nimic cînd cineva o vizita: sunatul la ușa locuinței, pașii ce treceau pe lîngă camera lui, vocile vesele, sprințare din coridor și apoi din cameră, într-o limbă pe care el n-o înțelegea — faptul că nimic din toate astea nu-i trecea prin fața ochilor îl umplea de teamă că s-ar pregăti un atac neprevăzut asupra banilor săi. Așa l-am văzut eu la începutul vizitelor mele, de două sau trei ori. Am fost uluit de asemănarea lui cu Dante.

Era ca și cum acesta s-ar fi sculat din mormînt. Tocmai discutasem despre „Divina Commedia", cînd, deodată, ușa se deschise furtunos și apăru el, o stafie învăluită în cearșafuri albe, ținînd bastonul ridicat în sus, nu pentru a se apăra, ci pentru a acuza: „Mi arrobaron las paras — mi-au furat banii!" — nu, nu Dante, un personaj din infernul său.

RĂBUFNIREA

La 24 iulie 1925, cu o zi înainte de cea de a 20-a aniversare a mea, s-a produs răbufnirea. De atunci n-am mai vorbit de ea și-mi vine greu s-o descriu. Plănuisem o excursie cu Hans Asriel prin Munții

Karwendel. Voiam să trăim în modul cel mai modest posibil, să dormim în cabane. N-ar fi fost o cheltuială mare. Hans, care lucra la domnul Brosig, un fabricant de articole de piele, pusese îndeajuns deoparte din modestul său salar. Era foarte calculat, nu se putea altfel, trăia cu mama și cei doi frați în cele mai mizerabile condiții.

El a calculat totul pentru excursie, călătoria n-avea să dureze nici măcar o săptămînă. După aceea poate ne-am fi putut opri undeva o săptămînă, fiindcă eu voiam să și fac ceva în acest răstimp, și anume să încep lucrul la cartea despre masă. Pentru asta, cel mai mult mi-ar fi plăcut să fiu undeva în munți, singur. Dar n-am pomenit prea limpede despre așa ceva, deoarece nu voiam să-l jignesc pe Hans. Cu atît mai amănunțit ne-am avîntat în discuții despre excursia prin Karwendel. Hans, foarte metodic, stătea aplecat asupra hărților, socotind fiecare traseu și fiecare vîrf de munte. Primele săptămîni din iulie au trecut cu aceste calcule. Am povestit acasă despre ele, la masă. Mama a ascultat totul și n-a zis nici da, nici nu, dar cînd amănuntele s-au înmulțit și cînd la noi acasă se vîntura peste tot numele de Karwendel, părea de neconceput că ea ar putea avea ceva de obiectat, ba dimpotrivă, aveam impresia că în gînd lua și ea parte, alături de noi, la excursie. Țelul nostru urma să fie Pertisau la Lacul Achen. Într-o vreme chibzuia chiar la posibilitatea de a se duce și ea într-o vacanță la Pertisau și de a ne aștepta acolo. Dar planul acesta n-a fost serios, fiind abandonat îndată, pe cînd discuțiile detaliate dintre mine și Hans continuau. În dimineața zilei de 24 iulie, mama mi-a spus așa, deodată, să-mi scot din cap această excursie, nu se poate, ea nu are bani pentru lux. Să fiu bucuros că pot studia, acum de nu mi-e rușine să emit asemenea pretenții, cînd alții nu știu nici măcar din ce să trăiască.

A fost o lovitură crîncenă, pentru că a venit așa de brusc, după săptămîni întregi de îngăduință binevoitoare, ba chiar plină de interes față de planurile noastre. După aproape un an de tensiune și frecușuri în locuința noastră comună, pentru mine era necesar să plec și să mă simt liber. Apărarea devenise în ultima perioadă tot mai cruntă, după fiecare schimb penibil de cuvinte te refugiai la gîndul excursiei. Golașele stînci calcaroase despre care auzisem atîtea îmi apăreau în lumina cea mai strălucitoare, iar acum, la un mic dejun, a urmat nemiloasa lovitură de topor și mi-a tăiat respirația și speranța.

Îmi venea să dau cu pumnii în pereți, dar mă stăpîneam atîta încît să nu se ajungă la o răbufnire fizică în prezența fraților mei. Tot ce-a urmat s-a petrecut pe hîrtie, dar nu ca de obicei, în propoziții inteligibile și raționale, nici nu mi-am luat caietele obișnuite, ci un bloc mare de scris, aproape nou, și am început să scriu cu litere

uriașe, umplînd pagină după pagină: „Bani, bani și iarăși bani", și apoi în rîndul următor același lucru și în celălalt rînd iarăși, pînă umpleam foaia pe care o rupeam și cu „bani, bani și iarăși bani" începea foaia următoare. Pentru că scriam mai mare ca oricînd, umpleam rapid pagină după pagină, împrejurul meu, pe masa din sufragerie, zăceau foile rupte, ele s-au tot înmulțit, apoi au căzut pe jos. Covorul de sub masă era plin, nu mă puteam opri din scris, blocul avea 100 de file, eu le-am umplut pe toate. Frații mei au observat că se petrece ceva neobișnuit, căci rosteam cu glas tare ce scriam, nu foarte tare, dar clar, deslușit: „bani, bani și iarăși bani." Pe urmă Nissim, cel mijlociu, s-a repezit la mama în bucătărie și i-a spus: „Elias a înnebunit. Trebuie să vii!" Ea n-a venit și mi-a transmis prin el: „Spune-i să înceteze imediat. Păcat de hîrtia scumpă de corespondență!" Eu însă nu l-am ascultat, scriind mai departe, într-o viteză nebună. Poate în clipa aceea înnebunisem, dar oricum o iei, cuvîntul în care se concentra pentru mine toată obida și concepția josnică, a devenit extrem de puternic, punînd totală stăpînire pe mine. Nu eram atent la nimic, nici la exclamațiile ironice ale fraților — mezinul, Georg, aproba doar cu o jumătate de gură, fiind foarte speriat — nici la mama, care, în cele din urmă, a catadicsit să vină la mine, fie că se supărase pentru risipa hîrtiei, fie că nu mai era sigură, dacă era vorba, cum spusese la început, de o „comedie". Cînd a venit n-am băgat-o în seamă mai mult decît pe frații mei, n-aș fi băgat în seamă pe nimeni, eram obsedat de cuvîntul acela pe care-l consideram esența a tot ce e inuman. Scriam și forța care mă împingea nu scădea, ura mea nu era îndreptată împotriva ei, ci doar împotriva acelui cuvînt și atîta timp cît mai aveam hîrtie nimic nu-i putea pune capăt. Cel mai mult o impresiona viteza nebună cu care se desfășura acest act al scrierii. Aceea care gonea pe foi era mîna, gîfîiam de parcă aș fi alergat eu însumi, încă nu mai făcusem nimic într-o asemenea viteză. „A fost ca un accelerat", a spus ea mai tîrziu „la fel de greu și de ticsit." Iată cuvîntul pe care nu-l putea repeta îndeajuns, despre care știa cît mă chinuie, scris de mii de ori, într-o risipă nebună, opusă firii sale, pe care îl implora, de parcă în felul acesta ai reușit să scapi de el, de parcă astfel ai putea-o scoate la capăt. Nu este exclus ca ea să se fi temut pentru soarta noastră a amîndurora, a mea și a cuvîntului său cheie pe care eu îl împrăștiam din răsputeri.

N-am observat cînd a părăsit camera și n-am observat nici cînd s-a întors. N-aș fi observat nimic înainte ca blocul de scris să se sfîrșească. Deodată în cameră apăru doctorul Laub, medicul casei, vechiul sfătuitor medical. Mama era în spatele lui și se zărea doar pe jumătate, cu fața întoarsă, știam că era ea dar n-am privit-o în ochi,

se ascundea în spatele lui și acum știam că cineva bătuse tare la ușă. „Ce are copilașul?“ zise el în limbajul său grav. Încetineala lui, pauzele de după fiecare propoziție, accentul răspicat pus pe fiecare cuvînt, vidul imens al explicațiilor sale pline de importanță, referirea la ultima sa vizită, de parcă între timp nu s-ar fi întîmplat nimic — atunci a fost hepatită, ce era acum? — toate la un loc și-au făcut efectul, aducîndu-mă la rațiune. Deși mai aveam cîteva coli, m-am oprit imediat din scris.

„Ce scriem noi acolo așa de zor?“, spuse doctorul Laub, ținu o veșnicie pînă emise propoziția. Ieșisem din accelerația cu care mîzgăleam hîrtia, înmînîndu-i ultima foaie într-un tempo care corespundea mai degrabă tempoului său. A citit-o solemn. A rostit cuvîntul pe care atunci cînd l-am scris l-am azvîrlit pe hîrtie, dar în gura lui nu suna plin de ură, ci chibzuit, de parcă ar trebui să te gîndești de zece ori înainte de a scoate pe gură un cuvînt atît de prețios. Deoarece vorbea sîsîit, părea zgîrcit la vorbă, mă mir că am rămas liniștit și nu mi s-a declanșat din nou furia. El citi *tot* ce era scris pe această ultimă foaie și, pentru că era mai mult de jumătate plină, iar ritmul lui nu se accelera, dură o bucată bună de timp. Nici un „ban“, nici măcar unul singur nu s-a pierdut și, după ce a terminat, am înțeles pe dos un gest de-al lui și am crezut că mai vrea o coală pentru a continua citirea banilor. Dar cînd i-am mai oferit una, mă refuză și zise: „Frumos. Acum ar cam fi destul.“ Își drese glasul, apoi îmi puse mîna pe umăr și mă întrebă, cuvintele-i picurau ca mierea din gură: „Și acum spune-mi: De ce avem nevoie de bani?“ Nu știu dacă a fost inteligență sau ignoranță, dar m-a făcut să vorbesc. I-am istorisit pe rînd toată povestea despre Karwendel și cum, acasă, ea a fost ascultată săptămîni în șir, fără cea mai mică obiecție, mama aducîndu-și chiar partea de contribuție la planuri iar acum, așa, dintr-o dată, mi-a fost refuzat totul. Nu s-a întîmplat nimic între timp care să fi schimbat situația, era pur și simplu tiranie, ca în cele mai multe din faptele ce se întîmplă la noi. Aș dori să plec de acasă, departe, pînă la capătul pămîntului, unde să nu mai aud cuvîntul blestemat.

„Aha“, spuse el, arătînd cu brațul spre hîrtiile cu care era presărată podeaua. „De aceea am scris-o atît de des, ca să știm ce nu vrem să auzim. Dar înainte de a pleca la capătul pămîntului, mai bine să ne ducem în Karwendel. Asta o să ne facă bine“. La această perspectivă mi se înmuie inima, suna atît de sigur, de parcă *el* ar fi trebuit să dispună de banii necesari pentru această călătorie, ca și cînd s-ar fi aflat în custodia lui. Mi-am schimbat modul de a reacționa, am început să-mi pun speranțe în el și poate că acum m-aș gîndi cu recunoștință la dînsul, dacă n-ar fi stricat îndată totul prin înțelep-

ciunea lui necruțătoare. „Aici e altceva la mijloc", explică el. „Nu e vorba de bani. E vorba de Oedip. Un caz clar. N-are de-a face nimic cu banii". Mă mîngîie pe obraz și mă lăsă singur. Ușa de la coridor rămase deschisă. Auzii întrebarea timorată a mamei și sentința lui: „Lăsați-l să plece. Dacă se poate, chiar mîine. Acest lucru e indicat în complexul Oedip."

Cu asta, problema fu hotărîtă. Pentru mama doctorii reprezentau autoritatea supremă. Cînd era vorba de ea însăși, îi plăcea să culeagă părerile mai multora. Din toate, își putea apoi alege ce i se potrivea și nu acționase cu de la sine putere împotriva nici unuia. Pentru noi ajungea *un* doctor și *o* părere, de care trebuia să te ții. Călătoria era de-acum o chestiune hotărîtă, nu s-a mai revenit asupra ei. Mi se permitea să plec pe 14 zile cu Hans în munți. Am mai rămas acasă două zile. Nu s-a mai ajuns la învinuiri. Treceam drept periclitat, cu un psihic labil, colile scrise fuseseră adunate de pe podea, împachetate cu grijă și puse de-o parte. Cum și așa fusese irosită o mulțime de hîrtie, colile trebuiau păstrate ca simptom al unui dezechilibru psihic.

În aceste ultime zile petrecute acasă nu m-am simțit mai puțin deprimat, dar acum exista perspectiva de a mă afla în curînd departe. Am reușit să amuțesc, ceea ce nu stătea deloc în firea mea, și a reușit și ea.

JUSTIFICAREA

În 26, Hans și cu mine am plecat la Scharnitz. Aici a început drumeția noastră prin Karwendel. Muntele de calcar, golaș, stîncos m-a impresionat foarte mult, mi-a făcut bine în starea în care mă aflam. Încă nu știam în ce stare proastă mă aflu, dar era ca și cînd ai lăsa tot ce era de prisos în urma ta, îndeosebi familia și ai începe-o de la nimic, pe piatră seacă, doar cu un rucsac în care erau puține lucruri, dar mai mult decît suficiente pentru 14 zile. Poate că fără rucsac ar fi fost și mai bine. Oricum, în rucsac se afla ceva important: două caiete și o carte, destinate pentru a doua săptămînă de vacanță. Atunci voiam să mă stabilesc într-un loc care-mi plăcea și să încep munca la „operă", cum pretențios o numeam. Într-unul din caiete urmau să fie introduse note și obiecții pe marginea cărții pe care mi-o luasem, unde se vorbea despre masă. Era concepută ca bază a lucrării, ca delimitare față de ceea ce exista deja referitor la această temă. Încă la o cunoștință fugară cu ea simțeam cît de pu-

ţin mă satisface şi luasem hotărîrea să înlătur toate „mîzgălelile", cum le numeam eu, despre masă, s-o am în faţă asemenea unui munte pur, neatins, pe care eu să-l escaladez cel dintîi, fără idei preconcepute. În al doilea caiet voiam să mă eliberez de apăsarea adunată acasă şi să notez ce m-a impresionat la noul peisaj şi la oamenii care trăiau într-însul.

Pentru „marile" mele intenţii era bine că în timpul drumeţiei fuseseră refulate. Ustensilele necesare realizării lor se găseau tocmai în fundul sacului, n-am scos niciodată nici caietele, nici cartea şi nici n-am discutat cu Hans despre existenţa lor. În schimb, m-am contopit din plin cu muntele, de parcă l-aş fi putut asimila. Deşi ne-am străduit să atingem anumite înălţimi, de data asta nu mă interesau peisajele, ci nesfîrşitele întinderi golaşe pe care le lăsam în urmă şi care se întindeau înaintea noastră. Totul era numai piatră, nimic altceva decît piatră, cerul însuşi îmi apărea ca o alinare nu tocmai îngăduită şi, cînd dădeam de apă, în taină, nu îmi plăcea că Hans se repezea să bea în loc să treacă pe lîngă ea şi să renunţe la băut.

El nu putea şti în ce dispoziţie am pornit în această excursie. N-a aflat nimic despre dificultăţile mele de acasă. Eram prea mîndru ca să divulg ceva şi, chiar dacă aş fi făcut-o, cu greu m-ar fi înţeles. Mama se bucura de o mare consideraţie în familia Asriel, trecea drept o femeie inteligentă şi originală, cu păreri şi idei proprii ce depăşeau originea ei burgheză. Alice Asriel nu bănuia deloc ce influenţă avusese asupra mamei sanatoriul, unde tot ce ţinea de origine prinsese din nou viaţă. Ea o vedea aşa cum fusese înainte, în prima noastră perioadă vieneză — tînăra văduvă mîndră, încăpăţînată. O considera pe mama aşa cum fusese odinioară, bogată, şi o tolera, pentru că nu simţea la ea nimic din concepţiile înguste ce ţineau de această bogăţie. Poate că îi ascundea cît de mult se schimbase, căci mama n-ar fi putut vorbi de bani în faţa unei prietene din copilărie care era acum la strîmtoare, fără să-i ofere ajutor? Aşa încît banii, care deveniseră principalul subiect între mine şi ea, vechiul cîntec, veşnica lamentare, în discuţiile ei cu Alice, rămîneau tabù şi Hans credea că are motive să mă invidieze pentru condiţiile mele „sănătoase" de acasă.

Discutam încontinuu despre toate celelalte lucruri, era aproape imposibil să taci cu Hans. Însuşi faptul că era constrîns să se ia la întrecere cu mine avu drept urmare smulgerea din gură a fiecărei propoziţii începute, o termina şi-i adăuga altele noi, care păreau nesfîrşite. Ca să spună mai mult decît mine, vorbea mai repede şi-şi refuza timpul necesar pentru a se gîndi la ceva. Îi eram recunoscător pentru drumeţia care fusese propunerea lui, pe care-o pregătise el,

și jucam împreună un joc ciudat: atîta timp cît aduceam vorba despre munte, eram gata să vorbesc cu el despre orice. El observă că, atunci cînd ajungea la vîrfuri și posibilități de ascensiune, eu îi distrăgeam atenția cu cărți și credea că discuțiile monotone mă plictiseau. Deoarece în afară de stînci, care rămîneau mereu aceleași, nu se mai prea putea vedea nimic, divagațiile mai lungi pe această temă ar fi fost într-adevăr ineficiente. Astfel, în curînd, evită și el să discute despre munți, pe care voiam să mi-i păstrez ca pe-un țel intact. Nu că i-aș fi putut denumi pe-atunci drept țel, încerc doar să redau pe scurt cum stăteau lucrurile cu mine în acea perioadă. Trebuia să mă înconjur cu ideea unei ineficiențe sterpe, deoarece m-am dăruit acestui unic țel deci „operei", care nu va da roade mult timp. Nu era o exploatare minieră, nu aveai voie să te atingi de nimic, trebuia să-și păstreze întru totul caracterul amenințător și să rămînă intactă, fără ca prin asta să-mi devină o povară sau s-o urăsc. Urma s-o străbat de-a lungul și de-a latul, de la un capăt la altul, s-o ating în cît mai multe puncte posibile și totuși să fiu conștient că nu voi reuși s-o cunosc întru totul niciodată.

Astfel Karwendel-ul, rămas necomentat, escaladat imediat după a 20-a aniversare, stătea mărturie la începutul acelei perioade care a devenit cea mai întinsă și, după conținut, cea mai bogată din viața mea.

Ciudat e că pe-atunci, în decurs de cinci sau șase zile, în fiecare clipă am fost împreună cu cineva care vorbea mereu, căruia îi replicam, de care mă ocupam — nu cred să fi existat vreo clipă de liniște între noi — fără ca spațiul în interiorul căruia ne mișcam să intre în discuție și fără să fi amintit ceva din ceea ce mă chinuise în cursul anului trecut. Vorbăria despre cărți ne curgea ușor și arid de pe buze, și, de fapt, *credeam* în ce spuneam și în măsura în care găsea forțe în el, Hans făcea la fel, dar nu era mai mult decît un schimb de palavre. Puteau fi la fel de bine și alte cărți decît cele despre care vorbeam. El avea satisfacția că ținea pasul sau chiar mi-o putea lua înainte, eu că nu spuneam nimic din ceea ce mă satisfăcea cu adevărat. Nici o propoziție, nici o silabă din această avalanșă verbală n-aș mai putea-o repeta acum; ele reprezentau apele propriu-zise în acea drumeție prin calcar, s-au înfiltrat prin calcar și-au dispărut fără urmă.

Se pare, însă, că cuvintele nu-ți permit să jonglezi cu ele așa nepedepsit, deoarece cînd am ajuns la Pertisau, la Lacul Achen s-a produs pe neașteptate catastrofa. Hans s-a întins la soare pe malul lacului, eu, în loc să fac același lucru, mă plimbam încoace și-ncolo. Își încrucișase mîinile sub cap și ținea ochii închiși. Era foarte cald, soarele era sus pe cer, am crezut c-a adormit. Astfel că nu m-am mai

sinchisit de el, plimbîndu-mă în imediata lui apropiere, pe malul lacului. Nisipul scîrțîia sub bocancii mei grei de munte, m-am întrebat dacă nu l-am trezit cu acest scîrțîit și m-am uitat spre el. Atunci a deschis larg ochii, urmărindu-mi mișcările cu o ură atît de mare, încît o puteam simți. Nu-l credeam în stare de un sentiment puternic, tocmai asta lipsea la el atît de mult, acum mă minunam de această ură și, la început, nici nu m-am gîndit că ea se referea la mine și că va trebui să aibă urmări. Oprindu-mă lîngă balustrada lacului îl puteam urmări dintr-o parte: tăcea și privea neclintit. Dar treptat am înțeles că nu era în stare să vorbească datorită urii. Tăcerea lui îmi era tot atît de nouă ca și sentimentul de care a fost dictată. N-am întreprins nimic împotrivă, am respectat-o, toate cuvintele dintre noi se devalorizaseră datorită mulțimii lor inepuizabile. Starea aceasta trebuie să fi durat destul de mult. Zăcea ca paralizat, privirea îi era de nerecunoscut, ea devenise atît de pătrunzătoare, încît îmi veni în minte cuvîntul „crimă". Am făcut cîțiva pași spre rucsacul așezat pe pămînt lîngă al lui, mi l-am pus pe spate și-am plecat înainte de a mi-l fi închis. Văzu că rucsacurile au fost separate, ieși din încremenirea în care se afla, sări și-l luă pe-al său. Se afla deja, pe stradă, o lamă de cuțit deschisă, pășea apăsat fără să-mi acorde vreo privire, cobora deja pe drumul spre Jenbach.

El mergea repede, eu cu pași șovăitori, pînă l-am pierdut din ochi, apoi am grăbit eu pasul, pe același drum ca și el, la Jenbach mi-am propus să iau trenul spre Innsbruck. Deodată am observat cît mă simțeam de ușurat să fiu singur — singur-singurel. Nu schimbasem nici un cuvînt între noi, un cuvînt și el s-ar fi putut îndrepta prin altele, dar de-aici s-ar fi născut îndată sute de mii de cuvinte, la simpla închipuire că ele s-ar putea produce simții o senzație de vomă. Astfel, el tăcuse și stricase totul. N-am încercat să găsesc o cauză a acestei tăceri. N-am simțit nici o îngrijorare pentru el, pornise hotărît înainte, fără să-și anunțe detaliat intenția, așa cum făcea de obicei. Mergînd, mi-am dus mîna la rucsac și mi-am pipăit cartea și caietele. Nu i le arătasem, nici măcar nu i-am amintit că le aveam. Știa că după drumeție voiam să mă opresc într-un loc, pentru a lucra, cum spuneam eu. Nu discutasem încă dacă în timpul acestei săptămîni el ar rămîne în același loc cu mine. Poate că aștepta o invitație clară din partea mea pentru a petrece și a doua săptămînă împreună. Eu n-am făcut-o. La Pertisau se terminase drumeția, Karwendel-ul îl lăsasem în urma noastră; drumul în jos spre Jenbach, pe Valea Innului era scurt, aici era gara, aici urma să sosească trenul pentru Innsbruck și, în direcție opusă, trenul său spre Viena.

Așa a și fost, l-am văzut cînd am traversat linia ferată la Jenbach. Nu era departe de mine și aștepta pe peronul unde se anun-

ţase trenul spre Viena. Îmi păru cam nehotărît, nu mai era deloc aşa rigid, rucsacul îi atîrna pleoştit pe umerii slabi, iar bastonul de munte mi se păru că-şi pierduse vîrful. N-a făcut însă nici o încercare de apropiere spre peronul meu. Poate că totuşi mă urma, dar atunci în aşa fel, încît rămînea acoperit de cîteva vagoane. Eu şedeam în tren şi plecam fără mustrări de conştiinţă spre Innsbruck, după ce-am scăpat de pericolul unei împăcări în ultima clipă şi tot ce simţeam pentru el era un fel de recunoştinţă că nu se afla pe linia *mea,* unde ar fi fost greu de evitat o confruntare. Abia mai tîrziu am înţeles că aceasta era adevărata lui nenorocire, să creeze el însuşi distanţele care-l despărţeau de oamenii cei mai apropiaţi. Era un făuritor de distanţe, acesta era talentul lui, şi le construia aşa de bine, încît atît celorlalţi, cît şi lui însuşi îi devenea cu neputinţă să le depăşească.

La Innsbruck am luat un tren spre Kematen, localitate ce se află imediat cum intri în Valea Sellrairului iar în ziua următoare am urcat pe Sellrain, voiam să găsesc o cameră la Gries şi să-mi încep acolo săptămîna solitară, numai cu caietele.

La plecare, era o zi cu ploaie, aproape cu furtună, umblam prin nori de ceaţă, ploaia îmi bătea în obraz, era prima dată că drumeţeam singur şi n-a fost un început prea prietenos. M-am udat îndată, hainele mi se lipeau de trup, păşeam foarte repede, abia trăgîndu-mi răsuflarea, pentru a scăpa de furtună. În urmă cu o săptămînă, sub soarele strălucitor, totul fusese prea simplu. Mi se părea drept să plătesc pentru singurătate. Ploaia îmi curgea pe obraz, sorbeam picăturile, zăream doar la cîţiva paşi înaintea mea. Uneori, la cîte-o casă ţărănească întîlnită în drum, puteau fi recunoscute proverbe biblice care-mi dădeau bineţe pe vreme de furtună. Invitaţia la atîta supunere în faţa divinităţii devine puţin ironică atunci cînd apa şiroieşte de pe tine şi m-am ferit să bat la uşa vreuneia din casele astea frumuşele, împodobite cu proverbe. N-a trecut prea mult, poate vreo două ore, pînă am ajuns pe platforma întinsă a văii, aşezată la altitudine mai mare. La Gries, localitatea principală, am găsit îndată o cameră la un ţăran care era şi croitorul satului. Aici am fost primit cu amabilitate, lucrurile mi s-au uscat, spre seară se lumină, pentru ziua următoare mi-au profeţit vreme frumoasă şi am putut să-mi fac în linişte pregătirile.

Le-am explicat gazdelor că în cele zece zile cît am de gînd să rămîn trebuie să studiez şi că mi-am propus să-mi folosesc în acest scop dimineţile. Mi-au dat o măsuţă rabatabilă pe care o puteam instala în mica grădiniţă de lîngă casă. Mă sculam foarte devreme şi, imediat după cafeaua de dimineaţă, ieşeam afară, înarmat cu creioane, cu cele două caiete şi cu cartea respectivă. Cînd am în-

ceput era o dimineață minunată. Nu mă mira atît că gazdele mele clătinau din cap, cît mai ales mă miram de mine că am reușit să deschid aici această carte care mi-a stîrnit repulsie încă de la primul cuvînt și care chiar azi, după 55 de ani, îmi repugnă la fel de tare: „Psihologia masei și analiza eului" a lui Freud.

Am întîlnit în ea, cum se întîmplă de obicei la Freud, mai întîi citate din autori ce se ocupaseră de aceeași temă, cele mai numeroase din Le Bon[23]. Chiar începutul mă irita. Aproape toți autorii aceștia se închistaseră în fața masei, o simțeau străină, păreau că se tem de ea iar cînd s-au apucat s-o studieze, gestul lor era: Lasă-mă-n pace! Masa părea să aibă pentru ei ceva de lepros, era ca un fel de boală, trebuia să-i descoperi simptomele și să i le descrii. În confruntarea cu masa hotărîtor pentru ei era să-și păstreze mintea limpede, să nu se lase ademeniți, să nu se piardă într-însa. Le Bon, singurul care încercase o descriere detaliată, s-a gîndit la începuturile mișcării muncitorești și probabil la Comuna din Paris. Lecturile sale erau influențate de Taine, a cărui Istorie a Revoluției franceze și mai ales partea privind istoria masacrelor din septembrie îl impresionase, Freud se afla sub impresia odioasă a unei astfel de mase. La Viena trăise entuziasmul războinic ca bărbat matur, avea aproape 60 de ani. Era de înțeles că opunea rezistență acestui fel de masă pe care-o cunoscusem și eu în copilărie. Dar el nu avusese la dispoziție nici o unealtă utilă pentru întreprinderea sa. Toată viața se ocupase de procesele particulare din interiorul individului. Ca medic, îngrijea pacienți care urmau tratamente de durată, revenind astfel mereu la el. Își împărțea existența între cabinet și camera de lucru. La viața militară participa tot atît de puțin ca și la cea bisericească. Cele două fenomene, armata și biserica, se sustrăgeau conceptelor pe care le crease și le utilizase pînă atunci. Era prea serios și prea conștiincios pentru a le trece cu vederea importanța și în această cercetare tîrzie le-a dat de capăt. Ce i-a lipsit din experiența proprie, a luat din descrierea lui Le Bon care era alimentată de cu totul alte înfățișări ale masei.

Ce a realizat în felul acesta avea efect nesatisfăcător și incongruent chiar și asupra cititorului de 20 de ani, neavizat. De fapt, eu nu aveam nici o experiență teoretică, dar, practic, cunoșteam masa pe *dinăuntru*. Căzusem în mrejele ei pentru prima dată în Frankfurt, fără a opune nici o rezistență. De atunci am fost conștient cît de ușor cazi în mrejele masei. Tocmai acest lucru mă umplu de uimire. Vedeam mulțimea în jurul meu, dar o vedeam și în mine, nici o delimitare explicativă nu mi-a fost, însă, de ajutor. În tratatul lui Freud simțeam mai ales lipsa identificării fenomenului. Mi se părea la fel de elementar ca libidoul și foamea. Nu se punea proble-

ma anulării lui prin reducerea la diferitele constelații ale libidoului. Dimpotrivă, se punea problema atacării lui frontale, ca ceva ce existase dintotdeauna, dar acum exista mai mult decît oricînd, ca un fenomen ce trebuia cercetat din temelii, întîi trăit iar apoi descris, fenomen a cărui descriere fără trăire era un fel de inducere în eroare.

Nu găsisem încă nimic, tot ce se întîmplase era că-mi propusesem ceva. Dar în spatele acestui plan stătea voința de a-mi sacrifica întreaga viață, atîția ani și atîtea decenii cîte erau necesare pentru implinirea acestei misiuni. Pentru a argumenta caracterul fundamental și imuabil al problemei, vorbeam, pe atunci, de un *instinct al masei,* pe care l-am pus pe același plan cu instinctul sexual. Primele observații pe marginea lucrării lui Freud au fost de sondaj și destul de stîngace. Ele nu arătau altceva decît nemulțumirea mea față de ce citeam, opoziția mea, hotărîrea de a nu mă lăsa convins sau chiar amăgit. Fiindcă ce mă speria mai tare era *dispariția* unor lucruri de a căror existență nu mă puteam îndoi, deoarece le trăisem. Din discuțiile de acasă devenisem conștient cît de orb puteai fi cînd voiai să fii orb. Am început să înțeleg că și cu cărțile se întîmplă la fel, că trebuie să fii *vigilent;* că e periculos, din lașitate, să amîi critica pe mai tîrziu și să accepți mai întîi ce ți se oferă.

Așa am învățat, în decursul celor zece dimineți la Sellrain, cîtă circumspecție cere lectura. În perioada aceasta, de la 1 la 10 august 1925, am pus adevăratele baze ale vieții mele spirituale independente. Delimitarea față de Freud marca începutul lucrului la cartea pe care am predat-o spre publicare în anul 1960, după 35 de ani.

În aceste zile mi-am cucerit și independența ca persoană. Zilele erau lungi, eu eram singur, după cele cinci ore de lucru de dimineața urma monologul din restul zilei. Acesta se desfășura în drumețiile de după-amiază. Am colindat valea, m-am urcat sus la Praxmar și mai departe, pe înălțimile trecătorilor care duceau în văile învecinate. De două sau trei ori am fost sus pe Rosskogel, muntele așezat chiar deasupra Gries-ului. Eram fericit din cauza oboselii și a faptului că-mi atinsesem țintele propuse, căci ele, spre deosebire de țelul cel mare pe care îl fixasem la o depărtare uriașă, *erau* accesibile. Vorbeam tot timpul, numai pentru a da glas vălmășagului de ură, mînie și neputință acumulat de-a lungul anului trecut, pentru a-l exprima în cuvinte, a-l categorisi și a-l alunga din mine. Am destăinuit totul văzduhului din preajmă, în care era atîta loc, dar și limpezime și direcție a vîntului. Eram fericit cînd cuvintele urîte erau luate de vînt și dispăreau. Nu sunau caraghios pentru că nu ajungeau la nici o ureche. Dar mă feream de arbitrar. Replicam doar atunci cînd ceva mocnea atîta vreme în mine, pînă prindea contu-

ruri. Interveneam cu toată sinceritatea, fără să țin seama de vreun auditor pe care ar fi trebuit să-l menajez față de învinuirile ce mă jigniseră și timoraseră. Am dat glas tuturor răspunsurilor care se conturaseră în mine, ele erau violente și noi și nu țineau cont de formele tradiționale.

Principalul partener al tuturor acestor replici contradictorii era ea, care-mi devenise un dușman de neîmpăcat, care-și propusese să smulgă din împărăția mea pămînteană tot ce ea însăși sădise. Așa mi se părea și era bine că mi se părea așa, căci de unde să fi avut putere să mă apăr și să nu cedez? Nu eram drept, cum aș fi putut să fiu drept? În această luptă pe viață și pe moarte nu vedeam cu ce contribuisem eu însumi, cîți ani îmi cultivasem deja adversarul prin duritatea și seriozitatea cruntă a convingerilor mele. Nu era timpul dreptății, ci al libertății și aici nimeni nu-mi putea răstălmăci cuvintele și tăia răsuflarea.

Seara mă duceam la han și-mi notam o mulțime de lucruri în cel de al doilea caiet, destinat controverselor personale.

Am găsit acest caiet și l-am recitit. Citindu-l după 54 de ani, m-am speriat. Ce sălbăticie, ce patos! Am întîlnit fiecare propoziție cu care fusesem amenințat și jignit. Nu era uitată nici una, nici una nu era omisă, erau însemnate lucrurile cele mai penibile de care fusesem învinuit pe nedrept. Dar am întîlnit și replica la fiecare și o pasiune ce întrecea cu mult măsura și trăda forțe criminale, de care nu eram conștient. Dacă totul s-ar fi oprit aici, începînd din această perioadă, n-aș fi căutat în atîtea direcții cunoștințe care puteau fi puse în slujba acestei pasiuni; lucrurile s-ar fi sfîrșit rău și violent iar eu n-aș mai fi în viață ca să-mi justific mînia aceea cumplită de zece zile.

Seara se aduna la han multă lume, săteni și străini, se bea, se cînta, dar eu am reușit să mă detașez. Stăteam cu un pahar de vin în față, tăceam și scriam, un student pricăjit, cu ochelari, nu prea simpatic, care ar fi avut toate motivele ca prin întrebări și pahare ciocnite să-și uite chipul nearătos. Eu însă eram ocupat cu justificarea mea și, deși înregistram cu mintea trează tot ce se petrecea în juru-mi, n-am lăsat, totuși, să mi se observe asta și păream atît de absorbit de scrisul meu, încît pînă la urmă nimeni nu m-a mai băgat în seamă. Deoarece aveam în față un pahar de tămîioasă, nimeni nu rîvnea la locul meu. Simțeam că n-am voie să mă amestec în discuții. Ele ar fi destrămat monologul și ar fi slăbit forța justificării. Față de acești oameni complet străini nu aveam voie să fiu eu însumi. Ura de care eram cuprins le-ar fi apărut drept nebunie și n-aveam chef nici să interpretez vreun rol.

Dar chiar și în aceste împrejurări neobișnuite mi-am cîștigat

prieteni. Erau niște copii care se prezentau la ora șase dimineața în fața ferestrei mele. Erau trei băieți, cel mai mic avea cinci ani, cel mai mare opt. Mă văzuseră în prima zi șezînd la măsuța mea și scriind și lucrul li s-a părut atît de neobișnuit, încît s-au uitat o clipă la mine iar apoi m-au întrebat toți în cor cum mă cheamă. Mi-au plăcut așa de mult, încît le-am spus prenumele meu, cu care însă nu se puteau descurca deloc. L-au repetat șovăind și dînd din cap. Cu acest nume le eram mai străin decît înainte. Cel mai mare avu însă o idee salvatoare și le explică celorlalți: „Sell e un nume de cîine!“ Începînd din acest moment, m-au îndrăgit ca pe un cîine. Dimineața erau ceasul meu deșteptător și mă trezeau rostindu-mi numele. Cînd mă retrăgeam cu Freud și cu caietul, stăteau multă vreme tăcuți, în șir, fără să mă deranjeze. Apoi se plictiseau și o luau la goană în căutarea altor cîini mai buni.

După-masa, cînd îmi vedeam de plimbările mele, erau prezenți și mă însoțeau o bucată de drum. Îi întrebam de numele animalelor și plantelor în graiul lor, de mamă, tată și rude. Știau că n-au voie să se îndepărteze prea mult de sat și se opreau dintr-o dată, ca și cînd ar fi fost înțeleși. Cel mai mult le plăcea fluturarea mîinii de rămas bun. Odată, cînd am uitat să le fac cu mîna, în dimineața următoare mi-au făcut reproșuri. Ei reprezentau societatea mea în timpul acestor zile aparent tăcute. În starea mea de exaltare, întreținută de amenințările, blestemele și făgăduințele justificării, nici o altă ființă nu m-ar fi putut impresiona mai mult ca acești copii, iar dimineața — nu prea aproape, ca să nu deranjeze — stăteau în rînd lîngă masa mea, urmărindu-mă cum scriu, îi simțeam ca un fel de binecuvîntare meritată.

ARTA DE A AUZI

Viena 1926—1928

AZILUL

Spre mijlocul lui august m-am întors la Viena. Nu-mi amintesc să fi avut vreo reîntîlnire cu mama. Libertatea cucerită cu „răfuirea" în munți a avut un efect radical. Am căutat fără sfială și fără sentimentul vinovăției pe singurul om care mă atrăgea, singurul căruia îi puteam vorbi după cum simțeam. Cînd mergeam la Veza și discutam despre cărțile și tablourile noastre preferate, nu uitam niciodată cu cîtă forță și hotărîre își cîștigase libertatea: camera în care totul arăta așa cum dorea ea, în care se putea ocupa cu lucrurile care-i erau pe măsură.

Lupta ei fusese mult mai dură ca a mea: bătrînul uitat de Dumnezeu, încontinuu prezent, chiar dacă nu se mai făcea observat prin atacurile sale, era dușmanul tuturor, se cunoștea doar pe sine însuși și faptul că trebuia să-l observi în permanență, dominîndu-l spre a scăpa de dominația lui, corespundea mult mai puțin firii Vezei decît îmi corespundeau mie luptele cu mama, care erau lupte veritabile, între adversari care înțelegeau prea bine ce-și reproșau.

Și astfel, azilul pe care și-l crease. Veza devenise și azilul meu. Puteam merge oricînd acolo, eram totdeauna bine venit. Vizitele mele erau dorite, fără să fiu obligat la ele. Totdeauna se discuta despre ceva ce te stimula. Veneai pătruns de ceva și nu plecai mai puțin pătruns. Această încărcătură se transformase în două ore ca într-un proces alchimic: părea mai pură și mai clară, dar nu mai puțin stringentă. Te preocupa și în cursul zilelor următoare, într-un alt mod, surprinzător, pînă se adunau atîtea întrebări noi, care serveau drept motiv pentru următoarea vizită.

Acum se discuta și tot ceea ce fusese omis în mai, la acea primă vizită, prin pledoaria mea înfocată pentru o viață fără sfîrșit a regelui Lear. Nu mă plîngeam de relațiile de acasă, eram prea mîndru să-i spun Vezei adevărul despre ele. Mă cramponam și de imaginea pe care o aveau oamenii despre mama, ca și cînd asta ar fi putut-o readuce la vechiul eu. Avea abia 40 de ani, trecea în conti-

nuare drept frumoasă, erudiția ei devenise legendară printre cei ce-o cunoșteau. Nu cred că pe atunci mai citea multe lucruri noi, dar pentru că nu uita nimic, tot ce citise înainte îi era la îndemînă și, dacă nu era vorba de ceva ce aflase doar prin mine, în conversație cu alții era distinsă și inteligentă. Numai față de mine lăsa să se observe cît de mult se stinsese vechea ei concepție. Cînd ajungeam să ne certăm foarte urît, susținea că eu aș fi omorît-o.

În primele luni ale vizitelor mele la Veza, poate că o jumătate de an, n-am amintit nimic despre asta. Vezei îi convenea că tac. O situa pe mama cu mult deasupra ei, despre capacitățile pe care i le atribuia am început să bănuiesc ceva atunci cînd, odată, m-a întrebat, aproape timidă, de ce n-a publicat oare nimic. Ea era ferm convinsă că scria cărți și, cînd am negat, deși mă simțeam flatat, n-a putut fi lămurită, găsind chiar și o explicație cu privire la taina în care ar decurge scrisul ei. „Ne consideră pe toți niște palavragii. Pe bună dreptate. Admirăm cărțile mari și vorbim doar despre ele. Ea le *face*, disprețuindu-ne pe toți în așa măsură, încît nu vorbește cu nimeni despre asta. Odată tot vom afla sub ce pseudonim publică. Atunci ne vom rușina că n-am observat." Eu am rămas la părerea mea că e imposibil, dacă ar scrie ar fi trebuit să observ ceva. „O face doar cînd e singură. În perioadele de la sanatoriu, cînd se retrage pentru a scăpa de voi. Atunci, de fapt, nu-i bolnavă. Își creează doar liniștea pentru scris. Vă veți mira și mai mult cînd veți citi cărțile mamei dumneavoastră!"

M-am surprins dorind să fie astfel și eram absolut sigur că nu putea fi așa. Veza îi dădea fiecărui om încredere în sine. Acum a reușit, chiar dacă numai pe jumătate, să-mi redea încrederea într-un om, atunci cînd mi-o pierdusem. Nu știa cît de mult îmi ușura înstrăinarea prin acest joc dublu. Căci dacă mama, care nu scăpa nici o ocazie de a-mi imputa nerecunoștința, își imagina propriul viitor în culori întunecate: fără fiul cel mare care, pînă atunci, s-ar fi distrus singur sau s-ar fi redus atît de jalnic, încît n-ar mai fi prezent pentru ea, s-a trezit în mine fantoma practicării scrisului în taină; poate că, totuși, e adevărat, atunci se va consola cu asta.

Mult mai important era faptul că la aceste vizite totul era altfel decît știusem eu vreodată. Trecutul cel mai apropiat s-a șters, nu mai aveam istorie. False închipuiri care se fixaseră s-au corectat, chiar fără luptă. Nu mă simțeam constrîns să mă cramponez de ceva doar pentru că fusesem atacat.

Veza știa multe poezii pe de rost, fără a te plictisi cu ele. Una din ele ne era comună: „Prometeu" a lui Goethe. Ea voia s-o audă de la mine, eu i-o citeam. Nu recita, de pildă, odată cu mine, ceea ce i-ar fi venit ușor, voia într-adevăr s-o audă și, cînd a spus, apoi:

„Nu v-a scăpat nimic", m-am bucurat nespus de mult și abia mai tîrziu am observat că avea de gînd să recite o poezie mai lungă pentru care voia să mă bine dispună: „The Raven" de Edgar Allan Poe. Era obsedată de această poezie foarte lungă pe care o învățase demult pe de rost și mi-o recită în întregime. Uimirea mea la această obsesie n-o zăpăci (în rest era deosebit de sensibilă la tot ce se petrecea cu alții). Simțeam că nu trebuie s-o întrerup și m-am temut, cînd mi-a venit să strig „Ajunge!", că nu mă va mai invita niciodată la ea dacă aș ceda acestei porniri. Astfel am ascultat „The Raven" pînă la sfîrșit și, în cele din urmă, m-a captivat și pe mine. Corbul m-a călcat pe nervi, am început să tresalt în ritmul poeziei și, cînd a terminat, iar eu tresăltam mai departe, mi-a spus veselă: „Acum te-a prins și pe dumneata. Așa mi s-a întîmplat și mie atunci. Poeziile ar trebui recitate totdeauna cu voce tare și nu numai citite de unul singur, în tăcere."

Apoi, desigur, veni îndată vorba de Karl Kraus. M-a întrebat de ce o evit la prelegeri. Crede că știe cauza, dacă aceasta e cu adevărat, trebuie s-o respecte. Pentru că acolo sînt atît de pătruns, încît nu doresc să vorbesc cu nimeni. Pentru că doresc să iau totul cu mine, neatins și nediscutat. Și ea merge singură la prelegeri, dar după aceea un schimb de idei i-ar plăcea mai mult decît tăcerea. Nu poți fi de acord cu tot ce se spune acolo. Ea are cea mai mare admirație pentru Karl Kraus, dar nu-i permite să-i prescrie ce-ar trebui să citească și ce nu. Îmi arătă „Stările franceze" ale lui Heine. Mă-ntrebă dacă cunosc cartea. După părerea ei, e una din cele mai distractive și inteligente cărți. S-a apucat de ea în urmă cu trei ani, după o vizită la Paris, și acum o citește pentru a doua oară.

Am refuzat să iau volumul în mînă. Pe nimeni nu înfierase Karl Kraus atît de mult ca pe Heine. N-am crezut-o, îmi închipuiam că face o glumă cu mine, dar chiar și gluma mă speriase. Dar ea a insistat să-mi demonstreze independența ei. Îmi băgă titlul cărții sub nas, îl citi cu voce tare, o răsfoi apoi în fața mea și spuse: „E-adevărat?" „Dar de citit, n-ați citit-o! Rău destul c-o aveți în casă!" „Am toate operele lui Heine: priviți-le!" Deschise ușa unei biblioteci care cuprindea cărțile ei preferate, „cărți fără de care n-aș dori să trăiesc", spuse ea și erau acolo, chiar dacă nu tocmai deasupra, operele complete ale lui Heine. După această lovitură pe care mi-a aplicat-o cu plăcere, mi-a arătat ce așteptam, Goethe, Shakespeare, Molière, „Don Juan" al lui Byron, „Les Misérables" de Victor Hugo, „Tom Jones", „Vanity Fair", „Anna Karenina", „Madame Bovary", „Idiotul", „Frații Karamazov" și, ca una din lecturile ei cele mai dragi, „Jurnalul lui Hebbel".[24] Asta nu era totul, asta era ce alesese, ce era mai important. Romanele erau foarte

importante pentru ea, cele pe care mi le arătase le citise de mai multe ori și prin aceasta își demonstra independența față de Karl Kraus. „Pe el nu-l interesează romanele. Nu-l interesează nici tablourile. Nu-l interesează nimic din ceea ce i-ar fi putut slăbi ura. E colosal. Dar asta nu se poate imita. Ura trebuie să existe *în* tine, n-o poți împrumuta."

Suna perfect normal și, cu toate acestea, a fost un șoc pentru mine. O vedeam în fața mea, stînd în primul rînd la Karl Kraus, scînteietoare și plină de așteptări și poate că înainte tocmai citise din „Stările franceze" ale lui Heine. Cum îndrăznea să i se bage chiar sub nas? Fiecare propoziție de-a lui era o provocare, dacă nu te conformai n-aveai ce căuta acolo. De un an și jumătate mergeam la fiecare prelegere și eram satisfăcut ca de o Biblie. Nu mă îndoiam de nici unul din cuvintele lui. Niciodată, în nici o împrejurare n-aș fi acționat contrar lui. El era ideologia mea. Era forța mea. Fără gîndul lui n-aș fi suportat nici măcar o zi idioatele mixturi ale laboratorului. Cînd citea din „Ultimele zile ale omenirii", popula pentru mine Viena. Auzeam doar vocile lui. Existau oare altele? Numai la el găseai dreptate, nu, n-o găseai, el *era* dreptatea. O cută a frunții sale și mi-aș fi stricat relațiile cu cel mai bun prieten. Un semn, și m-aș fi aruncat pentru el în foc.

Asta i-am spus-o Vezei, trebuia să i-o spun, i-am spus chiar mai multe, i-am spus totul. M-a cuprins o nemaipomenită lipsă de pudoare, silindu-mă să dau pe față cele mai tainice porniri de sclav. M-a ascultat, nu m-a întrerupt, m-a ascultat pînă la sfîrșit. Eu deveneam tot mai violent, ea era extrem de serioasă, cînd, deodată, — nu știu de unde-a luat-o — ținînd o Biblie în mînă, spuse: „*Aceasta* este Biblia mea!"

Am simțit că voia să se justifice. Ea nu era împotriva stringenței cu care aderam la Dumnezeul meu. Dar, deși nu era credincioasă, lua cuvîntul „Dumnezeu" mai în serios decît mine și nu-i recunoștea nici unui om dreptul să devină Dumnezeu. Biblia era cartea din care citea cel mai des. Îi plăceau din ea Evangheliile, Psalmii, Proverbele, Profeții. Mai mult decît orice îi plăcea Cîntarea cîntărilor. O cunoștea bine, dar nu cita niciodată din ea. Nu incomoda pe nimeni cu ea, dar, de fapt, acesta îi era criteriul în aprecierea literaturii și după cerințele ei aprecia și comportamentul oamenilor.

Ar fi însă o imagine lipsită de culoare cea pe care-o dau despre ea, amintindu-i doar componentele spirituale ale vieții. Titlurile cărților vestite sună în înșiruirea lor ca niște noțiuni. Ar trebui să iau un *singur* personaj și să-l redau așa cum se năștea el, treptat, din gura ei, pentru a da o imagine despre viața înfloritoare și plină de

încăpățînare pe care o trăia prin el. Nici un personaj nu lua naștere dintr-o dată, el se forma din nenumărate discuții și abia după mai multe vizite aveai într-adevăr sentimentul că personajul la care se referea îți este cunoscut. De-acum nu mai erau de așteptat surprize, reacțiile ei erau sigure, puteai conta pe ele, misterul personajului se dizolvase complet în cel al Vezei.

De la vîrsta de zece ani aveam sentimentul că sînt format din mai multe personaje, dar era un sentiment vag, n-aș fi putut spune care anume era cel care glăsuia din mine și de ce unul îl substituia pe celălalt. Era un curent în multiple forme care, cu toată precizia noilor pretenții și convingeri, nu seca niciodată. Nutream dorința și tăria de a mă lăsa în voia lui, dar nu-l *vedeam*. Am cunoscut acum în Veza un om care, pentru multilateralitatea sa, găsise și asimilase personaje ale marii literaturi. Ce răsădise în ea, dădea roade și, oricînd avea nevoie de ele, le avea la dispoziție. Miracolul consta pentru mine în claritatea și siguranța că nimic nu se amesteca cu elemente ocazionale, improprii. Era în toate o premeditare care amintea de citirea înaltelor table ale legii. Acolo erau consemnate toate, figuri pure, fiecare delimitată exact, cărindu-ți în ochi, la fel de vii ca tine însuți, fixate doar prin veridicitatea lor, imposibil de distrus prin vreun blestem.

Era un spectacol captivant s-o privești pe Veza cum se mișca lent printre personaje. Ele reprezentau rezerva ei față de Karl Kraus, el n-ar fi îndrăznit niciodată să se atingă de ele, acestea fiind libertatea ei. *Ea* n-a fost niciodată sclava lui, cu generozitatea ei caracteristică mă accepta, atunci cînd veneam încătușat. Dar exista ceva perceput în mai mare măsură decît bogăția ei reținută, aceasta îi era taina.

Taina Vezei se afla în zîmbetul ei. Era conștientă de el și-l putea provoca, dar apărut, nu-l mai putea revoca: atunci persista, de parcă ar fi fost adevăratul ei chip, a cărui frumusețe te amăgea, cîtă vreme nu zîmbea. Cînd zîmbea, închidea uneori ochii, genele negre coborau adînc, atingîndu-i obrajii. Atunci, ca și cînd s-ar fi oglindit pe dinăuntru, zîmbetul îi era ca o faclă. Cum se vedea pe sine, asta era taina ei, dar, deși tăcea, te simțeai aproape. Zîmbetul ei strălucitor radia pînă la interlocutor. Nu există nimic mai irezistibil decît tentația de a păși în interiorul unui om. Dacă știe să-și dichisească foarte bine cuvintele, tăcerea se face ca tentația să sporească în cel mai înalt grad. Încerci să-ți apropii cuvintele și speri să le găsești îndărătul zîmbetului, așteptîndu-l pe cel care le caută.

Reținerea Vezei nu putea fi spulberată, pentru că era hrănită de tristețe. Își întreținea în permanență această tristețe, era sensibilă la orice durere dacă era durerea altuia; în fața umilirii altuia suferea

ca și cînd i s-ar fi întîmplat ei însăși. Nu se limita la această compasiune, ci îi copleșea pe cei umiliți cu laude și cadouri.

Se mai gîndea la asemenea dureri și după ce ele se potoliseră demult. Tristețea îi era profundă: ea conținea și păstra tot ce era nedrept. Orgoliul ei era foarte mare și era ușor s-o rănești. Dar ea îngăduia altora aceeași vulnerabilitate și în imaginație era înconjurată de oameni sensibili, care aveau nevoie de protecția ei și pe care nu-i uita niciodată.

PORUMBELUL PĂCII

E uimitor ce pot face zece zile de libertate. Zilele de la întîi pînă la zece august 1925, zile în care fusesem complet singur, în care-mi fixasem limitele față de Freud, dar mă și justificasem față de acuzările mamei — fără ca ea să afle ceva, astfel încît îmi dădea satisfacții mai severe, mai aspre, mai autentice, decît dacă le-ar fi cunoscut și altcineva în afară de mine. Abia atunci cînd vorbeam peste zi în vînt ceea ce-mi notam seara, acest scurt interval de libertate, din care m-am hrănit o viață întreagă, mi-ar fi rămas mereu prezent deoarece eu mă refeream în permanență la el, orice s-ar fi întîmplat.

În timp ce-mi scriam acuzarea în propoziții atît de violente, încît și azi mă sperii de ele, îmi apăruse înaintea ochilor un chip despre care credeam că nu-mi aparține, al cărui zîmbet îl pierdusem, dar care acum nu mai zîmbea, ci vorbea serios și imperturbabil de un război pe care-l purtase. Era chipul Vezei. Vorbea de libertatea ei și de bătrînul uscățiv — pe care la început l-am cunoscut doar din groaznicele ei relatări — relatări care erau cu atît mai groaznice, cu cît nu te-ai fi așteptat să le auzi din gura ei — bătrînul uscățiv *pierduse* războiul împotriva ei, și oricît de uimit încercam să-i șterg imaginea, vorbele veneau din gura Vezei, intensificîndu-mi propria acțiune. La lupta pentru libertate din acele zece zile participa și ea, cu propria-i luptă. Faptul că după ce m-am întors mă simțeam atras spre ea, că începusem amîndoi un dialog inepuizabil și că o căutam tot timpul, că acest dialog se ivise în locul unuia mai vechi care degenerase într-o luptă pentru putere, și care acum fusese nimicit, asta n-ar fi putut mira pe nimeni. Un singur om care simțea că pierde ora consternat, mama.

În septembrie era din nou prezentă, într-o atmosferă schimbată. Două luni am mai rămas împreună în Radetzkystraße. Focul care

ne încălzise se stinsese. Răbufnirea mea din iulie o speriase, verdictul de atunci al doctorului fusese îndreptat împotriva ei. Nu mă ataca, nu-mi impunea nimic. N-o criticam, pentru că puteam vorbi cu Veza. Nu-i tăinuiam vizitele la ea și vorbeam deschis, chiar dacă nu pînă în cele mai mici amănunte, de înclinațiile ei literare. Poate că eram prea sincer lăudîndu-i cultura, gustul, judecata. Deocamdată lauda fu acceptată fără nici o reacție directă. Dar mama părea foarte supărată cînd eram deranjați în timpul meselor. Cînd nevoile îl mînau pe Johnnie Ring din cămăruța lui și cînd se furișa prin spatele scaunului ei, mama se strîmba a greață, fără să-i răspundă la salut. La întoarcere, începea să se bîlbîie, atît de penibilă îi era tăcerea, lingușirile i se opreau în gît, ea tăcea în continuare, pînă ce Johnnie își trăgea ușa la cămăruța sa.

Iar apoi se năpustea asupra Vienei, această cloacă unde nimic nu mai era în regulă. Înainte de masă, oamenii zăceau în pat sau erau esteți care discutau doar despre cărți. Se postau în plină zi în muzee în fața tablourilor, făceau umbră pămîntului fără rușine. La urma urmei totul se reduce la unul și același lucru, nimeni nu voia să lucreze, și apoi se mai mirau de șomaj, din moment ce nu existau bărbați care să fie cu picioarele pe pămînt. Și nu numai că era o cloacă, Viena devenise și provincială. În toată lumea nu se mai dădea nimic pe ce se întîmpla la Viena, era suficient să-i rostești numele și oamenii strîmbau din nas ironic. Însuși Karl Kraus (cu care, în rest, n-avea nimic comun) era citat ca martor principal pentru inferioritatea Vienei. El știa prea bine despre ce vorbea, era priceput, iar oamenii la care se referea mai alergau în plus într-acolo pentru a rîde de propriile lor păcate. În perioada de înflorire a Burgtheater-ului totul era altfel, pe atunci Viena fusese un oraș care conta. Asta s-ar putea pune, totuși, și pe seama împăratului, orice s-ar spune împotriva lui, era un bărbat cu conștiința datoriei. Și la bătrînețe se mai ocupa zilnic de acte. Dar acum? Cunosc oare un singur om aici care să nu se gîndească mai întîi de toate la plăcerea sa? Și într-un asemenea oraș să educi tineri care să devină bărbați? E întru totul lipsit de perspectivă. Și la Paris, ei, da, la Paris ar fi altfel!

Aveam sentimentul că această ură spontană împotriva Vienei se referea la un anumit om, al cărui nume nu-l pronunța. Nu-mi plăcea deloc, deși cu mine însumi era foarte grijulie, menajîndu-mă de învinuiri. Însuși faptul că includea pentru prima dată muzeele în lista păcatelor, criticînd pierderea de vreme în fața tablourilor, mi s-a părut suspect. Nu exista nimeni dintre cei ce-o cunoșteau pe Veza să n-o compare cu un tablou și, fiindcă erau aduse în discuție cele mai diverse tablouri, ele formau un mic muzeu. Dar dacă așa,

deodată, într-unul din aceste atacuri dușmănoase împotriva Vienei ar țîșni numele ei? Ce-aș face atunci? La prima jignire a *acestui* om aș părăsi locuința pentru totdeauna.

Dar înainte de a se ajunge acolo, mama s-a retras la începutul iernii la Menton, pe Riviera, de unde-mi scria scrisori imploratoare. În ele îmi descria cît de părăsită se simțea printre oameni, că nu se bucură de simpatie la hotel, că lumea n-are încredere în ea, că femeile se temeau de privirile ei, mai ales atunci cînd se aflau în sala de mese alături de soții lor. Prin asta mă impresiona, pentru că în asemenea descrieri mai era ceva din vechea ei forță. La acestea se adăugau detalii amănunțite despre tot felul de suferințe fizice. Deși încă de la Arosa știam că sînt de natură fictivă, le luam și pe acestea în serios. Ultimul și cel mai înalt grad de exagerare cuprinsă în scrisori, în care se vărsa totul, erau accesele oarbe de ură, de o asemenea sălbăticie, încît am început să mă tem pentru viața Vezei.

Pentru că acum, în scrisori, îi amintea deschis numele. Îi atribuia cele mai josnice epitete; pronunțînd fără nici o reținere cele mai mizerabile lucruri despre ea. După părerea ei, Veza mi-ar fi intuit partea cea mai slabă, dragostea pentru cărți, folosindu-se cu nerușinare de ea și conversînd cu mine numai pe această temă. E o femeie care n-are nimic de făcut și-și poate permite o viață de estet. Dacă ei nu-i este greață de o astfel de viață, asta-i treaba ei, dar să mai atragi și un tînăr care se pregătește pentru lupta vieții, asta e o crimă. O face din pură vanitate, doar pentru a-și atrage în plasă o nouă victimă, căci ce-ar putea însemna o ființă ridicol de tînără ca mine pentru o femeie cu experiența ei? Pentru mine va urma o trezire îngrozitoare cînd va fi la rînd următorul bărbat. Eu sînt, doar, atît de nevinovat și de naiv, încît atunci cînd se gîndește la mine e cuprinsă de neliniște. Ea e hotărîtă să mă salveze. Departe, cît mai departe de Viena! În această cloacă cu indivizi de teapa lui Johnnie și Veza — nu degeaba era verișoara lui — noi n-aveam ce căuta.

Ea intenționează să se mute cu frații mei la Paris. Ei vor merge acolo la școală, iar mai tîrziu o să și studieze acolo. Devenise limpede că n-am mai putea trăi împreună. La 21 de ani ar trebui să-mi urmez propriul drum. Doar sînt destule orașe, de exemplu în Germania, unde atmosfera nu este degradată de esteți și unde-aș putea studia mai departe. Nu s-ar mai teme că aș putea părăsi studiul chimiei, din moment ce-am rezistat deja doi ani. De ce se teme e Viena, unde m-aș putea distruge într-un fel sau altul. Să nu cred cumva că Veza ar fi singura la Viena, numărul celor ca ea e de ordinul miilor, oameni lipsiți de scrupule, pătimași, care nu se dau

înapoi să dezbine mame și fii pentru a-și satisface vanitatea și care, după ce s-au săturat de ei, îi aruncă la fier vechi. Cunoaște nenumărate astfel de cazuri. Nu mi-a vorbit niciodată despre asta, pentru a nu mă deruta în relațiile mele cu femeile, dar acum ar fi cazul să știu cum e viața — cu totul altfel decît în cărți.

Atîta timp cît a rămas la Menton, pînă pe la mijlocul lui martie, i-am răspuns la scrisori. Știam că era complet singură acolo iar plîngerile ei, cu neîncrederea manifestată din toate părțile, mă nelinișteau. Jignirile la adresa Vezei, care umpleau jumătate din scrisorile ei, m-au afectat foarte mult. Mă temeam că ele s-ar putea amplifica pînă la un atac fizic și-am făcut încercări, cu puține șanse de reușită, pentru a o face să-și schimbe părerea. Îi relatam despre alte lucruri care se petreceau la Viena, despre discuțiile pe care le aveam cu vecina mea de laborator, o rusoaică emigrantă, care-mi plăcea, despre un pitic care venise, și-n felul său gălăgios, hotărît, stăpînea toată sala, despre fiecare conferință a lui Karl Kraus — acum însă îl recunoscuse oficial drept disprețuitor al Vienei și nu mai putea ca înainte, cînd era vorba despre el, să întoarcă doar capul. I-am scris foarte clar în fiecare scrisoare că eram hotărît să rămîn la Viena. Atacurile la adresa Vezei le respingeam și încercam să nu le iau prea în serios. De cîteva ori, nu prea des, i-am scris revoltat, ca o persoană care în tot acest timp s-a simțit profund jignită. Atunci se răzgîndea, și-și înfrîna ura, poate pentru o săptămînă. În scrisoarea imediat următoare începea din nou și ajungeam iar de unde am plecat.

Starea ei îmi insufla îngrijorare, dar mult mai îngrijorat eram de Veza. Îi cunoșteam sensibilitatea, se simțea vinovată pentru tot ce se petrecea în jurul ei și încă pentru multe alte lucruri. Dacă ar fi aflat o fărîmă doar din tot ce gîndea și scria mama despre ea, s-ar fi retras imediat și n-ar mai fi vrut să mă vadă sub nici o formă. Atîta timp cît n-a aflat nici un cuvînt, totul a mers bine. În fiecare săptămînă mă tulbura o scrisoare din Menton, făceam în așa fel, încît să n-o văd pe Veza în acele zile, pentru ca ea să nu observe nimic.

La locuință s-a renunțat deja la începutul anului, frații au fost dați într-o familie, eu îmi închiriasem o cameră. În martie, mama plecă la Paris, unde locuiau niște rude apropiate și multe cunoștințe bune de-ale ei. Aici se interesa și pregătea mutarea pentru vară. Pentru sfîrșitul lui mai își anunță sosirea la Viena. Aici voia să rămînă o lună pentru a aranja lucrurile. După o jumătate de an ar fi timpul, în sfîrșit, să vorbim din nou.

M-am speriat cînd am aflat despre această sosire amenințătoare. Acum lucrurile deveneau serioase, cu orice preț trebuia s-o apăr pe

Veza de mama, în nici un caz nu trebuia să se întîlnească amîndouă. Nu trebuia însă să afle nici despre ura mamei, care-ar fi tulburat-o și-ar fi schimbat totul între noi. Comportamentul meu față de mama nu-l puteam stabili înainte de sosirea ei. Voia să descindă la o pensiune, imediat în spatele operei, deci nu în Leopoldstadt, astfel încît o întîlnire întîmplătoare a celor două se putea evita. Aveam timp pentru a o pregăti pe Veza. Nu trebuia să afle mai mult decît era neapărat necesar, exact atît cît să cedeze dorinței mele de a o evita pe mama, nu mai mult.

Astfel i-am mărturisit Vezei că mamei i-ar plăcea dacă aș pleca de la Viena. I s-a explicat c-ar fi mai bine pentru mine dacă aș merge la una din marile universități germane, la un chimist de renume mondial și dacă aș aspira să-mi scriu teza de doctorat la el. Un bărbat cu un asemenea rang înalt nu ar exista, momentan, la Viena. De felul cum îmi voi face teza de doctorat depindea soarta mea ulterioară ca și chimist. Asta nu înseamnă, după părerea ei, că nu m-aș putea întoarce mai tîrziu la Viena, despre viitor nu știe nimeni ceva sigur. Dar mama a observat, desigur, că există ceva ce mă leagă de Viena. Eu i-am scris că nu doresc nici într-un caz să plec din Viena. Acum va veni, hotărîtă să facă o ultimă încercare și va face totul să mă convingă. Nu va reuși, chimia îmi este complet indiferentă, n-am de gînd să practic profesia de chimist. Veza știe cel mai bine ce vreau să fiu și ce-aș face în orice împrejurare.

Atunci de ce sînt oare atît de neliniștit, mă întreabă ea. Doar nu mă poate sili nimeni, dacă nu vreau să plec.

„Nu asta-i problema", spusei eu, „tu n-o cunoști pe mama destul de bine. Cînd vrea cu-adevărat ceva, folosește orice mijloc pentru a se impune. *Te* va vizita și va discuta *cu tine* despre asta. Te va convinge că este spre binele meu dacă părăsesc Viena. Te va aduce pînă acolo, încît *tu* mă vei sfătui să plec. Asta nu ți-aș putea-o ierta niciodată. Ne va despărți. Mi-e tare frică să nu vorbească cu tine."

„Nicicînd. Nicicînd. Nicicînd. Asta nu va reuși!"

„Dar a intrat frica-n mine și cît e aici nu voi avea nici o clipă de liniște. Tremur la gîndul sosirii ei. Tu însăți ai cea mai bună părere despre harurile ei spirituale, despre tăria voinței ei. Nu bănuiești ce-ar putea invoca. Nici eu, îi vine vreo idee și deodată vezi cîtă dreptate are și-i permiți orice — și ce se va alege de noi?"

„N-o voi vedea. Îți promit. Îți jur. Atunci nu se poate întîmpla nimic. Atunci vei fi liniștit?"

„Da, da, atunci da, dar numai atunci."

Ea n-are voie să primească nici un telefon, nici o scrisoare de la mama, trebuie s-o ocolească cu inteligență și precauție. Mama va locui, oricum, în alt cartier, astfel încît nu-i va fi greu s-o evite. Dar

dacă, contrar așteptărilor, va primi o scrisoare de la ea, atunci va trebui să mi-o predea mie fără să o deschidă. Mi-am făcut speranțe, văzînd cît de repede îmi dă crezare. Nu numai că mi-o va preda intactă, dar dacă așa doresc eu, n-o va citi niciodată, nici *după* mine și nu va răspunde la ea niciodată.

Mama a sosit și de la prima discuție am observat că ea însăși ținea să evite o confruntare: voia să-și păstreze neștirbită imaginea dezgustătoare care și-o făcuse despre „dușmancă". Simțea că această imagine nu s-ar putea dizolva în nimic, dac-ar vedea-o pe Veza în persoană chiar și numai o dată. Din scrisorile mele, pe care le citise la Paris una după alta, deducea că nu voi părăsi nici într-un caz Viena. După părerea ei, din ele reieșea că mă interesează în primul rînd Karl Kraus și după aceea Veza. La Menton, unde se simțea izolată, pentru că nu cunoștea pe nimeni, i se părea firesc că o vedeam zilnic pe Veza. La Paris, unde-și avea rudele și multe cunoștințe, acest lucru nu i se mai părea atît de sigur. Neîncrederea ei se amplificase, devenise mai subtilă, interpreta din scrisori tot felul de lucruri pe care înainte nu le observase. Îi scrisesem de vecina mea de laborator care-mi amintea de Dostoievski. Era o adevărată desfătare să vorbești cu ea despre Dostoievski, datorită ei mergeam cu plăcere în laborator. Acum îi sărea în ochi expresia „adevărată desfătare" pe care la Menton, cînd a primit scrisoarea, n-o băgase în seamă. Se gîndea că stau toată ziua în laborator. Avînd în vedere anevoioasele proceduri de analiză cantitativă, exista infinit de mult timp pentru discuții.

„O întîlnești uneori pe Eva?", întrebă ea, acum „rusoaica ta din laborator?"

„Desigur, mergem aproape totdeauna împreună la masă. Vezi, dacă tocmai discutăm despre Ivan Karamazov, pe care ea îl urăște, nu putem termina brusc. Atunci mergem împreună la berăria „Regina" și discutăm mai departe, apoi pe Währingerstraße înapoi la institut, și nu încetăm o clipă, și apoi, ajunși din nou în fața baloanelor noastre de sticlă, despre ce crezi că discutăm?"

„Despre Ivan Karamazov! Asta vi se potrivește! Ea e cu siguranță de partea lui Alioșa! Am început să-l înțeleg pe Ivan de cîțiva ani îl consider ca fiind cel mai interesant dintre frați."

Era atît de mulțumită de existența acestei colege, încît începu să ia parte la o discuție despre personaje literare, ca în vremurile noastre vechi. Își amintea de hepatita mea de pe cînd locuiam în Radetzkystraße, în urmă cu mai bine de un an. Era singurul lucru la care mă gîndeam cu plăcere, am stat cîteva săptămîni în pat și l-am citit pe Dostoievski în întregime, toate volumele roșii din editura Piper, de la început pînă la sfîrșit. „Atunci trebuie să fii recu-

noscător pentru hepatită", spuse ea, „altfel nu te-ai putea măsura cu Eva ta." La acest „ta" am simțit un junghi, parcă voia să mi-o arunce-n brațe cu propriile-i mîini. Eva îmi plăcea cu-adevărat, asta îmi produsese conflicte. Dar am lăsat-o moartă, am luat deodată o alură vicleană, simțind cît de insistent mă observa. Ba chiar am spus:

„Da, e adevărat. E o discuție minunată. *Trăiește* prin Dostoievski și ia totul foarte în serios. În toată sala nu mai există nimeni cu care să poată purta astfel de discuții."

Îndată ce-am ajuns iar la literatură, mama îmi plăcea. Era limpede cu ce intenție dăduse discuției această întorsătură. Voia să afle ceva, voia să determine ponderea atrăgătoarei colege față de altă femeie. Însemna ea, oare, ceva pentru mine? Va însemna ea, oare, mai mult pentru mine? Mama reveni la Dostoievski și vru să știe dacă Eva, colega, are ceva comun cu vreun personaj feminin din Dostoievski. Asta prevestea deja o nouă grijă, dar am putut-o liniști, pentru că situația era exact invers. Eva era o persoană excepțional de deșteaptă, adevărata ei vocație era matematica, la chimie fizică se pricepea mai bine decît toți studenții de sex bărbătesc. Avea — lucru care se afla în contradicție cu predispozițiile ei intelectuale — o foarte bogată viață sentimentală, dar sentimentele ei își *păstrau* direcția, răsturnarea convingerilor la care se gîndise mama prin întrebarea ei îi părea străină.

„Ești atît de sigur?", spuse mama, „aici te poți înșela groaznic. Te-ai fi gîndit, oare, în trecut, că mă vei urî vreodată?"

Am sărit peste această primă observație agresivă de după sosirea ei la Viena și am rămas mai bucuros la obiectul propriu-zis al discuției noastre.

„Natural că sînt sigur", spusei eu „îmi petrec zi de zi multe ore cu ea. Asta se repetă de aproape un an. Crezi că există ceva despre care să nu fi discutat?"

„Credeam că e numai Dostoievski."

„El e de regulă, despre el vorbim cu cea mai mare plăcere. Poți să-ți închipui un fel mai bun de a cunoaște un om, decît discutînd cu el *tot* ce apare la Dostoievski?"

Ne cramponam amîndoi de acest porumbel al păcii. Eva Reichmann ar fi rămas mirată dacă ar fi știut ce rol îi atribuia mama. Nu i-ar fi convenit deloc să servească în felul acesta ca subiect de discuție, deoarece amîndoi eram preocupați doar de evitarea celuilalt subiect. Dar n-am spus nimic care să nu aibă acoperire și, prin cuvintele mele, îmi devenea tot mai dragă. Deși mama insista atît de mult asupra ei, n-am fost cuprins de aversiune față de ea. Pentru noi, ea era într-adevăr porumbelul păcii. Mă așteptasem, după o

jumătate de an de absență a mamei, după aventurosul schimb de scrisori dintre noi, la o ciocnire crîncenă. Se simțea clar că amîndoi ne *descărcam* de repulsie și teamă.

„Revenons à nos moutons", spuse ea deodată, o maximă la care ținea și pe care în ultimii ani ai luptelor noastre n-o folosise nici măcar *o dată*. „Tu trebuie să știi doar ce am de gînd." Pentru vară s-a fixat mutarea la Paris. Pentru ea va fi o perioadă obositoare. Pentru a trece cu bine peste toate, vrea să facă mai întîi o cură la Bad Gleichenberg, ca anul trecut, cînd s-a simțit bine. Dacă vreau să-mi iau frații cu mine pentru această perioadă? Ei ar trebui să se bucure de vacanță, pentru că îndată după aceea încep greutățile: acomodarea la noile școli franceze, și anume în clase destul de avansate, foarte aproape de „bachot", bacalaureatul francez. Am putea pleca toți trei împreună la Salzkammergut, asta ar liniști-o foarte mult, astfel i-aș face și ei și fraților un real serviciu.

Mi-am dat seama ce urmărea și-am aprobat-o fără șovăire. Ni mic nu mi-ar fi plăcut mai mult. După aceea poate că nu-mi va mai vedea frații un an. Eu însumi voiam, de asemenea, să plec undeva în vacanță. Vom găsi cu siguranță un loc frumos pentru noi. Ea a rămas mirată. Simțeam întrebarea care-i stătea pe limbă. N-o pronunță. Aproape că aș fi exteriorizat-o eu în locul ei. S-a ajuns la un fel de compromis. Ea spuse: „Doar nu ți-ai făcut alt program pentru vară?" Eu i-am răspuns: „Ce program să-mi fi făcut pentru vară?"

Astfel s-ar fi putut sfîrși această discuție și s-ar fi sfîrșit bine pentru ambele părți. Singura mea mare grijă fusese că ar putea-o jigni și periclita pe Veza. Și-n fond, nu fusese, *nici măcar* amintită. Dar ce se va întîmpla în următoarele discuții, în timpul celor patru săptămîni și mai mult, cît va rămîne la Viena? Era o perioadă lungă. Voiam să fiu sigur și să previn. Eram sub impresia plăcută a discuțiilor despre colega mea. Intrase dracu-n mine sau era, într-adevăr, teama pentru Veza? I-am spus: „Știi, Eva, colega mea, m-a întrebat dacă merg vara asta în munți? Nu i-am răspuns nimic precis. Ai avea ceva împotrivă dacă vine și ea cu noi? Nu în aceeași localitate, desigur, poate că așa, la o oră distanță. Astfel am putea face din cînd în cînd cîte-o excursie împreună. Ea ar avea cu siguranță o influență pozitivă asupra băieților. Ne-am întîlni doar uneori, probabil o dată sau de două ori pe săptămînă, restul timpului m-aș dedica în întregime băieților."

A fost entuziasmată de această propunere. „De ce să n-o vezi și mai des? Deci, tot îți programasești ceva pentru vară. Mă bucur foarte mult că mi-ai spus. Lucrurile se pot îmbina minunat. Ea e doar un om fin. Nu i se poate lua în nume de rău că te-a întrebat prima.

înainte așa ceva ar fi fost de neconceput. Dar așa sînt femeile de azi."

„Nu, nu", replicai eu. „Îți închipui ceva greșit. Nu-i într-adevăr nimic între noi."

„Ce nu-i încă, poate deveni", spuse ea. N-a avut prea mult tact, așa ceva nu auzisem niciodată din partea ei. Ce n-ar fi făcut să mă despartă de Veza. Eu însă, prin ideea care mi-a trecut deodată prin minte, ajunsesem la singura posibilitate de a o salva pe Veza de ea. Trebuie să-i vorbesc de alte femei. De data asta mă salvase o colegă care, întîmplător, lucra în laborator lîngă mine. Eu o simpatizam cu adevărat și era necinstit din partea mea să întrețin în mama ideea că era prietena mea sau că ar putea deveni. Chiar dacă i-am vorbit Evei despre asta și ea, săritoare și înțelegătoare cum era, se declarase ulterior de acord cu procedura mea, chestiunea avea totuși ceva penibil. Oricum se întîmplase și mi-a venit ideea că altceva trebuia să se întîmple: trebuia să *inventez* femei și s-o întrețin pe mama cu povești despre ele. N-avea voie să mai afle niciodată nimic despre mine și Veza. De-acum urma să plece departe, la Paris, Veza era la Viena și astfel aș fi salvat-o pe Veza de toate lucrurile îngrozitoare pe care i le-ar fi putut face mama.

DOAMNA WEINREB ȘI CĂLĂUL

Doamna Weinreb, la care am închiriat în Haidgasse o cameră frumoasă, spațioasă, era văduva unui ziarist care murise la o vîrstă foarte înaintată. Ea fusese mult mai tînără decît el și a mai trăit mult după moartea lui. În locuință atîrnau peste tot portretele lui, un bunic cu barbă plăcută la vedere. Doamna, cu o față de cîine, închisă la culoare, care vorbea cu devotament de soțul ei, ca și cînd chiar mort fiind, i-ar fi mult superior din punct de vedere intelectual și moral, transfera o parte din această venerație asupra studenților. Fiecare din ei ar putea deveni un fel de domnul doctor Weinreb, astfel își numea de fiecare dată soțul, cu domnul și doctor. În fotografiile lui cu colegii, în fața cărora trebuia să mă postez și să zăbovesc o clipă, acesta ieșea în evidență nu numai prin barbă, ci și prin poziția sa centrală. Chiar și acum, la atîția ani după moarte, era pătrunsă încă de onoarea acestei căsătorii, rareori spunea „soțul meu" și, dacă-i venea pe buze vreodată, se întrerupea speriată de parcă și-ar fi permis o calomnie, șovăia puțin și adăuga încîntată numele întreg împreună cu titlul „domnul doctor Weinreb".

Trebuie că l-a numit multă vreme așa înainte de a se căsători și probabil că așa a rămas și în timpul căsătoriei.

Aflasem de această cameră de la o familie de prieteni, al căror fiu locuise acolo un an. Cu el se terminase prost, vom afla mai tîrziu de ce. Tînărul, timid, cunoscut pentru blîndețea sa, ajunsese într-o situație penibilă și fusese chiar în fața justiției. Fusesem avertizat, nu de văduvă, ci de cele două colocatare ale ei. Mă așteptam la un fel de loc al pierzaniei, dar voiam să locuiesc în această parte a orașului, nici prea departe, nici prea aproape de Veza și în acest caz Haidgasse, o stradă lăturalnică din Taborstraße, mi se potrivea bine — nu era un satelit din Praterstraße de a cărei vecinătate era dominată pe atunci viața mea, dar în imediata ei apropiere. Cînd am venit să văd camera, am fost mirat de curățenia și ordinea din locuință, mai burgheză nici că putea fi, pretutindeni erau portretele venerabilului domn bătrîn și în fața fiecăruia văduva se oprea elogiindu-l. Era prezent și-n camera în care urma să locuiesc eu, totuși pe pereții acestei camere apărea mai rar, de trei sau patru ori în total. Mi s-a spus că ar prefera să aibă chiriaș un student. Predecesorul meu fusese funcționar la bancă, avea deja salar și era independent de maică-sa, dar era modest și fără să studieze cu siguranță că nu putea ieși mare lucru din el. Doamna Weinreb se feri însă să spună mai multe despre el, a fost amintit pentru că locuise înaintea mea acolo, iar de atunci camera stătuse goală, dar nici nu i-a luat partea, nici nu l-a vorbit de rău. Păzitoarea ei, cea care intentase procesul contra lui, se afla aproape, în bucătărie. Toate ușile erau deschise și doamna Weinreb nu spuse nimic fără să se întrerupă imediat și să tragă timorată cu urechea în direcția bucătăriei.

Imediat, chiar în timpul acestei prime vizite de prezentare, am simțit că se afla sub o presiune de care nimic n-ar putea-o elibera. Deoarece tot a doua propoziție, uneori fiecare, se referea la soțul ei răposat, credeam că această presiune era în legătură cu văduvia ei. Poate că nu-l îngrijise pe bătrîn așa de bine cum și-ar fi dorit-o el. De fapt mi se părea puțin probabil, nici un alt bărbat nu jucase vreun rol în viața ei, de asta eram sigur. Dar ea trăgea mereu cu urechea la o voce de a cărei porunci depindea, și nu era vocea mortului.

Menajera, cu care locuia împreună, îmi deschisese ușa locuinței, mă predase stăpînei și apoi dispăruse imediat în bucătărie. Era o persoană voinică, masivă, de vîrstă mijlocie: arăta așa cum îmi închipuiam eu pe-atunci un călău. Avea maxilare proeminente și o față iritată care părea mult mai periculoasă pentru că zîmbea. Nu m-aș fi mirat dacă la primire m-ar fi pălmuit. În loc de asta, făcu

o față de pisică, dar una pe măsura înălțimii, și de aceea înspăimîntătoare. Ea era cea de care fusesem avertizat.

Cînd doamna Weinreb îmi deschise cu forța ușa de la camera de închiriat — mergea totdeauna de parcă în clipa următoare ar cădea în față — intră apoi imediat după mine, verifică ușa care rămase larg deschisă în spatele ei, mai strigă, în urmă-i, lucru care mi se păru fără sens, „imediat! imediat!", cam așa cum își strigă servitoarea stăpîna: „vin îndată!", și începu apoi să-mi elogieze avantajele camerei, dar mai ales tablourile soțului ei decedat. Nu spunea nici o propoziție fără să aștepte o confirmare sau o încurajare.

La început m-am gîndit că așteaptă acest lucru de la mine, am ajuns însă îndată la concluzia că este vorba de o atestare din exterior și, fiindcă nu mai văzusem pe nimeni în locuință, am pus totul pe seama acelei persoane, nu tocmai cinstite care mă primise și, pe care, împotriva voinței mele, o aveam mereu în fața ochilor în timpul vizitării locuinței. Ea însă a rămas în bucătărie și nu s-a amestecat în discuțiile noastre.

Mă întrebam unde era cea de a treia persoană care urma să mai locuiască aici, despre care era vorba, de fapt, în diferendul judecătoresc al predecesorului meu. Dar ea nu se arăta, poate că nu mai locuia aici, poate că o îndepărtase tocmai datorită scandalului care luase naștere în jurul ei și care îngreuna o nouă închiriere a camerei. Auzisem multe lucruri, deși nu foarte clare, despre frumusețea ei țărănească, despre bogatele plete blonde — mi s-a spus că părul despletit îi ajungea aproape pînă la pămînt — despre priceperea ei de a seduce. Numele ei, care-mi plăcu, mi-a rămas bine întipărit în minte, îmi plăceau numele din Boemia, iar Ružena, în mod deosebit. Sperasem, de fapt, că *ea* îmi va deschide ușa, în locul ei îmi apăru însă în față mătușa ei, călăul, și palma pe care o așteptam de la aceasta o meritasem pentru curiozitatea de a o cunoaște pe Ružena. Poate că primirea ursuză era doar un avertisment. Treaba ajunsese la ziar și erai înclinat să crezi că se vor anunța oameni care nu voiau să vadă camera, ci pe Ružena.

Dar acum îmi convenea foarte mult că nu era nici urmă de Ružena, puteam închiria camera, care-mi plăcea, fără teamă de complicații. Doamnei Weinreb îi convenea că vreau să mă mut imediat, părea ușurată că n-am cerut timp de gîndire, și mai spuse: „Vă veți simți bine în atmosfera sa, el a fost un domn cu studii." Acum știam deja la cine se referea, fără să fi adăugat numele. Mă conduse afară, strigînd spre bucătărie: „Tînărul vine îndată, merge doar să-și aducă bagajele." Menajera, al cărui nume îl uitasem, deoarece pentru mine se numea de la început „călăul", apăru și spuse rizînd mereu: „Asta n-are voie să se teamă, la noi nu-i va lipsi ni-

mic". Stătea în ușa bucătăriei, pe care, mare cum era, o umplea în întregime, sprijinindu-se cu ambele brațe pe usciorul ușii, de parcă ar fi avut de gînd să se arunce asupra ta. N-am mai fost atent la ea și am plecat să-mi aduc lucrurile.

În timpul primelor zile petrecute în noua cameră era liniște în locuință. Dimineața devreme plecam la laboratorul de chimie, la prînz rămîneam în apropierea universității și mîncam de obicei la berăria „Regina". Seara, cînd se închidea laboratorul, mă aștepta Veza. Atunci mergeam împreună la plimbare sau eu mergeam la ea, se făcea tîrziu, poate că se făcea chiar ora 11, pînă mă întorceam acasă în Haidgasse. Găseam totdeauna patul făcut, fără să știu cine mi-l pregătise pentru culcare. Nu mi-am făcut gînduri, consideram ca ceva de la sine înțeles ca menajera să se ocupe și de asta. Noaptea n-auzeam nici un zgomot. Doamna Weinreb, care locuia și dormea în camera alăturată, se mișca silențios, în pîslari de postav, alunecînd în ei de la un tablou la altul și făcîndu-și rugăciunile.

La sfîrșitul săptămînii, într-o seară, am venit devreme acasă, fusesem invitat la teatru și voiam să mă schimb. Am simțit că era cineva în camera mea, am intrat și am înmărmurit. În fața patului meu stătea aplecată o țărancă, brațele albe, grase, adînc înfipte în plapuma de puf, în așa fel de parc-ar vrea s-o scuture. Părea să nu audă că am venit, pentru că se aplecă și mai mult, întorcîndu-mi o parte dorsală de proporții nu tocmai neglijabile, scuturînd mereu cu putere plapuma ca și cînd ar fi vrut s-o bată. Părul ei de-un blond strălucitor era împletit în cozi groase și legat în jurul capului, din această poziție părul atingea plapuma. Purta o fustă țărănească plisată, lungă pînă-n pămînt, pe care n-am putut să n-o observ, o aveam înaintea nasului. Mai bătu, astfel, de cîteva ori în plapumă, ca și cînd habar n-avea că stăteam în spatele ei. Întrucît nu-i vedeam fața, n-am vrut să fiu eu primul care spune ceva, am tușit încurcat și atunci se hotărî să audă, se îndreaptă și se întoarse repede, printr-o mișcare de rotire atît de avîntată, încît aproape că mă atinse. Astfel stăteam foarte apropiați, față-n față, doar o coală de hîrtie dac-ar mai fi încăput între noi. Era mai înaltă decît mine și foarte frumoasă, era ca o madonă nordică, brațele le ținea ca și cînd, în clipa următoare, în locul plapumei m-ar cuprinde pe mine, dar le lăsă încet să cadă și roși. Simțeam că avea darul de a roși intenționat. Emana un miros de drojdie. Îi simțeam prea bine frumusețea și, dacă ar fi fost și ea cum îi erau brațele, goală, fiind atît de aproape, mi-aș fi pierdut capul, ca oricare altul, dar am rămas nemișcat și n-am spus nimic. Atunci își deschise, în sfîrșit, gura foarte mică și spuse cu o voce pițigăiată: „Eu sînt Ružena, stimate dom'le!" Numele avu efect asupra mea, m-am ocupat o bucată de

vreme cu el și nici „stimate dom'le" n-a fost în zadar, pentru că mie nu mi s-ar fi cuvenit mai mult de *„tinere* stimate dom'le". Adresarea ei făcea din mine un bărbat versat, căruia-i intrai în voie fără nici un fel de rezistență. Dar vocea ei pițigăiată compromitea total efectul apariției și devotamentului ei. Suna ca și cînd un pui foarte mic ar fi încercat să vorbească și tot ce existase înainte, brațele albe puternice, care prelucrau plapuma, cosițele strălucitoare, muntele țuguiat al fundului ei care avea ceva enigmatic, deși nu era o momeală pentru mine, totul se pierdea în sunetele jalnice și chiar numele, care mă umpluse de așteptări, nu mai exista, el putea suna oricum. Farmecul Ruženei era în întregime distrus, numai o ființă deplorabilă s-ar fi lăsat sedusă de această voce.

Asta îmi trecu prin minte încă înainte de a-i răspunde la salut, lucru care se petrecu atît de rece și indiferent, încît de data asta se scuză cu o voce și mai pițigăiată, că era în camera mea. N-a vrut să deranjeze, mi-a făcut doar patul, îl făcea seară de seară și nu s-a gîndit că vin atît de devreme acasă. Eu deveneam tot mai morocănos, spuneam doar „Da, da" și, în timp ce se îndepărta, destul de sprintenă pentru greutatea ei, îmi veni în minte toată istoria, cum apăruse-n ziar și cum mi se mai povestise oral.

Tînărul, predecesorul meu, venise într-o seară acasă de la bancă și o găsise în fața patului. Atunci ea îl antrenase într-o discuție și-l seduse pe loc. El era foarte timid și fără experiență, n-avusese încă, un caz rar la Viena, nici o prietenă. Mătușa își dăduse seama de neajutorarea lui și-l dăduse în judecată din cauza unei promisiuni de căsătorie neonorate. El negă totul și, după cum arăta, i s-ar fi crezut nevinovăția în fața justiției, dar Ružena era gravidă, iar el fu condamnat să-i plătească o despăgubire. Stîngăcia îl făcu de rîsul tuturor, toți îl considerau nevinovat și tocmai de aceea chestiunea stîrni senzație. Tuturor li se părea caraghios că tocmai acest om fusese acuzat și declarat vinovat pe motiv de seducere și nerespectarea promisiunii de căsătorie.

Ružena mai încercă de două, trei ori, cu făcutul patului seara, dar acum știa cît era de lipsită de perspectivă o eventuală legătură, mătușa ei aflase demult că aveam o prietenă care mă aștepta uneori seara și, văzînd că e mereu aceeași, nu-și mai punea speranțe în făcutul patului. Puținele încercări care au mai urmat n-au fost altceva decît rutină. În curînd am uitat totul și abia cînd, după cîteva săptămîni, mi s-a întîmplat în locuință ceva de care m-am speriat foarte tare, am început să mă gîndesc din nou la Ružena.

Într-o după-amiază — venisem mai repede acasă — auzii zgomote puternice în bucătărie. O bătaie pe înfundate, un chiot și un țipăt, rugăminți și cerșeli, răsuflări șuierate și trosc pleosc!, trosc

pleosc! trosc pleosc! între timp o voce joasă, foarte severă, ale cărei cuvinte le-am înțeles abia cînd am recunoscut vocea. Părea una bărbătească, dar era vocea mătușii: „Na, ține! Na, ține!, Na, ține!“ Geamătul și chițcăitul sunau tot mai ascuțit, nu încetau, ba se-ntețeau, ca și amenințările vocii groase, care se intensificau întruna. Credeam că vor înceta și la început am rămas liniștit, dar nu încetau, deveneau tot mai groaznice. M-am repezit în bucătărie, acolo Ružena îngenuncheată în fața mesei, partea de sus a corpului goală, lîngă ea mătușa cu un bici în mînă tocmai îl ridică și trosc! pe spatele Ruženei.

Stăteau una lîngă alta, cu fețele spre intrare, încît totul era la vedere: sînii și spatele Ruženei, expresia furioasă de pe mutra călăului, biciul șuierător. Numai că nu părea atît de cumplit ca din camera mea, pentru că de îndată ce vedeam și nu mă limitam doar la auz, scena se transforma într-una de teatru, dar mult mai aproape și perfect regizată, încît nu putea să-ți scape. Și știam că trebuie să înceteze în curînd, deoarece, cu toată gălăgia, am reușit să mă fac observat. În loc să coboare biciul, mătușa îl mai ținu o clipă în sus, Ružena însă se înșelă și începu să chițcăie, de parc-ar fi fost atinsă din nou. Mătușa se răsti la ea: „Nu îți rușine! Goală! Copil rău. N-ascultă de mătușa. Trebuie pedeapsă.“

Ružena încetase cu chițcăitul, din moment ce i se poruncise să aibă rușine, își acoperi sînii cu mîinile amîndouă, prin această mișcare umflîndu-se și devenind și mai vizibili apoi se tîrî, cît putu de încet, după masă, un adevărat monstru, care ca masivitate nu era mai prejos decît mătușa încremenită în fața mea. Aceasta continuă cu dojana copilărească ce servea drept explicație a scenei. „Să asculte, copil. Trebuie să învețe, are numai mătușă pe lume. Pierdut fără mătușă. Dar mătușă vede. Mătușă e atentă!“ Toate astea nu le spuse repede, ci greoi și apăsat, trosnind Sfîntul Nicolae după fiecare propoziție. Dar n-a mai lovit, nici n-ar mai fi putut ajunge spatele copilului vinovat care se tupila acum de cealaltă parte a mesei. Goliciunea ieșea și mai bine în evidență din ascunzătoarea ei și de bună seamă că era provocatoare ca femeie, dar prin vorbăria copilărească ce-i era adresată, această făptură debordînd de sănătate era redusă la ceva idiot. Supunerea ei, probabil lucrul cel mai important de reliefat din scenă, nu mă scîrbea mai puțin decît fasoanele de călău ale mătușii. Am părăsit bucătăria ca și cînd aș fi *crezut* scena: copilul neascultător își primise pedeapsa. Cînd am dispărut din bucătărie, fără însă a lăsa să mi se observe deruta, și m-am întors în cameră, pentru cele două, *eu* devenisem idiot, fapt care m-a salvat de loviturile lor ulterioare.

Acum aveam liniște și nu le-am mai văzut pe cele două, nici împreună și nici pe Ružena singură. Pe mătușa o auzeam uneori vorbind cu doamna Weinreb în camera vecină. Aici nu existau bătăi dar am rămas foarte mirat că vorbea cu ea pe același ton ca și cu un copil. Suna însă mai degrabă liniștitor decît amenințător. Era evident că doamna Weinreb făcea ceva ce nu trebuia să facă, dar nu-mi puteam închipui ce era și deocamdată m-am mulțumit cu ce știam. Plăcut nu era să auzi vocea călăului de care mă despărțea numai un perete și eram totdeauna gata să izbucnesc violent. Dar nu mai răzbătea nici un chițcăit, nici un geamăt, se auzea doar susținînd ceva cu tărie. Doamna Weinreb avea o voce joasă, întunecată, mi-ar fi făcut plăcere s-o mai aud puțin, aproape că-mi părea rău cînd amuțea.

Într-o noapte m-am trezit și am văzut pe cineva la mine-n cameră. Doamna Weinreb, în capot, stătea în fața fotografiei soțului ei, o luă cu grijă de pe perete și se uită ca și cînd ar căuta ceva în spatele ei. Am văzut-o foarte clar, în cameră era lumină de la stradă, draperiile nu erau trase. Își băga nasul în perete, adulmecînd tabloul pe care-l ținea strîns cu ambele mîini. Apoi adulmeca, la fel de încet, spatele tabloului. Era atîta liniște în cameră, încît se auzea adulmecatul. Fața ei, pe care acum n-o vedeam, deoarece stătea cu spatele la mine, mi se păruse totdeauna că aducea cu fața unui cîine. Cu o mișcare rapidă puse tabloul la loc, adulmecînd spre peretele vecin, către următorul tablou. Acesta era mult mai mare, avea o ramă grea, mă-ntrebam dacă are atîta forță cît să-l țină singură. Dar n-am sărit din pat să-i ajut, credeam că e în somn și nu voiam s-o sperii. Luă jos și acest tablou, îl ținea bine în mîini, dar adulmecatul la perete, în spate, nu mai era atît de simplu, am auzit-o gîfîind și oftînd de efort. Atunci se-mpiedică, părea c-ar lăsa să-i cadă tabloul din mînă, dar reuși, totuși, să-l pună pe podea, cu spatele în față, fără a-i da drumul de tot. Apoi se ridică iar și, în timp ce vîrful degetelor mai atingea șipca de sus a ramei, ea adulmeca, mai departe, locul tabloului pe perete. Cînd a terminat, s-a ghemuit pe podea și începu cu spatele tabloului. Credeam că adulmecă din nou, era același zgomot cu care mă obișnuisem deja în scurtul răstimp. Dar am constatat cu uimire că doamna Weinreb lingea spatele tabloului. O făcea dinadins, limba scoasă mult afară, îi desăvîrșea fizionomia de cîine, se transformase-n cîine și părea mulțumită. A durat destul de mult pînă a terminat operația, tabloul era mare. Se sculă, îl ridică în sus cu efort și fără încercarea de a vedea partea din față sau de a veni în contact cu ea, îl atîrnă în cui, alunecînd silențios și rapid spre următorul. În camera mea atîrnau patru tablouri de-ale domnului doctor Weinreb, n-a fost uitat nici

unul le absolvise pe toate. Din fericire, celelalte două erau doar de mărimea primului, astfel încît și-a putut face exercițiul stînd în picioare și fiindcă nu se mai ghemuia pe podea, nu mai ajungea să lingă și se mulțumea cu adulmecatul.

Apoi părăsi camera mea. Mă gîndeam la multele portrete ale soțului ei decedat, care atîrnau vizavi, în camera ei și că aceeași procedură i-ar putea lua o jumătate din noapte. Mă întrebam dacă nu fusese și înainte la mine în cameră, în același scop, iar eu numai datorită somnului meu adînc nu observasem nimic. Mi-am propus să mă obișnuiesc cu un somn mai ușor, să nu se întîmple iarăși, voiam să fiu treaz dacă mai venea.

BACKENROTH

Începînd din semestrul al treilea m-am mutat de la vechiul institut „afumat" de pe Währingerstraße, la noul Institut de Chimie, colț cu Boltzmanngasse. După analiza calitativă din primele două semestre urma acum cea cantitativă, sub îndrumarea profesorului Hermann Frei. Era un bărbat mic, subțirel, alcătuit în bună parte din simțul ordinii, cu care, însă, nu-i chinuia pe alții și care se potrivea de minune cu analiza cantitativă. Avea mișcări îngrijite, aproape grațioase, îi făcea plăcere să se arate cum se poate efectua ceva într-un mod deosebit de exact și, deoarece la aceste analize era vorba de cantități infime de materie, se părea că ele nici n-aveau greutate. Recunoștința sa pentru binele ce i se făcea întrecea orice măsură obișnuită pe aceste meleaguri. Nu i-a fost dat să-și impresioneze studenții cu fraze științifice, domeniul lui era practica, procedurile propriu-zise ale analizei, aici era priceput și sigur și sprinten și în ciuda delicateței avea ceva ce suna a hotărîre.

Din spusele sale cel mai mult te impresionau declarațiile de devotament, care nu arareori se repetau. Fusese asistentul profesorului Lieben, care-l promovase și se referea uneori la el, dar niciodată altfel decît în următoarea formulă stîngaci-emfatică: „Cum obișnuia să spună preastimatul meu dascăl, profesor dr. Adolf Lieben . . ." Acest chimist lăsase în urmă un bun renume, se întemeiase o societate care-i purta numele și care se interesa de propășirea științei și a adepților ei. Fără să fi spus multe despre el, numai prin felul în care-i amintea numele, Lieben devenea o figură de mit în gura profesorului Frei. Dar exista o persoană din trecut care însemna pentru el mult mai mult, deși vorbea mai rar despre ea și

nici măcar atunci nu-i pronunța numele. Era o anumită propoziție constantă în care se referea la ea, iar patosul care-i umplea făptura mică și slabă în asemenea ocazii îți stîrnea admirație, deși nicăieri la Institutul de Chimie nu era vreunul care să-i împărtășească părerea.

„Dacă vine împăratul meu, mă tîrăsc în genunchi pînă la Schönbrunn!" Era singurul care aștepta și-și dorea reîntoarcerea împăratului și, cînd te gîndești că în urmă cu zece ani bătrînul împărat mai era încă în viață, te poți minuna că nimeni, absolut nimeni, nu înțelegea această dorință. Tuturor asistenților precum și studenților săi acea frază stereotipă le apărea ca un semn de sminteală și poate tocmai de aceea era rostită cu o asemenea vehemență și hotărîre, pentru că în această privință nici profesorul Frei, în ciuda naivității sale, nu se lăsa amăgit: era unic în dorința sa arzătoare de reîntoarcere a împăratului. Mă întrebam la cine se referă cînd spunea „împăratul meu": la tînărul Karl despre care lumea n-avea o imagine clară, sau, totuși, la împăratul Franz Joseph reînviat.

Poate că datorită mult stimatului său dascăl, profesor doctor Adolf Lieben, care provenea dintr-o prestigioasă familie evreiască de bancheri, profesorul Frei nu lăsa să se întrevadă nici cea mai mică animozitate împotriva evreilor. Milita pentru dreptate și-l trata pe fiecare după meritele sale. Asta mergea pînă acolo încît nici numele evreilor galițieni nu le pronunța niciodată altfel decît alte nume, în timp ce anumitor asistenți numele lor le păreau irezistibil de caraghioase. În absența lui se-ntîmpla ca astfel de nume să fie pronunțate lungit, savurate, de parc-ar fi rămas topite pe vîrful limbii. Era unul, bunăoară, pe care-l chema Josias Kohlberg, un tînăr vesel, glumeț, care nu permitea să i se strice buna dispoziție prin nici o lungire interogativă a numelui său, își îndeplinea lucrul cu rapiditate și pricepere, nu se bătea pe burtă cu nimeni, nu se ploconea în fața nimănui și n-avea chef deloc să întrețină cu vreun asistent altfel de relații decît strict profesionale. Alter Horowitz, care lucra lîngă el, era opusul său melancolic, vocea sa era potolită, mișcările lente. În timp ce Kohlberg îți amintea oricînd un fotbalist, pe Alter Horowitz ți-l închipuiai aplecat asupra unei cărți, deși nu-l văzusem niciodată cu o carte pe care n-ar fi utilizat-o în scopuri chimice.

Cei doi se completau de minune și erau nedespărțiți, făceau totul împreună, ca gemenii, și-ai fi putut crede că-n rest nu mai au nevoie de nimeni. Ar fi o greșeală, pentru că în imediata lor apropiere lucra un al treilea, care provenea tot din patria lor, Galiția: Backenroth. Prenumele nu i l-am știut niciodată, sau mi-o fi scăpat. Acesta era singurul individ frumos din sala noastră, înalt, zvelt, cu

ochi deschiși, adînc strălucitori și păr roșiatic. Rareori vorbea cu cineva, pentru că abia putea articula cîte un cuvînt în germană și rareori privea pe cineva în față. Dar cînd, totuși, se întîmpla s-o facă, te gîndeai la tînărul Isus, așa cum e prezentat uneori în icoane. Nu știam nimic despre el și-n apropierea lui simțeam sfială. Îi recunoșteam vocea, cu cei doi conaționali ai săi vorbea idis sau poloneza și, cînd observam că spunea ceva, mă trăgeam involuntar mai aproape ca să-i aud vocea, cu toate că nu înțelegeam nimic. Era moale, exotică și deosebit de gingașă, încît mă întrebam dacă nu cumva sunetele ciripitoare ale polonezei îi confereau atîta gingășie. Nici cînd vorbea idiș nu suna altfel, mi-am zis că și aceasta este o limbă delicată, simțindu-mă la fel de înțelept precum am fost.

Am observat că Horowitz și Kohlberg vorbeau altfel cu el decît între ei. Atunci Horowitz, în tristețea sa, își dădea frîu liber și suna mai obiectiv decît de obicei, Kohlberg nu făcea glume și lăsa puțin impresia c-ar sta în fața lui Backenroth, drepți, cu mingea de fotbal în mînă. Era limpede că ambii îl situau deasupra lor, dar eu n-am îndrăznit niciodată să întreb de ce îl respectau sau îl menajau atîta. Era mai înalt decît ei, dar și mai nevinovat și mai sensibil, părea că trebuie inițiat în diferite situații de viață și, în același timp, ferit de ele. Dar el nu-și pierdea niciodată lumina pe care-o emana. Unul dintre colegi cu care era prieten și cu care am discutat despre asta, voind să se sustragă de la acest efect simțit și de el, a încercat cu o ironie, fiind de părere că nu-i altceva decît culoarea părului, nici roșie, nici blondă, ceva între ele, care dădea impresia razelor de soare. De fapt și asistenții se sfiau în fața lui Backenroth. Comunicarea cu el decurgea, din cauza greutăților sale de limbă, de cele mai multe ori prin Horowitz sau Kohlberg și era ciudat cît de reținut, ba chiar sfios îi rosteau numele, în timp ce la adresa lui „Horowitz“ și „Kohlberg“ comentariile erau mai degrabă ironice.

Era de netăgăduit că cei doi, dar mai ales Kohlberg, încercau să-l ferească pe Backenroth de jignirile de care *ei* se puteau apăra, cu care *ei* erau obișnuiți. Eu mă întrebam dacă acest lucru era într-adevăr necesar. El îmi părea protejat prin necunoașterea limbii, dar și prin ceva pe care mă sfiesc puțin să-l denumesc strălucire, pentru că eu nu eram stăpînit pe-atunci de nici o mărire, nici lumească, nici religioasă și eram tentat să le găsesc nod în papură. Dar nu intram niciodată în laborator fără să mă asigur că Backenroth stătea la locul lui, în halatul alb, preocupat de baloane de sticlă și de arzătoare care nu i se prea potriveau. La lucrările de laborator era ca și cînd ar fi fost deghizat, eu n-aveam încredere în această deghizare și așteptam să și-o lepede și să apară în adevărata sa înfățișare. Dar o idee clară despre această înfățișare nu

aveam, un singur lucru era sigur, că nu se potrivea cu acest mediu chimic foarte activ, în care totul se dizolva, fierbea, se distila, se cîntărea. El era un cristal, dar nu unul insensibil, dur, el era un cristal simțitor, pe care n-avea voie să-l atingă nimeni.

Cînd mă uitam la acest loc și el era acolo eram liniștit, dar, numai temporar, însă în ziua următoare eram iar nesigur și mă temeam c-ar putea lipsi. Vecina mea, Eva Reichmann, acea rusoaică din Kiev cu care discutam orice, era singura căreia îi puteam împărtăși temerile în legătură cu Backenroth. Mă jucam puțin cu aceste temeri, nu le luam de tot în serios, dar ea, care era de-o gravitate seducătoare — tot ce se referea la om era sfînt pentru ea — mă dojeni și spuse: „Dumneata vorbești de parc-ar fi bolnav. Dar nu e deloc bolnav. E doar frumos. De ce ești atît de impresionat de frumusețea masculină?“ „Masculină? masculină? El are frumusețea unui sfînt. Nu știu ce caută aici. Ce să caute un sfînt într-un laborator de chimie? El va dispărea dintr-o dată.“

Am cîntărit mai îndelung cum va dispărea. Va dispărea oare în vapori de culoare roșie și se va ridica din nou la soare de unde provine? Sau va renunța la chimie și-o va schimba cu altă facultate? Cu care? Evei Reichmann i-ar fi plăcut să-l vadă ca un nou Pitagora. Legarea geometriei cu stelele și cu sunetele sferelor i se părea ceva potrivit pentru el. Știa pe de rost multe poezii rusești pe care mi le recita cu plăcere și cu mai puțină plăcere mi le traducea. Era o studentă eminentă, iar chimia fizică îi era mai ușoară decît oricărui coleg de sex opus. „Este cea mai ușoară“, obișnuia să spună despre matematică, „îndată ce te familiarizezi cu ea devine un joc de copii.“

Era înaltă și bine făcută, nici un fruct n-avea un înveliș atît de seducător ca al ei. În timp ce scotea formule matematice cu o ușurință fascinantă, ca într-o plăcută conversație — nu pe tonul solemn al poeziilor — îți venea să-i mîngîi obrajii dar la pieptul care se ridica furtunos în ciocnirile noastre verbale nici nu îndrăzneai să te gîndești. Poate că eram îndrăgostiți unul de altul, dar pentru că totul se petrecea într-un roman de Dostoievski și nu în lumea aceasta, nu ne-am mărturisit-o niciodată, abia azi, după 50 de ani, recunosc la ea, ca și la mine, însemnele dragostei. Propozițiile noastre se-ncîlceau una-n alta ca părul, ore-n șir durau îmbrățișările cuvintelor noastre, anevoioasele procedee chimice ne lăsau timp suficient pentru asta și, după cum îndrăgostiții anihilează lumea din jur, atrăgînd-o și scufundînd-o în discuțiile lor amoroase doar pentru a-și intensifica emoțiile, astfel se-nvîrteau ideile noastre în jurul lui Backenroth. Discutam mereu îngrijorați că-l vom *pierde* și prin asta se volatiliza pericolul în care plutea cu adevărat.

Am întrebat-o pe Eva Reichmann dacă n-ar dori să vorbească cu el. Negă hotărît din cap și spuse: „În ce limbă?"

Ea fusese educată rușește. Avea 12 ani cînd familia ei, care aparținea celor mai instărite din oraș, a părăsit Kievul. La Cernăuți, unde au plecat, frecventase o școală germană, dar germana ei suna în continuare moale, ca aceea a unei rusoaice. Familia ei pierduse mult, dar nici într-un caz totul și totuși nu vorbea cu mînie de revoluția rusească, obișnuind să spună cu o convingere nestrămutată: „Atît de bogat n-are voie să fie nimeni" și, deși era vorba de ceva profitori de pe urma inflației din Austria acelor timpuri, simțeai cît de mult se gîndea la fosta bogăție a propriei familii. Acasă nu vorbise niciodată idiș. Aveam impresia că această limbă îi era la fel de străină ca și mie, nu simțea pentru ea nimic deosebit, nici gingășia pe care-o ai de obicei pentru o limbă amenințată să se piardă. Viața ei era marea literatură rusă; era întru totul absorbită de aceasta, gîndea și simțea asemenea personajelor din romanele rusești, deși cu greu ai fi găsit un om mai natural și mai spontan decît ea, lua formele personajelor care-i erau atît de familiare. S-a opus cu încăpățînare propunerii mele de a se măsura cu poloneza lui Backenroth (eu eram de părere că un rus, cu ceva bunăvoință, ar trebui să înțeleagă poloneza), fie că într-adevăr nu înțelegea poloneza, fie că, odată cu laptele matern îl asimilase pe Dostoievski și prejudecățile acestuia față de tot ce e polonez. Orice propunere insistentă făcută în acest sens îmi era respinsă cu propriile-mi arme. „Dumneata vrei să mă pun în situația de a mă bîlbîi? Polonezii pun mare preț pe limba lor. Nu le cunosc literatura, dar au una. Rușii, de asemenea." Ultima fu amintită doar în treacăt, pentru că, în principiu, era împotriva oricărui șovinism, mai mult decît „Rușii, de asemenea" n-a mai pronunțat.

Evita discuția cu Backenroth pentru că nu exista un mijloc de comunicare pentru ea. La părerea „bună" pe care-o avea și ea despre el o deranja puțin faptul că vorbea cu Kohlberg sau Horowitz. Pe Kohlberg îl disprețuia pentru că arăta ca un fotbalist și fluiera mereu un cîntecel, pe Horowitz nu-l găsea interesant pentru că arăta „ca orice evreu". Îi lua în serios doar pe evreii care se asimilaseră complet unei limbi datorită literaturii acesteia, fără ca, astfel, să devină naționaliști și, pentru că respingea cu consecvență prejudecățile naționale îi mai rămîneau doar cele împotriva acelor evrei care se împotmoliseră în drumul spre această ideologie liberă. Nu era nici într-un caz sigură că Backenroth ajunsese pînă acolo. „Poate că-i doar un tînăr rabin hasidic"[25] îmi spuse odată spre mîhnirea mea, dar nu-și dă seama. Reieșea că nu era prietenă cu hasidimii. „Aștia-s fanatici", spuse ea. Sînt sclavii credinței lor mira-

culoase, beau și țopăie. Ăștia n-au încă matematica în sînge. Că matematica era credința *lor* miraculoasă, la asta nu s-a gîndit. Astfel întreținea discuția despre Backenroth între noi. El era pretextul dialogului amoros pe care ni-l *permiteam*. Fiindcă eu aparțineam altei femei, pe care o văzuse venind să mă ia de la laborator. Eva Reichmann era prea mîndră pentru a ceda unei pasiuni față de cineva care lăsa să se observe că este legat. Atîta timp cît discutam de Backenroth, pasiunea noastră rămînea nenumită și teama că el ar putea să dispară dintr-o dată se transforma în teama pentru stingerea acestei pasiuni.

Într-o dimineață nu era acolo, pe locul său nu stătea nimeni. Credeam că-ntîrzie și n-am zis nimic. Apoi am observat cum Eva se neliniștește și-mi ocolește privirile. „Toți trei lipsesc" spuse ea în cele din urmă, „poate că s-a-ntîmplat ceva." Nici pe locurile lui Kohlberg și Horowitz nu stătea nimeni, iar mie-mi scăpase acest lucru, ea nu-l vedea așa de izolat cum îl vedeam eu, ea îl vedea mereu împreună cu cei doi, singurii cu care vorbea. Asta o liniști puțin, ea nu voia să recunoască absoluta lui singurătate de care eu mă temeam.

„Sînt împreună la vreo sărbătoare religioasă" spusei. Acum începeam să găsesc un motiv favorabil absenței celor trei, nu numai a lui. Ea însă părea tulburată, tocmai din această pricină. „Asta e un semn rău", spuse. „I s-a întîmplat ceva și ceilalți doi îi sînt pe-aproape." „Dumneata crezi că e bolnav", am spus cam supărat, „dar din această cauză n-ar absenta și ceilalți de la laborator." „Bine", încercă să mă liniștească, „dacă e bolnav, unul o să vadă de el și celălalt va veni aici." „Nu", spusei eu, „cei doi nu se despart unul de altul. Ați văzut să facă ceva unul fără celălalt? De aceea și locuiesc împreună. Ați fost vreodată la ei în cameră?" „Nu, dar știu că au o cameră împreună. El locuiește foarte aproape de ei, trei case mai încolo." „Cîte lucruri ați aflat! Sînteți un detectiv?" „M-am dus odată în urma lor, cînd mergeau de la laborator acasă. Kohlberg și Horowitz l-au însoțit pînă acasă. Apoi s-au despărțit de el ca de-un străin, în mod formal, mergînd cei cîțiva pași înapoi, pînă la ei acasă. Nu m-au observat." „Deci, ați făcut-o?" „Voiam să știu dacă trăiește singur. Poate că, mă gîndeam eu, e chiar singur și apărînd ca din întîmplare în fața lui îl voi saluta. M-aș fi mirat să-l văd tocmai pe el și astfel cu siguranță am fi intrat în vorbă." „Dar în ce limbă?" „Asta nu-i greu. Eu mă pot înțelege cu oamenii care nu știu nici un cuvînt nemțește. Asta am învățat-o de la bunicul." Ea a rîs: „Vorbești cu mîinile. Asta nu-i frumos. Nu ți se potrivește." „De obicei n-o fac, dar în felul acesta am fi spart gheața. Știți doar de cînd îmi doresc să vorbesc cu el!"

„Poate că trebuia, totuși, să încerc eu cu rusa. N-am știut că e atît de important pentru dumneata."

Așa vorbeam mai departe, de nimic altceva decît de el, și locurile de alături au rămas libere. Înaintea de masă trecu și noi încercam să uităm. Eu am schimbat discuția și i-am vorbit despre o carte pe care începusem s-o citesc cu o zi înainte: povestiri de Poe, ea nu le cunoștea și îi relatam despre una, „Inima trădătoare", care-mi produsese o adevărată spaimă. Dar în timp ce căutam să mă eliberez de această spaimă prin expunerea în continuare a povestirii, simțeam, la fiecare privire înspre locul liber, cum teama creștea și creștea, pînă cînd domnișoara Reichmann spuse deodată: „Mi-e rău de frică."

În clipa aceasta apăru în sală profesorul Frei cu suita (de obicei erau doi, de data asta se postaseră patru oameni în spatele lui). făcu un semn imprecis să venim mai aproape, așteptă puțin, pînă ce majoritatea din sală stătea în fața lui și spuse: „S-a întîmplat ceva trist. Trebuie să vă spun. Domnul Backenroth s-a otrăvit astă noapte cu cianură de potasiu." Mai rămase puțin. Apoi dădu din cap și spuse: „Se pare că era foarte singur. N-a observat nimeni dintre dumneavoastră ceva?" Nu primi răspuns, vestea a fost prea înspăimîntătoare, nu era nimeni în sală care să nu se fi simțit vinovat și totuși nimeni nu-i făcuse nimic.

Îndată ce profesorul cu suita părăsi sala, domnișoara Reichmann își pierdu toată stăpînirea și suspina din inimă, ca și cînd și-ar fi pierdut fratele. Ea nu avea frate și acum el devenise fratele ei. Știam că se întîmplase și între noi ceva dar, comparat cu moartea tînărului de 21 de ani, acest fapt nu mai avea importanță. Știam la fel de bine ca și ea că abuzasem de apariția stranie a tînărului făcînd din el subiect de discuție. Lună de lună se înterpuse între noi, ne entuziasmaserăm de frumusețea lui, era taina noastră pe care-o păzeam față de noi înșine, dar și față de el. Nici unul nu-i vorbiserăm, nici ea, nici eu, și cîte pretexte nu inventaserăm pentru a justifica unul față de celălalt această tăcere. Prietenia noastră s-a năruit din cauza vinovăției pe care o simțeam. Nu mi-am iertat-o niciodată, dar nici pe ea n-am iertat-o. Azi, cînd îmi sună iar în amintire vorbele ei, al căror ton exotic mă vrăjise, mă cuprinde furia și știu că am neglijat singurul lucru care l-ar fi salvat: s-o determin să-l iubească pe el, în loc să mă joc eu cu ea.

Mai exista în laborator cineva care abia de scotea cîte-o vorbă, dar în cazul lui nu din necunoașterea limbii. Venea de la țară, cred că dintr-un sat din Austria Superioară, și părea timid și înfometat. Hainele ponosite în care era îmbrăcat, mereu aceleași, atîrnau pe el, poate i le dăruise cineva care le aruncase. Sau poate că slăbise foarte mult de cînd era în oraș, pentru că, de bună seamă, nu mînca mai nimic. Părul lui nu strălucea, era de-un roșu șters, stins, care se potrivea cu fața bolnăvicios de palidă. Se numea Hund[26], dar ce fel de cîine era acela care nu deschidea gura niciciînd? Nici măcar la „Bună dimineața" nu răspundea; dacă totuși înregistra salutul, dădea doar morocănos din cap, uitîndu-se de cele mai multe ori în altă parte. Nici el nu cerea niciodată ajutor, nu împrumuta nimic și nu solicita nici o informație. Ori de cîte ori mă uitam la el, aveam impresia că se va prăbuși dintr-o clipă-n alta. Era foarte neîndemînatec și zăbovea mult la analize, iar mișcările îi erau atît de greoaie și de puține, încît nu-ți puteai da seama din ele cît de mult se chinuia. N-avea elan pentru nimic, ci doar un mic impuls la care renunța repede.

Odată găsi pe locul lui un pachețel în care era o felie de pîine cu unt, cineva i-l pusese acolo fără să fie observat. Eu o bănuiam pe domnișoara Reichmann, care avea o inimă miloasă. El deschise pachetul, văzu ce cuprinde, îl împachetă la loc și porni cu el din om în om. Îl arăta fiecăruia, întrebînd cu dușmănie: „E al dumnea-voastră?" și trecea la următorul. Nu omise pe nimeni, a fost singura dată cînd a vorbit cu toți cei din laborator, dar nu rostea altceva decît cele trei cuvinte. Nimeni nu-și revendică pachetul. Cînd ajunse la cel din urmă, auzind ultimul nu, ridică pachețelul sus, strigînd cu voce amenințătoare: „E careva flămînd? Îl arunc în coșul de hîrtii!" Nu scoase nimeni un cuvînt, probabil pentru a nu fi luat drept inițiatorul faptei eșuate. Hund azvîrli furios pachețelul — dintr-o dată părea că-i prisosesc puterile — în coșul de hîrtii și cînd s-au putut auzi cîteva voci care îndrăzniră să zică „păcat", șuieră: „Îl puteți ridica din coș!" Nimeni nu-l crezuse în stare de atîta siguranță și hotărîre. Astfel își atrase Hund stima colegilor iar modestul cadou nu fusese în zadar.

După cîteva zile, veni la laborator cu un pachețel pe care-l puse lîngă el, pe locul acelei pîini cu unt. O bucată de vreme îl lăsă acolo fără să-l deschidă și se apucă de cîteva din lungile lui proceduri inutile. Nu eram singurul care se întreba ce conține pachețelul. Presupunerea că-și făcuse rost singur de o pîine cu unt și acum

voia s-o prezinte căzu îndată, pachetul arăta ca și cînd ar conține ceva colțuros. Pe urmă îl luă în mînă și veni cu el la mine, mi-l flutură prin fața ochilor și spuse: „Fotografii! Uitați-vă!" Suna ca o poruncă și mie-mi convenea de minune. Faptul că voia să arate cuiva ceva era o surpriză pentru toți și cum înainte toți observaseră că nu făcea nimic ce se referea la alții, acum își dădură imediat seama că făcea o ofertă, veniră unde stăteam, formînd un semicerc în jurul lui. Aștepta calm, de parcă ar fi avut multă experiență în această direcție, pînă se adunară toți, deschise pachețelul, arătîndu-se una după alta fotografiile, imagini excelente de tot felul, cu păsări, peisaje, copaci, oameni și lucruri.

Dintr-un biet sărac înfometat se preschimbă într-un fotograf pătimaș, care-și investea toți banii în această pasiune și *de aceea* era atît de prost îmbrăcat și *de aceea* flămînzea. Se auziră exclamații de admirație pe care le răsplătea cu alte fotografii, avea duzine întregi de poze, de data asta să fi fost vreo 50—60, și ele te surprindeau prin contraste, foarte puține erau monotone, pentru ca apoi, deodată, să apară cu totul alte imagini. În felul său, ne domina și cînd o colegă spuse: „Dar, domnule Hund, dumneavoastră sînteți un artist!", fiind convinsă de asta, zîmbi și n-o contrazise, se putea vedea cum îl ungea la inimă „artistul", nici o mîncare și nici o băutură n-ar fi fost atît de savuroasă. Cînd reprezentația se termină, tuturor le păru rău. Colega zise: „De unde vă luați toate aceste subiecte, domnule Hund?" Întrebarea era serioasă, la fel de serioasă ca și uimirea, și el replică cu demnitate, dar scurt: „E o problemă de exercițiu!", la care un amator de proverbe sări cu „Exercițiul face maestrul", dar nimeni nu rîse.

Hund era, deci, un maestru și făcea orice sacrificii pentru arta sa. Mîncarea nu însemna nimic pentru el, atîta timp cît putea face fotografii, și chiar și facultatea, părea s-o facă fără prea mare plăcere. Trecură una sau două luni pînă veni cu un nou pachețel. Colegii se adunară imediat, se mirau cu bunăvoință, și acum imaginile erau la fel de variate ca data trecută, devenise un fapt stabilit ca, din cînd în cînd, Hund să vină la laborator și să ofere publicului său noi surprize.

La puțin timp după această a doua reprezentație a lui Hund, atenția se îndreptă asupra noului venit în laborator: Franz Sieghart, un gnom. Era bine proporționat, mic de statură, mai degrabă delicat, în loc să-și pună aparatura pe placa mesei, unde nu ajungea, și-o puse pe podea. Cu degetele lui mici, iscusite, termina lucrul mai repede decît noi ceilalți și, în timp ce se apuca, pe jos, de fiert și de distilat, ne vorbea într-una, cu o voce pătrunzătoare, puțin răgușită, căutînd să ne convingă că trăise tot ce îi era dat să trăiască

unui „om mare" și chiar mai mult. Ne anunță că urma să sosească fratele său, care este mai înalt decît noi toți, 1,89, căpitan în armata federală, seamănă cu el ca două picături de apă, nu-i poți deosebi, dacă n-ar veni în uniformă n-ai ști care este chimistul și care ofițerul. I s-a acordat mult credit lui Sieghart, care pe toate le știa mai bine, discursurile lui aveau o forță de convingere pentru care era invidiat, însă existența fratelui fu pusă la îndoială.

„Dacă ar avea 1,65", spuse domnișoara Reichmann, „dar 1,89!" Asta n-o mai cred. Și de ce să vină la noi în uniformă? După abia cîteva ore de stat în laborator și de trebăluit jos pe podea, Sieghart se afirmase deja și nu trecu mult pînă îl impresionă pe asistent cu rezultatele primei sale analize. Terminase mai repede decît se terminau de obicei aceste lucrări destul de anevoioase, ritmul îi era pe măsura iscusinței degetelor, dar făcuse o greșeală anunțîndu-și atît de devreme fratele. Vizita acestuia se lăsa așteptată. Chiar dacă nimeni nu era așa de lipsit de tact încît să-i amintească, părea să ghicească și singur gîndurile vecinilor săi, deoarece, din cînd în cînd, pomenea ceva referitor la frate-său. „Săptămîna asta nu poate veni. Acolo serviciul e sever. Voi habar n-aveți cît de bine vă merge! El a regretat adesea că a intrat în armată, dar n-o spune. Cu înălțimea lui ce altceva să fi făcut?" Sub diferite forme aducea în discuție dificultățile întîmpinate de frate-său datorită înălțimii. De fapt, Franz Sieghart își compătimea fratele, dar îl accepta, totuși, avînd față de el cuvinte de laudă, pentru că ajunsese căpitan atît de tînăr.

În cele din urmă, chestiunea deveni plictisitoare și n-am mai fost atenți la el. Urechile mi se astupau de îndată ce punea placa cu fratele. Obișnuit să fie ascultat, Sieghart simți deodată spațiul gol din jurul său și schimbă imediat subiectul privind înălțimea acestuia. Nu exista numai fratele, mai existau și fetele. Toate fetele pe care le cunoștea Sieghart, chiar dacă nu erau de statura uriașă a fratelui, erau de statură normală. Aici conta mai mult numărul și varietatea decît înălțimea. Nu că ar fi fost grobian și ar fi trădat amănunte intime despre felul cum arătau, era un cavaler desăvîrșit, ocrotind-o pe fiecare din fetele sale. Nu le spunea pe nume, dar pentru a le deosebi și a se ști despre care anume vorbește, le-a numerotat și, înaintea afirmațiilor pe care le făcea despre ele, le punea de fiecare dată numărul. „Prietena numărul 3 mi-a dat o plasă, trebuie să rămînă azi mai mult la birou. Mă consolez și merg la cinema cu numărul 4".

Spunea că are fotografiile tuturor. Pe fiecare o fotografiază. Asta le place fetelor cel mai mult: să fie fotografiate de el. La fiecare rendez-vous prima întrebare era: „Îmi faci azi niște poze?" „Răb-

dare, numai răbdare", obișnuia să spună el atunci. „Toate la timpul lor. Le vine rîndul la toate." Ele se gîndeau mai ales la nuduri. Toate-s fotografii decente. Ca să le poată arăta, trebuie să le acopere fața. Nu se face vinovat de nici o indiscreție. Ni le va arăta odată. Cînd o să ne aducă un teanc întreg. Numai nuduri ale fetelor sale. Dar încă nu se grăbește. Pentru asta trebuie să mai avem răbdare. Dacă începe odată cu ele, o să-l batem mereu la cap. „Sieghart, ai ceva nuduri noi?" Iar el nu se poate gîndi numai la astfel de lucruri, mai are și altceva în cap, nu numai fetele lui. Iar noi s-ar cădea să învățăm să ne stăpînim nerăbdarea. Cînd le va aduce, va ruga colegele să se retragă, asemenea fotografii nu-s pentru ochii lor nevinovați. Sînt în exclusivitate pentru bărbați. Ar dori, însă, să sublinieze: el face numai fotografii decente.

Sieghart se pricepea să sporească curiozitatea amfiteatrului. Aduse în laborator o cutie de pantofi bine legată și o închise deocamdată în dulap. Apoi n-a fost mulțumit de poziția ei, o scoase afară, o băgă iar înăuntru, se gîndi și spuse: „Așa-i mai bine", o scoase încă o dată și explică: „Trebuie să fiu atent cu ea. N-ar trebui să vă spun. E plină de nuduri. Sper să nu fie vreun hoț printre voi." Găsea mereu motive să învîrtă cutia încoace și-ncolo în fața noastră. „Nu care cumva s-o desfacă cineva în spatele meu. Știu cum am legat-o. Știu foarte bine. La cea mai mică neregulă iau cutia și o duc acasă iar atunci s-a terminat cu arătatul. Ați înțeles cu toții?" Suna ca o amenințare și chiar era, căci acum credea fiecare în conținutul cutiei. Pudica domnișoară Reichmann putea spune la infinit: „Știți, domnule Sieghart, cutia dumneavoastră de pantofi nu interesează pe nimeni!" „O-la-la!" răspundea Sieghart, făcînd cu ochiul fiecărui coleg de sex masculin din sală, cîțiva i-au întors semnul din ochi și toți știau de ce rîvneau la conținutul cutiei.

Sieghart ne-a dus de nas multe săptămîni. Auzise de maestrul fotograf aflat printre noi, Hund, și ne puse să-i descriem în modul cel mai exact ce își alesese acesta drept subiecte. La asta strîmbă din nas și ne lămuri: „Demodat! Totul e demodat! Odinioară au existat și asemenea fotografi. Poftim, și eu sînt pentru natură. Dar așa ceva poate face oricine. E destul să ieși în natură și țac, țac, țac, pe loc ai și făcut o duzină de fotografii. Asta numesc eu demodat. Nimic mai simplu! Fetele mele, trebuie totdeauna să mi le caut. Mai întîi trebuie să le găsești. Apoi trebuie să le fac curte. Poftim, vara, la ștrand, nu-i greu. Dar iarna, iarna trebuie mai întîi să le încălzești. Altfel îți spun simplu nu și nu merge. Deci eu am experiență, nu iau plasă. Fiecare dorește să fie fotografiată de mine. Acum poate credeți că sînt mic de statură și mă iau drept un co-

pil. Greșit! Foarte greșit! Le dau să înțeleagă cu cine au de-a face. Pentru ele sînt la fel de bărbat ca oricare altul. Mai întîi triumful în fața aparatului de fotografiat — ar trebui să le vedeți *mîndria* — și pe deasupra primesc și cîte-o fotografie! Cîte una, nu mai multe, din fiecare poziție *una*, dacă a ieșit bine. Asta o primesc gratuit. Dar trebuie să socotesc și cheltuielile. Dacă vreuna își dorește mai multe cópii, trebuie să plătească pentru ele. Se întîmplă să mai aibă nevoie pentru prietenii lor, astfel cîștig destul de bine, fiindcă, după părerea mea, banul nu-i de disprețuit."

Explicațiile fură edificatoare pentru numărul mare de prietene ale lui Sieghart. „Prietenia" consta în aceea că el era fotograful lor intim, dar era atent și nu se exprima mai limpede, ca să nu treacă de o anumită limită, folosind în acest sens o expresie originală: „Vă rog, amănunte nu va afla nimeni de la mine. Există ceva ce s-ar putea numi discreție. Pentru mine, discreția este o chestiune de onoare. Asta o știu și prietenele mele. Ele mă cunosc tot atît de bine cum le cunosc și eu pe ele!"

Într-o dimineață apăru în ușă un uriaș în uniformă și întrebă de Franz Sieghart. În așteptarea fotografiilor cu fete, uitaserăm cu totul de frate iar acum ne miram de prăjina de căpitan care se termina, sus, într-un cap foarte mic iar în față — ca o mască — purta chipul lui Franz Sieghart de care întreba. Cineva i-l arătă pe prichindel, care tocmai îngenunchea pe podea, introducînd cu atenție un arzător Bunsen sub un balon de alcool. Cînd recunoscu picioarele fratelui în uniformă, sări în sus și strigă: „Servus! Bine-ai venit la noi. Chimia, sala pentru analize cantitative, te salută. Permite-mi să te prezint colegilor. Fetele mai întîi, nu te lăsa rugat, știm noi!" Căpitanul se înroși. „E cam timid", explică piticul. „Goana după nuduri — asta nu i s-ar potrivi!"

Cu această indecență își intimidase de tot fratele. Tocmai făcuse încercarea de a se înclina în fața uneia din fetele noastre, cînd piticul aduse vorba de fotografiile cu nuduri, iar căpitanul se trase brusc înapoi, roșu ca focul, atît de roșu nu s-ar fi făcut niciodată piticul nostru, acum fețele celor doi se deosebeau net. „Nu te speria", spuse prichindelul, „te voi menaja. Vedeți ce politicos e, nici nu vă puteți închipui. Totul trebuie să meargă ca pe roate, ca la paradă. Asta a fost grecoaica, și ea este rusoaica noastră. Și aici, pentru variație, o vieneză, domnișoara Fröhlich. Își reprezintă numele cu cinste, rîde mereu fără s-o gîdili. Asemenea glume nu-i plac, însă, rusoaicei noastre. Nu îndrăznește nimeni să-i gîdile pulpele, nici măcar eu, deși aș avea înălțimea necesară pentru așa ceva." Domnișoara Reichmann strîmbă din nas și îi întoarse spatele. Printr-un ușor ridicat din umeri, căpitanul își exprimă regre-

tul față de purtarea impertinentă a fratelui său, iar acesta observase deja că purtarea reținută a domnișoarei Reichmann îi făcea plăcere căpitanului. „Asta e o fată manierată. Foarte cultă, dintr-o familie bună. Nimic de obiectat. Ce crezi. Cine nu și-ar dori-o. Aici se vede cine se știe stăpîni. Potolește-te. Ca ofițer, ești obișnuit, doar, cu așa ceva."

Apoi urmarăm noi la rînd. Încă își mai ținea fratele strîns de zgardă și nu-l lăsă mult timp liber. Îi făcu cunoștință cu fiecare dintre noi, pentru fiecare găsi o formulă ironică potrivită. Reieși că ne observase bine și, deși felul cum ne prezenta era mai degrabă caustic decît colegial, totul se petrecu atît de rapid, un-doi, încît rîsul nu se mai sfîrșea, rămîneai în urmă cu rîsul, mai rîdeai încă iar el era cu observațiile cu doi oameni mai departe. Faptul că Hund lipsea în ziua aceea de la laborator fu simțit ca un noroc. De la început, încă înainte de a fi vorba de nudurile sale, el îl scrutase pe Sieghart cu priviri fățiș dușmănoase. Ca și cînd Hund ar fi bănuit de la prima întîlnire cu piticul ce nenorocire i se pregătește cu activitățile febrile ale acestuia. În fond, Sieghart nu i se adresase niciodată direct, deși se interesase ce fel de fotografii face și nu-și ascunsese disprețul față de ele. Dar acum ar fi trebuit să-i pronunțe numele, să-l caracterizeze cumva, pentru că îi făcuse cunoștință cu toți, chiar și cu Wundel, prostul satului, care ducea o viață destul de subterană. Deci, nu s-ar fi putut evita să nu spună ceva și despre Hund și, la vădita lui sensibilitate, acesta ar fi ieșit prost.

De fapt toată prezentarea nu dură mult. Sieghart părea că ne bagă în buzunar, pe toți, ca și pe fratele său, de unde ne scotea pe rînd, punîndu-ne, îndată după ce-și primea fiecare ce era al lui, la loc. Fratele însă nimeri din lac în puț, asupra lui se revărsase atîta ironie, cîtă se revărsă asupra noastră a tuturor. Începui să înțeleg de ce era în uniformă. Se retrăsese în armată din pricina setei de putere și a veșnicei ironii a piticului, acolo cel puțin totul se petrecea conform așteptărilor, la ordin, și nu trebuia să se teamă de atacurile imprevizibile ale prichindelului. M-am întrebat de ce a venit oare, trebuia, de fapt, să știe la ce se putea aștepta din partea fratelui său. Am primit răspunsul îndată după ce-și luă rămas bun.

„I-am spus să vină și să viziteze Chimia dacă are curajul necesar. Aici lucrurile sînt ceva mai lejere ca la armată, aici se mai poate vorbi la ore. Dar el, el e totdeauna de părere că atunci cînd lucrezi trebuie să domnească liniștea. Atunci fiecare trebuie să-și țină gura, ca la recruți. Ce credeți, cît a trebuit să-l lămuresc ca să vină! Laș, da, asta ești, laș, i-am spus eu. Nu cunoști adevărata

viață. Acolo, la armată, sînteți monumente ale naturii aflate sub ocrotire. Acolo nu i se poate întîmpla nici unuia nimic. Războiul s-a terminat. Războaie noi nu vor mai fi niciodată. Atunci de ce e nevoie de armată? E nevoie de ea pentru lași, cărora le e teamă de viață. Are 1 metru 89 și se teme de Chimie! Roșește în fața fiecărei femei. Cinci fete avem în sală și de cinci ori o roșit. Ar însemna ca eu să nu mai scap niciodată de a roși cu cele opt numere, pentru că exact atîtea sînt. De altfel i-am povestit de fetele noastre, mai ales de rusoaica cea fină. S-ar potrivi cu tine, i-am spus eu, asta nu se uită nici în stînga, nici în dreapta, dar din motive de *cultură*, nu din lașitate! Na, s-a temut destul, dar în cele din urmă a venit totuși și acum l-ați văzut, un derbedeu, înalt de 1 metru 89, aproape că trebuie să-mi fie *rușine* cu un frate așa lungan. Dar ce se mai teme! Se teme de mine! Cînd eram copil l-am făcut să plîngă, așa de frică îi era de mine. A observat careva dintre voi? Se *teme* de mine! Fricos ca un iepure! Domnul căpitan se teme! Îți vine să rîzi! Eu nu mă tem. Ar mai putea învăța multe de la mine."

Fanfaronada lui Sieghart era uneori obositoare în intensitatea ei acustică, dar treaba și-o făcea înainte. Sprinten și priceput, progresa cu analizele, dar el avea și înțelegere pentru Wundel, escrocul care arăta ca un prost al satului și care, rînjind precaut se tupila prin sală, vasul mic de sticlă cu substanța în mîna îndoită, ascunsă în buzunarul drept al halatului. Se mișca foarte încet de la unul la altul, în zig-zag, nu în ordinea la care te-ai fi așteptat, și apoi apărea dintr-o dată înaintea ta, te privea rugător și drept în față și spunea: „Domnule coleg, cunoașteți ce-i asta! Miroase a pădure!" Îți băga vasul deschis sub nas, inspirai adînc, te uitai la substanță și spuneai: „Da, desigur am avut-o" sau „Nu, n-o cunosc." În primul caz Wundel voia să știe cum ai preparat-o, rugîndu-te să-i dai caietul cu cîntăritul și calculele, pe care i-l lăsai pentru scurt timp. Apoi își copia pe furiș rezultatele și se apuca cu încredere de lucru, rezultatele fiind deja dinainte cunoscute.

Toți știau de-acum că trișează, dar nimeni nu-l trăda. Aranja lucrurile în așa fel, încît nimeni nu le știa pe toate. Cînd își instala aparatura iar balonul de sticlă clocotea, cînd, cu buzele strînse, își cîntărea creuzetul, presupuneai că lucrează și el și că-și controlează doar rezultatele prin cifrele cerșite. Dacă ai fi știut că toate procesele de lucru, de la început pînă la sfîrșit, erau doar simulate, că nu făcea niciodată mai mult decît să ne ofere *aparența* lucrării sale, ai fi dat înapoi și nu l-ai mai fi sprijinit cu atîta consecvență. Nu mergea niciodată la același coleg, drumurile sale în zig-zag erau determinate de faptul că pe aceia care-i fuseseră odată utili îi evita și, deși îl vedeai tot la cîteva săptămîni furișîndu-se încoace și în-

colo, nu erai totdeauna în clar cu rezultatele discretelor sale cercetări ulterioare. Talentul său consta în iscusința cu care permitea să fie subapreciat. Asemenea tactică rafinată era ultimul lucru la care te-ai fi așteptat de la această baligă ce rînjea. Pentru că așa, și nu altfel, arăta masca pe care o purta. Ochii-i erau ca aceia ai unui culegător de ciuperci, îndreptați mereu spre pămînt; rînjetul i se potrivea tot atît de puțin ca și vocea ascuțită, tărăgănată.

Deoarece în activitatea sa trebuia să fie lent în mișcări, îl ocolea pe Sieghart, care nu putea vorbi decît tare, dar nu putu evita ca acesta să nu-l recunoască îndată ca și culegător de ciuperci și să-l salute: „Ne cunoaștem, domnule coleg!", se apropie de el și se repezi asupra lui — Wundel tresări speriat — „și știți de unde ne cunoaștem? Ne cunoaștem de mult. Și-acum ghiciți de unde! Nu vă amintiți? Eu țin minte totul. Nu uit nimic." Wundel, făcea mișcări neajutorate, ca și cum ar fi vrut să-și ia zborul, dar nu-i folosiră la nimic. Sieghart îl ținea strîns de unul din nasturii de jos ai halatului și-l întrebă iar, de cîteva ori: „Na, încă tot nu știi? Desigur, de la cules de ciuperci, de unde din altă parte! În pădure, acolo vă văd mereu căutînd ciuperci. Dar vă uitați tot timpul în pămînt, nu cunoașteți nimic decît ciupercile. Na, de-aia aveți totdeauna coșul plin. Însă și eu, și eu, pentru că sînt atît de aproape de pămînt. Nici măcar nu știu cine are mai multe ciuperci în coș, dumneata sau eu. Numai că eu privesc și oamenii cu atenție, sînt o bestie animată de curiozitate, asta mi se trage din fotografiat. Ce-ați zice acum dacă v-aș arăta o fotografie, așa cum v-am surprins la căutat de ciuperci?" Cuvîntul „surprins" nu-i plăcu lui Wundel, discursurile afabile ale piticului erau un chin pentru el. Printr-o proiecție mai potrivită a drumurilor sale în zig-zag făcu tot ce-i stătu în putință pentru ca pe viitor să-l evite, nu reuși totdeauna, Sieghart era înnebunit după el. Acela pe care îl apostrofase vreodată cu o idee deosebită, pe acela nu-l mai slăbea și Wundel, cu-adevărat un cunoscător de ciuperci, era una din victimele sale favorite.

Asta era însă numai hărțuială. Wundel îi era mai degrabă simpatic, probabil că-i simțea șiretenia, pentru că atunci cînd cineva vorbea ironic despre el, ca de „prostul satului", replica hotărît: „Acela? Acela nu-i prostul satului. Acela știe ce vrea. Acela nu se arde!" De-altminteri și-a mai pus ochii pe cineva din sală pe care voia să-l dea la o parte, pe simplul motiv că trecea drept fotograf.

Ademenitoarea cutie de pantofi se afla deja demult la el în dulap. O scotea din cînd în cînd afară, învîrtind-o copios pe toate părțile, ba uneori începea s-o desfacă, era legată cu mai multe noduri, dar îndată ce-l observau unii dintre colegi făcînd cîțiva pași spre ea, se oprea ca după o inspirație subită și spunea: „Nu, azi n-am

chef. Nu meritați încă. Mai întîi trebuie să meritați cu-adevărat!“ Nu dădea nici o informație despre ceea ce înțelegea prin acest merit. Aștepta ceva, nimeni nu știa ce, limitîndu-se la a-i face pe nătărăii din sală să saliveze, văzînd cum deschide cutia. Fu de îndată legată la loc și depozitată, iar propoziții ca: „Păi și oricum, tot nu-i nimic în cutie!“ n-au reușit să-l deruteze.

Într-o zi, Hund veni iarăși cu un pachet, de astă dată unul destul de mare, și-l trînti alături de el pe masă. Asta nu-l caracteriza, învățase de la Sieghart, care le impunea multora; felul său brutal de-a fi făcuse *școală* în sală. Hund aștepță puțin, dar nu atît ca de celelalte dăți, și apoi spuse, mai tare ca de obicei: „Am adus fotografii! Cine vrea să le vadă?“ „Dacă vreau să le văd?“ cîrîi prichindelul fugind primul spre Hund și postîndu-se lîngă el. „Aștept“, spuse el provocator, în timp ce restul se grupară mult mai încet în jurul lui Hund. De data asta veniră toți, fiecare cum putu să-și lase lucrul. „Eu am prins locul cel mai bun“, spuse prichindelul, trebuia să sune vesel, dar suna odios și la fel de odioasă fu și replica dată de Hund: „Așează-te liniștit în față, altfel nu vezi nimic de la înălțimea dumitale!“

„Nu contează statura, ci fotografiile. Sînt curios. Îndată după asta îmi desfac eu cutia cea mare. Numai nuduri de fete tinere. La urma urmei sper să nu te fi specializat și dumneata, domnule coleg, în nuduri — mi-ar părea rău — sau am rămas constanți la natură? O pisicuță în fereastră sau un plop argintiu în vînt? Un peisaj de iarnă în munți, dar de iarna trecută? Eu îmi doresc o bisericuță frumoasă de țară și cîteva cruci pioase. Na, nici morții nu vor să fie uitați, sau aveți un cocoș pe gunoi, prin asta nu vreau să spun că e gunoi ce vrei să ne arăți, domnule coleg, te rog nu mă-nțelege greșit, mă refer la un cocoș adevărat pe un gunoi adevărat!“

„Dacă nu pleci imediat, n-arăt nimic“, spuse Hund. „Pleacă de pe locul meu sau, dacă nu, n-arăt absolut nimic.“ Nimic nu ne-arată și cum să ne consolăm! „Da, nu-mi rămîne altceva de făcut“ — acum piticul striga — „decît să vă despăgubesc cu nudurile tinerelor mele fete! Haideți la mine, domnilor, aici aveți ce vedea, aici merită, nu-i așa?“

Sieghart îi apucă de mînă pe doi dintre colegi și-i trase cu putere spre el. Ceilalți îi urmară. Acum veni, în sfîrșit, ce-așteptasem de-atîta timp. Pe cine mai interesau piticoii bătăuși ai lui Hund? Unul singur rămase lîngă Hund, iar un altul, nehotărît, se întoarse de la jumătatea drumului înapoi la el.

„Du-te liniștit“, spuse Hund, „acum nu mai arăt absolut nimic. Azi aș fi avut ceva deosebit, mergeți numai și vă uitați la porcăriile ăluia!“

Îl împinse cu cotul la o parte pe singurul care — probabil din milă — îi rămăsese credincios și nu se potoli pînă nu rămase ca-ntotdeauna singur cuc pe locul lui. Nu se pregăti nici să deranjeze reprezentația lui Sieghart. Stătea întunecat și calm în fața pachetului său pe care pusese mîna dreaptă ca și cînd ar fi vrut să-l apere de un atac impertinent.

Sieghart începu între timp să dezlege. Totul se petrecu rapid, cutia de pantofi era deja deschisă, luă o grămadă mare de fotografii și le împrăștie, ca și cînd n-ar fi nimic, pe placa mesei.

„Vă rog să vă serviți, domnii mei, dame pentru toate gusturile, de-aici își ia fiecare fata care i se potrivește. Fiecare își va găsi îndată cîteva. Dar, vă rog, fără falsă modestie! Aici își poate permite fiecare să-și alcătuiască haremul său. Da, ce-i asta? Nu-ndrăznește nici unul să-și caute norocul? Trebuie să conduc eu mîna domniilor voastre? Atît de lași, domnii mei? Asta n-aș fi crezut-o. Acum închipui-ți-vă c-am avut totul în natură, în fața mea! Atunci trebuia să pui mîna energic și să fotografiezi, ei, ce credeți, dacă n-aș fi fotografiat cu hotărîre, a doua oară tinerele fete nu s-ar mai fi dezbrăcat și ce-ar fi gîndit despre mine? Și ce gîndesc tinerele fete acum despre voi dacă nu vă serviți!“

Apucă mîna unui student din imediata lui apropiere, ducînd-o în mijlocul grămezilor de fotografii și executînd cu ea o mișcare nesigură, de parcă ar da înapoi din fața minunățiilor în care urma să pătrundă. Îi puse o duzină bună de fotografii în mînă și strigă: „Următorul, vă rog!“ Ceilalți veniră acum singuri și în curînd se chiorau cu toții la fetele dezbrăcate care nu păreau nici seducătoare, nici plicticoase, nici șmechere. Puțin riscant li se păru tuturor spectatorilor ce s-ar întîmpla dacă ar intra un asistent sau chiar profesorul cu suita sa. Dar necuviincioase nu puteau fi numite aceste fotografii, altfel, unii, nici n-ar fi îndrăznit să le ia în mînă de față cu ceilalți. Penibil era doar faptul că studentele fuseseră excluse și față de domnișoara Reichmann, care nu-și avea locul departe, se simțea vinovat fiecare — ea însă privea în jur și se făcea că n-aude nimic.

Hund fusese uitat cu desăvîrșire, nici măcar nu se mai știa că se afla în sală. Deodată apăru, printre studenți și fotografii, scuipă și strigă: „Tîrfe, plin de tîrfe!“ Apoi dispăru, dar n-a mai fost ca înainte. Sieghart se simțea jignit pentru prietenele sale. „Asta n-au meritat-o prietenele mele“, spuse el și strînse repede fotografiile. „Dacă aș fi știut, n-aș fi adus nimic. Dacă află prietenele mele, s-a terminat totul. Trebuie să vă cer, domnii mei, discreție totală. Nu-i permis să iasă absolut nici un cuvînt din această sală. O singură scuză n-ar fi suficientă, chiar dacă ne-am prezenta toți împreună

la fete și le-am cere insistent iertare în cor, n-ar folosi la nimic. Aici nu există decît tăcere. Mă pot oare baza pe discreția voastră, domnii mei? Nu s-a despachetat nimic aici și acel cuvînt jignitor n-a fost rostit. Și eu voi tăcea. Nu-i voi povesti nici măcar fratelui meu cel mare."

UN MORMON ROȘCOVAN

Vara lui 1926 am petrecut-o cu frații mei la St. Agatha, o localitate între Goisern și Lacul Halstatt. Aici exista un frumos han vechi, fosta fierărie, cu o cîrciumă încăpătoare. N-ar fi fost potrivită ca popas pentru niște adolescenți, dar în imediata apropiere se afla o casă mult mai mică și mai nouă, fierăria „La Agatha", proprietatea unei doamne bătrîne. Camerele, prea puțin spațioase, erau mai degrabă modeste, iar sufrageria avea dimensiuni asemănătoare, în ea nu încăpeau mai mult de trei sau patru mese. La una din ele stăteam noi împreună cu proprietara, o doamnă robustă care afișa un aer mai sever decît avea în realitate, deoarece s-a dovedit că nu avea nici un fel de prejudecăți față de perechile de îndrăgostiți.

Vecinii noștri erau o asemenea pereche: un regizor de vîrstă mijlocie, brunet, cu păr stufos, cam trecut, plin de umor, cu foarte tînăra sa prietenă, zveltă, mult mai înaltă decît el, de un blond cenușiu, nu lipsită de farmec și foarte impresionată de discursurile lui interminabile. Explica tot timpul, toate le știa mai bine decît alții. Discuțiile cu mine îi făceau plăcere, fiindcă nu cedam ușor, asculta ce-i spuneam, ba chiar părea să mă ia în serios. Dar nu după mult timp își dădea el însuși drumul, înlătura batjocoritor tot ce spusesem eu adineauri, persiflînd cu glume proaste, ironizînd, sîsîind, jucînd diferite roluri, ca la teatru — și nu sfîrșea niciodată fără s-o fixeze, dominator, drept în ochi pe Affi, prietena lui. Ei i se părea evident ca el să aibă ultimul cuvînt, mie, în schimb, nu. Pe cîtă vreme ea nu încerca niciodată să vină cu vreo replică, eu mai riscam de cîteva ori. Odată desființat, mă și ridicam pe neașteptate combătîndu-l, ceea ce avea drept urmare replica lui violentă. Domnul Brettschneider nu era însă un malițios, reacția lui se datora instinctului de posesiune față de Affi care nu avea voie să audă vorbind prea mult nici o altă ființă bărbătească, nici măcar un adolescent. Doamna Banz, proprietara, asculta tăcînd, neținînd parte nimănui, nu trăda nici cu cea mai slabă tresărire a feței cui îi dădea

dreptate și totuși se știa că urmărea atent cursul întregii conversații.

Domnul Brettschneider și Affi locuiau într-o cămăruță lîngă a mea, pereții erau subțiri, auzeam fiecare sunet de alături: fluierături, tachinări, chicoteli și, adesea, un grohăit satisfăcut. Numai liniște nu era niciodată, probabil că domnul Brettschneider amuțea uneori în somn, dar, dacă se-ntîmpla vreodată, nu observam, pentru că atunci dormeam și eu.

Nu era de mirare că gîndurile noastre se învîrteau în jurul perechii nepotrivite, ei erau, în afară de noi, singurii oaspeți. Altceva mă preocupa mai mult în aceste săptămîni: erau rîndunelele, erau foarte multe, își aveau cuiburile în splendida fierărie veche. Cînd stăteam la masa de lemn în grădină și scriam în caiete, țîșneau deasupra capului meu, foarte aproape. Le priveam ore întregi, eram vrăjit de ele. Uneori, cînd frații mei se pregăteau de drum, le spuneam: „Luați-o înainte, vă ajung din urmă, trebuie să termin ceva de scris", dar nu scriam decît puțin, aproape tot timpul mă uitam la rîndunele și, tot privindu-le, nu mă mai puteam despărți de ele.

Timp de două zile la St. Agatha a fost chermeză, este evenimentul care mi-a rămas cel mai viu în amintire. Tarabele, așezate în jurul uriașului tei din piață, în fața vechii fierării, ajungeau chiar pînă-n fața casei în care locuiam noi. Exact sub fereastra mea, un tînăr își așezase taraba pe care avea un morman de cămăși bărbătești. Cu mișcări iuți și sigure, vînzătorul arunca de-a valma aceste cămăși, ridicînd cînd una, cînd alta, de obicei două, trei, lăsîndu-le apoi să cadă peste grămadă. Și, în timp ce făcea această operațiune, striga:

„Azi îmi e totuna,
Că am o para sau nici una!"

Striga cu convingere, cu mișcări nervoase, de parcă n-ar mai fi vrut să aibă de-a face cu cămășile, de parc-ar fi vrut să termine definitiv cu ele. Standul lui era vizitat de țărănci care veneau pentru a pune mîna pe cîte-un lucru luat mai pe nimic. Unele țărănci se uitau la cîte-o cămașă de parcă s-ar fi priceput, el le-o smulgea din mînă și le-o întindea din nou, de parc-ar fi vrut să le-o dăruiască și nici una din cele care avuseseră în mînă o cămasă nu scăpa prilejul de a o cumpăra, ca și cînd nu s-ar mai fi putut despărți de ele. Cînd îi plăteau, părea că nici n-ar vedea banii, îi arunca și pe ăștia într-o cutie mare care se umplea foarte repede, în timp ce teancul de cămăși scădea văzînd cu ochii. Eu îl priveam de la fereastră-n jos, nu mai văzusem niciodată mișcări atît de iuți, și mereu se auzeau strigătul său:

„Azi îmi e totuna
Că am o para sau nici una!“

Am observat că aparenta ușurință a cuvintelor sale se transmitea țărăncilor, încît scoteau banii ca și cînd n-ar fi fost nimic — deodată n-a mai rămas nici o singură cămașă, standul său era complet gol; își ridică brațul drept în sus strigînd: „Stai! Un moment!“ și dispăru după colț cu cutia de carton plină de bani. De unde eram nu puteam vedea încotro se îndrepta, credeam că s-a terminat și-am plecat de la fereastră, dar n-ajunsesem nici pînă la ușa cămăruței mele cînd am auzit iarăși vocea, mai puternică decît înainte: „Azi îmi e totuna ș.a.m.d.“. Atunci au apărut din nou pe mesele lui teancurile de cămăși pe care le ridica cu o mutră tristă și le arunca înapoi cu dispreț. Din toate părțile se adunau țărănci pe care le trăgea pe sfoară.

Tîrgul nu mi se părea mare, cînd umblam printre tarabe mă loveam mereu de acest negustor, nimeni nu se pricepea așa de bine la vînzare ca el. Cu siguranță că mă observase deja sus la fereastră și într-unul din momentele cînd se afla singur la stand m-a întrebat dacă sînt student. Asta nu m-a mirat, el arăta ca un student și-mi și scoase brusc o legitimație de la Universitatea din Viena, vîrîndu-mi-o sub nas. Era student la Drept în al patrulea semestru și-și cîștiga pîinea vînzînd la tîrguri. „Vezi doar cît e de simplu, aș putea vinde orice. Dar cămășile merg cel mai bine. Proastele astea de femei cred că le faci ceva cadou.“ Își disprețuia victimele, spunea că după o săptămînă se rup deja, o astfel de cămașă o poți purta de patru sau cinci ori, iar apoi . . . puțin îi pasă, cînd își vor da seama, el va fi undeva departe. „Și pînă la anul?“, întrebai eu. „Pînă la anul! Pînă la anul!“ A rămas uluit de această întrebare. „Pînă la anul s-a zis cu mine. Dacă n-am crăpat încă pînă la anul, atunci voi fi în altă parte. Crezi că mai vin aici? Mă voi feri să mai vin. Dumneata mai vii la anul tot aici? Și dumneata te vei feri de asta. Dumneata din cauza plictiselii, iar eu din cauza cămășilor“. Mă gîndeam la rîndunele și că de dragul lor m-aș întoarce, dar m-am ferit să i-o spun și dreptatea rămase de partea lui.

La chermeză puteai vedea tot felul de lume, dar singurul cu care m-am împrietenit a fost un om roșcovan cu un picior de lemn care ședea pe treptele vechiului han, cu piciorul de lemn întins, avînd lîngă el cîrja. M-am întrebat ce făcea acolo, nu mi-ar fi trecut prin minte că cerșea. Apoi am observat că din cînd în cînd i se arunca cîte-o monedă la care el, fără să se sinchisească, spunea: „Bogdaproste“. Mi-ar fi făcut plăcere să-l întreb de unde vine, cu barba lui neobișnuit de roșie, care părea și mai roșie decît părul de

pe cap, avea un aer străin, dar „Bogdaproste" rostea ca un om de prin partea locului. M-am jenat să mă adresez ca unui cerșetor, m-am prefăcut că nu am observat, deocamdată nu i-am dat nimic, propunîndu-mi s-o fac mai tîrziu. Nu suna cu siguranță a bunăvoință întrebîndu-l de unde provine, dar n-a numit nici localitate, nici țară și, spre marea mea mirare, mi-a spus: „Sînt mormon".

Nu știam că există mormoni în Europa. Dar, poate că fusese în America și trăise acolo printre mormoni. „Cît timp ați stat în America?" „N-am fost niciodată acolo!" Știa că răspunsul său mă va surprinde și așteptă puțin înainte de a mă lămuri că există mormoni și în Europa, ba chiar în Austria, și încă destul de mulți. Ei își au adunările lor și se află în legătură unii cu alții. Mi-ar putea arăta ziarul lor. Am avut sentimentul că-l deranjez de la lucru, trebuia totuși să fie atent la oamenii care intrau sau ieșeau din han și astfel l-am părăsit și i-am spus că revin mai tîrziu. Dar atunci dispăruse și n-am înțeles cum de nu-l văzusem la plecare. Era cu un picior de lemn și cîrjă și roșu ca focul, imposibil să nu-l remarci.

Am intrat în cîrciumă, care era plină ochi, și deodată l-am zărit acolo printre mulți alți oameni, la o masă mare, în față cu un pahar de vin de culoarea părului său. Părea să fie singur, nimeni nu vorbea cu el, sau poate el nu vorbea cu nimeni. Era curios că se amesteca, exact ca oricare altul, printre clienții localului în fața căruia cerșise. Asta nu părea să-l deranjeze, stătea calm și drept la masă. Poate că era ceva mai mult loc de o parte și de alta a lui decît între ceilalți clienți. Cu părul de culoarea focului, și mai ales cu mustața, se remarca dintre toți, era singurul care mi-ar fi sărit în ochi chiar dacă n-am fi vorbit înainte. Dădea impresia de pizmăreț, dar nimeni nu se certa cu el. Îndată ce mă observă, îmi făcu un semn prietenos cu mîna și mă invită la masa lui. Trebuia să se dea numai puțin la o parte ca să-mi facă loc, se găsi chiar și un scaun în apropiere, pentru că cineva se ridică și plecă. În cele din urmă ședeam foarte aproape unul de altul, ca niște vechi camarazi, și el insistă să mă invite la un vin.

Avea impresia, și cu asta își dădu imediat drumul, că mă interesează mormonii. Toți oamenii sînt împotriva mormonilor. Nimeni nu vrea să aibă de-a face cu el, numai din această cauză. Toți credeau c-ar avea multe femei. Asta era tot ce știau oamenii despre mormoni, asta în cazul cel mai fericit, cînd știau ceva despre ei. În fond e așa o prostie, el n-are nici măcar o soție, l-a părăsit și tocmai de aceea venise la mormoni. Mormonii sînt oameni buni, la ei toți lucrează, nici unul nu lenevește, nici unul nu bea alcool, așa ceva nu există la ei, nu ca aici, arătînd mînios spre paharul meu — al lui era deja gol sau îl uitase și cuprinse cu o mișcare a brațului

toate paharele din încăpere. Accentua mereu că-i face plăcere să vorbească despre ei, mormonii sînt oameni buni. Dar nu reușea decît să indispună lumea, imediat ce-și deschidea gura i se spunea: „Ține-ți gura!“ sau „Du-te-n America la mormonii tăi!“ A fost dat afară din cîrciumi pentru simplul motiv că le-a vorbit de ei. Toți aveau ceva împotriva lui numai din această cauză. De fapt el nu vrea nimic de la oameni, nu ia niciodată nimic de la nimeni cînd e înăuntru, numai afară, dar asta nu-i privește, îi deranjează oare? Nu suportau din capul locului ca cineva să găsească ceva bun la mormoni, aceștia erau pentru ei ca păgînii sau ereticii și chiar a fost întrebat dacă toți roșcovanii sînt mormoni. Soția sa îi spunea mereu: „Nu te apropia de mine, cu părul tău roșu. Ești beat. Mirosi urît.“ Pe vremea aceea trăgea tare la măsea și se întîmpla să-l cuprindă așa o ciudă pe dînsa și să-i articuleze cîteva cu cîrja. De aceea l-a părăsit. Alcoolul a fost de vină. Pe-atunci i-a spus cineva: mormonii îi dezobișnuiesc pe oameni de băutură, la ei nimeni nu bea nimic. Atunci s-a dus la ei și s-a convins de adevăr, l-au vindecat, acum nu se mai atinge de nici un strop de băutură și din nou se holba furios la paharul meu pe care nu îndrăzneam să-l beau pînă la capăt.

Am simțit dezaprobarea celorlalți care stăteau la aceeași masă. La paharele lor nu se holba, dar cu atît mai clar putea fi auzit. Predica sa împotriva alcoolului devenea tot mai aprigă și mai tare, își băuse de mult paharul și nu comanda nimic. N-am îndrăznit să-i ofer un pahar. Am ieșit pentru o clipă afară, rugînd chelnerița să-i mai aducă unul, dar nu imediat, ci abia după ce-a trecut o bucată de timp. I-am simțit întrebarea pe buze, i-am luat-o însă înainte și-am plătit imediat. Atunci, dintr-o dată, cînd avu iar paharul plin în față, spuse: „Bogdaproste!“, îl sorbi dintr-o înghițitură; pentru sănătate trebuie să bei, asta da, asta-i permis chiar și la mormoni. Nici nu-ți poți închipui ce oameni buni sînt, fiecare donează cîte ceva, lor le mai este încă milă de cei pîrliți, astfel o masă-ntreagă comandă într-una cîte-un pahar pentru cîte-un amărît și beau atîta timp în sănătatea lui pînă se îmbată toți, dar din *milă*, asta-i altceva, din *milă* ai voie să bei. Oare de ce nu ciocnesc cu el, el mi-a comandat din milă un vin și acum altcineva i-a trimis tot din milă un vin, în acest caz putem bea liniștiți, și la mormoni e așa, ei sînt severi și, dacă acești oameni severi permit asta, nu poate spune nimeni nimic împotrivă.

Nu-i trecu nimănui prin minte să spună ceva; îndată ce bea, nu mai era dușmănit. Privirile bărbaților de la masă — erau și cîțiva tineri puternici printre ei care simțiseră o poftă nebună să-l cotonogească — deveniră mai prietenoase și mai inofensive. Au cioc-

nit cu el pentru America. Le spuse că eu vin de-acolo, sînt în vizită la el, ar trebui să spun ceva, pentru ca ceilalți să observe cît de bine cunosc limba. Am rostit în mare derută cîteva propoziții englezești, toți au ciocnit cu mine, poate pentru a verifica dacă beau cu-adevărat, pentru că în preajma lui mă luau, asta e sigur, drept un sol al mormonilor.

ARTA DE A AUZI

Cînd m-am întors acasă în Haidgasse, la doamna Weinreb, trăgeam cu urechea, împotriva voinței mele, nu puteam altfel, la sunetele răutăcioase ale „călăului" din bucătărie. De cînd cu vizita nocturnă a doamnei Weinreb, dormeam mai ușor, în așteptarea de noi evenimente similare. Relația febrilă cu portretele soțului ei care atîrnau pretutindeni nu-mi dădea liniște. Erau așa de multe, în afară de mărime și aspect exterior nu se prea deosebeau unele de altele, dar fiecare în parte își avea importanța sa, fiecare își făcea efectul său. Doamna Weinreb respecta un anumit ritual atunci cînd își făcea rugăciunea în fața lor, dar eu nefiind acasă în timpul zilei, nu-l puteam urmări. Aveam sentimentul că era zilnic în camera mea, neputînd să-și neglijeze portretele care atîrnau aici.

Cînd venise atunci, noaptea, fusese într-un fel de transă; cum era ziua, cînd călăul nu dormea, urmărind-o și controlîndu-i toate mișcările? Poate că starea aceasta determinată de contemplarea tablourilor pe care le avea mereu în fața ochilor se permanentiza. O pereche de ochi lua locul celeilalte, erau aceiași ochi îndreptați mereu asupra ei. În toate, domnul Weinreb era bătrîn, se părea că nu avea de cînd era tînăr, probabil că nu-l cunoscuse fără barbă și, dacă la moartea lui s-au găsit, totuși, unele fotografii din tinerețe, ele au fost date la o parte ca și cînd ar fi aparținut unui străin. Ar fi greșit să presupunem că arăta sever în ele, avea o privire bunatecă, blîndă, mereu aceeași. Și acolo unde era fotografiat în cercul colegilor săi nu arăta amenințător, ci bonom, un pacifist, un mediator, un împăciuitor. Cu atît mai de neînțeles mi se părea neliniștea doamnei Weinreb. Ce-o îmboldea să treacă permanent de la un tablou la altul, ce poruncă-i lăsase prin testament, care-o ținea pe picioare și care se înnoia ca într-o hipnoză „multiplă" în fața fiecărei perechi de ochi?

Întîlnindu-ne odată, în coridor, și schimbînd cîteva vorbe, a trebuit să mă stăpînesc pentru a n-o întreba despre starea sănătății

domnului Weinreb. Ea, însă, mă asigura de fiecare dată cu tărie ce om drăguț, bun, fin, ce domn cu studii a fost domnul doctor Weinreb. Odată i-am spus cu regret: „Ce păcat că de-atîta vreme nu mai este în viață", la care, speriată, interveni. „Nu-i chiar atît de mult de-atunci". „Cît a trecut, de fapt?", am spus, încercînd să par atît de amabil ca și el, lucru care, neavînd barba lui, nu-mi reușea. „Asta n-o pot spune", răspunse ea, „nu știu", și dispăru rapid în cameră. Îndată ce pășeam în cameră mă cuprindea neliniștea, ca și pe ea, dar mi-o mascam și mă străduiam să nu văd fotografiile pentru care simțeam aversiune. Ramele și placa de sticlă erau totdeauna proaspăt șterse de praf. Mă uitam la aceste portrete ca și cînd ar consta numai din rame și plăci de sticlă. Cred că așteptam o catastrofă, o distrugere a lor, ca o soluție îngrozitoare.

Odată am visat că în camera mea era călăul, bucătăreasa, mătușa Ruženei, care în rest nu intra niciodată la mine, cu un rînjet pe față, cu un chibrit îngrozitor de mare aprins în mînă, trecînd de la un tablou al domnului Weinreb la altul și aprinzîndu-l fără nici o emoție. Ținea brațele, mîna și chibritul la aceeași înălțime și mai mult aluneca decît mergea. Picioarele nu i le vedeam de sub fusta lungă care-i ajungea pînă la pămînt, ele rămîneau ascunse. Portretele au ars imediat, dar potolit, ca lumînările. Încăperea s-a transformat într-o biserică, știam însă că aici era patul meu și că dormeam în el și m-am trezit în mare spaimă că am comis o profanare, stînd în pat într-o biserică.

Despre acest vis i-am povestit Vezei, care lua visele în serios, fără a le diminua prin tălmăciri la îndemîna oricui. Observase cît mă înspăimînta cultul portretelor doamnei Weinreb. „Probabil", spuse ea, „călăul este cel care pretinde acest cult. Ea știe despre el și-și ține stăpîna în dependență cu ajutorul acestor portrete. Este biserica lui Satana, iar tu locuiești și dormi în mijlocul ei și atîta timp cît rămîi acolo nu te vei mai simți niciodată liniștit." Am simțit că în puține cuvinte îmi tălmăcise visul în limbajul nostru familiar, fără să încurce ceva din corelațiile sale mai subtile.

Știam că trebuie să plec din această cameră, această locuință, această stradă, acest ținut. De-aici pînă-n Ferdinandstraße, unde locuia Veza, nu erau mai mult de zece minute, și acesta fusese adevăratul motiv pentru care închiriasem camera asta. Puteam apărea pe neașteptate pe stradă, în fața camerei Vezei și să fluier sus spre ea, neliniștit cum eram, puteam să execut un control asupra ei. Nu numai că știam dacă era acasă sau plecată, dacă era singură sau cu vizitatori — chiar și atunci cînd citea pentru ea sau studia, la orice oră cînd îmi cășuna mie să apar, trebuia să mă poftească sus. Nu-mi dădea niciodată sentimentul că aș deranja-o, poate că într-adevăr

nu o deranjam niciodată, dar era totuși o constrîngere pentru ea, deoarece nicicînd nu putea fi sigură că nu apar așa, deodată, din bun senin, deoarece mă atrăgeau spre ea și motive nedemne, anume să știu exact ce făcea.

Oricum m-aș fi simțit atras spre ea, deoarece nimic nu era mai frumos decît să fii împreună cu ea, s-o admiri și, în toiul acestei admirații, să-i spui ce gîndiseși sau făcuseși. Mă asculta, nimic nu-i scăpa, păstra toate cuvintele, dar părerea proprie și-o ținea pentru sine, ea nu putea fi derutată prin nimic. Lucrurile inteligente le reținea, ele reveneau în discuție. Nu era inutil să te ocupi de chestiuni spirituale, nici arogant, ci perfect natural. Existau gînduri ale altora care te loveau ca un ecou și te fortificau. Ea le cunoștea, deschidea Jurnalele lui Hebbel și-ți arăta tocmai ce spuseseși și nu te rușinai pentru că nu le cunoscuseși. Citatele ei nu te stînjeneau, le folosea doar atunci cînd aveau un efect de înviorare. Avea ideile ei, stimulate de multe lucruri care-i erau familiare. Ea a fost cea care pe atunci l-a adus pe Lichtenberg în viața mea. La unele idei mă opuneam, astfel am observat îndată că nutrea un fel de șovinism pentru tot ce era feminin. Celor care aduceau elogii femeii le cădea victimă fără să opună rezistență și pe Peter Altenberg[27], pe care-l văzuse adesea — ca și copil îl întîlnise uneori în parcul orașului — îl diviniza așa cum el însuși divinizase femei și tinere fete. Mi s-a părut ridicol și i-am spus pe șleau. Era bine că existau lucruri prin care ne diferențiam, altfel, treptat, aș fi devenit robul culturii ei literare. Față de Altenberg al ei, eu veneam cu elveții mei: „Păianjenul negru" de Gotthelf și „Cei trei pieptănari drepți" de Keller.

Aveam cîteva perechi opozante dintre scriitorii importanți: ei îi plăcea Flaubert, mie, Stendhal. Cînd căuta ceartă, pentru că se supărase pe neîncrederea sau gelozia mea fără margini (pe care, în doze mici, o savura) mă jignea, vîrîndu-mi-l sub nas pe Tolstoi. Anna Karenina îi era cea mai dragă dintre toate personajele feminine și îndată ce venea vorba despre ea putea deveni atît de violentă încît se avînta la o declarație de război împotriva lui Gogol, marele *meu* rus. Pretindea o retractare pentru Anna Karenina, care pe mine mă plictisea, pentru că n-avea, în fond, nimic comun cu Veza, și, pentru că nu cedam — în asemenea chestiuni eram atît de consecvent, ca un martir, aș fi preferat să fiu tăiat în bucăți, decît să mă sacrific în fața unei false zeițe —, recurgea fără sfială la instrumentele ei de tortură și, în loc să se năpustească asupra mea se năpustea asupra lui Gogol. Cunoscîndu-i slăbiciunile, începea îndată cu „Taras Bulba", cazacul, care-i amintea atît de mult de Walter Scott.

Mă feream să-l apăr pe Taras Bulba, dar cînd încercam să-i abat atenţia asupra lucrurilor mari, nemaipomenite, „Mantaua“, „Suflete moarte“, regreta fătarnic că din partea a doua a acestui roman s-a păstrat atît de puţin. Poate că această parte ar fi devenit mai bună după primele capitole, şi ce părere am, de fapt, de anii petrecuţi de Gogol în Rusia, după reîntoarcerea sa în patrie, cînd s-a speriat de influenţa sa şi voia să dovedească cu orice preţ cît era de loial şi devotat regimului, scriind jalnicele „Scrisori către prietenii săi“ şi aruncîndu-şi în foc propria-i operă.

În toată istoria literaturii universale nu cunoştea ceva mai groaznic decît aceşti ani ai lui Gogol, avea doar 43 de ani cînd a murit. Oare mai poţi stima atîta laşitate, chiar dacă ea izvora din teamă pentru focul iadului? Şi ce părere am, prin comparaţie, despre dezvoltarea ulterioară a lui Tolstoi, care-a trăit încă o dată atîta şi, după terminarea Annei Karenina, din care eu n-aş înţelege absolut nimic, a mai produs diverse lucrări pe care eu, ca duşman inveterat al femeilor, ar trebui să le respect. În mod cu totul deosebit a dat dovadă, ca nimeni altul, pînă în ultimele clipe ale vieţii, de perseverenţă, curaj, ba chiar şi mărinimie, de ceea ce englezii numesc „spirit“. Ea nu poate lua în serios pe cineva care-l aşază pe Gogol deasupra lui Tolstoi.

Chiar nimicit fiind, tot nu cedam. Am întrebat-o ce-a survenit în viaţa contelui Tolstoi, cu tot curajul său? Dacă a ajuns la închisoare, dacă i s-a intentat proces? Dacă a trebuit să-şi părăsească, oare, conacul? Dacă a murit în surghiun?

A survenit *nevasta,* spuse ea, atunci şi-a *părăsit* conacul şi a murit în surghiun.

Făcui şi încercarea unei salvări glorioase a lui Gogol. A îndrăznit să se avînte mai departe. În cele mai reprezentative opere ale sale e mai îndrăzneţ decît oricare altul. Deoarece n-a ştiut cît era de îndrăzneţ, s-a văzut confruntat dintr-o dată cu acest fapt, speriindu-se de moarte de sine însuşi. S-a văzut în rolul acelora pe care i-a atacat, fiind ameninţat de către fanaticii religioşi, ce l-au înconjurat după întoarcerea sa, cu iadul şi cu pedeapsa iadului pentru toate personajele sale laolaltă. Groaznicul său sfîrşit demonstrează forţa, precum şi noutatea personajelor sale. Bătîndu-şi joc de el, îşi bate joc de credinţa lui. Dar ce altceva decît credinţa adoră ea atîta la bătrînul Tolstoi?

Nu-i convenea deloc că băgam în aceeaşi oală îngrozitoarea credinţă a fanaticilor religioşi, a episcopilor care l-au influenţat pe Gogol şi credinţa lui Tolstoi însuşită prin eforturi proprii, supusă unui permanent examen de conştiinţă. Aici e vorba de lucruri total incomparabile. Vrajba noastră prelungită şi înverşunată ajungea la

un fel de compromis care în funcție de subiectul literar, era din nou o operă literară, dar una pe care-o admiram în egală măsură amîndoi: Însemnările lui Gorki despre bătrînul Tolstoi, pe care i le dădusem să le citească. Era lucrul cel mai bun ce-l scrisese vreodată, însemnări lejere lăsate baltă mult timp, înainte de a le publica, fără a le distruge printr-o standardizare exterioară falsă.

Această imagine a bătrînului Tolstoi o impresionase mult pe Veza. A numit-o cel mai frumos cadou pe care i l-am făcut. Cînd ajungeam să pomenim de *el*, știam amîndoi că depășisem punctul critic. Atunci putea spune ceva ce-mi sfîșia inima: „Asta-mi doresc cel mai mult pe lume: ca și tu să scrii odată așa."

Acesta nu era un țel pe care ți-l puteai propune. Nu numai c-ar fi fost de neatins. Multe lucruri sînt inaccesibile, dar poți încerca să navighezi spre ele. Însă dimensiunea acestor însemnări era marcată mai mult de tema propriu-zisă decît de cel care le-a scris. Oare există azi în lume un Tolstoi? Și dacă ar exista, ai ști oare că este el? Și chiar dacă tu însuți ai putea deveni vreodată astfel încît s-o meriți, îl vei putea întîlni oare? Era o dorință temerară și poate nu trebuia s-o exteriorizeze. Dar, deși nu m-am gîndit niciodată la această propoziție a ei fără a simți aceeași durere acută pricinuită atunci, cred că e oportun să rostesc inaccesibilul. După asta nu mai poți privi nimic cu superficialitate, pretențiile cresc iar țelul rămîne inaccesibil.

Curios la aceste discuții era faptul că nu ne influențam reciproc. Ea rămînea la ideile pe care și le cucerise singură. Unele chestiuni pe care i le ofeream o impresionau, dar și le însușea numai dacă găseau ecou în sufletul ei. Din luptele acestea nu ieșeam nici unul învingător. Luptele s-au întins peste luni de zile și, cum a reieșit mai tîrziu, peste ani; și totuși nu capitula nici unul. Fiecare *aștepta* atitudinea celuilalt, fără însă s-o anticipeze. Dacă lucrurile s-ar fi interpretat în mod greșit, de la început ar fi fost sortite eșecului. Veza se străduia să evite tocmai acest pericol printr-o grijă abilă, o atenție delicată, dar nu una maternă, pentru că ne aflam pe picior de egalitate. Cu toată vehemența cuvintelor ei, nu voia să pară niciodată superioară. Dar nu s-ar fi dat bătută niciodată și nu și-ar fi putut-o ierta vreodată dacă din slăbiciune și-ar fi tăinuit părerea de dragul armoniei dintre noi. Poate că „lupta" e un cuvînt greșit pentru disputa noastră, deoarece ea implica o cunoaștere deplină a celuilalt, și nu doar aprecierea prezenței de spirit și a forțelor lui. Îi era imposibil să mă jignească intenționat. Eu n-aș fi putut-o răni pentru nimic în lume. Eram constrîns de o puritate spirituală cu nimic mai prejos decît cea din anii tinereții. Nu scăpam nici acum de doza de intoleranță pe care o moștenisem. Dar am învățat cum

să mă comport în intimitatea oamenilor care *gîndesc*, la care important este, nu numai să asculți fiecare cuvînt, ci să te străduiești să-l și înțelegi și această înțelegere s-o poți dovedi, ripostînd exact și fără denaturări. Considerația față de oameni începe prin aceea că nu le ignori cuvintele. Aș dori s-o numesc învățătură *tăcută* a acestei perioade, deși s-a desfășurat în atîtea cuvinte, pentru că cealaltă învățătură, opusă ei, pe care-o frecventam concomitent, era zgomotoasă și strălucitoare.

De la Karl Kraus am aflat că poți face orice cu cuvintele altora. El opera cu lecturile sale într-un mod care-ți tăia respirația. Era un maestru în a categorisi oamenii după propriile lor cuvinte. Dar asta nu însemna că-i scutea de acuzație în cuvintele *sale* categorice. Uza de amîndouă și-l nimicea pe fiecare. Savurai spectacolul, fiindcă recunoșteai legea de care erau dictate aceste cuvinte; dar și pentru că erai mereu împreună cu mulți alții, simțind rezonanța colosală numită masă, fără să suferi la infinit datorită propriilor tale limite. Nu doreai să te lipsești de nici una din aceste trăiri, nu lăsai să-ți scape nici una. La aceste prelegeri mergeai chiar și bolnav și cu febră mare. Prin asta te lăsai de asemenea pradă înclinației spre intoleranță, foarte evidentă la mine dintotdeauna, și care acum s-a intensificat, ca să spun așa, legitim, într-un mod aproape inimaginabil.

Mult mai important era faptul că în același timp învățai arta de *a auzi*. Tot ce se vorbea oriunde, oricînd, de către oricine, ți se oferea auzului, o dimensiune a lumii pe care pînă acum n-o bănuiseși, și, pentru că era vorba de legătura dintre limbaj și individ în toate variantele ei, era probabil cea mai importantă, în tot cazul cea mai complexă dimensiune. Acest fel de a auzi nu era posibil fără renunțarea la propriile-ți impulsuri. Îndată ce-ți dădeai seama ce se putea auzi, te retrăgeai spre a înregistra și n-aveai voie să te poticnești de nici o părere, nici o revoltă, nici o încîntare. Importantă era aici forma pură, nefalsificată, pentru ca nici una din aceste măști sonore (după cum le-am numit mai tîrziu) să nu se amestece cu cealaltă. Multă vreme nu erai conștient de dimensiunea rezervelor adunate. Simțeai doar o sete de formulări pe care ți le doreai delimitate clar și limpede, pe care le puteai lua în mînă ca pe-un obiect, care-ți veneau în minte dintr-o dată, fără să-ți dai seama de legătura lor cu altceva, astfel încît simțeai nevoia să le exprimi cu voce tare; nu fără să te miri de perfecțiunea lor și de intransigența cu care excludeau tot ce mai era de spus pe lume, deoarece lor le mai rămînea o singură însușire: veșnica repetiție.

Necesitatea unor asemenea măști, propriu-zis independența lor, făcînd abstracție de cele pe care le-am auzit de la Karl Kraus din

„Ultimele zile ale omenirii" și pe care le știam deja pe de rost, am simțit-o, cred, pentru prima dată la St. Agatha, în vara lui 1926, cînd priveam ore în șir la rîndunele, la mișcările lor ușoare și iuți, ascultînd mereu aceleași sunete pe care le scoteau. Aceste sunete nu mă oboseau niciodată cu toate că le auzeam la nesfîrșit cum nu mă obosea nici minunatul avînt al zborului lor. Poate că mai tîrziu le-aș fi uitat, dar a venit mai apoi chermeza, cu vînzătorul de cămăși sub fereastra mea și strigătul său monoton: „Azi mi-e totuna că am o para sau nici una!" Îmi plăcuse încă din copilărie să-i ascult pe cei care strigau și-mi dorisem să mai zăbovească prin apropiere, să nu plece așa repede. Acesta rămase, timp de două zile, în același loc, neclintit sub fereastra mea. Cînd, tocmai datorită acestei gălăgii, mă retrăgeam în grădiniță la masa de lemn, unde obișnuiam să scriu, găseam iar rîndunelele care nu se sinchiseau cîtuși de puțin de vălmășagul tîrgului, săvîrșind aceleași zboruri, scoțînd aceleași sunete. O repetiție părea ca și cealaltă, totul era repetiție și, deși masca pe care și-o punea vînzătorul de cămăși era *falsă*, deși în discuția purtată s-a dovedit a fi un student la Drept, care știa prea bine ce voia și spunea, totuși, folosind consecvent aceeași mască, însoțită de sunetele monotone, dar firești ale rîndunelelor, mă impresionară atît de mult încît căutarea de expresii potrivite a dus mai tîrziu, de îndată ce m-am aflat din nou la Viena, la febrile drumuri prin străzile și localurile din Leopoldstadt.

Încă de la sfîrșitul acestui an, spațiul îmi deveni prea strîmt. Începui să-mi doresc străzi mai lungi, drumuri mai largi, alți oameni. Viena era foarte mare, dar drumul din Haidgasse în Ferdinandstraße era scurt, Praterstraße, în care locuisem cîteva luni cu fratele meu, părea epuizată. Drumurile de-aici deveniseră o rutină. În Haidgasse așteptam noapte de noapte o catastrofă. Poate că aceasta era și motivul pentru care aveam adesea gînduri negre și fugeam înspre fereastra Vezei în Ferdinandstraße, ca să mă liniștesc, privind lumina din camera ei. Cînd era întuneric și era plecată, mă înfuriam, deși fusesem anunțat în prealabil. Ceva din mine părea să pretindă să fie mereu acasă, indiferent ce obligații avea.

Treptat recunoscui apropierea drumului spre ea ca fiind un posibil control, ispita de a ceda oricărei porniri de acest fel îmi spori neîncrederea, devenind un pericol pentru amîndoi. Trebuia creată o distanță între noi. Trebuia să plec din Haidgasse și cel mai bine ar fi fost dacă între noi s-ar fi interpus întreaga Vienă, astfel încît fiecare drum spre ea și de la ea să-mi ofere posibilitatea să cunosc toate străduțele, porțile, ferestrele, localurile orașului, să-i aud toate vocile, să nu mă sperii de nici una, să mă las în voia lor, să mi le încorporez și, totuși, să rămînă deschise pentru totdeauna al-

tele noi. Voiam să-mi găsesc și să-mi amenajez o locuință proprie la celălalt capăt al orașului, iar ea să mă viziteze acolo măcar cîteodată, eliberată de tirania malițiosului moșneag îmblînzit, pe care cu jumătate de ureche trebuia să-l asculte mereu, că cine putea ști dacă nu s-ar fi desprins așa, deodată, de focul său, și-ar fi intrat cu forța din iadul lui în sanctuar.

NĂSCOCIREA DE FEMEI

În vacanța de vară din 1927 am plecat la Paris la mama și la frați. Ei erau aproape de-un an acolo și s-au aranjat destul de bine. Frații mei au reușit să se adapteze la noile lor școli. Limba, pe care o învățaseră de mici într-un internat de băieți din Lausanne, nu le-a produs greutăți. Se simțeau bine aici și mai ales Georg, cel mai mic, căruia acum i se spunea Georges, evolua așa cum îmi dorisem eu. Era un tînăr înalt, cu ochi negri, iscusit la vorbă, care se remarca mai ales la filosofie. Înclinația sa spre distincții logice m-a surprins (ea nu putea fi pusă nici într-un caz pe seama influenței mele), ea dîndu-i, la cei 16 ani ai săi, o anumită independență în favoarea căreia îmi aducea argumente pozitive în lungile scrisori pe care mi le scria, ca și acum, în timpul vizitei și în discuțiile noastre. Era subtil și isteț, la școala unde mergea se credea că se va dedica integral filosofiei. Limba franceză i se potrivea la fel de bine ca mie germana, cu toate că acestea, pentru nici unul dintre noi, nu fuseseră prima limbă învățată. Însă vorbeam nemțește unul cu altul, și el era un cititor fidel al „Faclei" pe care trebuia să i-o trimit regulat de la Viena și printre calitățile lui demne de respect se număra și aceea că vorbea fiecare limbă pe care o poseda la fel ca autohtonii, de cele mai multe ori mai bine.

Cu toată acuitatea gîndirii, era un om delicat, care nu putea face destul în grija lui pentru mama. El îi înlocuia ceea ce pierduse la mine, evitînd orice conflict. Era conștient cît de mult o lezasem. Cu o maturitate sufletească ce-i depășea cu mult vîrsta, a înțeles ce se petrecuse între noi și acest fapt îi era mereu prezent în fața ochilor. Îi asculta cu răbdare acuzele aspre la adresa mea, fără a o contrazice, dar și fără să-i dea perfectă dreptate cînd susținea că o cale spre împăcare părea complet închisă. De parcă ar fi preluat dragostea mea timpurie pentru ea, îmbogățită și înnobilată cu tandrețea, pe care eu o pierdusem. Era o fericire pentru familie faptul că eu mă separasem, și era o fericire și pentru mine. Dar pentru ca aceas-

tă fericire să fie deplină, atît pentru ea cît și pentru mine, trebuia să-i scot din inimă cel mai adînc ghimpe și acest ghimpe avea un nume.

Înainte de mutarea lor, pricepusem că pentru alinarea chinului mamei și, lucru la care țineam și mai mult, ca s-o feresc pe Veza de ura ei, exista un singur mijloc: născocirea de femei. Începutul îl făcusem în scrisori și prinsesem gust pentru cele mai variate invenții. Trebuiau să fie *mai multe* femei, dacă o luam în serios pe vreuna sau dacă se afirma, mamei i s-ar fi trezit în suflet teamă și ură. Se temea de influența pe care ar fi putut-o avea asupra mea, ar fi făcut din ea o figură satanică ce i-ar fi alungat somnul, astfel încît schimbarea era imperios necesară. După o oarecare experiență am ajuns la cea mai fericită soluție: trebuiau să fie *două* femei foarte diferite, între care oscilam, dintre ele una nu locuia la Viena, iar cealaltă nu prea aproape, astfel încît studiul să nu sufere din cauza acestei solicitări și astfel nici una să nu poată cîștiga victoria asupra celeilalte, deoarece asta i-ar fi dat iarăși o superioritate periculoasă; în acest caz aș fi fost, după propriile-i cuvinte, robul ei. Nu-mi făceam probleme de conștiință cînd inventam aceste povești, nu le simțeam ca pe niște minciuni în sensul odinar al cuvîntului. Odiseu, care rămăsese în continuare modelul meu, mă ajuta să depășesc penibilul situației. Tot ce inventai bine era o poveste, nu o minciună; prin efectul său se dovedi îndată că țelul aranjamentului era unul bun, ba chiar filantropic.

Lucrul cel mai dificil era că trebuia s-o informez pe Veza. Fără să știe, fără acordul ei nu puteam nici să inventez, nici să țes în continuare aceste povești și n-am putut evita să-i spun treptat adevărul, în doze mici, cu toate menajamentele posibile, despre adînca animozitate a mamei față de ea. Veza citise din fericire destule romane bune pentru a înțelege ce se întîmplase. Deoarece îmi începusem acțiunea înainte de a afla ea, n-ar mai fi putut întoarce roata timpului. Se teme că adevărul ar putea ajunge la urechile mamei prin alții: asta n-ar duce decît la o înrăutățire a situației. I-am adus drept contraargument *cîștigul de timp* care ne-ar prinde bine. Mai tîrziu, cînd se va fi obișnuit cu viața mea independentă, cînd va exista chiar și o carte scrisă de mine, pe care-ar putea-o aprecia cu convingere, înțelegerea situației reale o va afecta mult mai puțin. Am reușit s-o conving pe Veza, simțea, fără ca eu să fi pronunțat ceva, cît de mult mă temeam de un act de gelozie violentă a mamei împotriva ei.

Dar la un lucru nu mă gîndisem: la efectul de înviorare a poveștilor mele țesute fără prea multe detalii, asupra fanteziei mamei. Cînd am sosit de Paști la Paris, existau, conform scrisorilor mele,

o „Maria“ la Salzburg, și o „Erika“, violonistă, care locuia la Rodaun, în timp ce pe Veza o vedeam foarte rar și nici n-o mai simpatizam. Eram în holul locuinței pariziene, încă nu mi se arătase nimic, fusesem salutat doar în grabă, mama mă și întrebă de Erika și abia cînd am rămas o clipă singuri, fără frați, îmi spuse: „Nu le-am povestit băieților nimic despre ea, dar ce face Maria? Vii direct de la Viena sau te-ai oprit la Salzburg?“ Considera că nu era bine ca frații să afle de această dragoste dublă care i-ar putea demoraliza. De Erika le-a povestit, speră să nu mă supăr pentru asta, în felul acesta Veza, fantoma, era alungată pentru toți membrii familiei și acum se puteau gîndi la mine, la Viena, fără să-și facă griji prea mari.

Asta era situația actuală și trebuia să satisfac curiozitatea mamei, care-mi punea nenumărate întrebări. Voia să știe tot, dar întrebările ei difereau în funcție de prezența sau absența fraților. Îi producea o infinită plăcere faptul că Maria din Salzburg era o taină știută doar de noi doi. M-a sfătuit de asemenea să nu amintesc de asta la nimeni, din restul familiei, căci mi-ar putea dăuna reputației. Ar suna puțin a destrăbălare, în timp ce ea ar trebui să-mi mărturisească sincer că nu m-ar fi crezut niciodată capabil de atîta înțelepciune într-o problemă practică de viață. Dar, probabil că s-a nimerit așa, pur și simplu, și n-ar trebui să mă laude deloc pentru ceva ce era doar o întîmplare.

După cîteva zile, făcînd cu Georg prima noastră plimbare mai lungă — voia să-mi arate lucruri pe care eu, cu toate popasurile anterioare la Paris, cu siguranță că nu le cunoșteam — el îmi spuse, după ce mai întîi discutasem de fapt despre alte chestiuni „cu-adevărat“ spirituale, că mamei îi merge mult mai bine. Faptul că povestea cu Veza se terminase, făcuse minuni. Apoi mă privi cu multă seriozitate și ezită, ca și cînd ar avea ceva pe suflet. Încercam să-l descos, deși bănuiam ce va urma. „Referitor la gîndurile mele, nu-i nevoie să pui întrebări“, spuse el. „Sper că n-o să te mai joci cu oamenii așa cum ai făcut-o cu Veza.“ Ezită din nou. „Știi măcar ce face? Nu ți-e teamă de un act necugetat din partea ei?“

Totdeauna îmi fusese foarte drag, acum îl iubeam și mai mult. Mi-am propus să fie el primul căruia îi spun adevărul. Acum era încă prea devreme. Era apăsător, îmi venea îngrozitor de greu să-l las să creadă că soarta unui om atît de apropiat mă afecta mai puțin decît pe el, care abia o cunoștea. La acest aspect stupid al născocirilor mele nici măcar nu m-am gîndit, era bine că mă confruntam acum și cu el.

Georg se gîndea mereu la asta cînd eram singuri. Era convins că un om pe care-l abandonezi așa brutal era periclitat și avea ne-

voie de-o îngrijire specială. Grija și compasiunea de care dădea dovadă pentru viața mamei la Paris o purta în gînd și pentru viața Vezei, la Viena. Încerca să-mi insufle căldură pentru ea, fără să vorbească despre ea sau să-mi dea sfaturi. La Luvru, unde mergeam uneori împreună, se oprea în fața tabloului lui Leonardo „Fecioara și pruncul cu Sfînta Anna", se uita îndelung la Anna, apoi la mine. Zîmbetul ei îi amintea de cel al Vezei, atît de bine o păstra în amintire, o văzuse, dar nu schimbase nici măcar două vorbe cu ea. M-a întrebat, de parcă acum am vorbi despre pictori și nimic altceva, dacă îmi place Leonardo. Unii găsesc surîsul de pe fețele picturilor lui Leonardo dulceag, el însă nu. Asta depinde, spusei eu, dacă cunoști oameni capabili de acest rîs, fără ca viața lor să fie determinată de momente dulcege. Era mulțumit. Simțeam că vrea să știe adevărata mea părere despre Veza, față de care, cum credea el, m-am purtat atît de urît; dar îl interesa și să i se facă dreptate, deoarece acasă auzise cele mai groaznice lucruri despre ea și tăcuse, deși era convins că știa mai bine situația.

Am ajuns la „Pluta Meduzei"[28] a lui Géricault, care ne-a fascinat pe amîndoi. Mă miram că la cei 16 ani ai săi nu se putea despărți de ea. „Știi de ce sînt atît de veridice aceste capete", spuse el, și-mi povesti că Géricault a pictat capetele decapitaților, pentru a se documenta pentru personajele din „Pluta" sa. „Asta n-aș fi putut-o face niciodată", replicai eu, era ceva nou pentru mine. „De aceea nici nu te-ai făcut medic. N-ai fi fost în stare niciodată de o autopsie." Atunci mi-am dat seama că nu renunțase la gîndul de a studia medicina și eram foarte fericit că nu va rămîne la filosofie, care era acum pe primul plan. Participarea sa, înțelegerea durerii, capacitatea de a suporta viziunea morții fără a se lăsa răpus de ea, răbdarea dar și dreptatea, acordînd fiecăruia stima meritată — toate acestea vorbeau de la sine că fusese creat pentru profesia de medic și, unde ar fi dat greș cu tot respectul pentru această activitate, acolo s-ar fi afirmat el.

În ceea ce privește temeinicia, concuram unul cu altul și era puțin curios cum ne opream amîndoi la tablouri care ne erau indiferente, în timp ce eram atrași de altele pe care le cunoșteam bine, pentru că ne plăceau în mod deosebit. A avut amabilitatea să mă întrebe dacă aș fi dispus să vizităm antichitățile babiloniene, făcînd astfel aluzie la pasiunea mea pentru Ghilgameș. Nici asta n-o uitase, nu uitase nimic, învălmășeala din Radetzkystraße nu-i șterse nici unul din evenimentele anterioare. Renunțînd la babilonieni, care-l plictiseau, mă conduse, drept răsplată, în fața celor „Patru ologi", un foarte frumos tablou, de format mic, al lui Bruegel. „Ca să ne mai vizitezi", spuse el. „Crezi că nu știu de ce nu te desparți

de Viena. Sînt tablourile lui Bruegel, e Karl Kraus și . . .“ Ultimul motiv, pe care înainte l-ar fi spus, acum nu-l putea scoate din gură.

Eram mai apropiați ca oricînd, grija lui pentru omul care-mi fusese cel mai important, față de care păcătuisem, mă ușură. Știam prea bine că eram nevinovat, căci cum ar fi putut fi altfel, cu toate acestea mă simțeam vinovat și doar cînd eram singur cu mama și vedeam cum înflorea punîndu-mi întrebări despre „Maria“, pentru că răspundeam amănunțit la ele, mă simțeam liber de pedeapsă. O interesa numai Maria, nu și violonista, care dădea deja concerte, și era remarcată de critică. O compătimea pe Maria, pentru că trebuia să trăiască la așa distanță de mine, la Salzburg, și, de fapt, tocmai această distanțare îi făcea bine. Era impresionată de frumusețea ei și mă considera fericit, nu se prea mira că Mariei îi plăcea de mine, deși, prin comparație cu mezinul nostru cel frumos, nu eram realmente atrăgător. „Tu ești, în fond, un poet“, spuse ea așa, deodată, tocmai în timp ce-mi țeseam în continuare povestea. „Tu știi să inventezi. Nu ești plicticos ca atîția tineri. Într-un oraș ca Salzburgul, oamenii sînt receptivi la poeți. Nu te vede ca pe-un chimist. Asta-i norocul tău.“

Trei săptămîni am rămas la Paris, în locuința din Rue Copernic, și nu trecea nici o zi în care să nu scoată ceva de la mine în legătură cu Maria. Avea un mod de a pune întrebări căruia nu-i rezistam. Nu-i tăinuiam nici unele lucruri îndoielnice, ca de exemplu zgîrcenia oribilă a mamei ei, din cauza căreia Maria suferea. „Asta se-ntîmplă în cele mai bune familii“, îmi fu dat mai apoi să aud, „gîndește-te numai la tatăl vitreg al Vezei!“ — Asta pleda deja pentru o schimbare a dispoziției ei. Probabil că reflecta uneori și la presiunea îngrozitoare în care trăia Veza acasă. La despărțire însă, cu o jumătate de oră înainte de a comanda taxiul cu care trebuia să plec la gară, avu un sentiment de mărinimie și vorbi așa cum ar fi vorbit înainte. „Nu fi dur cu ea, băiatul meu!“ — se referea la Veza. Acum e înfrîntă și la pămînt. Nu-i povesti totul. Nu trebuia să știe cît de frumoase sînt cele două iubiri ale tale. Nu uita că ea trebuie să trăiască în continuare singură. E greu pentru o femeie ca, după o asemenea înfrîngere, să-și păstreze încrederea în sine. Cel mai greu pentru o femeie e să trăiască singură. Nu ți-a făcut nimic rău, pentru că ai scăpat din mrejele ei. Nu va mai găsi altul ca tine care să-i cadă în plasă, pentru că atît de nevinovat cum erai tu pe atunci, nu-i nici unul. Eu v-am crescut curați și ea și-a dat repede seama. E grăitor, fiul meu, că *tu* ai fost cel pe care și-a pus ochii. Viziteaz-o din cînd în cînd, nu prea des, pentru că altfel îi întreții durerea. Spune-i că nu poți veni, pentru că studiul te solicită mai mult de-

cît înainte — acum te pregătești pentru viață, începe greul, și, deci, nu-ți poți irosi timpul."

Acest discurs îl aveam în minte cînd am părăsit-o. Mă bucuram că Burgtheater-ul nu murise de tot în ea. Dar mai mult mă bucuram că ura ei se transformase în compasiune. Era atît de satisfăcută de relatările mele, încît îi dăduse fără sfială prioritate uneia dintre cele două femei. Nu decisesem încă de care-mi plăcea mai mult, dar ea și înclină balanța în favoarea Mariei. După propria-i părere era mai bine să te gîndești la cineva la distanță. Cînd ești aproape, te freci mereu unul de altul, totul se banalizează, în plus, vioara ar aduce ceva fals în această relație. În definitiv iubești omul și nu instrumentul, altfel te-ai putea declara mulțumit doar cu concertele sale. Dar să nu cred c-ar vrea s-o cunoască pe Maria. După părerea ei, era posibil să țin la ea pînă la sfîrșitul studiului, deci încă doi ani, tocmai pentru că este la Salzburg și nu la Viena. Desigur că-i curioasă s-o vadă, știe precis că exagerez și poate că ea n-ar găsi-o atît de frumoasă; cunoștința cu mama ar face-o să crească în propriii ei ochi, dîndu-i o pondere pe care n-o merită. Numai să nu te legi, ai viața în față, un idiot e cel care se leagă, azi, la 22 de ani.

PRIVIND SPRE STEINHOF

La Colmar am stat o zi întreagă în fața Altarului[29], fără să fi știut nici cînd am venit și nici cînd am plecat. Cînd s-a închis muzeul îmi doream invizibilitate, ca să pot rămîne peste noapte acolo. Am văzut trupul lui Christos fără să fiu cuprins de o sensibilitate exagerată, starea îngrozitoare a acestui trup îmi apăru adevărată, în fața acestui adevăr am devenit conștient de ceea ce mă derutase la răstingineri: frumusețea, transfigurarea lor. Transfigurarea ținea de concertul îngerilor, nu de cruce. Aspectele de la care te-ai fi îndepărtat cu groază în realitate, se mai puteau percepe în tablou, o amintire despre ororile ce și le pregătesc oamenii reciproc. Războiul și moartea prin gaze erau pe atunci, în primăvara lui 1927, destul de aproape pentru a obține verosimilitatea acestui tablou. Poate că misiunea cea mai imperioasă a artei a fost dată adesea uitării: nu purificare, nu consolare, nu o dispunere absolută în așa fel de parcă s-ar termina cu bine, pentru că nu cu bine se termină. Ciumă și bube și chin și groază — iar în locul ciumei trecute inventăm orori și mai mari. Ce mai pot însemna oare amăgirile consolatoare în fața acestui adevăr constant și mereu prezent. Toate grozăviile ce vor

urma sînt anticipate aici. Degetul lui Ioan, enorm, avertizează: asta este, asta va fi iarăși. Și ce semnificație are mielul în acest peisaj? Oare omul acesta putrezind pe cruce era mielul? A crescut și s-a făcut om pentru a fi pironit pe cruce și a se numi miel?

Pe cînd mă aflam acolo, în fața Altarului stătea un pictor care-l copia pe Grünewald. Nu părea abătut și nici stînjenit, medita îndelung la fiecare trăsătură de penel. Mi-aș fi dorit să plece, în afară de el nu mai era nimeni acolo și credeam că va începe o discuție cu mine: dar n-a început-o și el dorea liniște, singurul lucru bătător la ochi era că nu te băga în seamă. Încercam să fac abstracție de copia lui. M-am postat în așa fel, ca să nu o văd. Dar era imposibil să nu te gîndești la ea. M-am și jenat că am rămas atîta. Fără să fac ceva, eram mereu acolo, cam ca și el, nici el nu pleca, dar avea pensula în mînă și-și dădea osteneală să facă ceva. Era un bărbat solid, de vîrstă mijlocie, fața inexpresivă și nemarcată de durere, era aproape incredibil că această față stătea alături de cea din tablou, coexistînd în timp și spațiu, și, cuprinzînd cu ochi de meșter nemărginirea de la care nu-și lua deloc ochii.

Mi-a fost atît de rușine de copist încît din cînd în cînd dispăream în spate, de parcă aș fi vrut să privesc alte părți ale Altarului. Era necesar să scapi de copia răstignirii, dar și de răstignirea însăși și pictorul credea, probabil, că-l menajam. Poate că se schimba cînd era singur, poate că făcea grimase pentru a rezista la această confruntare. Părea ușurat cînd apăream iarăși din spate, dădea impresia că zîmbește. Îl observam, după cum mă observa și el pe mine. E de mirare că în acest prezent observi un om adevărat? Ai nevoie de el, pentru că nu atîrnă pe cruce. Atîta timp cît e ocupat cu copia, nu i se poate întîmpla nimic. Aceasta era ideea care m-a frapat cel mai mult. Te puteai apăra de cele văzute dîndu-le mereu cinstea cuvenită. Salvarea constă în a *nu* întoarce capul. Nu este o salvare lașă. Nu e o falsificare. Dar, oare, copistul ar fi salvat prin perfecțiune? Nu, pentru că așa cum trebuie el să vadă, *descompune*. Se salvează pe bucăți a căror apartenență la întreg este amînată. Atîta timp cît pictează la ele, nu aparțin de întreg. Dar se vor asambla iarăși. Există, însă, momente în care nici nu poate vedea întregul, fiind furat de un amănunt și de redarea lui exactă. Copistul este o aparență. El nu este ca degetul lui Ioan. Degetul său nu arată, ci se mișcă și execută. Lucrul cel mai spontan e aici felul cum *privește*, astfel încît privirea să nu-l schimbe. Dacă l-ar schimba, n-ar mai putea executa copia.

L-am uitat pe copist doar după cîțiva ani, cînd am reușit să-mi procur niște fototipii mari pe care mi le-am atîrnat în cameră. Întors de la Colmar, a trebuit să caut mai întîi camera în care vor

atîrna fototipiile. Am găsit-o îndată, la prima încercare ca să spun așa, și fără să pot chibzui la ce mi-ar folosi în fond.

Voiam să am copaci, cît mai mulți copaci și cei mai bătrîni pe care-i cunoșteam în împrejurimile Vienei se găseau în Grădina zoologică Lainz. Primul anunț de care am dat indica aproprierea Grădinii zoologice. Am mers cu tramvaiul pînă la Hacking, stația finală, întretăind cursul jalnic al rîului care se numea Viena, despre al cărui trecut periculos se povesteau cele mai incredibile istorii; am urcat panta, am traversat Erzbischofgasse (care ducea de-a lungul unui zid pînă la Ober-St. Veit, ea îmi plăcuse totdeauna), cotind în Hagenberggasse. Chiar la începutul străzii, în partea dreaptă, sus pe pantă, în a doua casă, se afla camera din anunț.

Gazda mă conduse sus, la etajul doi, care consta numai din această cameră, și deschise fereastra. După prima privire aruncată de la fereastră hotărîrea mea era luată: aici trebuia să locuiesc, aici voi locui multă vreme. Peste un teren de joacă și peste Erzbischofgasse în sus, privirile se fixau asupra copacilor, mulți copaci înalți, presupuneam că aparțineau grădinii episcopale. Deasupra lor însă, pe partea cealaltă a Văii Vienei, pe un deal vizavi, se vedea orașul nebunilor, Steinhof: înconjurat de un zid lung, în interiorul căruia pe vremuri ar fi încăput un oraș. Orașul își avea propria-i catedrală, cupola bisericii Otto Wagner strălucea pînă la mine, și consta din mai multe pavilioane care din depărtare semănau cu niște vile. De cînd eram la Viena, auzisem vorbindu-se de Steinhof, în acest oraș al nebunilor trăiau șase mii de oameni. În fond nu era atît de aproape, avea însă contururi clare, căutam să-mi imaginez că prin ferestre aș putea vedea în interiorul saloanelor.

Gazda, care cu siguranță mi-a răstălmăcit privirile pe fereastră, — să fi avut vreo 60 de ani, fusta-i ajungea pînă la pămînt —, îmi ținu un discurs închegat despre tineretul din ziua de azi și despre cartofi, al căror preț se dublase deja. Am ascultat-o pînă la sfîrșit, fără s-o întrerup, simțeam poate că în viitor voi mai auzi adesea acest discurs, dar pentru a nu da ocazie la neînțelegeri i-am explicat imediat ce a terminat că aș dori să am dreptul să primesc vizita prietenei mele. Ea o numi îndată „domnișoara logodnică" și insistă că n-are voie să fie decît o singură domnișoară logodnică. I-am spus c-ar trebui să-mi aduc și cărțile, deoarece am multe cărți. Acest lucru părea s-o satisfacă, asta e normal la un domn student. Mai dificil a fost însă cu tablourile pe care voiam să le atîrn pe pereți; nu doream să mă despart de reproducerile Sixtinei, pe care de la „Villa Yalta" din Zürich le aveam în jurul meu. „Trebuie fixate cu pioneze", spuse ea, dar cedă, prețul chiriei, care nu era prea mare, îl acceptasem pe loc, iar cu cărțile îi inspirasem încredere, nu-i plă-

cea să schimbe chiriașii și cine aducea multe cărți, acela voia să rămînă.

Am venit, deci, cu reproducerile Sixtinei, dar n-am uitat o clipă ce-aveam propriu-zis de gînd — să caut fototipii ale Altarului din Isenheim, cu toate detaliile pe care pot pune mîna și să le bat în cuie pe pereți. A durat foarte mult pînă am găsit ce căutam. În această cameră am locuit șase ani, aici am scris, îndată ce mi-am atîrnat pe pereți reproducerile după Grünewald, „Orbirea".

N-o vedeam prea des pe gazdă, care locuia împreună cu soțul și cu copiii, de-acum mari, la parter, doar o dată pe lună, cînd îi înmînam chiria și îndată după aceea, cînd îmi aducea chitanța sus, în cameră. Se mai întîmpla să mă caute cineva în timp ce eram plecat, atunci mă prindea jos, la ușa de la intrare și-mi relata amănunțit despre înfățișarea, felul și dorințele vizitatorului. Îl suspecta pe oricine ar fi venit, chiar dacă era cineva de prin părțile acelea și voia să împrumute ceva de citit, mă avertiza în mod expres de oamenii cu intenții rele care vin doar să spioneze ce se poate fura. Indiferent ce avea să-mi spună, totul se termina cu discursul despre tineretul din ziua de azi.

La nivelul inferior, în parterul pivniței, locuia, pe post de îngrijitoare a casei, văduva unui pădurar, care-și petrecuse cea mai mare parte din viață, împreună cu soțul ei, în codrul Grădinii zoologice. Sarcina ei era să-mi facă patul și să deretice prin cameră. În zilele cînd nu mergeam la laborator și rămîneam dimineața acasă pînă mai tîrziu, o vedeam și-mi vorbea de perioada cînd era la Grădina zoologică Lainz. Doamna Schicho era o bătrînă amabilă, cu părul alb, foarte grasă, cu o față roșie, la cel mai mic efort, la cea mai mică mișcare începea să transpire și, dacă eram prezent în timp ce făcea curățenie, lucru care nu se întîmpla prea des, camera se umplea îndată de un miros puternic, deși geamurile și ușa rămîneau deschise, făcîndu-se curent pentru aerisire. Nu era un miros foarte respingător, mirosea a unt care nu mai era chiar proaspăt, dar nici rînced de tot. Aș fi plecat, chiar și numai pentru a evita mirosul, dar doamna Schicho avea un fel irezistibil de a povesti. Nu povestea despre pădure, despre casa lor, casa pădurarului, asta se întîmpla doar atunci cînd o întrebam eu de vieri și bufnițe, despre care-mi dădea informații cu bunăvoință, dar fără entuziasm. Mult mai repede i se îndreptau gîndurile înapoi spre înalții oaspeți care în suita împăratului au vizitat Grădina zoologică. Cu mîndrie, dar fără solemnitate, vorbea de ziua celor Trei Împărați, cînd împăratul rus și german, călare pe cai, alături de împăratul Franz Joseph, au oprit în fața casei pădurarului, iar ea le-a oferit un pahar în semn de bun venit. Își amintea perfect de toți trei, îi vedea și acum în fața ochi-

lor, mi-a descris egretele, uniformele, feţele lor, mai ştia pe ce cai călăreau şi cu ce cuvinte i-au mulţumit pentru băutură. Nu suna servil, ci mai degrabă îţi lăsa impresia că totul ar mai fi prezent şi, în timp ce întindea braţele pentru a-mi arăta cum i-a oferit fiecăruia dintre împăraţi paharul de bun venit, părea puţin mirată că acum nimeni nu mai catadicsea să-i ia paharul. Totul dispăruse, unde erau împăraţii, cum era posibil să nu mai rămînă nimic din toate astea şi, deşi nu s-a exteriorizat niciodată şi nici nu şi-a trădat regretul, simţeam că şi pentru ea era la fel de enigmatic ca şi pentru mine şi că-mi povestea toate astea cu asemenea forţă şi plasticitate de dragul acestei enigme.

Nu dejunam în această cameră, nu păstram în ea nici măcar fructe sau pîine. Îmi dorisem întotdeauna un loc fără mîncare, care să nu fie perturbat de nimic, mîncarea fiind pentru mine lipsită de importanţă şi incomodă. În glumă o numeam „puritatea camerei" mele, iar Veza, cînd venea în vizită, înţelegea acest lucru şi nu încerca niciodată, aşa cum fac femeile de obicei, să-mi încropească o gospodărie. În felul ei original mă măgulea, interpretînd dorinţa mea de a păstra o asemenea curăţenie în cameră ca un respect cuvenit profeţilor şi sibilelor care mai atîrnau pe pereţi, incluzînd, poate, şi respectul meu pentru Michelangelo care putea lucra la infinit fără să se gîndească la mîncare.

Dar asta nu însemna că mă privam de ceva sau chiar că flămînzeam. Pe Auhofstraße, la cinci minute de mine, pe deal în jos, era o lăptărie unde se găsea iaurt, pîine şi unt, pe care le puteai servi în liniştе la singura măsuţă din prăvălie, şezînd pe singurul scaun existent. Acolo serveam micul dejun înainte de a merge la laborator. Cînd rămîneam acasă, veneam şi mai tîrziu în timpul zilei, în aceşti ani hrănindu-mă cu predilecţie cu iaurt şi pîine cu unt, deoarece toate economiile rămîneau pentru cărţi.

Doamna Fontana, mandatara acestei filiale a lăptăriei, n-avea nimic comun cu doamna Schicho. Vocea-i era tot atît de ascuţită ca şi nasul, pe care şi-l vîra peste tot. În timp ce serveam masa, aflam detalii despre fiecare client care părăsea localul şi despre alţii care, probabil, urmau să apară. După epuizarea acestor teme, fapt ce nu se întîmpla prea rapid, urma la rînd căsătoria ei, unde de la început lucrurile nu fuseseră prea clare. Primul soţ al doamnei Fontana fusese luat prizonier de război în Rusia, ajungînd în Siberia, unde-a mai trăit cîţiva ani şi apoi a murit de boală. Un prieten de-al lui se întorsese tîrziu de-acolo, aducînd ultimele salutări, verigheta şi o fotografie de grup, unde era răposatul, prietenul său şi alţi prizonieri, era o fotografie preţioasă, de care posesorul nu se despărţea niciodată, deşi o arăta cu plăcere. Toţi îşi lăsaseră barbă

și nu se putea recunoaște nici unul. Posesorul obișnuia să arate o barbă, a doua din dreapta, jos, și să spună: „Ăsta am fost io! Nu mă cunoașteț? Ce vremuri mai erau pe-atunci!“ Apoi lua o mină solemnă și arăta spre altă barbă; o doua din stînga, jos, și explica: „Și ăsta a fost prietenul și predecesorul meu, spuneți liniștit primul domn Fontana, dar desigur cu alt nume. Dar mai bine întrebați-o pe doamna, ea l-a cunoscut pe propria-i piele.“

Căci, pe al doilea bărbat, doamna Fontana nu l-a cunoscut pe propria-i piele. Ea se scula dis-de-dimineață, prăvălia se deschidea devreme; el dormea toată înaintea de masă, se întorcea noaptea tîrziu, cu ultimul tramvai, la ora unu, și dacă se făcea mai tîrziu, pe jos, de la cafeneaua din oraș, unde era client permanent, soția dormea deja demult și n-o întîlnea. După masa, în timp ce ea se afla la filială, el se scula și pleca din nou în oraș, la gealații săi.

Ea sărea repede cu gura, el o evita cît putea de bine. Dar, uneori, în primele ore ale după-amiezii, înainte de a pleca în oraș, o schimba, totuși, la prăvălie. Astfel am ajuns să-l cunosc și să-mi povestească despre Siberia. După aproximativ doi ani, tensiunea dintre ei crescuse atît de mult, încît ea l-a dat afară din locuință. De altminteri, după părerea ei, asta nu era căsătorie, n-aveau nimic de împărțit împreună. El îi folosea locuința numai ca dormitor. În rest, nici măcar nu vorbea cu ea. Totdeauna, cînd era ea trează dormea el și abia adormea ea, că se trezea el.

În cele din urmă a plecat, iar ea mi-a spus-o imediat, în dimineața următoare, satisfăcută și amărîtă în același timp. Nu adusese aproape nimic, nici n-avea ce, dar și-a luat înapoi ce era al lui, chiar și cîteva cuie ruginite: „Închipuiți-vă că a luat și cuiele ruginite, nu mi-a lăsat nici măcar unul!“ Cuvintele ei sunau de parcă ar fi dorit să-și păstreze de la el vreun cui ruginit — ca amintire? de necaz? — și el nu s-a îndurat nici măcar să i-l lase. Măcar de-ar fi fost noi, dar erau vechi, ruginite.

Domnul Fontana era foarte mic de statură și mergea încovoiat și aplecat, de parcă-ar fi avut o fractură gravă. Nu mai avea păr, arăta uscățiv și ramolit, ochii lui îți dădeau impresia că în clipa următoare ar începe să curgă, dar, de fapt, nu curgeau. Cînd era el la prăvălie se întîmpla să vină încîntătoarea contesă corpolentă care locuia cu familia în imediata apropiere, o femeie înaltă, puternică, amatoare de hipism și vînătoare — deși n-o văzusem niciodată pe cal sau la vînătoare — avea o voce penetrantă și, cînd cumpăra ceva, lăsa impresia că prăvălia de lactate exista doar de dragul ei. Dar nici nu cumpăra prea multe lucruri, pentru că n-avea niciodată destui bani la ea. Uneori își aducea și cei trei copilași, văzîndu-i,

trebuia să te gîndești imediat la splendizii ei sîni, domnului Fontana i se scurgeau ochii după ei. O servea pe contesă cu solicitudine și politețe, căci, în rest, îl deranjau toți cei care intrau în prăvălie cînd servea el. Imediat ce ieșea contesa pe ușă, mi se și adresa entuziasmat, cu ochi languroși: „O iapă de soi! O iapă de soi!"

Cred că venea pe timpul ăsta în prăvălie numai ca s-o vadă — poate că, altfel, ar fi dormit mai mult — iar ea, de parc-ar fi fost înțeleși, venea tot la aceeași oră și se lăsa servită numai de el. Uneori se aduna în fața ei pe tejghea tot ce ceruse, apoi — nu se pricepea deloc să socotească — începea să calculeze. Domnul Fontana, căruia îi făcea plăcere s-o rețină, pentru ca s-o poată privi mai mult, o ajuta la adunare. Totdeauna avea mult prea puțini bani, dar, cu toată simpatia de care se bucura, nu primea niciodată pe credit și, astfel, multe din lucrurile comandate trebuiau să dispară rînd pe rînd de pe tejghea. Ea nu se rușina niciodată de această operație, nu era o rușine că nu știa socoti, în schimb se pricepea la cai. Astfel, fără să se supere vreodată, înapoia obiect după obiect, domnul Fontana își permitea să-i deschidă mîna printr-o mișcare delicată, rapid își dădea seama ce bani avea la ea, el era cel care, deodată, punea capăt înapoierii obiectelor spunînd: „Acum e bine. Tocmai atît aveți!"

Cînd a plecat i-a simțit lipsa, pentru că acum era servită de doamna Fontana, care arăta mai puțină înțelegere pentru incapacitatea ei de a socoti, bănuind-o în taină că vrea s-o tragă pe sfoară. Și ea avea replicile ei proprii și cînd doamna cu copiii părăseau prăvălia: „Asta n-a umblat la școli. Nu știe nici număra, nici scrie. Acum închipuiți-vă numa' că o astfel de persoană mi-ar conduce prăvălia!" Contesa, care nu era insensibilă la această dușmănie, *îmi* spuse afară: „Ce păcat că a plecat domnul acela fin! Ce om fin *era!*" Era limpede că nu auzise nimic despre cuiele ruginite.

Și mie-mi lipsea domnul Fontana, îmi lipseau mai ales discuțiile despre Siberia. În realitate mai era încă prezent acolo. Companionii de la cafenea îl ascultau cu plăcere cînd povestea despre Siberia. Îmi spunea că *trebuie* să meargă zilnic acolo, era așteptat, toți voiau să le povestească mai departe. Mai există încă multe lucruri, nici vorbă să fi terminat. Ar putea scrie o carte despre Siberia. Dar îi vine mai ușor să povestească oral. Soția adormise de prima dată cînd i-a povestit. Pentru ea totul era verigheta. Asta i-o spusese deja prietenul lui, primul ei soț: pentru Dumnezeu, du-i verigheta înapoi, altfel n-are nici o clipă de liniște! Pentru ea verigheta e un obiect de valoare. El și-ar fi putut-o păstra. Dar își ține promisiunea față de un prieten mort. Și chiar dacă ar fi fost un milion, i

l-ar fi dat contra recompensă. Și cu ce s-a ales după toată cumsecădenia lui? Acum are pe cap o lăptăreasă în loc de o contesă.

La un an după ce el plecase, în acest ținut avea să apară din nou Siberia.

PRINTRE MĂȘTI MORTUARE

Am fost atras la Ibby Gordon de spiritul și de veselia ei; limbajul îi era plin de ciudățenii. De la ea auzeam totdeauna altă propoziție decît cea pe care-o așteptam. Era unguroaică, dar se pricepea să te surprindă și cu asta, încît fiecare propoziție a sa devenea o idee fantezistă. Prin ea deveneai pentru prima oară conștient de unele cuvinte; dacă-i plăcea în mod deosebit un cuvînt nemțesc, îl ascundea, ca să-l scoată apoi la iveală, în combinații noi, care te făceau să-ți aduci aminte că dispăruse și te făcea atent că lucrul pierdut apărea de fiecare dată într-o altă formă. Nu vorbea repede, nici cu glas scăzut, fiecare silabă avea tonul ei propriu. Nici un cuvînt nu se suprapunea peste celălalt, dar, fiindcă gîndea *repede,* gîndurile ei își așteptau rîndul și oglindeau dinainte bucuria de a fi pronunțate. Multe astfel de bucurii, toate noi, se înșiruiau și în acea veselie fără sfîrșit pe care o provocau nu mai era loc pentru spaimă, tristețe, supărare sau frică. Cînd stăteai împreună cu ea, nu simțeai nici o umbră de tristețe, deoarece tot ce pornea din priviri sau ceea ce spunea se transforma în ceva care-și pierdea greutatea și prindea aripi și fiindcă nu se plîngea niciodată de nimic din ceea ce i se întîmpla, nu i-o puteai lua în nume de rău cînd se amuza de spaimele altora.

Arăta ca o statuie de Maillol[30], o figură clasică de țărancă, avea o față ca un fruct care strălucea de împlinire. Savura tot ce era incongruent și grotesc. Puteai s-o consideri nemiloasă, dar ea se împotrivea chiar sieși. Te mirai că zeflemeaua ei spirituală și distractivă îi stătea atît de bine. Această imagine a sănătății lipsite de griji răbda deseori de foame, lucru despre care, însă, nu scăpa o vorbă, probabil din cauză că ar fi avut de adăugat la aceasta o poveste, și anume cît de bine hrănită apărea ea în privirile bărbaților care nu se mai săturau uitîndu-se la așa minunăție de umeri.

Toate lucrurile ce țineau de originea ei, de ordine, de viața zilnică dispăruseră fără urmă. Tot ce povestea despre trecutul ei îi era așa de indiferent, ca și cînd nu s-ar fi petrecut niciodată. Am reținut numele localității de unde provenea — Sighetu Marmației, la poalele Carpaților — deoarece mă ducea cu mintea la marmora din

care a cioplit-o Maillol. Numele ei, Ibolya, pe ungurește viorea, îmi suna caraghios, ca norocul că nimeni nu se gîndea la aceasta, fiindcă i se spunea scurt Ibby. Îmi plăcea mai mult numele ei de fată Feldmesser, dar ea se jena de el, probabil fiindcă-i amintea de familia ei, despre care eu nu știam nimic. Ca poetă își luase numele de Gordon la care ținea și părea că este singurul lucru pe care-l îndrăgea.

La Budapesta îl întîlnise pe Friedrich Karinthy, un scriitor satiric maghiar, cunoscut în patria sa; nu citisem nimic de el, dar ceea ce-mi povestise ea despre el mă ducea cu gîndul la Swift. Ea a devenit prietena lui și scria poezii care lui îi plăceau, se pare c-ar fi căzut în mrejele poeziilor și a frumuseții ei. Aranka, soția acestuia, o persoană energică, o frumusețe de țigancă brunetă, după cum spunea Ibby, s-a aruncat, din cauza geloziei, de la etajul al treilea, în stradă și, cu toate că a fost grav rănită, a rămas, ca prin minune, în viață. Fapta ei disperată l-a impresionat pe Karinthy așa de mult, încît s-a hotărît pe loc să se despartă de Ibby. Și pentru ca soția să fie salvată, Ibby a fost surghiunită din Budapesta și din Ungaria.

Un prieten a trecut-o peste graniță către Viena, unde a ajuns fără nici un bagaj, numai cu o perie de dinți asupra ei, lucru de care-i plăcea deseori să pomenească. Avusese o soartă aspră, dar vorbea despre ea fără să se plîngă. Față de Aranka simțea tot așa de puțină milă ca și față de ea însăși, nu simțea altceva decît ridicolul situației. Renumitul scriitor și-a trimis prietenul cel mai devotat să o escorteze. Acesta trebuia să aibă grijă ca ea să nu se întoarcă pe ascuns înapoi în Ungaria. El i-a închiriat o cameră în Strozzigasse, iar ea trebuia să se prezinte zilnic într-o cafenea. După asta prietenul mergea la telefon și-l suna pe Karinthy la Budapesta, spre a-i transmite: „Ibby e la Viena. Ibby n-a dispărut". După aceea primea ceva de mîncare. I se plătise chiria, în rest nu avea nici un ban, deoarece se temeau că și-ar putea cumpăra un bilet de tren pentru Budapesta. Cînd nu-și făcea apariția, prietenul apărea în control în Strozzigasse, dar atunci nu mai primea nimic de mîncare. Așa mi-a apărut pentru prima dată în față: întruchiparea zeiței Pomona[31], ținînd în mînă nu un măr, ci o perie de dinți.

După cîteva săptămîni, Ibby se integrase în cercul vienez, Wiener Jeunesse Dorée, devenind obiectul disputei dintre doi frați. În acest cerc toți îi dădeau atenție și, deoarece erau mulți care o rîvneau, a reușit, uzînd de mijloace foarte rafinate, să-l întărîte pe unul împotriva celuilalt, stăvilind, astfel, toate atacurile. Nu-i era deloc ușor cu cei doi frați, deoarece fiecare dintre ei o luaseră în mod serios. A rămas aproape un an în Viena, timp în care ne-am întîlnit adeseori la cafenea, unde ea, în felul ei liniștit și detașat, îmi poves-

tea tot ce se întîmpla în jurul ei, pe un ton rece și radios în același timp, de un comic atrăgător. *Trebuia* s-o ascult, după cum și ea trebuia să-mi vorbească. Îmi era recunoscătoare că nu-i suflam în borș. La mine se odihnea, cum obișnuia să spună, de frumusețea ei nevinovată, simțea că și eu concepeam această frumusețe la fel ca ea, ca o povară, în fața efectelor căreia erai neajutorat.

Unul dintre cei doi frați conducea librăria cea mare pe care o preluase după moartea tatălui său, în timp ce celălalt, considerat mai inteligent și mai informat, studiase de toate, trecea de la una la alta, în prezent se ocupa de filosofie. Rudolf, librarul, era o nimica toată de om, slăbuț și șters; încerca să facă impresie printr-o ținută vestimentară îngrijită și prin aranjarea părului său cam rărit. Îi era tot așa de supus lui Ibby ca și fratele său, dar prin felul șters și lipsit de fantezie îi venea mult mai greu s-o cucerească decît celuilalt frate, căruia îi plăcea să asculte oamenii și să le dea apoi, bîlbîindu-se ușor, necontenite sfaturi. Rudolf, care el însuși avea nevoie de sfaturi și nu putea da niciodată, a trebuit să recurgă la cărți noi de artă care-i erau mai la îndemînă în librărie, încercînd să-i facă o surpriză și să-i dea o ocupație. Odată i-a adus „Chipul veșnic" care cuprindea o colecție de măști mortuare. Am ajuns acolo cînd Ibby tocmai începuse să răsfoiască volumul și, după cîteva pagini, am fost și eu și ea captivați de el. S-a întîmplat ceea ce de obicei se întîmpla cu noi — amuțiserăm. Ne-am așezat unul lîngă celălalt iar Rudolf, care nu suporta sensul acestei tăceri, ne lăsă cartea și dispăru.

Nu văzusem niciodată măști mortuare, ele erau ceva cu totul nou pentru mine. Am simțit că eram aproape de momentul de care nu aveam nici cea mai vagă idee.

Am acceptat titlul „Chipul veșnic" fără să mă gîndesc. M-a fascinat întotdeauna diversitatea oamenilor, dar nu m-am așteptat ca ea să culmineze cu clipa morții. M-am mirat că și după moarte nu-ți dispare expresivitatea. Suferisem încă de copil din cauza dispariției morților. Păstrarea numelui și a operelor nu mă satisfăcea. Mă preocupa și materialitatea lor, fiecare trăsătură, fiecare tresărire de pe față. Dacă îmi stăruia în ureche vocea, în zadar căutam imaginea celui dispărut, îmi apărea în vis atunci cînd nu o chemam, dar nu o invocam niciodată intenționat. Chiar și cînd o vedeam — destul de rar, e drept devenise cu totul alta, supusă, propriilor legi ale descompunerii. Și acum îi vedeam pe aceia în ale căror gînduri și opere trăiam, pe care-i iubeam pentru faptele lor, pe care-i uram pentru fărădelegile comise, îi vedeam neclintiți în fața mea, cu ochii închiși ca și cînd i-ar mai fi putut deschide, ca și cînd nu s-ar fi

produs încă ireparabilul —, mai erau în gîlceavă, mai auzeau ce li se spunea doar lor? Umblam împleticindu-mă de la unul la altul, ca și cînd ar fi trebuit să-i prind și să-l țin pe fiecare în parte. Nu-mi dădeam seama că ei nu existau împreună decît în această carte. Îmi era frică să n-o pornească așa, deodată, care încotro. Am recunoscut doar puține chipuri fără să mă uit la numele lor. Fără nume erau neputincioase. Dar îndată ce erau asociați cu numele, se simțeau salvați de descompunere. Am răsfoit mai departe, apoi fără să vreau, am răsfoit înapoi, ei erau tot acolo, fiecare din ei, nici unul nu dispăruse, nici unul nu-și revendica dreptul la ordinea în care fuseseră aranjați în carte, la voia întîmplării, această întîmplare le era pe măsură.

Și ultima remarcă înaintea descompunerii: ca și cum fiecare și-ar fi preluat încă o dată atribuțiile și și-ar fi dat consimțămîntul pentru această ultimă formă de prezentare. Acest *asentiment* nu este valabil pentru fiecare mască: există unele care te rănesc. Ele sînt măști demascatoare. Sensul lor se află în groaznicul adevăr pe care-l dezvăluie, și anume nota dominantă pe care a trebuit să o aibă fiecare din aceste vieți: povara la Walter Scott, imbecilitatea crasă la bătrînul Swift, înspăimîntătoarea și epuizanta boală la Géricault. S-ar putea căuta în toate măștile numai latura groaznică, spaima morții. Atunci ele ar fi niște măști ucigătoare. Dar asta ar fi o falsificare: mai există încă ceva care depășește crima morții.

Este oprirea respirației, dar altfel, ca și cînd ea s-ar păstra. Suflarea este lucrul cel mai de preț pe care îl posedă omul, cel mai de preț în clipa din urmă, iar această ultimă suflare se întipărește în mască, sub forma imaginii.

Dar cum poate deveni oare suflarea imagine? Masca pe care o găsisem deschizînd cartea, am căutat-o și am regăsit-o, era cea a lui Pascal.

În ea durerea a atins forma desăvîrșirii, aici și-a găsit sensul îndelung căutat. Durerea, care trebuia să rămînă idee, nu era în stare de mai mult. Dacă există o moarte dincolo de tînguire, atunci aici te confrunți cu ea. O apropiere treptată de moarte, în pași negrăit de mărunți, purtați de dorința de trecere a pragului, pentru ca dincolo să cîștige ceva din necunoscut. Se pot citi multe lucruri despre credincioși și martiri care, de dragul vieții de dincolo, au vrut să fie absolviți de viața pămîntească, dar aici ai în față imaginea unuia dintre ei în clipa dobîndirii idealului, și acesta este unul care a știut să se mortifice prin posturi, dar care a gîndit infinit mai mult decît s-a mortificat. Astfel tot ce a intreprins el împotriva acestei vieți se oglindește în gîndirea sa. Chipul *său* poate fi numit veșnic, deoarece exprimă tocmai veșnicia pe care și-a dorit-o. El *se odihnește* în dure-

rea sa pe care nu vrea s-o părăsească. El vrea atîta durere cîtă este în stare să preia veşnicia şi cînd şi-a umplut măsura admisă, oferă durerea veşniciei, călcînd-o.

15 IULIE

La cîteva luni după ce mă mutasem în noua cameră s-a petrecut un fapt cu o influenţă decisivă asupra vieţii mele. Era unul din acele evenimente sociale nu prea des întîlnite care răscolesc în aşa măsură un oraş, încît după aceea nu se va mai recunoaşte niciodată.

În dimineaţa zilei de 15 iulie 1927 nu eram, ca de obicei, la Institutul de Chimie din Währingerstraße, ci mă aflam acasă. Citeam ziarul de dimineaţă la cafeneaua din Ober-St. Veit. Mai simt şi acum revolta ce m-a cuprins, luînd în mînă ziarul „Reichspost"; îmi atrase atenţia un titlu uriaş: „O sentinţă dreaptă". În Burgenland se trăseseră focuri. Fuseseră ucişi muncitori. Instanţa îi achitase pe asasini. Această achitare a fost consemnată în organul partidului de la conducere ca „sentinţă dreaptă", mai bine-zis a fost trîmbiţată. Mai mult decît achitarea propriu-zisă era această ironie la adresa oricărui sentiment de dreptate, ea declanşase o agitaţie nemaipomenită în rîndul muncitorimii vieneze. Muncitorii din toate circumscripţiile Vienei treceau în coloane compacte, treceau prin faţa Palatului Justiţiei, care prin simplul său nume încorpora pentru ei nedreptatea. Era o reacţie întru totul spontană, cît de spontană am simţit-o pe propria-mi piele. Mi-am luat bicicleta şi am plecat rapid în oraş, alăturîndu-mă unui asemenea convoi.

Muncitorimea, care de altfel era foarte disciplinată, care avea încredere în conducătorii ei social-democraţi, fiind mulţumită că Viena era administrată în mod exemplar de către ei, acţiona în această zi *fără* aceşti conducători. Cînd au incendiat Palatul Justiţiei, li s-a pus în cale primarul Seitz, aflat într-o maşină de pompieri, cu mîna dreaptă ridicată în sus. Gestul său a rămas fără efect: Palatul Justiţiei *ardea*. Poliţia a primit ordin să tragă, au fost 90 de morţi.

Au trecut 53 de ani de atunci, dar agitaţia acelor zile o simt şi acum, ea m-a pătruns pînă în măduva oaselor. Eram foarte apropiat de o revoluţie trăită pe propria-mi piele. De atunci ştiu exact, n-ar trebui să mai citesc nici un cuvînt despre asediul Bastiliei. Am devenit parte integrantă din masă, confundîndu-mă în întregime cu ea, nu simţeam nici cea mai mică rezistenţă faţă de acţiunile ei. Mă mir că în această stare mai eram capabil să înregistrez concret toate

scenele care mi s-au perindat prin fața ochilor. Una din aceste scene vreau s-o amintesc.

Într-o stradă lăturalnică, nu departe de Palatul Justiției care ardea, ceva mai încolo, stătea un bărbat care se detașa complet de masă, brațele ridicate în sus, încremenit și disperat, strigînd în gura mare, văicărindu-se: „Să se ardă actele! Toate actele!" „Mai bine decît oamenii", îi spusei eu, dar asta nu-l interesă, n-avea decît actele în cap, îmi trecu prin minte că, probabil, era el însuși implicat în acte, poate că era funcționar de arhivă, era de neconsolat, chiar și în această situație mi se păru caraghios. Dar și eu m-am supărat: „Dar au împușcat și oameni!", spusei eu furios, „și dumneavoastră vorbiți de acte!" Mă privea, de parcă n-aș fi fost de față, repetînd pe ton de văicăreală: „Să se ardă actele! Toate actele!" Chiar dacă se retrăsese la o parte, era într-o situație destul de periculoasă, tînguiala lui nu putea trece neauzită, și eu o auzisem doar.

În zilele și săptămînile de adîncă descurajare care au urmat îndată după aceea, cînd nu te puteai gîndi la nimic altceva și cînd evenimentele, al căror martor fuseseși, ți se derulau mereu prin fața ochilor — ele te urmăreau noapte de noapte, pînă adormeai — mai exista *un* raport legitim cu literatura, și acesta era Karl Kraus. Veneraţia mea pătimașă pentru el a atins pe atunci gradul cel mai înalt. De data aceasta era recunoștință pentru o faptă oficială precisă, nu-mi amintesc să-i fi fost vreodată cuiva atît de recunoscător pentru ceva. Sub impresia masacrului din acea zi, răspîndise în toată Viena afișe prin care cerea președintelui Johann Schober, răspunzător pentru ordinul de tragere și pentru cei 90 de morți, „să demisioneze". A făcut-o singur, era singura personalitate oficială care o făcea și, în timp ce celelalte somități, de care Viena nu ducea lipsă pe atunci, n-au vrut să se expună sau poate n-au vrut să se facă de rîs, el singur a găsit curajul revoltei. Afișele sale erau unicul lucru care te ținea pe picioare în aceste zile. Mă plimbam de la un afiș la altul, mă opream în fața fiecăruia și mi se părea că toată dreptatea de pe pămînt ar fi intrat în literele numelui său.

Am transcris această relatare despre 15 iulie și urmările sale cu cîtva timp în urmă. O citez aici literal, poate că tocmai prin concizîunea sa ne dă o imagine despre ponderea faptelor.

De atunci am încercat de mai multe ori să mă apropiu de această zi care, de la moartea tatălui meu, a fost probabil cea mai de seamă zi din viața mea, trebuie să spun „să mă apropiu", pentru că este foarte greu să te ridici pînă la ea, e o zi prelungită, extinsă peste o întreagă metropolă, o zi a mișcării și pentru mine, străbătută și de mine în lung și-n lat. Simțirile mele din această zi erau înmănunchеate toate într-o *singură direcție*. E *cea mai limpede* zi de care

îmi amintesc, cea mai limpede, deoarece trăirea ei, în timp ce se scurgea, mi-a rămas de neclintit.

Nu știu cui i-a venit ideea să propună drept țintă al acestor nemaipomenite marșuri din toate circumscripțiile Vienei tocmai „Palatul Justiției". Ai putea crede că a fost o întîmplare, deși nu prea poate fi adevărat. Cineva trebuie că a exclamat pentru prima dată „Spre Palatul Justiției". Dar nu-i important de știut cine a fost primul, deoarece cuvîntul a fost recepționat de fiecare, înregistrat fără șovăială, fără rezerve, fără premeditare, fără zăbavă și amînare, trăgîndu-l pe fiecare în una și aceeași direcție.

E posibil ca substanța acelui 15 iulie să fi pătruns în întregime în „Masă și putere". În acest caz ar fi imposibilă o întoarcere cît de cît completă la trăirea inițială, la elementele senzoriale ale acelei zile.

A fost lungul drum pe bicicletă în oraș. Nu-mi pot aminti de drum. Nu știu unde m-au întîlnit prima dată oameni. Nu mă *văd* bine în această zi, dar mai *simt* emoția, înaintarea și ocolirea, fluiditatea mișcării. Totul e dominat de cuvîntul „foc", apoi de focul însuși.

O *lovitură* în cap. Poate că a fost o întîmplare faptul că n-am văzut cu propriii mei ochi atacuri asupra polițiștilor. Am fost însă martor cînd s-a tras în mulțime și au căzut oameni. Împușcăturile erau ca bicele. Fuga oamenilor spre străduțele lăturalnice și apoi reapariția lor imediată formîndu-se ca masă. Am văzut oameni căzînd și morți pe jos, dar n-am fost în imediata lor apropiere. O sfială groaznică mai ales în fața acestor morți. Mă apropiam de ei, dar îi *evitam*, îndată ce mă apropiam. În agitația mea aveam impresia că se *lungeau*. Pînă la sosirea formațiilor de sanitari ca să-i ridice de pe jos era, de obicei, un spațiu gol în jurul lor, ca și cînd lumea s-ar fi temut că se va trage din nou tocmai aici.

Polițiștii călare făceau o impresie deplorabilă, poate că lor înșile le era teamă.

Un bărbat din fața mea scuipă, arătînd cu degetul mare de la mîna dreaptă în spate și întorcîndu-se pe jumătate înapoi. „Acolo atîrnă unul! I-au dat jos pantalonii!" De ce scuipa? Din cauza mortului? Sau din cauza crimei? N-am văzut în ce parte arăta. O femeie din fața mea scotea sunete stridente: „Peppi! Peppi!" Avea ochii închiși și se clătina. Toți au început să fugă. Femeia s-a prăbușit. Dar n-a fost atinsă. Am auzit tropote de cai. Nu m-am dus la femeia care zăcea jos. Alergam cu ceilalți. Simțeam că trebuie să alerg cu ei. Voiam să mă refugiez sub o poartă, dar nu mă puteam despărți de cei ce alergau. Un bărbat foarte înalt, puternic, care alerga alături de mine, se bătea cu pumnul în piept, urlînd în timp ce fu-

gea: „Acolo se trage! Acolo! Acolo! Acolo!“ Deodată dispăru. De căzut nu căzuse. Unde era?

Acesta era, probabil, lucrul cel mai înspăimîntător: că se vedeau și se auzeau oameni într-o comportare viguroasă care estompa totul și apoi tocmai acești oameni dispăruseră, de parcă i-ar fi înghițit pămîntul. Totul ceda și pretutindeni se deschideau găuri invizibile. Dar coeziunea întregului nu se rupea; dacă, deodată, te trezeai singur undeva, simțeai că ești scuturat și smucit. Asta se întîmpla, deoarece peste tot se *auzea* ceva, era ceva ritmic în aer, o muzică malignă. Se poate numi muzică, simțeai că te înalță. N-aveam sentimentul că merg pe propriile-mi picioare. Erai ca într-un vînt șuierător. În fața mea, în locuri diferite, apăru un cap roșu; din cînd în cînd se ridica și cobora, de parcă ar fi plutit pe apă; îl cercetam cu privirea ca și cînd ar fi trebuit să-i urmez directivele, la început am crezut că e un cap cu părul roșu, apoi mi-am dat seama că era o basma roșie și n-am căutat mai departe.

N-am întîlnit și n-am recunoscut pe nimeni, toți cei cu care am intrat în vorbă erau niște necunoscuți. Am discutat cu puțini oameni. Dar am discutat mult, în atmosferă era mereu ceva de ascultat, huiduielile penetrau cel mai adînc atunci cînd se trăgea în mulțime și cădeau oameni. În acest caz huiduielile erau de neîndurat, mai ales cele feminine, care se puteau distinge clar. Mi se părea că salvele ar fi produse de huiduieli. Dar mi-am dat seama că nu era adevărat, deoarece salvele continuau, chiar și atunci cînd nu se mai auzeau huiduielile. Pretutindeni se auzeau împușcături, se auzeau și de mai departe, încontinuu, ca niște lovituri de bici.

Îndîrjirea masei, care după ce tocmai fusese alungată, într-o clipă țîșnea iar din străzile laterale. Focul nu-i lăsa în pace pe oameni, Palatul Justiției a ars ore în șir, acesta fiind și timpul celei mai mari agitații. Era o zi foarte fierbinte, chiar dacă nu se vedea focul, cerul era în mare parte roșu și, din miile și miile de acte mirosea a hîrtie arsă.

Formațiile de sanitari pe care le puteai vedea pretutindeni se recunoșteau după uniforme și banderole; spre deosebire de poliție, ele erau neînarmate. Armele lor erau tărgile pe care ridicau răniții și morții. Erai frapat de zelul lor în acordarea primului ajutor. Se distanțau de furia huiduielilor ca și cînd n-ar fi aparținut masei. Acționau cu multă rapiditate peste tot, apariția lor semnalizînd adesea victime, înainte ca ele să fi fost zărite.

Nu văzusem cu proprii-mi ochi incendierea Palatului Justiției, dar am aflat de ea înainte de a vedea flăcări, prin schimbarea tonului în rîndul masei. Oamenii își transmiteau unii altora ce se întîm-

plase, la început n-am înțeles, suna vesel, nu strident, nu posesiv, ci descătușat.

Focul reprezenta coeziunea. Îl simțeai, prezența sa era copleșitoare și unde nu-l vedeai îl aveai în minte, atracția sa și cea a masei se contopeau. Salvele poliției declanșau huiduieli, huiduielile noi salve: dar, oriunde te aflai sub acțiunea salvelor, doar aparent la adăpost, legătura, mai mult sau mai puțin secretă cu ceilalți, în funcție de locul unde erai, continua să existe, indirect, deoarece altfel nu era posibil, te trăgea înapoi, în imperiul focului.

Această zi, marcată de un sentiment unitar, — un singur val imens abătîndu-se asupra orașului și înghițindu-l: cînd s-a retras era aproape de necrezut că orașul mai exista —, această zi era compusă din nenumărate detalii pe care fiecare și le-a gravat în minte, fără a pierde nici unul din ele. Există fiecare în parte, întipărite clar în minte și ușor de recunoscut și, totuși, fiecare rămîne o parte componentă a imensului val, fără de care totul apare gol și absurd. Ce-ar trebui să înțelegem ar fi valul, nu aceste detalii, am încercat s-o fac adesea, în anul imediat următor și mai tîrziu, în nenumărate rînduri, dar n-am reușit niciodată. Era imposibil să-mi reușească, deoarece nimic nu este mai enigmatic și mai de neînțeles decît masa. Dacă aș fi înțeles-o în întregime, atunci nu m-aș fi ocupat de ea mai mult de 30 de ani, n-aș fi descifrat-o pentru a o prezenta și reproduce cît se poate de perfect, la fel ca alte fenomene umane.

Chiar dacă aș înșira unul lîngă altul toate detaliile concrete din care s-a constituit pentru mine această zi, cu duritate, fără înfrumusețare, fără diminuare și fără exagerare, n-aș putea fi pe măsura ei, pentru că această zi conținea mai mult. Vuietul valului era perceptibil în permanență, el arunca aceste amănunte la suprafață; și numai dacă valul ar îngădui să fie citit și prezentat, s-ar putea spune: într-adevăr, nimic nu e diminuat.

În loc să mă apropii de detalii particulare, aș putea vorbi de efectul pe care l-a avut această zi asupra gîndirii mele de mai tîrziu. Dintre ideile care-au intrat în cartea despre masă, cîteva din cele mai importante i le datorez ei. Ce-am căutat și scos la iveală din surse îndepărtate unele de altele, ce-am cercetat, conspectat, citit și, ca și cu încetinitorul, am recitit mai tîrziu, toate acestea le-am putut păstra datorită amintirii acestui eveniment central care a rămas proaspăt, indiferent de ce s-a întîmplat după aceea la scară mai mare, incluzînd tot mai mulți oameni și avînd consecințe tot mai bogate pentru omenire. Izolarea acelui 15 iulie, limitarea sa la Viena, a avut pentru analiza anilor următori, cînd emoția și revolta nu mai aveau aceeași intensitate, forța unui model: un eveniment delimitat

din punct de vedere local și temporal, izvorît dintr-o ocazie incontestabilă, avînd cursul său clar și inconfundabil.

Trăisem aici odată pentru totdeauna ceea ce aveam să numesc mai tîrziu o masă *deschisă*, formată prin contopirea de oameni din toate părțile orașului în coloane lungi, imperturbabile, indeviabile, a căror direcție era determinată de poziția clădirii care purta numele justiției, dar prin sentința greșită reprezenta nedreptatea. Văzusem că masa trebuie să se destrame și cît de mult se teme de această destrămare; ar fi încercat orice, numai să nu se destrame; că se contemplă pe sine în focul aprins, scăpînd de destrămare atîta timp cît durează focul. Respinge orice încercare de stingere a focului, propria ei viață depinzînd de durata vieții focului. Prin atacuri poate fi pusă pe fugă, împrăștiată și izgonită, dar, deși zac pe străzi în văzul tuturor morți și răniți, deși nu posedă arme, se adună din nou, deoarece focul mai arde, iar strălucirea sa luminează cerul deasupra piețelor și străzilor. Am văzut că masa se poate afla în fugă, fără să intre în panică și că trebuie făcută diferența între masa alertată și cea în panică. Atîta timp cît fuga nu-i dezmembrează în indivizi pătrunși doar de grija pentru ei înșiși, pentru propria lor persoană, masa există pe mai departe, chiar și în fugă, iar cînd fuga ia sfîrșit, se poate îndrepta din nou spre atac.

Mi-am dat seama că masa nu are nevoie de *conducător* pentru a se forma, asta în ciuda teoriilor de pînă acum referitoare la masă. Timp de o zi am avut în fața ochilor o masă care se formează *fără conducător*. Ici și colo, foarte rar, vedeai oameni, oratori care se exprimau în sensul masei. Ei n-avea nici o importanță, erau anonimi, nu și-au adus nici cea mai mică contribuție la instigarea ei. Orice prezentare care le acordă o poziție centrală falsifică evenimentele. Dacă exista un semn distinctiv care instiga masa, atunci acesta a fost priveliștea Palatului Justiției arzînd. Salvele poliției n-au dezmembrat-o, ele au unit-o și mai mult. Panorama oamenilor alergînd pe stradă era doar o aparență, căci, chiar și în fugă, își dădeau bine seama de cei care cădeau și nu se mai ridicau. Asemeni focului, și aceștia atîțau ura masei.

În această zi îngrozitoare, luminată de flăcări, am dobîndit adevărata imagine a noțiunii de masă de care este pătruns secolul nostru. Am dobîndit-o în așa măsură, încît de musai, ca de voie bună, m-am întors la cercetarea ei. Am fost prezent în permanență acolo și am examinat totul, simt chiar și acum ce greu îmi vine să mă desprind de această imagine, deoarece n-am reușit să realizez decît o parte infimă din ceea ce mi-am propus: înțelegerea ei.

Anul ce a urmat acestui eveniment a fost în întregime marcat de el. Pînă în vara lui 1928 gîndurile mele s-au învîrtit numai în jurul lui. Mai mult decît oricînd eram hotărît să descopăr ce este de fapt masa, care mă copleşise pe dinăuntru şi pe dinafară. În aparenţă continuam, de altfel, studiul chimiei şi am început lucrul la teza de doctorat, dar tema ce mi s-a dat era atît de fadă încît nu mă făcea să-mi pun deloc capul la contribuţie. Orice clipă liberă o foloseam pentru studiul lucrurilor cu-adevărat interesante pentru mine. Pe cele mai diverse căi, aparent foarte îndepărtate, căutam să mă apropiu de ceea ce percepusem ca masă. O căutam în istorie, dar în istoria *tuturor* culturilor. Tot mai mult mă fascina istoria şi filosofia Chinei vechi. Cu grecii începusem mult mai devreme, în anii de şcoală la Frankfurt. Acum aprofundam istoricii antici, în special pe Tucidide. Era firesc să studiez revoluţiile, cea engleză, franceză, rusă, dar începu să mi se clarifice şi importanţa maselor în religii; tot în această perioadă s-a născut în mine acea curiozitate de a cunoaşte toate religiile care de atunci nu s-a mai stins. L-am citit pe Darwin în speranţa de a găsi la el ceva despre formaţiunile de masă la animale, am citit cu seriozitate şi cărţi despre formaţiunile statale ale insectelor. Cred că dormeam foarte puţin, deoarece citeam nopţi întregi. Îmi notam multe lucruri şi am încercat să fac şi cîteva eseuri. Erau preliminarii fără prea mare importanţă, la cartea despre masă, ele avînd la bază doar cunoştinţe disparate.

În realitate era începutul unei noi extinderi, în mai multe direcţii concomitent, partea pozitivă era că nu mi-am impus nici un fel de limite. Mă interesa, desigur, ceva anume, voiam să găsesc dovezi pentru trăinicia şi efectul masei în toate domeniile vieţii, dar pentru că i se acordase foarte puţină atenţie, documentele erau rare, şi adevăratul rezultat a fost că am aflat multe lucruri care n-aveau de-a face nimic cu masa. M-am familiarizat cu nume chinezeşti, iar în curînd şi japoneze, am început să mă mişc cu uşurinţă printre ele, cum mă mişcam în timpul şcolii printre greci. Dintre traducerile clasicilor chinezi am dat de Zhuang Zi,[32] care mi-a devenit cel mai familiar dintre toţi filosofii şi sub impresia acestei lecturi am început atunci să scriu un eseu despre Tao. Pentru a-mi găsi o scuză că m-am abătut atît de mult de la tema mea de bază am încercat să mă conving că nu voi înţelege niciodată masa, fără a afla ce este *izolarea* externă. Adevăratul motiv al fascinaţiei mele pentru această latură foarte originală a filosofiei chineze era, însă, fără s-o fi recunoscut clar pe atunci, importanţa pe care o au aici *prefacerile*.

A fost, așa văd, azi, un instinct bun cel care m-a împins spre prefaceri; ocupîndu-mă de ele am reușit să nu fiu subjugat de lumea noțiunilor la marginea căreia mă aflam mereu.

Eu curios cu cîtă pricepere, n-o pot numi altfel, ocoleam filosofia abstractă. Din toate căutările mele în legătură cu masa, un fenomen pe cît de concret pe atît de atotputernic, n-am găsit pe atunci nici urmă de ele în filosofie. Deghizările masei și forma în care ea apare totuși și la unii filosofi le-am înțeles abia mai tîrziu.

Sînt convins că multe din lucrurile aflate în felul acesta furtunos, generator de progres, n-au rămas la suprafață, ci au prins rădăcini, extinzîndu-se asupra domeniilor învecinate. Legăturile dintre lucruri care erau la mare distanță unele de altele erau create în subteran. Ele mi-au rămas tăinuite multă vreme, faptul avea și o latură pozitivă, după mulți ani ele ieșind la iveală cu o forță și siguranță cu atît mai mare. Nu sînt de părere că e periculos să ancorezi prea departe. Restricții întîlnești, oricum, destule în viață și chiar dacă o restricție nu poate fi ocolită în întregime, ea poate fi, totuși, stăvilită și preîntîmpinată, fixîndu-te cît se poate de departe.

Disperarea ce-a urmat îndată după 15 iulie, un fel de paralizie prin groază, care mă cuprindea uneori în mijlocul lucrului, făcîndu-mi imposibilă continuarea lui, a durat șase sau șapte săptămîni, pînă la începutul lui septembrie. Afișul lui Karl Kraus, care a fost pus în această perioadă, avu efectul unui catharsis, tămăduindu-mă de această paralizie. Dar mi-am păstrat o sensibilitate deosebită pentru glasul masei. Acea zi fusese dominată de huiduieli asurzitoare. Erau huiduieli mortale cărora li s-a răspuns cu împușcături, ele se intensificau cînd cei împușcați se prăbușeau la pămînt. Pe unele străzi se potoleau, pe altele se întețeau, în apropierea incendiului erau însă de nepotolit.

Îndată după aceea s-au mutat în apropiere de Hagenberggasse. Cam la un sfert de oră de drum de camera mea, de cealaltă parte a văii, în Hütteldorf era stadionul Rapid, unde se jucau meciuri de fotbal. În zilele de sărbătoare năvălea o mulțime de oameni într-acolo, nevrînd să piardă nici un meci al acestei vestite echipe. Eu nu i-am prea dat importanță, deoarece nu mă prea interesa fotbalul. Dar, într-o duminică, după 15 iulie, era o zi foarte călduroasă, așteptam musafiri și țineam ferestrele deschise, auzii dintr-o dată strigătele masei. Credeam că erau huiduieli, mai eram încă atît de copleșit de trăirea acelei zile groaznice, încît m-am zăpăcit pentru o clipă, încercînd să reperez focul de care era luminată. Dar acolo nu era nici un foc, în soare strălucea cupola aurită a bisericii din Steinhof. Mi-am venit în fire și am chibzuit că trebuie să vină de la stadion. Sunetele s-au repetat îndată, confirmîndu-mi presupune-

rea, ascultam, într-o încordare colosală, nu erau huiduieli, era urletul masei.

Locuiam deja de trei luni aici și nu fusesem niciodată atent la el. Probabil că și înainte răzbătea adesea pînă la mine la fel de puternic și straniu, dar eu fusesem surd și abia după 15 iulie mi se desfundaseră urechile. Acum nu m-am mai mișcat din loc și am ascultat tot meciul. Urletele triumfale marcau un gol și veneau din partea victorioasă. Se putea percepe și un urlet de dezamăgire, el suna însă altfel. De văzut nu puteam vedea nimic de la fereastră, ne despărțeau copaci și case, distanța era prea mare, dar auzeam masa, numai masa, ca și cînd totul s-ar fi petrecut în imediata mea apropiere. Nu puteam distinge de la care din cele două partide veneau strigătele. Nu știam cine erau. N-am fost atent la numele lor și nici nu m-am străduit să le aflu. Evitam să citesc ceva în ziar despre ele și în timpul săptămînii nu mă amestecam în nici o discuție pe această temă.

Dar în decursul celor șase ani, cît am locuit în această cameră, n-am mai pierdut nici o ocazie de a asculta aceste zgomote. Șuvoiul oamenilor îl zăream jos în stația de tramvai. Cînd în această parte a zilei aglomerația era mai mare ca de obicei, știam că era fixat un meci și îmi ocupam locul la fereastră. Îmi vine greu să descriu tensiunea cu care urmăream de la distanță meciul invizibil. Nu eram partizanul nici unei echipe deoarece nu cunoșteam nici una. Erau două tabere, asta era tot ce știam, ambele de aceeași excitabilitate, vorbind aceeași limbă. Pe atunci, detașat de punctul de pornire, fără să fiu influențat negativ de sute de situații și detalii, am fost pătruns de un sentiment pe care mai tîrziu aveam să-l descriu ca masă dublă. Uneori, cînd eram foarte solicitat de ceva, ședeam în timpul evenimentului la masa din mijlocul camerei și scriam. Dar orice aș fi scris, nu-mi scăpa nici un sunet care-mi venea dinspre stadionul Rapid. Nu m-am *obișnuit* niciodată cu el, eram mișcat de fiecare sunet al masei. În manuscrisele păstrate din acea perioadă, mi se pare că recunosc și azi locul fiecărui sunet, ca și cînd ar fi fost consemnat prin niște notații muzicale secrete.

Cert este că această poziție a camerei îmi ținea treaz interesul pentru adevăratele mele preocupări, chiar și atunci cînd mă dedicam altor lucruri. Era o hrană viguroasă pe care, în felul acesta, o primeam la intervale nu prea mari. Prin izolarea la marginea orașului, pe care o căutasem premeditat și căreia îi datorez puținul în materie de creație din anii vienezi, am rămas în permanență, chiar dacă nu doream cu adevărat, legat de acel enigmatic fenomen de importanță capitală. În diverse perioade, pe care nu mi le alesesem

niciodată singur, intervenea și mă readucea la vechea misiune, de la care probabil că m-aș fi abătut, propunîndu-mi lucruri mai comode.

Începînd din toamnă mergeam iar zilnic la laboratorul de chimie, pentru a lucra la teza de doctorat care nu mă interesa cîtuși de puțin. O simțeam doar ca pe o ocupație secundară, căreia mă supuneam numai pentru că o începusem deja. Faptul că-mi propuneam să termin tot ce începusem odată era o lege fundamentală a firii mele, inexplicabilă, chiar și Chimia, pe care atunci pretindeam, că o disprețuiesc, n-aș fi vrut s-o întrerup, din moment ce-am ajuns odată la ea. Aici era implicat și un respect tainic față de acest obiect, pe care, de asemenea, nu mi-l recunoscusem niciodată: cunoașterea otrăvurilor. De la moartea lui Backenroth îmi erau mereu prezente în minte, nu intram niciodată în laborator fără să mă gîndesc cît era de simplu pentru fiecare dintre noi să-și procure cianură de potasiu.

În laborator existau cîțiva colegi care, deși nu în mod deschis, erau fără doar și poate de părere că războaiele ar fi ceva inevitabil. Această concepție nu se limita doar la cei care simpatizau deja cu național-socialiștii. Numărul acestora crescuse, fără însă ca cei pe care-i cunoșteai din imediata apropiere, din laborator, să fi avut față de alții o comportare dușmănoasă, agresivă. În acest mediu zilnic de muncă nu ieșeau aproape niciodată în evidență cu convingerile lor. Personal simțeam în cel mai bun caz doar o anumită reținere care, însă, uneori se transforma în cordialitate, atunci cînd ceilalți îmi observau greața ce mă cuprindea față de orice concepție mercantilă. Printre studenții noștri erau și unii veniți de la țară, extrem de chibzuiți, pentru că altminteri n-ar fi putut studia, ce radiau de fericire cînd le lăsai un anumit obiect fără să le pretinzi nimic. Îmi făcea plăcere să zăresc fața mirată a unui băiat de la țară, care abia mă cunoștea și aștepta, în ciuda aparențelor exterioare, să am firea unui negustor de animale bine aranjat.

Am cunoscut, însă, și studenți la a căror francheță și nevinovăție mă gîndesc și azi cu mirare. La un curs am întîlnit un băiat care mi-a atras atenția prin ochii lui strălucitori și prin felul său puternic și totuși precaut de a se mișca în aglomerație. Am intrat în vorbă și ne-am mai întîlnit cîteodată. Era fiul unui judecător și după propriile-i afirmații, spre deosebire de tatăl său, avea încredere în Hitler. Pentru această încredere avea motivele sale, susținute cu desăvîrșită francheță, ba era chiar să spun cu grație: să nu mai fie niciodată război, războiul e lucrul cel mai groaznic care se poate abate asupra omenirii și singurul om care va feri omenirea de el va fi Hitler. Cînd i-am relatat de convingerile mele contrarii, s-a încăpățînat spunînd că l-a auzit vorbind și că el *însuși a afirmat-o.*

Acesta e motivul pentru care e de partea lui și nimeni nu-l va abate de la el. Am rămas atît de stupefiat, încît din această cauză ne-am mai întîlnit de cîteva ori, purtînd în continuare discuția. Mi-a repetat aceleași sau chiar și mai frumoase propoziții despre pace. Îl văd și acum, îi văd chipul pașnic, de apostol înfocat, și-i doresc să nu fi plătit cu viața pentru această credință.

Duceam o existență atît de *paralelă* cu chimia, încît nu mă pot gîndi la această perioadă fără să nu-mi vină în minte chipuri și discuții care n-au nimic de-a face cu ea. Poate că unul din motivele pentru care apăream atît de punctual în laborator, pentru frecventarea regulată a cursurilor respective, era tocmai posibilitatea de a întîlni atîția oameni tineri pe care nu trebuia să-i caut în mod expres, care erau acolo de la sine. Prin aceasta am cunoscut toate punctele de vedere ale timpului, întîmplător și în mod natural, fără să fac din asta o afacere de știință. În general nimeni nu se gîndea pe atunci cu adevărat la război sau dacă, atunci numai la cel trecut. Mă îngrozesc, amintindu-mi cît de departe ne simțeam pe atunci, în 1928, de orice nou război. Că putea să apară așa, deodată, și anume ca un fel de *credință,* era în legătură cu caracterul masei și nu a fost nicidecum un fals instinct cel care m-a determinat să-i vin de hac acestui caracter. Cît am învățat chiar și în laborator, în discuții aparent absurde și lipsite de importanță, de acest fapt nu eram conștient pe atunci. Am venit în contact cu exponenți ai tuturor ideologiilor existente în acea epocă în lume și, dacă aș fi fost deja după cum în mod fals îmi închipuiam, receptiv la tot ce era concret, aș fi avut de cîștigat din astfel de discuții aparent banale. Dar respectul față de carte era încă prea mare, iar drumul spre adevărata carte, spre fiecare om ca individ închis în sine, nu-l inauguraserm încă.

Drumul spre Veza era acum lung, de cînd locuiam în Hagenberggasse, între noi, se interpunea întreaga Vienă, în toată întinderea ei. Duminica după-masă venea devreme la mine și mergeam la Grădina zoologică. Tonul discuțiilor noastre nu s-a shimbat, îi înmînam și acum fiecare nouă poezie, ea le păstra cu grijă într-o poșetuță de paie, în timpul săptămînii îmi scria scrisori frumoase pe care și eu le păstram cu tot atîta grijă. Exista multă libertate în relațiile dintre noi și am ajuns la un adevărat cult al copacilor din Grădina zoologică. Existau aici exemplare splendide pe care ni le alegeam cu mină de cunoscători și la poalele cărora ne așezam.

Unul dintre acești copaci a jucat un rol de zile mari. Prin Ibby Gordon, omul cel mai vesel din lume, făcusem cunoștință cu măștile mortuare. Ele mă preocupau atît de mult încît i-am dăruit cartea

Vezei. A fost un lucru negîndit, o mare lipsă de tact din partea mea, deoarece tot ce era legat de moarte era imperiul Vezei. Cînd i-am adus cartea despre care-i povestisem, a făcut o mutră acră și a dat cu ea de pămînt. Eu am ridicat-o, ea a aruncat-o din nou, refuzînd s-o deschidă. Cartea nu-i aparținea, ea aparținea celeilalte persoane, care se dă drept poetă și rînjește în permanență, prin ea am ajuns de fapt la aceste măști. A spus într-adevăr „rînjește", n-o cunoștea, dar eu i-am povestit de veselia ei și, deoarece acesta era lucrul care-i lipsea Vezei cel mai mult, credea că o consideram poetă pentru simplul motiv că era veselă și nu putea trece peste faptul că prin aceste măști mortuare se vîra acum și-n viața ei. Mi-am luat cartea înapoi, m-a amenințat c-o aruncă pe fereastră și ar și fi făcut-o. Îmi plăcea gelozia pe care n-o trăisem încă niciodată. I-am povestit totul, am fost foarte sincer cu ea, știa și credea că nu mă leagă nimic altceva de Ibby decît discuțiile noastre. Dar de discuții ținea și faptul că Ibby îmi recita poeziile ei în ungurește. Într-o zi am venit foarte entuziasmat la Veza, neprețuindu-mi laudele la adresa frumuseții limbii maghiare al cărei sunet nu-l putusem suferi pînă atunci. I-am spus că, fără îndoială, e una din cele mai frumoase limbi, relatîndu-i apoi și despre traducerile poeziilor, încercate de Ibby în germana ei caraghioasă. Eu îi ajustasem această germană imposibilă, abundînd de greșeli, iar Ibby își notase versiunea îmbunătățită. Erau niște creații, foarte hazlii, deloc sălbatice și frenetice ca ale mele; poeziile ei erau reci și spirituale, dictate de un anumit rol care se schimba de fiecare dată. Veza a ascultat toate acestea cu luare aminte și, deși i-am clarificat, fapt ce corespundea propriului meu adevăr pe atunci, că n-aș putea recunoaște aceste formațiuni ca pe niște poezii, se putea, totuși, deduce cu cîtă plăcere le ascultam și corectam.

Mersese așa un timp, pînă la povestea cu măștile, care a stîrnit multă vîlvă și în continuare nu-mi vine ușor să relatez despre cele ce au urmat. Ar trebui să amintesc cum, odată, Veza, în absența mea, a venit în Hagenberggasse, a urcat sus în cameră, și-a luat toate scrisorile, știa unde le păstram, și a plecat cu ele în Grădina zoologică. A trebuit să meargă destul de departe pînă a găsit o spărtură în zid, peste care a putut sări fără efort. Apoi a căutat un copac cu crengile răsfirate cam la înălțimea ochilor ei, ce avea o scorbură în care a vîrît pachetul cel mare cu scrisori. S-a întors înapoi în Hagenberggasse și acuma eram acasă. Am observat că era foarte agitată și am aflat îndată de la ea: scrisorile ei dispăruseră și, a recunoscut că le luase; mi-a spus că le-a aruncat în pădure. Am intrat în panică și am insistat să-mi arate locul, cu siguranță că nu trecuse nimeni pe-acolo, Grădina zoologică era închisă în acea zi

și de bună seamă că le-am mai putea găsi și salva. Panica mea i-a făcut bine, era de netăgăduit cît de mult țineam la scrisorile ei, astfel, la insistențele mele se lăsă înduplecată și mă conduse îndată pe drumul destul de lung, înapoi, în Grădina zoologică. Ne-am cățărat pe zid, ea găsi copacul, își întipărise bine locul, mi-a spus să prind de crengile de la bază, așa am și făcut, iar acolo degetele mele au dat de hîrtie. Mi-am dat seama imediat că erau scrisorile ei, le-am scos, le-am îmbrățișat și le-am sărutat. Am dansat cu ele trecînd peste zid, înapoi, pînă în Hagenberggasse. Veza mergea alături, dar trecea neobservată, toată atenția era îndreptată asupra scrisorilor recăpătate, țineam pachetul în brațe ca un copil, am urcat în cameră sărind pe scări și l-am pus în sertarul unde îi era locul. A fost foarte mișcată de toată procedura, gelozia se evaporase și mă credea cît de mult o iubesc.

E posibil ca după aceea s-o fi văzut mai rar pe Ibby și, cînd ne întîlneam la cafenea, o întrebam ce poezii noi mai are. Le recita cu plăcere, mai întîi voiam să le aud în ungurește, vrăjit de sunetul lor, ne străduiam apoi împreună să le traducem. „Sinucigași pe pod" era titlul uneia sau „Șeful canibalilor suferind", „Leagăn de bambus", „Pamela", „Emigrant pe ring", „Funcționar municipal", „Déja vu", „Fata cu oglindă". Cu timpul își făcuse o mică rezervă de variante germane, dar, atîta timp cît rămînea la Viena nu se-ntîmpla nimic cu ele, noi doi fiind singurii care le savuram. Dacă nu le-aș fi auzit mai întîi într-o limbă din care nu înțelegeam nici un cuvînt, poate că n-ar fi însemnat absolut nimic pentru mine. Dar îmi plăcea la ele imponderabilitatea, lipsa oricărei pretenții mai înalte sau mai adînci, pălăvrăgeala cu expresii ușoare, mereu neașteptate, tot felul de lucruri pe care înainte nu le-aș fi asociat cu poezia. Mă sfiam să-i arăt vreo poezie de-a mea. Din felul nostru de a discuta, colorat și plin de idei, a dedus că trebuie să fie vorba de lucruri extraordinare, de care ea n-ar fi pe deplin demnă. Credea că o menajăm în felul acesta din pură considerație. Își închipuia că nu vreau s-o fac de rușine prin asta și-mi era recunoscătoare, distrîndu-mă cu toate poveștile despre proștii de bărbați care-i făceau curte și insistau în zadar.

Asta a durat pînă în primăvara noului an. După aceea s-a săturat. Mai ales că între cei doi frați izbucnise o luptă de proporții serioase. Chestiunea o incomoda, pentru că o plictisea, într-o zi dispăru din Viena. Aproape două luni n-am auzit nimic de ea. Apoi, cînd îmi pierdusem orice speranță, sosi o scrisoare de la Berlin. Scria că-i merge bine, că traducerile poeziilor i-ar fi adus noroc. Nu știu de la cine primise recomandări pentru Berlin, despre asta n-a scos nici

un cuvînt nici mai tîrziu, dar dintr-o dată se afla printre tot felul de oameni interesanți, i-a cunoscut pe Brecht și Döblin[33], Benn[34] și George Grosz, poeziile ei au fost acceptate de revistele „Querschnitt" și „Literarische Welt"[35] și urmau să apară în curînd. Mi-a scris din nou și mă sfătuia insistent să vin și eu la Berlin, măcar pentru vacanța de vară. Din iulie pînă în octombrie voi avea timp, trei luni de zile. Un prieten de-al ei, un editor, m-ar invita cu plăcere la el, avînd nevoie de cineva care să-i fie de ajutor la adunarea materialului pentru o carte. I-aș putea contacta foarte ușor pe cei de-acolo, iar ea are atîtea de povestit, că nu i-ar ajunge nici trei luni.

Scrisorile ei deveniră mai dese și mai insistente, pe măsură ce se apropia vara. Sau e obligatoriu să merg de fiecare dată în munți? Ar fi cazul să-i cunosc de-acum și ce poate exista mai plictisitor decît munții? Munții au calitatea groaznică de a nu se schimba niciodată și deci nu o vor lua din loc nicicînd. Nu se știe dacă Berlinul va mai rămîne multă vreme așa de interesant cum e acum, asta e, totuși, o mare întrebare. Și ea ce se face dacă nu mai are poezii? Nimeni nu-i atît de priceput ca mine, fără nici un efort, am sta doar împreună și am discuta și deodată ne-am trezi cu poeziile. Oare m-ar răbda inima s-o las acolo să flămînzească, cînd, în sfîrșit, are posibilitatea să trăiască din poeziile ei?

Poate că se gîndea într-adevăr și la traducerea poeziilor, dar cred că mai mult o interesau discuțiile noastre, că putea să-mi spună totul, să critice după pofta inimii, fără să-și strice prietenia cu amicii de acolo. Cum ar putea, oare, să tacă, tăinuind infinit de multe lucruri. Odată mi-a scris că dacă nu catadicsesc să vin, voi afla în curînd din ziar vestea îngrozitoare despre răbufnirea unei poete taciturne la Berlin.

Scrisorile ei erau astfel dozate, încît era vizibil că tăinuiau ceva: ceea ce nu se putea scrie, îmi va povesti mai tîrziu la Berlin. Acolo ar exista cele mai bizare și mai senzaționale lucruri, nu-ți poți crede ochilor.

Curiozitatea mea creștea cu fiecare din scrisori. Nu apărea în ele nimeni care să nu fi fost vestit pentru ceva. Dintre poeții pe care-i amintea nu citisem aproape nimic, dar știam și eu, ca oricine, cine erau. Mai mult decît toți poeții valora pentru mine George Grosz. Gîndul că-l voi întîlni era dătător de ton.

În 15 iulie 1928, semestrul tocmai se terminase, am plecat pe timpul verii la Berlin.

ÎNVĂLMĂȘEALA NUMELOR
Berlin 1928

FRAȚII

Wieland Herzfelde avea o locuință la mansardă, pe Kurfürstendamm 76. Casa era situată în centrul vacarmului, dar la înălțimea aceea părea să fie liniște, acolo nu te prea gîndeai la gălăgie. Vara locuia cu familia la Nicolassee, la marginea orașului, o parte din locuință o închiriase, o altă parte mi-a pus-o la dispoziție pentru a lucra. Am primit un mic dormitor și lîngă el o cameră de lucru cu masă rotundă, frumoasă. Aici aveam toate cele necesare studiului, nu eram deranjat de nimeni, fapt care-mi convenea de minune. Nu trebuia să merg la editură unde nu prea aveam spațiu și liniște. A venit pentru cîteva ore de la editură, pentru a discuta despre planurile sale. Îl interesa o biografie a lui Upton Sinclair, care tocmai își sărbătorea cea de a 50-a aniversare. Editura Malik era cunoscută pentru publicarea desenelor lui George Grosz. Dar era interesată și de noua literatură rusă, și nu numai de cea nouă. În afară de o ediție completă din Gorki a apărut și una din Tolstoi; edita apoi autori care deveniseră cunoscuți abia după Revoluție. Cel mai important pentru mine era Isaak Babel, pe care-l admiram la fel de mult ca și pe George Grosz.

Dar Editura Malik nu numai că se bucura de un bun renume, avea și norocul unui succes extern, fapt datorat lui Upton Sinclair, scriitorul cel mai des publicat aici. După demascarea abatoarelor din Chicago, devenise unul din cei mai citiți autori americani. Scria foarte mult și se străduia să găsească mereu noi obiective care meritau să fie țintuite la stîlpul infamiei. Nu ducea lipsă de ele, era harnic și curajos, în fiecare an îi apărea cîte o carte nouă, ele deveneau tot mai voluminoase. Se vorbea cu respect de Sinclair, mai ales în Europa. Acum, la a 50-a aniversare, avea deja atîtea cărți, încît, ca volum, ar fi fost suficiente pentru o operă de-o viață. S-a și demonstrat că această carte despre Chicago a contribuit la înlăturarea unor nereguli din abatoare. Nu mai puțin important pentru reputația sa a fost și faptul că literatura americană modernă, care urma

să cucerească lumea, se afla încă în formare. Gloria lui Upton Sinclair era una „materială" a cărei materie era America, și nu e lipsit de importanță, că tocmai el, care ataca absolut totul, adevăratul „muck-raker"[36] al Americii, a răspîndit în cel mai înalt grad interesul pentru țara sa, aducîndu-și cea mai mare contribuție la crearea modei „America", ce făcea furori pe atunci la Berlin și căreia i-au căzut victime un Brecht, un Georg Grosz și alții. Dos Passos, Hemingway, Faulkner, scriitori incomparabil mai mari, au ajuns să fie gustați abia mai tîrziu.

Pe atunci, în vara lui 1928, lui Wieland Herzfelde nu i se putea reproșa faptul că-l lua în serios pe Upton Sinclair și că voia să scrie o biografie despre el. Deoarece era foarte ocupat cu editura sa, avea nevoie de ajutor pentru această lucrare și, la recomandarea lui Ibby, m-a invitat la Berlin pentru lunile de vară.

Iată-mă ajuns la Berlin, nu făceam nici zece pași fără să întîlnesc vreo somitate. Wieland îi cunoștea pe toți și mă prezenta imediat. Aici nu reprezentam nimic și eram conștient de asta, nu realizasem nimic, tot ce aveam la cei 23 de ani era încrederea în posibilitatea de a realiza ceva. Uimitor cum erai tratat: fără suspiciuni, cu curiozitate și nicidecum cu o sentință de condamnare. Eu însumi, de patru ani sub influența lui Karl Kraus, saturat de disprețul și condamnările sale, nu recunoșteam nimic din ceea ce era determinat de egocentrism, lăcomie și frivolitate. Toate obiectivele condamnării erau prescrise de Kraus. Nu-ți era permis nici măcar să le iei în considerare, pentru că de acest lucru se ocupa el, hotărîndu-l în numele tău. Era o viață spirituală *sterilizată* cea pe care o duceai la Viena, o formă deosebită de igienă, care-ți interzicea orice amestec cu alții. Îndată ce se generaliza ceva, îndată ce ajungea la ziar, era deja proscris și intangibil.

Și deodată, opusul acestei situații, la Berlin, unde contactele de tot felul, în permanență, deveniseră conținutul propriu-zis al vieții. Acest soi de curiozitate îmi corespundea pesemne, fără să fi știut, îi cedam naiv și cu toată nevinovăția, și, precum îndată după sosirea la Viena nimerisem în ghearele tiraniei, unde eram ținut frumușel la distanță de tot Babilonul păcatelor, aici, la Berlin, eram supus pierzaniei, fără putință de apărare. Oricum, nu eram sigur, aveam doi conducători, atît de diferiți unul de altul, încît mi-au devenit de un dublu ajutor: Ibby și Wieland.

Pe Wieland îl cunoșteau toți, deoarece el era demult aici. Venise la Berlin înainte de război, pe cînd avea 17 ani și-și cîștigase prietenia Elsei Lasker-Schüler.[37] Prin ea i-a cunoscut pe cei mai mulți poeți și pictori, mai ales pe cei grupați în jurul revistei „Sturm"[38]. Ei îi datora și mai mult, chiar numele editurii pe care la vîrsta de

21 de ani o înființase împreună cu fratele său și cu Grosz și nu e doar părerea mea că exoticul nume Malik a avut importanță pentru renumele editurii. Spre mirarea tuturor, Wieland s-a dovedit a fi un bun om de afaceri. Iscusința lui se afla într-un asemenea contrast cu prospețimea sa juvenilă, încît părea puțin incredibilă. În realitate nu era un aventurier, îi cîștiga însă pe mulți cu pofta lui de aventuri de care-l credeai capabil. Se apropia ușor de oameni, ca un copil, dar nu cădea în mrejele lor și se desprindea de ei cu ușurință. Nu aveai sentimentul că-i aparține cuiva în întregime. Aveai impresia că ar fi putut dezerta în orice clipă. Era considerat imparțial și te întrebai de unde îi venea puterea. Căci era mereu grăbit, agil și sprinten, neîmpovărat cu știință de prisos, fără a-și apleca urechea la cultura obișnuită, informîndu-se din zbor, nu prin străduințe de lecturi abstracte, dar uimitor de exact, încăpățînat ca un bătrîn atunci cînd era vorba de a edita ceva. Ambele atitudini, cea juvenilă și cea a unui bătrîn experimentat, coexistau paralel, intervenind prin alternanță acolo unde păreau oportune.

Exista, însă, un om care era mai mult decît ruda sa. De acesta îl lega un cordon ombilical, care poate nici nu era atît de ascuns, dar nu-l observai mult timp, deoarece diferența dintre cei doi, legați astfel, era atît de mare, ca și cînd ar fi provenit de pe planete diferite: John Heartfield, fratele său, care era cu cinci ani mai mare. Wieland era un om blînd și inimos, lăsa impresia unui sentimental, dar era așa numai arareori. Avea la dispoziție diferite ritmuri, toate naturale, numai unul din ele, cel al emoției, era lent. Heartfield reacționa totdeauna rapid și atît de spontan, încît era copleșit de propriile-i reacții, era slab și foarte mic, iar cînd îi venea ceva în minte, sărea în sus. Își rostea energic frazele de parcă te-ar fi asaltat cu ele, bîzîia apoi mînios în jurul tău ca o viespe. Asta am observat-o pentru prima dată în centru, pe Kurfürstendamm;[39] mergeam lejer între el și Wieland, încercînd să-i explic acestuia, care mă întrebase ceva despre termite: „Sînt complet oarbe", spusei eu, „și se mișcă numai în galerii subterane" — atunci John Heartfield de lîngă mine explodă, sîsîi spre mine, de parcă eu aș fi fost vinovat de orbirea termitelor și, de parcă le-aș fi acuzat datorită orbirii lor: „Tu, termită! Și tu ești o termită!" și de atunci nu mi-a spus altfel decît „termită". Pe atunci m-am speriat, credeam că l-am jignit, nu știam cu ce, doar nu pe el îl numisem termită. A trecut o bucată de timp pînă mi-am dat seama că acesta era felul lui de a reacționa la tot ce era nou. Era felul propriu de a învăța, nu putea să învețe decît agresiv și cred că s-ar putea demonstra că acesta era și secretul montajelor sale. Corelă, confrunta faptele la care inițial explodase, iar tensiunea acestor salturi s-a păstrat în montajele sale.

John era, după părerea mea, omul cel mai irațional din lume. El consta din clipe spontane și agresive. Gîndea doar atunci cînd era ocupat cu un montaj. Deoarece nu-și făcea tot felul de calcule ca ceilalți oameni, a rămas tînăr și coleric. Reacționa cu un fel de furie, dar nu una egocentrică. Învăța doar atunci cînd se simțea provocat iar pentru a-și însuși ceva nou trebuia să-l simtă ca o provocare. Alții lasă să treacă noul pe lîngă ei sau îl înghit ca siropul, John trebuia să-l agite furios pentru a-l păstra fără să-l atenueze.

Abia mai tîrziu am înțeles cîtă nevoie aveau unul de altul. Wieland nu-l critica niciodată pe John. Nu-i scuza comportamentul neobișnuit, nici nu căuta să-l explice. Acest comportament îi era de mult familial și abia cînd mi-a vorbit de copilăria lui, mi-am dat seama ce-i lega pe cei doi. Erau copii orfani, patru frați, doi băieți și două fete, și fuseseră luați de părinți adoptivi în Aigen, lîngă Salzburg. Wieland a avut noroc cu părinții adoptivi, Helmut, cel mai mare (așa se numea John înainte de a-și lua acest nume englezesc), a avut greutăți. Au fost mereu conștienți de faptul că n-au fost crescuți de adevărații lor părinți, ținînd foarte mult unul la altul. Adevărata forță a lui Wieland era legătura cu acest frate. Împreună și-au făcut o situație la Berlin. În semn de protest împotriva războiului, Helmut își schimbase oficial numele în John Heartfield. Pentru asta trebuia să fii curajos, deoarece războiul nu se terminase încă. George Grosz, peste care au dat pe atunci, le deveni amîndurora un prieten la fel de devotat. La înființarea editurii Malik era evident că John Heartfield va proiecta copertele cărților. Își aveau familiile lor, trăiau separat, nu se molestau și nu se deranjau reciproc, dar existau concomitent în turbulența, nespus de activa viață berlineză, erau întotdeauna împreună.

BRECHT

Primul lucru care m-a izbit la Brecht a fost deghizarea. La prînz eram condus la Schlichter, restaurantul frecventat de toată intelectualitatea berlineză. Acolo veneau deosebit de mulți actori, îți era arătat cînd unul, cînd altul, îi recunoșteai pe loc, aparțineau unei imagini oficiale, datorită revistelor ilustrate. Dar apariția lor, salturile, comenzile, înfulecatul, înghițitul, plata, nu-i făcea peste măsură de teatrali. Ofereau un tablou pitoresc dar lipsit de coloratura scenei. Singurul dintre toți care mi-a *sărit în ochi* a fost Brecht, și anume prin deghizarea lui proletară. Era foarte uscățiv, avea o față

înfometată ce părea cam strîmbă din cauza sepcii; cuvintele îi cădeau greoi și sacadat, sub privirile lui te simțeai ca un obiect de valoare, cu toate că nu erai, iar el, creditorul, cu ochii săi negri, pătrunzători, te evalua. Vorbea puțin, despre rezultatul evaluării nu aflai nimic. Era de necrezut să aibă doar 30 de ani, părea un îmbătrînit prematur, avea fața unui copil bătrîn.

N-am scăpat în acele săptămîni de imaginea bătrînului ipotecar. Ea mă urmărea, și pentru că părea atît de absurdă. Era alimentată și de faptul că Brecht punea mai presus de orice utilitatea, lăsînd de fiecare dată să se observe cît de mult disprețuia ideile „înalte". Se referea la o utilitate practică, robustă, avînd în ea ceva anglo-saxon, în forma americană de joc. Cultul americanismului prinsese pe atunci rădăcini, mai ales la artiștii cu orientare de stînga. În privința reclamelor luminoase și a mașinilor, Berlinul era exact ca New Yorkul. Brecht nu trăda pentru nimic atîta delicatețe ca pentru mașina sa. Cărțile lui Upton Sinclair, care dezvăluiau nereguli, aveau un efect contradictoriu. Chiar dacă împărtășeai ideologia care biciuia aceste nereguli, substratul de viață american din care izvorau îl asimilai concomitent ca hrană, îndreptîndu-ți dorințele spre propășirea și extinderea lui. S-a și nimerit pe atunci să fie Chaplin la Hollywood, iar succesul i-l puteai aplauda cu conștiința împăcată chiar și în această atmosferă.

Printre contradicțiile legate de apariția lui Brecht se numără și aceea că avea ceva ascetic în figură. Foamea putea fi și din cauza postului, ca și cînd s-ar abține intenționat de la lucrurile care formau obiectul poftelor sale. Nu era un om de viață, nu-și trăia clipa și n-o savura pe deplin. Ceea ce-și lua (și își lua din dreapta și din stînga, de ici și colo, ceea ce-i putea fi de folos), trebuia utilizat imediat, era materialul său brut și producea cu el neîncetat. Astfel el era unul dintre cei care fabricau tot timpul cîte ceva și asta constituia obiectul adevăratelor sale preocupări.

Tiradele cu care-l incitam eu pe Brecht, în special cerința de a scrie doar ca expresie a unei ideologii și nicidecum pentru bani, trebuie să fi părut în Berlinul de atunci pur și simplu caraghioase. El știa prea bine ce voia, fiind atît de marcat de intențiile sale, încît faptul că mai primea și bani pentru ele nu mai prezenta nici un fel de importanță. Dimpotrivă, după o perioadă de lipsuri materiale, primirea banilor putea fi interpretată ca semn al succesului. Oricum, știa să prețuiască banul, important era numai *cel* care-l primea și nu de unde provenea. Era sigur că nu l-ar putea abate nimic de la acestă intenție a sa. Cine-l ajuta în realizarea ei era de partea lui (sau își făcea rău cu propria-i mînă). Berlinul era plin de mecenați, ei țineau de decor. El se folosea de ei, fără să devină robul lor.

Tiradele mele plictisitoare erau, în schimb, floare la ureche. Nu l-am văzut singur aproape niciodată. Totdeauna era prezentă Ibby, al cărei umor îl lua drept cinism, după cum îi convenea lui. Observă că Ibby mă trata cu respect, ea nu se situa niciodată de partea lui, căruia îi făcea plăcere să mă sperie sau să-şi bată joc de mine cînd aceasta îmi cerea vreo informaţie de faţă cu el. Se întîmpla ca Brecht să facă vreo greşeală într-o chestiune absolut minoră, atunci ea nu se lăsa influenţată de el şi accepta informaţia mea, incluzînd-o ca definitivă în discuţie, fără să clipească din ochi, dar şi fără ironie, care s-ar fi îndreptat, oricum, împotriva lui. Văzînd că nu-l ironizează niciodată atunci cînd era prezent, a dedus, probabil, că nu-i era indiferentă relaţia cu el. În felul ei căzuse victimă penetrantei atmosfere avangardiste din jurul lui.

Nu punea mare preţ pe oameni, dar îi tolera, îi stima pe aceia care-i erau în mod constant utili, pe ceilalţi îi băga în seamă doar în măsura în care-i întăreau concepţia cam monotonă despre lume. Ea a fost cea care a determinat tot mai mult caracterul dramelor sale, în timp ce în poezie începuse cu atîta vioiciune, ca nici unul din generaţia sa, iar mai tîrziu — dar asta nu ţine de perioada de faţă — a ajuns, cu ajutorul chinezilor, la un fel de înţelepciune.

S-ar putea să sune surprinzător dacă afirm cît de mult îi datorez, cu toată duşmănia simţită faţă de el. În acelaşi timp în care aproape zilnic ajungeam la mici conflicte cu el, citeam „Ceaslovul familiei". Eram încîntat de aceste poezii, le-am sorbit dintr-o suflare, fără să mă gîndesc la el. Existau printre ele unele care mă pătrundeau pînă în măduva oaselor, cum ar fi „Legenda despre soldatul mort" sau „Împotriva seducţiei", dar şi altele: „Amintire despre Maria A.", „Despre sărmanul B.B.". Multe, majoritatea, m-au emoţionat. Praful şi pulberea s-au ales de tot ce scrisesem eu. Ar fi prea mult să spun că mă ruşinam pentru asta, pur şi simplu nu mai exista, n-a mai rămas nimic, nici măcar ruşinea.

De trei ani, conştiinţa valorii mele se alimenta din poeziile pe care le scriam. Nu le arătasem nimănui, decît Vezei, dar ei i le-am arătat aproape toate. Îi luasem în serios încurajarea, mă bizuiam pe părerea ei. Fusesem atît de satisfăcut de unele din ele, încît mă vedeam ajungînd departe de tot, la o distanţă cosmică. Scrisesem de toate, nu doar poezii, dar numai poeziile contau pentru mine — alături de intenţia de a scrie o carte despre masă. Dar asta rămînea doar o intenţie, mai putea dura ani, iar acum nu aveam aproape nimic, cîteva însemnări şi preliminarii, unele lucruri pe care le învăţasem în acest context, însă învăţătura nu era creaţie originală, aceasta trebuia mai întîi să se formeze. Considerasem drept creaţii proprii multele piese terminate, poezii lungi şi scurte, iar acum

totul se năruia, dintr-o lovitură. Nu-mi era milă de aceste producții, le-am măturat fără nici un regret, praf și pulbere, și nu-l lăudam pe bărbatul care scrisese adevărate poezii, totul îmi repugna la el, începînd cu obligativitatea deghizării și sfîrșind cu stîngăciile de limbă, în schimb îi admiram și iubeam poeziile.

Repulsia față de persoana lui era atît de puternică, încît atunci cînd l-am întîlnit nu i-am spus nici un cuvînt despre poezii. Cînd îl zăream, dar mai ales cînd îl auzeam vorbind, mă înfuriam de fiecare dată. Nu lăsam să mi se observe nici repulsia, nici entuziasmul pentru „Ceaslovul familiei". Îndată ce scotea din gură o propoziție cinică, pe loc îi replicam cu una severă, moralizatoare. Odată i-am spus — în Berlinul acelor vremuri suna cu siguranță caraghios — că un poet ar trebui să se *izoleze* pentru a face ceva. Ar avea nevoie de intervale de petrecere cu lumea și de intervale în afara ei, aflate în cel mai puternic contrast. Brecht spuse că are telefonul pe masă și că nu poate scrie decît dacă sună cît mai des. În fața lui, pe perete atîrnă un planiglob, pentru a nu părăsi lumea. Dar nu voiam să cedez, distrus cum eram, conștient de jalnica inutilitate a poeziilor mele, și stăruiam cu sfaturi înaintea bărbatului care scria cele mai frumoase poezii. Una era morala și alta chestiunea și, fiind prezent cel pentru care consta doar chestiunea, pentru mine nu conta altceva decît morala. Eram indignat de reclamele care infestau Berlinul. Pe el nu-l deranjau, dimpotrivă, reclama ar avea — zicea — partea ei bună. A scris o poezie despre mașinile Steyr și a primit în schimb o mașină. Asta a fost pentru mine ca o vorbă a Satanei. Cu această mărturisire, prezentată ca o lăudăroșenie, m-a doborît, reducîndu-mă la tăcere. Imediat ce-l părăsirăm, Ibby spuse: „Șofează cu mare plăcere", ca și cum ar fi ceva foarte normal. Mie — exaltat cum eram — îmi apărea ca un criminal, aveam în minte „Legenda despre soldatul mort", iar el participase la un concurs cu premii despre mașinile Steyr. „Și acum își alintă mașina", spuse Ibby, „vorbește de ea ca despre o iubită. De ce să n-o alinte *dinainte*, pentru a intra în posesia ei?"

Ibby îi plăcea, îi accepta felul ei vesel, nesentimental, aflat într-un asemenea contrast cu exteriorul ei rustic-înfloritor. Nici nu venea cu nici o pretenție, nu rivaliza cu nimeni, apăruse ca Pomona la Berlin și putea să dispară în orice clipă. Cazul meu, însă se prezenta altfel, eu veneam de la Viena, cu pretenții mari, îndatorat purității și severității lui Karl Kraus, în mrejele căruia căzusem mai mult ca oricînd după afișul din 15 iulie anul trecut. Dar nici tonica lui apariție fastuoasă nu o păstram pentru mine, trebuia s-o împărtășesc. Trecuseră abia doi-trei ani de cînd scăpasem de discursurile pecuniare din casă, perioada efectului lor nu dispăruse încă nici pe

departe: nu l-am văzut pe Brecht nici măcar o singură dată fără să nu-mi exprim dispreţul pentru bani. *Trebuia* să ţin drapelul sus şi să dau cărţile pe faţă: nu se scria pentru ziare, nu se scria pentru bani, pentru orice cuvînt scris te implicai cu întreaga fiinţă. Acest lucru l-a iritat pe Brecht din mai multe motive: eu nu publicasem nimic, nu auzise niciodată nimic de mine; în spatele cuvintelor mele nu se ascundea pentru el, omul cu atîta simţ practic, nimic. Deoarece nu-mi oferise nimeni nimic, nici nu refuzasem nimic. Nici un ziar nu-mi propusese colaborarea, deci n-a trebuit să mă împotrivesc nici unuia. „Eu scriu numai pentru bani", spuse el sec şi ostil. „Am scris o poezie despre maşinile Steyr şi am primit o maşină Steyr." Iarăşi a revenit în discuţie, el era mîndru de această maşină Steyr pe care-o nenorocea conducînd-o. După un accident avut cu ea, a reuşit, printr-un truc de reclamă, să-şi procure una nouă.

Dar situaţia mea era şi mai complicată decît s-ar putea imagina după cele relatate pînă acum, căci bărbatul care-mi era credinţă şi ideologie, pe care-l stimam cel mai mult dintre toţi oamenii din lume, fără de mînia şi zelul căruia n-aş fi putut trăi, de care n-aş fi îndrăznit niciodată să mă apropiu (doar o singură dată, după 15 iulie, îi adresasem o rugăciune, nu o rugăminte, o rugăciune de mulţumire şi nici măcar n-am presupus că i-ar putea da ascultare) —, Karl Kraus, era deci în această perioadă la Berlin şi era prieten cu Brecht, cu care se vedea adesea şi tot prin Brecht l-am cunoscut şi eu cu cîteva săptămîni înainte de premiera „Operei de trei parale". Nu l-am văzut singur, era totdeauna în societatea lui Brecht şi a altora care erau interesaţi de această reprezentaţie. Nu i-am adresat nici un cuvînt, mă sfiam să-l las să observe cît de mult însemna pentru mine. Din primăvara lui 1942, de la sosirea mea la Viena, fusesem la fiecare din prelegerile sale. Dar asta n-o ştia şi, chiar dacă Brecht, care-mi intuise cu siguranţă pulsul, îi făcuse o aluzie ironică în acest sens (ceea ce nu era foarte probabil), el n-a lăsat totuşi să i se observe. Nu băgase în seamă acea exuberantă scrisoare de mulţumire pentru afişul său, trimisă după 15 iulie, numele meu nu-i spunea nimic, primise şi aruncase de bună seamă nenumărate scrisori asemănătoare.

Îmi convenea mult mai mult că nu ştia nimic despre mine. Şedeam lîngă Ibby şi mă comportam discret. Mă sufoca ideea de a sta la masa unui Dumnezeu. Aveam un sentiment de nesiguranţă, de parcă m-aş fi furişat aici. Era cu totul altfel decît îl cunoşteam de la prelegeri. Nu arunca trăsnete, nu condamna pe nimeni. Dintre toţi cei prezenţi — să fi fost vreo zece, doisprezece — el era cel mai politicos. Îl trata pe fiecare ca şi cînd ar fi o fiinţă neobişnuită, grijuliu, asigurîndu-l parcă de protecţia sa deosebită. Simţeai că

nimeni nu scăpa atenției sale, în felul acesta nu pierdea nimic din atotștiința ce i se atribuia. Dar se situa intenționat pe planul al doilea, tratînd de la egal la egal, pașnic, ținînd cont de susceptibilitățile celorlalți. Cît putea să zîmbească de natural, aveam impresia că se preface. Din nenumăratele roluri în care-l auzisem, știam cît îi venea de ușor să se prefacă, dar rolul în care îl vedeam acum era unul la care nu m-aș fi așteptat niciodată și rezista în el, rămînînd o oră sau chiar mai mult același. Așteptam lucruri extraordinare de la el, dar mi-a venit cu amabilități. Pe fiecare din cei prezenți la masă îi trata cu gingășie, cu dragoste îl trata numai pe Brecht, ca și cînd acesta ar fi fost fiul lui, tînărul geniu — fiul lui *ales*.

Discuția se purta în jurul „Operei de trei parale", care încă nu se numea așa, titlul ei fiind dezbătut în acest cerc. S-au făcut multe propuneri, Brecht le asculta în liniște, de parcă n-ar fi fost piesa lui, iar în tot timpul acestei discuții n-a lăsat impresia că și-ar rezerva ultimul cuvînt. Au fost făcute atîtea propuneri, încît nu-mi mai aduc aminte cine ce a propus. Karl Kraus avu o propunere sugerată fără dorința de dominare, a introdus-o în dezbatere, tatonînd, de parcă s-ar fi îndoit de ea. Dar fu dată imediat la o parte de către o alta mai bună, care nu s-a impus nici ea. Nu mai știu din partea cui a venit titlul definitiv, a fost pare-se Brecht însuși cel care-l pronunțase, sau poate că îl avea de la altcineva care nu era prezent și voia să audă ce părere au cei prezenți despre el. Libertatea cu care-și delimita și marca proprietatea, atunci cînd lucra, era uimitoare.

ECCE HOMO

„Mergem acum la Grosz" spuse Wieland. Mie nu-mi venea să cred că acolo te poți duce așa, pur și simplu. Wieland avea de luat ceva de la el pentru editură, dar voia și să mă impresioneze, deoarece observase îndată că exista *un* personaj la Berlin pe care ardeam de curiozitate să-l cunosc. Îi făcea plăcere să-mi prezinte tot ce-ți putea oferi Berlinul. Nu-i displăcea lipsa mea de experiență. Ea îi amintea de propriile sale începuturi aici. Nu era dominator ca Brecht, care era înconjurat mereu de adepți. Brecht voia să treacă drept un om fără scrupule și se pare că a început devreme cu asta. Să pari mai bătrîn decît ești, nu cumva să pari tînăr, nevinovăția era pentru el ceva disprețuitor, ura nevinovăția, punînd-o pe același plan cu prostia. Nu voia să fie victima nimănui, de fiecare dată, cînd demult nu mai exista nimic de demonstrat, făcea caz de precocitatea sa, un

elev care-și fumează prima țigară de foi strîngînd pe alții în jurul lui, cărora vrea să le dea curaj. Wieland însă era îndrăgostit de nevinovăția copilăriei sale și o vedea ca pe-o idilă. A reușit să se impună în cinismul Berlinului. Nu era deloc lipsit de apărare, avea la îndemînă toate trucurile necesare și și-a dovedit iscusința în așa-zisa luptă a vieții, pentru care ai nevoie de duritate, dar mai ales de indiferență. Dar el s-a putut afirma agățîndu-se de imaginea orfanului nevinovat ce fusese. Putea vorbi despre asta ca și cînd ar mai fi încă. În timp ce lucram, cădeam adesea în asemenea discuții și, oricît de stresantă era în fond viața unui om la Berlin, cînd stăteam la masa rotundă din mansarda sa ne îndepărtam adesea de la Upton Sinclair, obiectul muncii mele, îndreptîndu-ne spre tînărul Wieland. Nici cel de acum n-avea mai mult de 32 de ani, dar părea a fi un mare salt spre Wieland, așa cum era în urmă cu 15 ani.

Îmi arăta tot, mai ales oamenii care se puteau vedea la Berlin și se bucura de uimirea mea, fără să o observe prea exact, pentru că era vorba mai puțin de mine, cît de el însuși, cum fusese el la anii mei. Îmi cădea bine că nu mă umilea niciunde, peste tot mă prezenta ca „prieten și colaborator". Asta, deși îl cunoșteam doar de puține zile și de lucrat nu lucrasem încă nimic. Nu mi-a cerut nici o dovadă, nu voia să citească nimic scris de mine, poate că acest lucru l-ar fi incomodat (e surprinzător cînd te gîndești că el, editorul pe care l-am cunoscut cel mai bine și mai intim, n-a devenit niciodată, nici mai tîrziu, editorul propriilor mele scrieri). Se mulțumea cu discuțiile purtate. Unele lucruri le auzise de la Ibby, altele i le-am povestit eu, chestiunea cea mai importantă pentru el era că putea să-mi povestească în Berlinul *lui* despre nevinovățiile sale, despre dragostea pentru tinerețea sa și că eu îl ascultam. L-am cîștigat ascultîndu-l și nici măcar nu pot spune c-o făceam din șiretenie, îl ascultam cu plăcere, mi-a plăcut totdeauna să ascult oamenii vorbind despre ei, această tendință, aparent calmă, pasivă, e atît de năvalnică, încît ea constituie cea mai intimă reprezentare a mea asupra vieții. Mort voi fi cînd nu voi mai asculta ce-mi povestește cineva despre sine.

De ce așteptam atît de mult de la Grosz? Ce însemna el pentru mine? Încă de la Frankfurt, cînd am văzut lucrări de-ale lui în vitrina librăriei cu cărți pentru tineret, deci de șase ani, admiram aceste desene și le purtam în mine, în tinerețe șase ani înseamnă mult. Ele m-au răscolit de la cea dintîi privire. Așa, exact așa era starea mea sufletească de atunci, după cele văzute în jurul meu în urma inflației, după vizita domnului Hungerbach, după urechile surde ale mamei, care refuzau să ia la cunoștință ceva din tot ce se întîmpla în jurul nostru. Îmi plăcea că ceea ce se vedea în aceste

desene era puternic și neconvențional, necruțător și groaznic. Deoarece totul reprezenta o extremă, le consideram adevărate. Un adevăr intermediar, atenuat, explicativ nu este adevăr pentru mine. Știam că existau asemenea figuri, o știam din anii copilăriei de la Manchester, cînd l-am proclamat pe căpcăun dușmanul meu de moarte, ceea ce a și rămas și pe mai departe. Cînd, nu după mult timp, l-am auzit din nou pe Karl Kraus la Viena, efectul a fost același. Numai că eu, ca om al literelor, am început să-l imit pe Karl Kraus, de la el puteam învăța mai ales arta de a auzi, pînă la un anumit punct însă și (nu fără împotriviri) retorica acuzării. Pe George Grosz nu l-am imitat niciodată, la desen nu m-am priceput niciodată. Căutînd, am și găsit figurile sale în realitate, dar rămînea în continuare distanța față de un alt mediu. Arta sa era pentru mine de neatins: vorbea într-o altă limbă, pe care, de altfel, o înțelegeam, dar pe care nu voi reuși niciodată s-o învăț pentru a mă putea folosi de ea. Asta însemna că el n-a devenit niciodată un model pentru mine — un obiect de cea mai mare admirație, dar nu un model.

Cînd am intrat pentru prima dată la el, Wieland mă prezentă, după cum îi era obiceiul, ca „prieten și colaborator". Asta avea drept urmare că nu mă vedeam *prea* mic. N-am ținut cont de faptul că Grosz îi cunoștea bine pe toți prietenii lui Wieland și din acest motiv trebuia să-și dea seama că eu nu eram unul din aceștia. Acum mă aflam printre ei, nu fusese niciodată vorba despre mine, Ibby îmi anunțase grabnica sosire de la Viena, asta era totul. Am depășit repede astfel de incertitudini, deoarece el a început să ne arate la amîndoi lucrări de-ale sale. Îmi erau accesibile lucrurile pe care tocmai le terminase. Grosz era obișnuit să-și arate desenele lui Wieland, care i le publicase și popularizase. Le selecționaseră împreună, iar Wieland le găsea nume. În virtutea obișnuinței s-au pronunțat și acum diferite nume. Lui Wieland îi făcea plăcere să le inventeze repede. Nu se discuta despre ele, Grosz obișnuia să accepte titlurile lui Wieland, ele îi aduseseră noroc.

Îmbrăcat în tweed era, spre deosebire de Wieland, puternic și bronzat, și trăgea din pipă. Dădea impresia unui tînăr căpitan, nu englez, vorbea prea mult, ci mai degrabă a unui american. Fiind foarte deschis și cordial, nu-i consideram portul ca o deghizare. Mă simțeam liber în fața lui și superficial, mă entuziasmam de tot ce-mi arăta. Era bucuros ca și cînd entuziasmul meu i-ar fi folosit la ceva, dădea din cap aprobator spre Wieland atunci cînd îmi expuneam părerile în legătură cu o coală. Simțeam că eram pe drumul cel bun și, în timp ce în fața lui Brecht nu puteam deschide gura fără a-l incita la sarcasm, lui Grosz i-am trezit interes și simpatie. M-a întrebat dacă cunosc mapa „Ecce Homo", i-am răspuns că nu, ea era in-

terzisă. Atunci se duse spre o ladă, ridică capacul și luă de acolo o mapă pe care mi-o înmînă în așa fel, ca și cum ea n-ar reprezenta mare lucru. Credeam că mi-a dat-o să mă uit în ea, cînd am deschis-o, mi s-a atras atenția că asta o pot face și acasă, mapa e un cadou pentru mine. „Așa ceva nu primește oricine", spuse Wieland, care cunoștea felul impulsiv al prietenului său, dar nu era necesar s-o spună, nu-mi scăpase niciodată vreun act de mărinimie din partea unui om, iar de acesta eram copleșit.

Mi-am pus mapa la o parte, pentru a nu face cine știe ce mișcări caraghioase de mulțumire, cînd apăru un vizitator: era ultimul om pe care mi l-aș fi dorit acum, pe care l-aș fi așteptat, era Brecht. Veni cu toate însemnele respectului, puțin aplecat, îi aduse lui Grosz un cadou, un creion, un creion obișnuit, pe care i-l pusese în mod expres și plin de importanță pe masa de desen. Grosz acceptă acest modest omagiu, transformîndu-l în ceva mai măreț. El spuse: „Mi-a lipsit creionul. Am nevoie de așa ceva." M-am simțit deranjat de această vizită, dar mi-a și convenit, pentru că astfel îl cunoșteam pe Brecht și dintr-un alt unghi de vedere. Astfel se comporta cînd voia să-și exprime aprobarea, faptul că o făcea într-un mod atît de discret și simplu, te impresiona și mai mult. Mă întrebam în ce relații se afla cu Grosz, dacă era agreat. Brecht nu rămase mult, după ce a plecat i-a spus așa, în treacăt, lui Wieland, de parcă cele spuse n-ar fi fost destinate urechilor mele: „N-are timp, talmeș-balmeșul[40] european." Nu suna răutăcios, ostil, poate cam echivoc, ca și cînd ar avea despre el păreri care se băteau cap în cap.

Drumurile noastre s-au despărțit cînd am plecat de la Grosz, Wieland a plecat la editură, eu, în locuința de la mansardă, la masa mea rotundă unde mă aștepta lucrul la documentele biografice ale lui Upton Sinclair. Față de problemele pe care le descoperise ca „muck-raker", ca scormonitor în gunoaie, viața propriu-zisă a lui Sinclair părea plicticoasă. De asta nu erau vinovate *împrejurările* sale de viață, o dusese greu, cu opiniile sale drepte. Era puritan pînă în măduva oaselor și deși eram și eu, simțind o înrudire cu el, deși îi împărtășeam din toată inima ofensiva împotriva stărilor de lucruri mizere, împotriva înjosirii și inechității, atacurilor sale le lipsea orice strălucire satirică. Deci nu era de mirare că nu m-am apucat imediat de lucru, ci am deschis mai întîi mapa „Ecce Homo": aici se găsea tot ce lipsea la Upton Sinclair.

Mapa fusese interzisă ca obscenă. Nu se poate tăgădui că unele lucruri de aici puteau fi interpretate ca atare. Eu le-am preluat cu un amestec curios de groază și de aprobare. Ceea ce ți se oferea spre vedere erau creaturi monstruoase din viața de noapte berlineză, dar ele se aflau aici, așa credeam eu, tocmai pentru că erau simțite ca

monstruoase. Greața cu care le priveam trecea drept greața artistului. Dar nu știam decît puține despre asta, eram venit abia de-o săptămînă și una din primele vizite îmi purtase pașii spre Grosz. Cu Brecht îmi făcuse cunoștință Ibby la Schlichter, pe considerentul că era poet, Brecht reprezenta pentru ea lucrul cel mai interesant pe care mi-l putea oferi la Berlin. Mergeam zilnic acolo, pe Ibby îi făcea plăcere s-o întîlnească, ea mă tîra de fiecare dată și pe mine și, poate și din această cauză, devenisem ținta ironiei sale. Wieland însă era generos, eram mult mai interesat de Grosz și, astfel, se ajunsese la această vizită, cred că era a șasea zi de la sosirea mea.

Acum luasem mapa „Ecce Homo" acasă, ea se interpunea între mine și Berlin și de acum înainte avea să nuanțeze cele mai multe lucruri, mai ales cele văzute noaptea. Poate că altfel procesul de înțelegere al lor ar fi durat mai mult. Interesul meu pentru libertate în problemele sexuale nu era nici acum prea mare. Prin aceste prezentări nemaipomenit de dure și neîndurătoare, eram azvîrlit acum într-însele, le consideram adevărate, nu mi-ar fi trecut prin minte să le pun la îndoială, și, după cum anumite peisaje le vezi doar cu ochii anumitor pictori, așa vedeam eu Berlinul cu ochii lui George Grosz.

După această primă confruntare eram entuziasmat și speriat în același timp, într-o asemenea măsură, încît nu-mi venea să mă despart de ele, cînd a apărut Ibby și a văzut acuarelele găsite ca foi volante în mapă, întinse pe masă. Nu mă văzuse niciodată cu așa ceva, i se părea caraghios: „Ai devenit repede berlinez", spuse ea, „la Viena erau înnebunit după măștile mortuare și acum", își întinse brațul după coli, de parcă le-aș fi adunat pe masă intenționat și cu multă grijă. „Știi", spuse ea, „lui Grosz îi place așa ceva. Cînd e beat, vorbește de «șunci». Se referă la femei și te privește în față. Eu mă fac că nu înțeleg. Dar el ridică în slăvi »șuncile«. Eram revoltat. „Nu-i adevărat. El urăște așa ceva. De aceea sînt atît de bune desenele lui. Crezi că altfel m-aș uita la ele?" „Ție nu-ți plac astfel de lucruri", spuse ea, „știu, știu. De aceea pot să-ți spun totul. Dar lui îi plac. Așteaptă să-l vezi odată beat și să înceapă cu «șuncile»".

Numai Ibby putea vorbi așa. A pronunțat cuvîntul „șunci" în acest context și era clar la ce se referea: Grosz încercase, beat fiind, să se apropie de ea, ridicîndu-i formele în slăvi, fapt care, poate, pe alte femei de condiția ei le-ar fi jignit sau cel puțin le-ar fi supărat. Cuvîntul se referea la ea, repetîndu-l suna de parcă n-ar atinge-o în nici un fel. Rămînea intangibilă, ca și cum n-ar fi jignit-o niciodată și tot ce-o interesa era raportul neînfrumusețat pe care mi-l dădea mie.

De aceea voise să vin la Berlin, ca să-mi spună totul. Bărbații se țineau scai după ea, oriunde ar fi apărut, se ajungea la aluzii ofensatoare. Încercau trei, patru bărbați deodată, în speranța că măcar unul va reuși. Devenea enigmatică, atunci cînd nu reușea nici unul. Se ajungea la cele mai năstrușnice ipoteze: că nici n-ar fi femeie, că ar arăta doar ca o femeie, că ar fi altfel plămădită, probabil un androgin. Cineva, foarte bănuitor, care aparținea de cercul lui Brecht, Borchardt[41], o declară drept spioană. „De unde vine? A apărut așa deodată? Cine este? E prezentă peste tot și ascultă tot ce se vorbește". Ea se amuzea de toate astea, păstrîndu-și buna dispoziție. Găsi caraghioasă bănuiala, dar atîta vreme cît era singură la Berlin n-a putut spune nimănui, că pentru acești oameni, care considerau că totul e permis, relațiile sexuale constituiau ceva extrem de serios, iar ironia, pentru că altceva nu simțea, i-ar fi fost luată în nume de rău. Ibby nu putea trăi fără ironie, invocarea ei cu umor și expresii surprinzătoare *îi* devenise o necesitate, un instinct, și, de aceea, nu s-a liniștit pînă n-a reușit în cele din urmă să mă ademenească la Berlin.

Ceea ce ne unea era interesul, mereu nesatisfăcut, pentru *orice* fel de oameni. La ea era colorat de umor și eu îi savuram relatările. Dar nici mie nu mi se părea caraghios acest interes. Mă neliniștea diversitatea oamenilor. Se zbăteau în toate felurile pentru a se face înțeleși și, totuși, nu se înțelegeau unii pe alții. Fiecare era pentru sine și, deși rămînea singur, în ciuda tuturor amăgirilor, se zbătea neobosit mai departe. Ascultam cu luare aminte toate stridentele neînțelegeri de care-mi povestea Ibby. Cu multe dintre ele fusesem eu însumi confruntat, dar ea introducea în universul meu mărturii deosebite în legătură cu ele, pe care eu, ca bărbat, nu le puteam trăi. Frumoasă și curtată cum era, nu primea altceva decît propuneri dintre cele mai absurde, ca și cînd ea însăși nici n-ar exista pe lume, ci doar o statuie de-a ei, aparent vie, căreia i se făceau propuneri. Dar replicile ei nu erau luate în considerare, ele nu ajungeau la urechile celor care făceau ofertele, pe ei nu-i interesa decît problema lor și, pe cît se poate, să obțină ce rîvneau. Ei însă nu știau de ce n-au reușit pînă în cele din urmă, pentru că n-ar fi fost nicidecum în stare să conceapă un răspuns. Nici măcar nu s-ar fi interesat să afle ceva despre rivalii lor, li s-ar fi părut străin și de neînțeles, deși scopul lor părea să fie același. Căci atît de precis și invariabil reținea Ibby tot ce invocaseră și întreprinseseră ei, încît pentru *a înțelege* acest lucru, ar fi trebuit să facă fiecare abstracție de propria-i persoană, iar asta n-o dorea nici unul.

Un loc important în amintirile mele legate de timpul petrecut la Berlin îl ocupă Isaak Babel. Nu cred să fi fost de multă vreme acolo, dar mie mi se părea că l-aș fi văzut zilnic, săptămîni întregi, oră de oră, fără să fi discutat vreodată mai intens. Mi-a plăcut atît de mult, cel mai mult dintre nenumărații oameni pe care i-am întîlnit pe atunci, încît în amintirea mea el s-a extins, lui i-aș închina cu plăcere fiecare din cele 90 de zile berlineze.

Venea de la Paris, unde nevastă-sa, pictoriță, lua lecții cu André Lhote[42]. Poposise în diferite localități din Franța. Literatura franceză era pentru el țara făgăduinței, pe Maupassant îl considera adevăratul său maestru. Gorki îl descoperise, luîndu-l sub aripa sa protectoare; el îl sfătuise într-un mod pe care nu ți l-ai fi putut dori mai inteligent și mai promițător, cu intuiția posibilităților sale, cu critică, fără egoism, gîndindu-se la *el,* nu la sine, serios și fără ironie, știind prea bine cît e de ușor să distrugi pe unul mai tînăr, mai slab, mai necunoscut, înainte ca acesta să poată ști ce zace în el.

Babel era după o absență mai îndelungată în străinătate în drum spre Rusia și s-a oprit la Berlin. Cred că a sosit spre sfîrșitul lui septembrie și în realitate n-a rămas mai mult de două săptămîni. Din cele două cărți prin care devenise celebru, „Armata de cavalerie" și „Povestiri din Odessa", ambele apărute în limba germană la editura Malik, ultima o citisem de mai multe ori. Îl puteam admira, fără să mă simt prea departe de el. Pe cînd eram copil auzisem vorbindu-se despre Odessa, numele ajungea pînă la o fază foarte timpurie din viața mea. Îmi revendicam Marea Neagră, deși o cunoscusem doar cîteva săptămîni, la Varna. Coloratura, sălbăticia și forța povestirilor lui Babel despre Odessa păreau alimentate de propriile-mi amintiri din copilărie; fără să știu asta, găsisem la el capitala naturală a acelei localități mai mici situate pe Dunărea inferioară și mi s-ar fi părut potrivit ca această Odessă să fi răsărit la gurile Dunării. Atunci vestita călătorie care-mi călăuzea visele copilăriei ar fi ajuns pe fluviu în jos și în sus, de la Viena la Odessa și de la Odessa la Viena, iar Rusciucul, situat undeva foarte jos, și-ar fi ocupat adevăratul loc pe această rută.

Eram curios de Babel de parcă ar fi provenit din această regiune unde-mi lăsasem cîndva o parte din inimă. Numai un loc cu deschidere spre lume însemna ceva pentru mine. Odessa era un astfel de loc. Babel îl simțise ca atare. În casa copilăriei mele toate ferestrele se deschideau spre Viena. Dar într-un loc uitat pînă acum se deschisese o fereastră spre Odessa.

Era un bărbat mic de statură, îndesat, cu un cap foarte rotund, la care-ți atrăgeau privirea în primul rînd niște lentile foarte groase. Poate că datorită lor și ochii, pe care-i ținea larg deschiși, dădeau impresia că sînt foarte rotunzi și holbați. Îndată te simțeai văzut, numai cît apăruse și-ți spuneai, drept răsplată pentru atîta atenție, că făcea impresia unui om cu umeri lați, puternic, nicidecum slăbănog, cum, mai degrabă, ai fi fost înclinat să-l judeci după ochelari.

Era la Schwanecke, într-un restaurant care mi se părea luxos, poate fiindcă se mergea acolo noaptea, după reprezentații și pentru că era plin de celebrități din lumea teatrului. Imediat ce-l observai pe unul deja trecea pe lîngă tine altul, considerat și mai vestit, existau atîtea somități în această perioadă de înflorire a teatrului încît, la un moment dat, renunțai să le mai bagi în seamă. Dar veneau și scriitori, pictori și mecenați, critici și ziariști de prestigiu și, de fiecare dată, Wieland, cu care venisem, era atent să-mi explice cine erau. Îi cunoștea pe toți de atîta timp, încît nu-l mai impresionau. în gura lui numele lor nu suna emfatic, părea mai degrabă că le-ai contesta dreptul la glorie, ca și cînd ar fi fost apreciați prea laudativ, urmînd să dispară în curînd de pe firmament. Intrase și el cu caii proprii în cursă, erau oamenii pe care-i descoperise el, ale căror cărți le publica, asupra cărora încerca să îndrepte atenția publicului și era firesc să vorbească despre aceștia cu mai multă plăcere și mai amănunțit. La Schwanecke, noaptea, nu se așeza cu adepții săi la o masă separată, izolați de restul lumii, ci îi făcea plăcere să se amestece în grupuri mai mari, unde ședeau de-a valma prieteni și dușmani, alegîndu-și cîte unul pentru atac. Își apăra convingerile prin ieșiri agresive, nu în defensivă, dar de regulă nu zăbovea mult, căci deja observase o altă societate unde se afla un ins care-l incita la atac. Mi-am dat seama imediat că nu era singurul care înclina spre această metodă agresivă. Existau, însă, alții care se afirmau prin cîrcoteli și erau chiar și din aceia care veneau aici, în mijlocul acestui vacarm, să-și țină gura, o minoritate, dar una foarte bătătoare la ochi: insule de fețe mute, schimonosite în acea forfotă, broaște țestoase pricepute la băut și de care trebuia să întrebi, deoarece ei înșiși nu reacționau la nici o întrebare.

În seara cînd a apărut pentru prima dată Babel, rîndurile din față erau ocupat la Schwanecke de o societate numeroasă, așezată la o masă lungă. Eu venisem tîrziu și mă așezasem timid în colțul cel mai îndepărtat, în imediata apropiere a ușii, pe marginea unui scaun, gata să alunec de pe el și pregătit să dispar. „Cel mai frumos“ din cerc era Leonhard Frank[43], avea o față expresivă, adînc brăzdată de riduri, care lăsa impresia c-au bătut-o toate ploile și vînturile, rămînînd vizibil marcată de aceste evenimente, o ținută zveltă,

musculoasă, într-un costum elegant, făcut la comandă, care-i venea ca turnat; o propoziție și s-ar fi balansat peste masă cît era de lung, ca o panteră, și costumului nu i s-ar fi întîmplat nimic, nu i-ai fi putut găsi nici un cusur. În ciuda adîncimii brazdelor de pe frunte, nu arăta deloc bătrîn, un bărbat în floarea vîrstei. În tinerețe, se spunea cu respect, ar fi fost fierar (sau, cum se exprimau unii mai puțin poetic: lăcătuș), la forța și agilitatea sa nu era de mirare. Mi-l închipuiam la nicovală, nu în acest costum care mă deranja, era de netăgăduit că se simțea extraordinar de bine aici la Schwanecke.

În alt fel, constatarea era valabilă și pentru poeții ruși de la masă. Ei călătoreau mult pe atunci și veneau cu plăcere la Berlin, le priia turbulența și lipsa de scrupule a vieții de aici, ea corespundea temperamentului lor. Se cunoșteau bine cu Herzfelde, editorul lor, nu era singurul care se interesa de cărțile lor, dar era cel mai eficient. Un autor editat de el nu putea fi trecut cu vederea, asta și din cauza coperților proiectate de fratele său, John Heartfield. Era printre ei și Anja Arkus, despre care se spunea că e poetă nouă, cea mai frumoasă femeie pe care o văzusem vreodată, nu-ți venea să crezi, deoarece avea capul unui linx. N-am mai auzit de-atunci niciodată numele ei, poate scria sub un alt nume, poate a murit de timpuriu.

Ar trebui să vorbesc despre alții care erau prezenți pe-atunci acolo, mai ales despre cei uitați azi, ale căror fețe le port încă în amintire singure, fără numele lor. Dar asta nu-i cazul s-o fac aici, această seară rămînînd însemnată printr-un eveniment anume, în fața căruia restul apare șters: a fost seara în care a apărut pentru prima dată Babel, un bărbat care n-avea nimic din specificul localului: el n-a venit ca actor al propriei persoane, nu era, deși atras de Berlin, „berlinez" în același sens cu ceilalți, ci mai degrabă „parizian". Viața somităților nu-l interesa mai mult decît viața oamenilor de rînd, poate chiar mai puțin. Nu se simțea comod în cercul fețelor ilustre și avea tendința să evadeze, acesta a fost motivul pentru care s-a îndreptat tocmai spre singura persoană necunoscută al cărei loc nu era acolo. Eu eram acela și siguranța cu care Babel a recunoscut acest lucru de la prima vedere vorbește de la sine despre ochiul și calitatea imperturbabilă a experienței sale.

De primele propoziții nu-mi pot aminti. I-am făcut loc, s-a oprit. Nu părea hotărît să rămînă. Dar așa cum stătea, făcea o impresie de neclintit, ca și cînd s-ar fi postat în fața unui adînc nesfîrșit pe care-l cunoștea și-l putea cuprinde. Probabil că aveam această impresie, pentru că acum îmi închidea vederea intrării cu umerii săi lați. N-am mai văzut cine a intrat, îl vedeam numai pe el. Făcea o mină nemulțumită, și le adresă rușilor de la masă cîteva propoziții

pe care nu le-am înțeles, dar care mi-au inspirat încredere. Eram sigur că aveau de-a face cu localul care-i displăcea și lui, la fel ca și mie, dar *el* o putea spune. E posibil ca datorită lui să fi devenit conștient de această dezaprobare. Căci poeta cu fața de linx nu stătea departe de mine și frumusețea ei compensa totul. Doream mult ca el să rămînă și mi-am pus toată speranța în ea. Cine n-ar fi rămas de dragul ei? Ea îi făcu semn și-i dădu să înțeleagă că dorește să-i facă loc lîngă ea, el dădu din cap, arătînd cu degetul spre mine. Prin asta putea înțelege doar că eu îi oferisem locul, o politețe care mă încînta și mă deruta. *Eu* m-aș fi așezat lîngă ea fără să șovăi, chiar dacă m-aș fi aflat în cea mai mare încurcătură. Dar el n-a dorit să mă jignească și a refuzat. L-am poftit apoi să se așeze pe locul meu și am pornit în căutarea unui scaun. Nu era de găsit nici unul, am trecut pe lîngă fiecare masă, o bucată de vreme am rătăcit zadarnic prin local și, cînd, în cele din urmă, m-am întors cu mîinile goale, Babel dispăruse. Poeta îmi relată că n-a voit să-mi ia locul și de aceea a plecat.

Această primă acțiune a sa prilejuită de mine poate părea lipsită de importanță, însă asupra mea a făcut o impresie deosebită. Așa cum mi se ivise în față, solid și puternic, îmi amintise de „Armata de cavalerie", de minunatele și groaznicele istorii pe care le trăise printre cazaci în războiul ruso-polonez. Și faptul că-i displăcea localul, așa cum crezusem eu că intuiesc, era în perfectă concordanță, bărbatul care trecuse peste aceste dureri și brutalități dădea dovadă de atîta gingășie și considerație pentru un tînăr necunoscut, marcîndu-l, începînd din acea clipă, prin interesul manifestat.

Era foarte curios, voia să vadă totul la Berlin, dar „totul" însemna pentru el *oamenii,* și anume oameni de tot felul, nu cei care frecventau localurile nobile ale artiștilor. Cel mai mult îi plăcea să meargă la Aschinger, acolo stăteam unul lîngă altul și mîncam foarte încet o supă de linte. Cu ochii săi rotunzi, în spatele lentilelor foarte groase, examina oamenii din jurul nostru, pe fiecare în parte, pe toți, și nu se sătura niciodată. Îl deranja terminarea supei, și-ar fi dorit o farfurie inepuizabilă, deoarece la ce rîvnea era să poată examina în continuare și, pentru că oamenii se schimbau repede, existau multe lucruri de văzut. Nu văzusem niciodată pe cineva care să privească cu asemenea intensitate, în tot acest timp rămînea perfect liniștit, prin jocul orbitelor expresia ochilor se schimba neîncetat. Nu-i scăpa nimic în timp ce privea, manifestînd interes și seriozitate constantă pentru toate lucrurile, pentru cele mai obișnuite precum și cele mai neobișnuite. Se plictisea doar printre oamenii risipitori, la Schwanecke sau Schlichter. Cînd eram acolo și intra el, se uita după

mine și se așeza în apropierea mea. Dar nu se așeza pentru prea mult timp, că-mi spunea îndată: „Să mergem la Aschinger!“ Și indiferent printre ce oameni mă aflam, simțeam invitația ca pe cea mai mare onoare ce se poate închipui la Berlin, mă ridicam și plecam.

Pronunțînd însă cuvîntul „Aschinger“, nu voia să critice risipa din aceste localuri nobile. Ce-i repugna era prețiozitatea artiștilor. Fiecare voia să iasă în evidență, fiecare își juca rolul, aerul era practic ticsit de vanități nesimțitoare. El însuși era generos, pentru a ajunge mai repede la Aschinger obișnuia să ia un taxi, chiar și pentru distanțe mai mici, și cînd era vorba de plată ajungea rapid la șofer, explicîndu-mi cu aleasă politețe de ce *trebuia* să plătească el. Îmi spunea apoi că tocmai primise o sumă de bani pe care *trebuia* s-o cheltuiască la Berlin, deoarece n-ar avea voie s-o ia; mă forțam să-l cred, deși instinctul îmi spunea că nu poate fi adevărat, eram vrăjit de generozitatea lui. Dar nici măcar odată n-a scos din gură ce gîndea despre situația mea: că sînt student și probabil nu prea am surse de cîștig. Îi mărturisisem că nu publicasem nimic. „Nu face nimic“, spuse el, „va fi oricum foarte devreme“, ca și cînd să fi publicat deja ar fi fost o rușine. Cred că se ocupa de mine simțindu-mi încurcătura în care eram pus față de această glorie sforăitoare. Am vorbit puțin cu el, mult mai puțin decît cu ceilalți. Prea mult nu vorbea nici el, prefera să examineze oamenii, în prezența mea își demonstra elocința doar atunci cînd vorbea de literatura franceză. Cel mai mult îi admira pe Stendhal și Maupassant.

Credeam că voi auzi multe despre marii ruși, dar aceștia țineau pentru el prea mult de ordinul evidenței, poate că i-ar fi părut o lăudăroșenie să se lanseze în considerații asupra literaturii compatrioților săi. Dar poate că mai era și altceva, probabil că avea oroare de superficialitatea inevitabilă a unei asemenea discuții: el însuși stăpînea limba în care au fost scrise marile opere ale acelei literaturi, iar eu puteam să le cunosc, în cel mai bun caz, din cine știe ce traduceri. N-am fi vorbit despre același lucru. El lua literatura atît de în serios, încît tot ce era aproximativ, tangențial îl umplea de ură. Nici sfiala mea nu era mai prejos: n-am avut curajul să-i spun nimic despre „Armata de cavalerie“ și „Povestirile din Odessa“.

Probabil că a dedus din discuțiile noastre despre francezi, despre Stendhal, Flaubert, Maupassant, cît de mult însemnau pentru mine povestirile lui. Deoarece, cînd îl întrebam despre una sau alta, în taină mă referam totdeauna la ceva scris de el, ceva ce mă interesa. El recunoștea pe loc legătura neexprimată, dînd un răspuns simplu și exact. Îmi citea pe față satisfacția, poate că-i plăcea că nu mă apucam de alte întrebări în continuare. Mi-a vorbit de Paris, unde trăia de un an soția sa, pictorița. Cred că tocmai o luase de

acolo și i se făcuse din nou dor de Paris. Pe Maupassant îl prefera lui Cehov, iar cînd am amintit numele lui Gogol (eu îl iubeam nespus de mult) replică spre plăcuta mea mirare: „Așa ceva n-au francezii. Un Gogol le lipsește francezilor". Apoi se gîndi puțin și, pentru a contracara ceea ce ar fi putut să apară drept lăudăroșenie, adăugă: „Au oare rușii un Stendhal?"

Observ cît de puține lucruri concrete pot spune despre Babel și totuși el a însemnat pentru mine mai mult decît oricare altul întîlnit pe atunci. Îmi apărea împreună cu tot ce citisem de el, nu era prea mult, dar atît de concentrat, încît colora orice clipă. Am fost, însă, și martorul perceperii unui oraș străin, a unei limbi care nu era a lui. Nu se juca cu vorbele mari și evita să fie bătător la ochi. De unde se putea ascunde, de acolo vedea cel mai bine. Suporta tot ce venea din partea altora, nu omitea ce nu-i convenea, se lăsa influențat de lucrurile care-l chinuiau cel mai mult. Asta o știam din istoriile despre cazaci, a căror măreție sîngeroasă impresiona pe oricine, fără să se îmbete de gustul sîngelui. Aici, unde era confruntat cu strălucirea Berlinului, în care se scăldau vanitoșii și limbuții, am putut observa cît rămînea de indiferent la tot ce vedea în jurul său. Trecea indispus pe lîngă reflexele goale, în schimb privea cu însetare la nenumărați alți oameni care-și sorbeau supa de linte. Fără ca el s-o fi afirmat vreodată, simțeai că nimic nu-i venea ușor. Pentru el literatura era sfîntă, nu se cruța niciodată și n-ar fi putut *înfrumuseța* niciodată nimic. Nu cunoștea cinismul, acest fapt datorîndu-se concepției sale istovitoare despre literatură. Ceea ce găsea bun n-ar fi putut utiliza niciodată ca alții, care prin speculațiile lor lăsau să se-nțeleagă că se considerau drept încoronarea tuturor predecesorilor. Pentru că știa ce e literatura, nu se simțea superior celorlalți. Era obsedat de literatură, nu de onorurile, nici de foloasele ei. Faptul că mi-a vorbit nu cred că m-a făcut să-l văd pe Babel altfel decît era în realitate. Știu că Berlinul m-ar fi ars ca o leșie dacă nu l-aș fi întîlnit pe el.

METAMORFOZELE LUI LUDWIG HARDT

Într-o duminică am nimerit la un matineu al lui Ludwig Hardt: un recitator pe placul poeților, recunoscut de toți, dar mai ales de avangardă. Nimeni nu strîmba din nas cînd era vorba de el, chiar și Brecht, care găsea totdeauna cîte un cusur, se abținea să dea un verdict categoric. Se spunea că Ludwig Hardt ar fi singurul recitator

de poezie clasică și modernă care le stăpînea pe amîndouă cu măiestrie. Era lăudată capacitatea lui de metamorfozare, se spunea că ar fi de fapt un actor, și încă unul extraordinar de inteligent. Programele sale erau foarte rafinat alcătuite. Nimeni nu s-a plictisit încă la el, asta însemna mult la Berlin, unde fiecare își încerca norocul. La poziția mea de atunci, de supunere totală, se mai adăuga ceva ce mă preocupa: fusese prieten cu Karl Kraus și în trecut lecturase și bucăți din „Ultimele zile ale omenirii". Apoi, din această cauză s-a ajuns la o dispută și la ruptura dintre ei. Din programul său nu lipsea acum nimic important din literatura modernă, în afară de ceea ce tocmai îi fusese interzis: Karl Kraus.

Matineul la care m-am dus cu Wieland era dedicat lui Tolstoi. Hardt și-a propus să citească din ediția Tolstoi apărută la editura Malik, altfel Wieland nu s-ar fi dus. Nu era entuziasmat de actori și se ducea să-i vadă doar atunci cînd era neapărată nevoie. Acesta era felul său de a se apăra de mulțimea ofertelor berlineze. El îmi explica cît de repede se uzează oamenii la Berlin. Cine nu știe să se organizeze, acela e pierdut. Ar trebui să-ți economisești curiozitatea și s-o aplici la lucrurile importante pentru propria-ți muncă. La urma urmei nu ești un vizitator care pleacă din nou după cîteva săptămîni, trebuie să te împaci cu ideea că trăiești aici ani de zile și să lași să ți se îngroașe pielea. Chiar și la Ludwig Hardt, care se bucura de admirație unanimă, s-a dus doar pentru a onora ediția Tolstoi, dar m-a sfătuit să merg și eu cu el.

M-am dus și n-am regretat. N-am putut uita niciodată ce-a spus cu această ocazie, iar întîlnirea de după aceea, într-o casă de mecenați berlinezi, a dus la una din acele umilințe din care înveți mai mult decît din orice jignire. Cu opt ani mai tîrziu, la Viena, mi-a devenit prieten.

Era un bărbat foarte mic, atît de mic, încît chiar mie mi se părea neobișnuit. Avea un cap îngust, de culoare închisă, cu alură sudică, gata de a se metamorfoza într-o clipă, atît de rapid, dar și atît de adînc, încît nu l-ai mai fi recunoscut. Din gura lui ieșeau fulgere, pe care însă *le rostea*, personaje și poezii pe care le știa pe de rost, care-i aparțineau atît de mult, ca și cînd i-ar fi fost înnăscute. Nu putea sta o clipă liniștit, cu excepția cazurilor cînd devenea un personaj lent, greoi și astfel l-am văzut pentru prima dată în unchiul Ieroșka din „Cazacii" de Tolstoi. Atunci capul său devenea perfect rotund, era masiv și butucănos. Știa să se joace cu un barbișon, pînă-ți dădea iluzia că-l are, aș fi putut jura că-și pusese barbă (și mai tîrziu, cînd susținea că nu avusese nimic, nici vorbă să aibă un barbișon în buzunar, nu l-am crezut). Dintre toate personajele lui Tolstoi, acest cazac mi-a rămas cel mai viu în amintire

deoarece a fost interpretat de *el*. Era într-adevăr o minune să vezi cum micul, plăpîndul Ludwig Hardt devenea un cazac mare, greu, impunător — fără să fi părăsit scaunul și masa, fără să se fi ridicat brusc nici măcar o singură dată pentru a-și desăvîrși metamorfozarea prin mișcări corespunzătoare. Bucata citită era destul de lungă, dar părea că devine tot mai scurtă, îți era teamă că s-ar putea termina. Au urmat apoi cîteva povestiri populare, în special „De cît pămînt are nevoie omul?" și ele m-au impresionat atît de mult, încît mi-am format convingerea că aceste povestiri populare ar constitui esența, specificul și supremul în creația lui Tolstoi. Indiferent ce opere ale lui Tolstoi mi-ar fi căzut mai tîrziu în mînă, ele îmi păreau mai lipsite de viață, deoarece nu auzeam vocea lui Ludwig Hardt. Pentru mine el l-a distrus în parte pe Tolstoi. Ieroșka din „Cazacii" interpretat de el mi-a rămas o figură familiară. De atunci, din 1928, am convingerea că-l cunosc bine, mai bine decît pe alții care-mi erau prieteni apropiați.

Dar intervenția sa în relația mea cu Tolstoi a mers și mai departe. Cînd am recitit „Moartea lui Ivan Ilici", îndată după război, m-a emoționat tot atît de puternic ca și povestirile populare citite pe atunci, în 1928. Mă simțeam transpus în altă parte, la început am crezut că în acea cameră de spital, dar după aceea, spre marea mea mirare am devenit conștient că auzeam cuvintele povestirii prin vocea lui Ludwig Hardt. Mă regăseam în sala de teatru semiîntunecată unde recitase el, el nu mai era în viață, dar programul său se extinsese, iar „Moartea lui Ivan Ilici", intrase în categoria povestirilor populare pe care le auzisem pe atunci de la el.

Asta m-a impresionat cel mai mult la acel matineu, propagarea sa ulterioară, dar, pentru ca această relatare să fie cît mai plauzibilă, aș dori să adaug că în anii ce-au urmat am mai auzit multe recitaluri ale lui Ludwig Hardt. După ce ne împrieteniserăm, la Viena, venea adesea la noi acasă și ne recita ore întregi, atît cît ne făcea plăcere să-l ascultăm. Scosese o carte cu programele sale și din splendorile pe care le introdusese în ea de puține am fost privați. I-am cunoscut vocea, tot registrul ei bogat și discutam adesea despre metamorfoză, care mă preocupa tot mai mult. Primul impuls conștient în acest sens mi-l dăduse prin metamorfoza sa în bătrînul Ieroșka, la matineul berlinez. După război, cînd am aflat de moartea lui, am pus mîna pe „Moartea lui Ivan Ilici" și cred că a fost un fel de missa funebră, atribuindu-i vocii sale ceea ce nu auzisem niciodată de la ea în timpul vieții.

Dar să mă întorc la acea primă întîmplare, despre care n-am relatat încă totul. Lipsește epilogul, al cărui victimă răbdătoare am

devenit pînă la urmă. După matineu, recitatorul împreună cu o societate destul de mare a fost invitat în casa unui avocat berlinez, unde au fost tratați din belșug și s-au simțit atît de bine, încît cea mai mare parte a după-amiezii au petrecut-o acolo. Totul era așa cum se cuvenea, nu numai mîncarea. Pe pereți atîrnau tablourile pictorilor despre care se vorbea, pe măsuțe erau întinse cele mai noi cărți, în măsura în care, într-un fel sau altul, atrăseseră atenția asupra lor. Nimic nu lipsea, îndată ce doreai ceva gazda se grăbea să-ți vină cu zel în întîmpinare îți băga sub nas ceea ce poftiseși încît nu-ți mai rămînea decît să bagi în gură. Erai scutit de orice efort, oameni cunoscuți ședeau în jurul mesei mestecînd sau rîgîind. Dar, în ciuda tuturor strădaniilor gazdei, s-au purtat și discuții elevate sau provocatoare. Cel mai bine se simțea Ludwig Hardt însuși. El era singurul care întrecea gazda în mobilitate, era și mai activ ca aceasta, sărea pe măsuțele joase declamînd discursuri vestite, fie de Mirabeau, fie de Jean Paul. Nu era nici pe departe epuizat, putea să se miște într-una și — lucrul cel mai curios — îl interesau oamenii pe care nu-i cunoștea, pe care, în pauzele salturilor sale, îi antrena în discuții. Nu se potolea pînă nu afla ce hram poartă cel cu care se întreținea. Astfel a ajuns și la mine și, molipsit de expansivitatea sa, nu m-am jenat să las să mi se observe entuziasmul.

Mulțumi în felul său, povestind lucruri interesante despre originea lui. Era fiul unui crescător de cai din Frizia, iar în tinerețe s-a zbenguit mult pe cai. Mic și ușor cum era, amintea de un jocheu. Înțelegeam de ce trebuia să sară mereu și i-am și adus la cunoștință această convingere. Aproba fiecare propoziție care-i era pe plac cu aleasă amabilitate. Prin bogăția de idei, prin stranietatea sa amintea de E.T.A. Hoffmann. Era conștient de această legătură, dar ea nu excludea altele. Îi era imposibil să rostească ceva, indiferent despre cine era vorba, fără să *semene* cu autorul acestor cuvinte. Rușinarea mea — căci despre ea urmează să vorbesc — a început cu unul din aceste salturi: trecu de la Hoffmann la Heine, iar creșterea treptată a agilității te făcea să te gîndești imediat că Heine se numără printre cele mai importante personaje ale sale. Probabil că m-am bîlbîit puțin, făcînd această constatare, procesul liberului schimb se încetini, el însă a înțeles rapid ce se întîmplase și începu deodată să invoce tot ce fusese spus împotriva lui Heine, și anume în cuvintele lui Karl Kraus, pe care eu le cunoșteam prea bine. Le rostea ca pe-un rol, cu convingere. Atunci am intervenit și eu, completînd cu unele citate din text, n-am observat că mă ironiza. A durat cam mult, mi se părea că cineva mă supune unui examen din „Facla" și abia atunci cînd s-a oprit brusc, trecînd la alte teme ale „Faclei", osanale aduse lui Claudius[44], Nestroy[45], Wedekind[46], mi-a căzut vălul

de pe ochi și mi-am dat seama că mă făcusem de toată minunea. Am spus ca un fel de scuză: „Dumneavoastră aveți altă părere despre Heine." „De bună seamă!", spuse el și acum urmă, era o palmă nemaipomenită pentru mine, un recital entuziast al cîtorva poezii de Heine, care țineau de repertoriul său cel mai intim.

Cred că prin asta mi-a zdruncinat pentru prima dată credința în Karl Kraus, căci se măsura cu el în propriul său domeniu, ca recitator, trecînd examenul. A recitat „Șobolanii călători" și „Țesătorii silezieni" și era o forță și o furie în el, cu nimic mai prejos decît la Karl Kraus. Era o imixtiune în opreliști, iar instinctul meu era prea robust, în ciuda interdicțiilor, amenințărilor și blestemelor, ca să n-o accepte. Efectul a fost cu atît mai puternic cu cît cu puțin timp înainte enumerase tot ce fusese spus împotriva lui Heine: totul se fărîmița și se risipea. Simțeam prăbușirea în mine și aveam de suportat consecințele. Pentru că digurile pe care le ridicase Karl Kraus în mine fuseseră scutul meu împotriva Berlinului. Mă simțeam mai slab ca înainte și deruta îmi crescuse. Fusesem asediat de inamic din două părți concomitent. Dumnezeul meu ședea laolaltă cu Brecht, care a scris o poezie de reclamă pentru mașini, schimbînd cu el cuvinte de laudă, iar Ludwig Hardt, cu care se înțelesese odată, cu care fusese prieten, mi-a croit definitiv drumul spre Heine.

INVITAȚIE ÎN GOL

Totul era la fel de *aproape* în Berlin, era permisă orice fel de înrîurire; nu-i era interzis nimănui să se remarce, dacă nu-și precupețea nici un efort. Dar ușor nu era, zarva era mare și în toiul gălăgiei și al aglomerației erai mereu conștient că existau aici lucruri demne de auzit și de văzut. Totul era permis, interdicțiile, care nu lipseau niciunde, dar mai ales în Germania, aici se ofileau. Puteai veni dintr-o veche capitală, cum era Viena, aici te simțeai ca un provincial și-ți deschideai larg ochii, pînă te obișnuiai să-i ții deschiși. În atmosferă plutea ceva violent și caustic, care te incita și te înviora. Te avîntai în toate și nu te dădeai în lături de la nimic. Execrabila învălmășeală, care te frapa în desenele lui Grosz, nu era în fond exagerată, aici era naturală, o nouă natură devenită indispensabilă, cu care te obișnuiai. Orice încercare de a te izola avea ceva pervers și era singurul lucru care mai era simțit ca pervers și, dacă reușeai, era pentru scurt timp, căci îți pierdeai din nou astîmpărul și te aruncai în vîltoare.

Totul era *transparent*, nu exista nici un fel de intimitate și dacă exista, ea era simulată și concepută să întreacă o altă intimitate, și nu să reziste prin ea însăși. Latura animalică precum și cea intelectuală, despuiate și împinse la culme, se amestecau aici între ele într-un fel de curent alternativ. Dacă ți se trezise propria animalitate înainte de a veni aici, trebuia să ți-o intensifici în cel mai înalt grad, pentru a se afirma în fața animalității celorlalți și, dacă nu erai foarte rezistent, te epuizai rapid. Dar cel care se lăsa condus de intelect făcînd unele concesii propriei animalități —, acela era copleșit de bogăția oferită spiritului. Te izbea toată multilateralitatea și opoziția, toată brutalitatea, nu-ți rămînea timp pentru a înțelege ceva, nu primeai altceva decît lovituri; înainte de vindecarea celor din ajun, ploua cu altele noi. Rătăcind prin Berlin te simțeai ca o bucată de carne fragedă dar tot nu te simțeai destul de fraged în așteptarea noilor lovituri.

Dar ce m-a impresionat cel mai mult, ceea ce a devenit hotărîtor pentru evoluția vieții mele ulterioare, a fost *inconciliabilitatea* factorilor care m-au influențat. Fiecare individ care reprezenta ceva, și erau mulți, lovea prin propria personalitate în ceilalți. Rămînea incert dacă aceștia îl înțelegeau, el se făcea ascultat, părea să nu-l deranjeze faptul că alții se făceau ascultați în alt mod. Se impunea îndată după ce fusese auzit; și acum trebuia să lovească mai departe pentru a nu fi alungat din atenția opiniei publice. Poate că nici unul nu avea răgazul să se întrebe ce rezulta de aici. În felul acesta nu rezulta nici într-un caz o viață transparentă, dar nici nu se urmărise asta, rezultatul consta din cărți, tablouri, piese de teatru, toate de-a valma.

Eram totdeauna însoțit, fie de Wieland, fie de Ibby, nu hoinăream niciodată singur prin Berlin — nu era felul cel mai bun de a cunoaște un oraș dar, în cazul Berlinului de atunci, probabil cel mai adecvat. Se trăia în grupuri, în clici, poate că altfel ar fi fost insuportabil, avînd în vedere duritatea existenței de aici. Auzeai de cele mai multe ori nume cunoscute: unul era așteptat, altul venea. Ce *este* o perioadă de glorie? O perioadă cu multe nume mari, la intervale foarte scurte, astfel încît un nume să nu-l sufoce pe celălalt, deși se combăteau reciproc. Dar important este contactul permanent, zilnic, loviturile pe care și le îngăduie strălucirea, fără a se stinge. O lipsă de sensibilitate cînd e vorba de aceste lovituri, un fel de poftă după ele, o plăcere de a te lăsa în voia lor.

Numele *se frecau* unele de altele, asta și intenționau într-o osmoză enigmatică fiecare nume căuta să șterpelească cît mai mult din forța de strălucire a celuilalt și dispărea apoi cu repeziciune, pentru a găsi cît mai degrabă un altul, cu care se petrecea la fel. Tatonarea

sau denunțarea reciprocă a numelor avea ceva grăbit, dar și arbitrar, frumusețea consta în faptul că nu puteai ști niciodată cărui nume îi va veni rîndul. Asta depindea de hazard și, pentru că aici veneau nume de pretutindeni în căutarea norocului, totul părea să fie posibil.

Curiozitatea surprizelor, a lucrurilor neașteptate sau îngrozitoare, te transpunea într-o ușoară stare de beție. Pentru a suporta totul, pentru a nu fi derutați, odată pentru totdeauna și a nu se complace în această stare, cei care locuiau permanent aici s-au obișnuit să nu ia nimic prea în serios, mai ales numele. Primul la care am putut observa acest proces al cinismului numelor a fost unul pe care nu l-am văzut decît rareori. Mai întîi de toate s-a manifestat prin faptul că se exprima în mod agresiv față de toți cei care se evidențiau prin ceva. Asta putea apărea drept expresie a unui punct de vedere politic, în realitate era însă altceva, un fel de luptă pentru existență. Negînd totul, lovind în toate direcțiile, erai tu însuți cineva. Cine nu se pricepea să lovească în toate direcțiile, era pierdut și n-avea decît să plece, acela nu era făcut pentru Berlin.

Foarte important era să fi văzut în permanență, timp de zile, săptămîni și luni. Vizitele la Romanisches Café (și, pe o treaptă superioară, cele de la Schlichter sau Schwanecke), care erau cu siguranță și o plăcere, nu însemnau doar atît. Ele izvorau și din necesitatea unei afirmări personale, de la care nu făcea excepție nimeni. Dacă doreai să nu fi uitat, trebuia să ieși la vedere. Asta era valabil pentru orice rang și orice pătură socială, chiar și pentru paraziții de cafenea care aici la Romanisches Café mergeau de la masă la masă și primeau totdeauna cîte ceva, atîta timp cît rămîneau credincioși personajului pe care-l întruchipau și nu tolerau nici o schimbare.

Un fenomen esențial al vieții berlineze de pe atunci îl constituiau mecenații. Existau mulți, stăteau peste tot și-și pîndeau clientela. Unii se aflau în permanență aici, alții veneau în vizită, mai erau și din cei care pendulau adesea între Paris și Berlin. Pe primul — un bărbat cu barbișon, față rotundă și buze de om care știa aprecia bucătăria fină, l-am cunoscut la Romanisches Café. Eu eram cu Ibby, toate locurile erau ocupate, la masa noastră s-a făcut un loc liber, domnul cu barbișon și buze de gurmand se așează lîngă noi fiind foarte liniștit. Discutam iarăși despre poeziile lui Ibby, tocmai îi fuseseră cerute altele noi, ea îmi recită cîteva, ne sfătuiam pe care să le dea. Domnul ascultă și rîse în gura mare, ca și cînd ne-ar fi înțeles. Atunci arăta ca o listă de bucate cu tot felul de nume franțuzești. Plescăi de cîteva ori, de parcă ar fi vrut să spună ceva, dar amuți din nou. Poate că era în căutarea cuvintelor potrivite. În cele din urmă le găsi cu ajutorul unei cărți de vizită pe ca-

re-o scoase brusc. Era fabricant de țigări și locuia la Paris, în apropiere de Bois de Boulogne: aici te poți băga și unde nu-ți fierbe oala, poți intra în vorbă cu fiecare muncitor. Chestiunea cu oala și amestecul în bucătăria altuia urmă amenințător și brusc, noi ne-am cam speriat, după care, foarte manierat și cordial, ne invită la masă. L-am refuzat, spunîndu-i că avem ceva important de discutat. El perseveră, spunînd că și el ar avea ceva important de discutat cu noi. A fost atît de insistent, încît ne-a făcut curioși și ne-am dus cu el la masă.

Ne conduse la un local scump, pe care nu-l cunoșteam, se lansă apoi în cîteva banalități despre bucătăria franțuzească, aminti că se trage din Baden-Baden și apoi mă întrebă cu modestie dacă-i poate oferi tinerei poetese o pensie lunară de 200 mărci, e o nimica toată, dar pentru el o necesitate spirituală. Nu scoase nici un cuvînt despre poeziile pe care le ascultase. Îi era de ajuns că nu le înțelegea. În urmă cu o oră o văzuse pentru prima dată în viața sa pe Ibby. Era frumoasă, fără îndoială, iar cînd își recita poeziile și maghiaro-germana ei suna seducător. Dar mă îndoiesc că el avea simț pentru așa ceva. Cînd, la întrebarea mea mai mult respingătoare, ea se hotărî să accepte oferta, acesta îi sărută recunoscător mîna, dar asta fu tot ceea ce își permise. Și cînd te gîndeai că era un bărbat în floarea vîrstei și că nu se pricepea doar la listele de bucate. Aici însă își etala calitatea de mecena, despre asta voia să discute cu noi. Se ținu de cuvînt și, pentru că nu locuia la Berlin, n-a încercat niciodată să intre în sufletul lui Ibby.

Eu făceam deosebirea între mecenații gălăgioși și cei liniștiți, acesta făcea parte din categoria celor silențioși. Intensitatea tonului depindea de posibilitatea sau imposibilitatea de a participa la discuții: pentru asta trebuiau să posede jargonul cercului pe care-l subvenționau. În societatea lui Grosz și a celor de la editura Malik puteai vedea adesea un tînăr al cărui nume l-am uitat. Era bogat și volubil și pretindea să fie luat în serios. Participa la discuții și argumenta cu plăcere, poate că din unele înțelegea cîte ceva, dar ce mi-a fost dat să aud pentru prima dată de la el a fost teoria paharului cu apă. Această teorie circula pe atunci în tot Berlinul, nu exista ceva mai banal, dar cînd vorbea de ea, lua într-adevăr un pahar în mînă, îl ducea gol la gură, se prefăcea că-l golea și-l punea dispreţuitor pe masă: „Iubire? — un pahar de apă golit, atît!“ Avea o mustață blondă care se umfla puțin de mîndrie: de fiecare dată cînd își etala teoria paharului cu apă i se zbîrlea mustața. Acest tînăr era un creditor în stil mare, e posibil să fi contribuit și la finanțarea editurii Malik, în tot cazul era un protector al lui George Grosz.

Un alt mecena, cu adevărat liniștit, care nu intra în discuții, deoarece se pricepea mult prea bine la propria-i meserie și nu voia să spună prostii despre alții, era un bărbat mai tînăr, cu numele Stark, care avea tangență cu becurile Osram. Era adesea prezent, asculta totul cu atenție, nu spunea nimic și se făcea uneori util, atunci cînd era cazul, dar fără să atragă atenția și totdeauna cu măsură. Într-o casă care-i aparținea lui sau societății sale în centru era o locuință liberă, trei camere frumoase, cu aceeași orientare. I-a oferit-o lui Ibby pentru cîteva luni, în continuare nu mai era liberă. Camerele, cu mochetă pe jos, erau complet goale. El i-a instalat un divan pentru dormit, în rest nimic, a lăsat-o pe ea să și le aranjeze.

Ea avu nostima idee de a lăsa locuința goală, de-a nu-și cumpăra nici o singură bucată de mobilă, de a invita oaspeți în acest spațiu gol. „Ei trebuie *să hotărască* mobilele", adăugă ea, „îmi doresc musafiri inventivi." În sprijinul talentului lor inventiv, în camera din mijloc păștea un măgăruș de porțelan pe covorul verde. Era un măgar foarte drăguț, ea îl văzuse în vitrina unui magazin de antichități, intrase înăuntru și se oferise să scrie o poezie despre el, dacă l-ar primi cadou. „Brecht o mașină, eu un măgar. Care-ți place mai mult?" mă întrebă ea, știind exact cum va suna răspunsul meu la o asemenea întrebare. Posesoarea magazinului consimțise schimbul, erau și asemenea persoane la Berlin, iar Ibby a rămas atît de mirată, încît a scris „cea mai bună poezie" a ei, care, însă, s-a pierdut.

Pentru inaugurarea locuinței invită o societate mare, fiecare oaspete fu condus prima dată în fața măgarului, prezentat acestuia și apoi invitat să ia loc unde-i place. În toată locuința nu era nici un scaun, stăteai în picioare sau stăteai pe vine. Băutura fusese procurată, și pentru așa ceva existau mecenați. Veniseră toți, nici unul nu voia să-i scape panorama locuinței goale, lucrul cel mai curios a fost că au și rămas toți și nici unul n-a mai plecat. Ibby m-a rugat să fiu atent la George Grosz, se temea că, beat fiind, ar ataca-o și, în această stare, ar spune toate lucrurile pe care nu voiam să le cred. Cînd a venit, era încîntător, un dandy de cea mai nobilă speță, venise cu cineva care era încărcat cu sticle pentru Ibby. „Păcat", spuse Ibby, „că eu nu mă îndrăgostesc. Începutul e adorabil. Răbdare!"

N-a trebuit așteptat prea mult, Grosz era beat deja la sosire, cînd a făcut pe distinsul. El ședea pe divan, Ibby pe podea, nu departe de el. Întinse brațele s-o cuprindă, ea se trase înapoi, astfel încît să n-o poată ajunge. Atunci izbucni și nu mai putu fi oprit: „Dumneata nu lași pe nici unul să se apropie! În felul acesta nu ne-alegem cu nimic! Ce-nseamnă asta?" Continuă în acest fel, iar apoi mult mai rău. Urmară apoi osanalele pentru „șunci": „Șunci șunci, plăcerea mea!" Asta mi-o spusese în prealabil, atunci cînd

fusesem prima oară la el și mă-ntorsesem entuziasmat cu mapa „Ecce Homo“ pe care mi-o dăruise, plin de veneraţie pentru acuitatea ochiului său, pentru severitatea cu care biciuia viciile acestei societăţi berlineze. Iată-l acum, roșu ca focul, beat, într-o agitaţie necontrolabilă, deoarece Ibby îl refuzase de faţă cu toţi cei prezenţi, care nu se scandalizau de cele auzite, înjurînd fără ruşine, și, deodată, îmi apăru ca una din propriile sale figuri.

Eu n-am suportat, eram disperat, eram furios pe Ibby pentru că-l adusese în această situaţie ştiind prea bine ce se va întîmpla. Voiam să plec, eram singurul oaspete care nu se simţea bine aici, m-am furișat afară dar n-am reuşit să scap, deoarece Ibby, care nu mă slăbise o clipă din ochi, se postase în faţa uşii, barîndu-mi drumul. Îi era teamă. Provocase totul pentru a-mi demonstra că el într-adevăr se purta cu ea chiar aşa, cum îmi povestise. Dar ieşirea lui a fost atît de puternică și a durat atît de mult, încît acum se temea de el. Ea, căreia nu-i era niciodată teamă, care se salvase din nenumărate situaţii grele — îmi povestise despre toate, ştiam de ele — nu îndrăznea acum să rămînă în locuinţa plină de lume, dacă nu rămîneam eu s-o păzesc. Acum o uram pentru că n-o puteam lăsa singură. Acum trebuia să rămîn și să privesc la unul din puţinii oameni din Berlin pe care-i admiram, care fusese mărinimos cu mine și se purtase aşa cum mi-aș fi dorit întotdeauna să se poarte oamenii; acum trebuia să-l văd umilindu-se și să fiu atent ca Ibby să se ascundă de el și să nu ajungă iar în braţele lui — mi-ar fi plăcut mai mult să fi plecat cu el, atît era de îngrozitor să-l auzi dezlănţuindu-se. Nimeni nu părea mirat de cele întîmplate, dar nici nu rîdea nimeni, erau obișnuiţi cu astfel de scene, ele ţineau de viaţa cotidiană. Voiam să plec, să plec odată și, pentru că nu puteam pleca din locuinţă, voiam să plec din Berlin.

FUGA

Era tîrziu în septembrie. La sfîrșitul lui august fusesem cu Ibby la premiera „Operei de trei parale“. A fost o reprezentaţie rafinată, calculată la rece. Era cea mai exactă expresie a acestui Berlin. Oamenii *se* aclamau, erau ei înșiși și le plăcea rolul. Mai întîi venea haleala, apoi morala, mai bine n-ar fi putut-o spune nici unul dintre ei, asta au interpretat-o literal. Acum li s-au spus lucrurilor pe nume, nici în sînul lui Avram nu s-ar fi putut simţi mai bine. Era garantată abolirea pedepsei: solul călare cu un cal adevărat[47]. Auto-

mulțumirea goală și stridentă care se degaja din această reprezentație n-o poate crede decît cine a trăit-o.

Dacă misiunea satirei este să biciuiască oamenii pentru nedreptatea pe care o reprezintă și o săvîrșesc, pentru răutățile lor, care devin animale de pradă și se perpetuează, aici, dimpotrivă, tot ce se ascunde de obicei cu pudoare, totul era glorificat, cel mai exact și mai eficace era satirizată mila. Cu siguranță că totul fusese preluat și doar condimentat cu cîteva grosolănii, însă tocmai aceste grosolănii dădeau nota de autentic. Nu era o operă, nu era nici ceea ce fusese inițial, o zeflemisire a operei, era o operetă, singurul lucru nefalsificat la ea. În comparație cu forma dulceagă a operetei vieneze, în care oamenii găseau nestingheriți tot ce-și doreau, aici fusese transpusă o altă formă, forma berlineză, cu duritați, ticăloșii și justificări banale, pe care nu și le doreau mai puțin, ci chiar mai mult decît acele dulcegării.

Însoțitoarea mea nu dăduse dovadă de receptivitate și nu era mai puțin uitată decît mine de nebunia spectatorilor care au năvălit în fața rampei și care, din entuziasm, ar fi făcut totul țăndări. „Romantism banditesc", spuse ea, „totul e fals", și, deși îi eram recunoscător pentru asta, simțind și folosind același cuvînt, „fals", ne referearn la lucruri diferite. Ea avu ideea, mai originală decît piesa, că fiecăruia i-ar fi plăcut să fie unul din acele personaje false de cerșetori, dar că era prea laș să apară ca atare. Ea vedea în asta forme reușite de ipocrizie, sensibilități utilizabile pe care le păstrai în mînă și le reglai și totul pus sub un supracontrol care-ți lăsa plăcerea, dar îți lua în schimb responsabilitatea. Eu vedeam totul mai simplu: că fiecare se recunoștea în Mackie Messer[33], iar acum, în sfîrșit, se găsea declarat, aprobat oficial și pentru asta admirat. Concepțiile noastre treceau una pe lîngă alta, dar pentru că nu se atingeau, nici nu se deranjau reciproc, întărindu-ne în apărare.

În această seară m-am simțit cel mai aproape de Ibby. Nu se lăsa surprinsă de nimic. Masa furibundă a publicului nu exista pentru ea. Nu se simțea niciodată inclusă într-o masă. Părerile oficiale nici măcar nu le lua în considerare, de parcă nu le-ar fi auzit. Trecea intangibilă prin marea de afișe a Berlinului, nu se lipea de ea numele nici unui „articol", dacă avea nevoie de ceva pentru uzul zilnic nu știa cum se numește și unde se găsește de cumpărat, trebuind într-un mod aventuros să se informeze la magazin despre amîndouă. Privea la o demonstrație de o sută de mii de oameni, care trecea pe sub nasul ei, fără să se simtă nici atrasă, nici respinsă de ea, ceea ce spunea îndată după aceea nu se deosebea prin nimic de cuvintele spuse anterior. Privea cu atenție și prinsese mai multe amănunte decît oricare altul, dar nimic nu se încadra într-o

direcție, într-o voință, într-o necesitate. În acest Berlin cuprins de aprige lupte politice n-am auzit de la ea nici un singur cuvînt despre politică. Asta poate și datorită faptului că nu putea repeta niciodată ce-au spus alții. Ziare nu citea, nu citea nici reviste. Dacă o vedeam cu vreo revistă în mînă știam: acolo i-a fost tipărită o poezie și vrea să mi-o arate. Așa și era. Și dacă o întrebam ce mai cuprindea numărul respectiv, dădea din cap și habar nu avea. Adesea am simțit această dezinformare ca pe ceva neplăcut, acuzînd-o de un egoism excesiv. Se comporta de parcă ar fi fost singură pe lume. Dar era pe nedrept, deoarece ea observa la oameni — și anume la toate categoriile de oameni — mai multe decît oricine altcineva. Faptul că nu se lăsa înduioșată de nici un fel de masă era o enigmă pentru mine, la premiera „Operei de trei parale" mi-a plăcut tocmai ce criticasem adesea la ea.

Văzusem la Berlin multe lucruri care m-au consternat și derutat. Transformate, transpuse în alte locuri, pe care doar eu le recunosc, ele au intrat în ceea ce am scris mai tîrziu. Îmi repugnă să diminuez ceva ce există deja în felul său și să-l reduc la cauza sa. De aceea am preferat să spicuiesc doar cîteva întîmplări din aceste trei luni berlineze și îndeosebi pe acelea care și-au păstrat forma lor individuală, fără să dispară cu desăvîrșire în labirintele secrete din care ar trebui mai întîi să le dezgrop și să le îmbrac într-o haină nouă. Spre deosebire de mulți alții, dar mai ales de aceia care au căzut pradă unei psihologii limbute, eu nu sînt de părere că amintirile trebuie canonite, sîcîite și șantajate sau expuse acțiunii bine calculate a mijloacelor de momeală, eu mă închin în fața amintirilor, în fața amintirilor fiecărui om. Vreau să le păstrez atît de intacte precum omul căruia îi aparțin, care există pentru libertatea sa și nu-mi ascund aversiunea față de cei care-și permit să le supună atîtor intervenții chirurgicale, pînă seamănă cu amintirile tuturor. Pot face cîte operații vor pe nas, buze, urechi, piele și păr, pot implanta ochi de altă culoare, dacă e nevoie și inimi străine, care bat cu un anișor mai mult, pot palpa, aranja, netezi, egala totul, dar de amintiri să nu se atingă.

După această profesiune de credință, vreau să vorbesc despre ceea ce îmi este clar în fața ochilor și să nu caut nici în continuare vreo urmă de explicație.

Cînd timpul era la numitorul său comun în „Opera de trei parale", cînd desfătarea cu haleala înainte de morală recurgea la această parolă de pe buzele tuturor, la care puteau să consimtă toate forțele contestatare, începu să se organizeze rezistența mea. Pînă atunci, ispita de a rămîne la Berlin mai degrabă crescuse. Te

mișcai într-un haos, dar el părea incomensurabil. Zilnic se iveau lucruri noi și loveau în cele vechi, care abia în urmă cu trei zile fuseseră și ele noi. Lucrurile înotau ca niște cadavre în haos, în schimb oamenii deveneau lucruri. Acesta era noul obiectivism[48]. Cu greu s-ar fi găsit altă posibilitate după îndelungatele strigăte de disperare ale expresionismului. Oricum, indiferent dacă mai strigai sau dacă deveniseși deja obiect, exista grija pentru un trai mai bun. Nou venitul care după cîteva săptămîni nu lăsa să i se observe deruta, afișînd un cap limpede, trecea ca utilizabil și primea oferte bune, menite să-l momească pentru a rămîne în continuare. Toți nou veniții erau vizați, tocmai pentru că n-aveau să rămînă multă vreme noi. Erau primiți cu brațele deschise, în timp ce se căutau deja alții noi, deoarece existența și înflorirea acestei perioade, mari în felul ei, depindea de continua împrospătare a noului. Nu erai încă nimic și totuși erai utilizat, te mișcai cu precădere printre aceia care fuseseră și ei noi.

Ca băștinași erau simțiți cei care aveau o profesie „cinstită". drept cea mai cinstită trecea, nu numai în ochii mei, profesia de medic. Nici Döblin, nici Benn nu țineau de figurile arhicunoscute. Munca lor îi sustrăgea de la rutina permanentei autoreprezentări. Pe amîndoi i-am văzut atît de rar și atît de fugitiv, încît n-aș avea de spus nimic serios despre ei. Cu atît mai mult am remarcat felul în care se vorbea de ei. Brecht, care nu admitea pe nimeni, pomenea numele lui Döblin cu cel mai mare respect. De cîteva ori, dar foarte rar, l-am văzut nesigur, atunci spunea: „Despre asta trebuie să vorbesc cu Döblin", suna ca și cînd acesta ar fi fost înțeleptul căruia îi cerea un sfat. Benn, care o simpatizase pe Ibby, era singurul care n-o molesta. O felicitare de Anul Nou, primită de la el, mi-a dăruit-o mie. Îi ura de Anul Nou tot ce-și putea dori o persoană tînără, frumoasă, enumerînd în continuare. Nu era pe felicitare nimic la care Ibby să se fi gîndit vreodată. El a judecat-o după cum arăta, bazîndu-se în cele scrise pe această impresie. De aceea felicitarea, care n-avea absolut nimic de-a face cu ea, dădea impresia c-ar veni din partea unui scriitor neconsumat, sigur pe simțurile sale.

Ca „nou" aș fi putut rămîne și eu, iar în ceea ce privește progresul din afară, cu siguranță că aș fi dus-o bine. Un soi de mărinimie era caracteristică acestei animații. Nu era nici prea ușor să spui nu, cînd erai încurajat cu atîta insistență cordială să rămîi. Mă aflam într-o postură nepoliticoasă, nu numai că aveam drum deschis spre oricine, dar prin povestirile lui Ibby eram informat despre oameni într-un mod la care alții n-ar fi putut ajunge. Ea îi cunoștea în aspectele lor cele mai caraghioase, simțul ei de obser-

vație era necruțător, era însă și precisă, nu mi-a relatat niciodată ceva fals sau aproximativ, ceea ce n-a văzut sau auzit personal nu exista pentru ea. Ea era *mult rîvnitul* martor ocular, care avea mai mult de spus decît alții, experiența ei de bază constînd în a se eschiva.

În săptămînile de după premieră, cînd impulsul de a mă salva din această situație începu să mi se contureze tot mai clar, mă cramponam de ea. Trebuia să plec înapoi la Viena pentru a-mi da examenele, în primăvară urmînd să-mi dau apoi doctoratul. Totul fusese demult stabilit. După aceea, în vara anului următor, aș fi putut veni din nou la Berlin și lua noi hotărîri, în funcție de starea mea interioară. Nesentimentală cum era, îmi spuse: „Tu nu te vei lega niciodată. Tu nu te poți lega. Asta-i la tine, ca la mine cu dragostea." Prin asta voia să spună că ea nu putea fi coruptă, sedusă sau forțată la nimic. Ea era de părere că examenele ce le aveam în față erau bine ticluite. „Asta vor pricepe cei de acolo, artiștii ăștia! Să te chinui patru ani în laborator și apoi să nu-ți dai doctoratul, pentru ei e o nebunie. Nu!"

Cu poezii era bine aprovizionată, transpunîndu-i-le într-o formă germană, îi făcusem o rezervă serioasă din care putea trăi mai mult de un an. Fabricantul de țigări, care ne ascultase în timp ce discutam poeziile, îi fixase o pensie lunară pe un an de zile, o primise deja de două ori, însoțită de o carte poștală politicoasă și plină de respect.

Ea mi-a ușurat soarta, cum mă și așteptasem din partea ei. Chiar dacă nu eram îndrăgostiți, nu ne sărutaserăm niciodată, cu toate acestea între noi se interpuneau în persoană toți oamenii despre care discutaserăm, o pădure care creștea în continuare și care nu se putea usca nici la ea, nici la mine. Nici ea, nici eu nu eram oamenii scrisorilor, îmi scria din cînd în cînd și-i scriam și eu, dar fără s-o vezi și s-o auzi povestind, imaginea ei era una foarte palidă.

Apoi, la trei săptămîni după premieră, societatea veni în locuința cea goală, care-i șocase pe toți, distrugînd farmecul povestirilor ei.

Am început să mă rușinez de lucrurile auzite de la ea despre alți oameni. Mi-am dat seama că de multe ori provoca bărbații numai pentru a-mi povesti mie. Cînd, în sfîrșit, am înțeles că prospețimea, originalitatea și exactitatea relatărilor ei erau legate de momirea bărbaților, aducîndu-i în starea de a se comporta atît de caraghios cum și-o dorea pentru aceste povestiri — un dirijor al vocilor pe care nu mă puteam sătura ascultîndu-le — cînd, în cele din urmă, mi-am mărturisit că nu auzisem niciodată, literalmente nici o singură dată, ceva ce pleda *în favoarea* unui om, și asta numai pe mo-

tivul că ar fi sunat plictisitor, am simțit dintr-o dată aversiune față de ea, schimbînd tiradele ei ironice cu tăcerea lui Babel.

În timpul ultimelor două săptămîni petrecute la Berlin l-am văzut aproape zilnic. Cînd eram singuri, mă simțeam mai liber cu el, cred că și lui îi convenea mai mult. Am învățat de la el că te poți uita multă vreme la un om, fără să știi ceva, că mult mai tîrziu se decide ce știi despre acest om, și anume abia atunci cînd l-ai pierdut din ochi; că, cu toate acestea, chiar fără să știi ceva poți reține tot ce vezi sau auzi, că lucrurile zac în tine neatinse și nealterate atîta timp cît nu abuzezi de ele, povestindu-le altora ca amuzament. Am mai învățat ceva ce poate părea probabil și mai important după ucenicia „Faclei" pe care o urmasem atîta timp, și anume, cît erau de jalnice mania sentințelor și condamnarea ca scop în sine. Am aflat felul lui de a privi oamenii: îndelung, atît cît îi puteai avea în cîmpul vizual, fără să exteriorizezi nici o boabă din cele văzute: încetineala, reținerea, amuțirea, toate erau strîns legate de sensul atribuit lucrurilor care se ofereau spre vedere, deoarece el le căuta cu neobosită lăcomie, singura lui, dar și singura mea lăcomie, numai că a mea era încă proaspătă și nesigură de legitimitatea ei.

Poate că ne-am întîlnit printr-un cuvînt, nerostit niciodată între noi, care-mi vine mereu în minte acum cînd mă gîndesc la el. Este cuvîntul *a învăța*. Era pătruns, la fel ca și mine, de demnitatea învățăturii. Prin învățătura timpurie, prin adîncul respect față de ea se trezise și spiritul său, la fel ca al meu. Dar întreaga sa învățătură se îndreptase spre oameni, el n-avea nevoie de nici un pretext, nici de cel al lărgirii unui domeniu de știință, nici de cel al unei utilități, al unui scop, al unui plan pentru a studia oamenii. Și eu m-am îndreptat în această perioadă în mod serios spre oameni și de atunci mi-am petrecut cea mai mare parte a vieții cu descifrarea lor. Pe atunci trebuia să-mi mai spun că totul se petrecea de dragul uneia sau alteia dintre ideile pe care le urmăream. Dar chiar dacă toate celelalte pretexte s-ar fi spulberat, îmi rămînea cel al *așteptării,* doream ca oamenii, precum și eu însumi, să devină mai buni, iar pentru asta trebuia să-l cunosc pe fiecare în parte, cît mai exact posibil. Babel, cu experiența lui nemaipomenită, chiar dacă era doar cu unsprezece ani mai mare decît mine, depășise demult acest stadiu: dorința sa îndreptată spre îmbunătățirea oamenilor nu servea drept pretext pentru cunoașterea lor. Simțeam că această dorință era la fel de greu de saturat la amîndoi, dar că ea nu l-a ademenit niciodată la o autoînșelare. Ceea ce afla el despre oameni era independent de faptul că-l bucura, că-l chinuia, că-l înfrîngea: el trebuia să studieze oamenii.

FRUCTUL FOCULUI

Viena 1929—1931

PAVILIONUL NEBUNILOR

În septembrie 1929, reîntors la Viena după o vizită la Berlin, începu pentru mine, în sfîrșit, ceea ce numeam viața „necesară", anume o viață determinată de propriile necesități interioare. Cu chimia se isprăvise, în iunie mi-am dat doctoratul, încheind astfel un studiu care-mi dăduse răgaz și care, în rest, n-a însemnat nimic.

Problema asigurării existenței era rezolvată: primisem comandă pentru a traduce două cărți din engleza americană. Se fixase un termen pe care-l puteam respecta, lucrînd patru, cinci ore pe zi. În perspectivă îmi fuseseră oferite și alte traduceri. Munca fiind foarte bine plătită — locuiam foarte modest în Hagenberggasse — aveam în față doi sau trei ani liberi. Traducerea, pe care o luam în serios, ca pe o muncă din care îmi cîștigam existența, mi se părea ușoară; conținutul acestor cărți nu mă atingea decît la suprafață, mă surprindeam uneori că, în timp ce lucram, mă gîndeam la cu totul alte lucruri, la lucrurile mele.

Căci, prin hotărîrea de a mă desprinde de Berlin, îmi creasem, de fapt; liniștea exterioară, dar locul în care m-am întors nu era o idilă. Eram plin de întrebări și himere, îndoieli, presimțiri rele, temeri de catastrofe, dar și de o voință nemaipomenit de puternică de a mă descurca, de a separa lucrurile, de a le determina direcția și prin asta de a avea o privire de ansamblu asupra lor. Nimic din ceea ce văzusem în cele două șederi la Berlin nu putea fi dat la o parte. Totul îmi apărea zi și noapte, fără nici o regulă, fără nici o legătură, ca o angoasă, în multiple forme, ca dracii lui Grünewald al cărui „Altar" atîrna în mai multe secțiuni pe pereții camerei mele. Reieșise că înregistrasem mai mult decît voiam să recunosc. Expresia la modă „a refula" părea să nu fie creată pentru mine. *Nimic* nu era dat la o parte, totul era prezent în permanență, concomitent și atît de limpede, ca și cînd ar putea fi atins cu mîinile. Ceea ce-mi scoteau la iveală unele valuri și ceea ce altele îmi îndepărtau privirii depindea de o anumită maree asupra căreia nu

aveam nici o putere. Simțeai tot timpul nemărginirea și plenitudinea acestei mări care forfotea de ființe bizare pe care le *recunoșteai*. Înspăimîntător era faptul că totul avea o înfățișare proprie și aveai impresia că te privește, că deschide gura, că spune sau vrea să spună ceva. Distorsiunile care te încolțeau erau calculate, aveau anume intenții, te prindeau în chinurile lor, *profitau* de tine și simțeai nevoia de a le recunoaște adevărul. Dar abia cîștigai puțin teren că aceste himere erau îndepărtate de altele cu pretenții și mai mari. Totul se continua și se repeta, nimic nu zăbovea îndeajuns pentru a putea fi exprimat și rezolvat. În zadar întindeai brațele, se strînseseră mult prea multe lucruri, nu le puteai birui, te simțeai pierdut printre ele.

Dar n-ar fi fost nici o nenorocire că nimic din săptămînile berlineze nu se pierduse, se păstrase totul. S-ar fi putut nota și ar fi ieșit un raport colorat și poate chiar interesant. El s-a păstrat atîta timp încît s-ar putea scrie și azi. Însă un astfel de raport n-ar fi surprins esențialul niciodată: amenințarea cu care era încărcat și direcțiile contradictorii spre care tindea. Căci acel om unitar care-l concepuse, în care, aparent, era cuprins totul, era o fantomă. Ceea ce a păstrat se schimbase, deoarece el stocase totul numai pentru sine. Tendința propriu-zisă a lucrurilor era una *centrifugală*; porneau în direcții diferite spre a se despărți cu cea mai mare viteză unele de altele. Realitatea nu era în centru, de unde-ar fi putut ține totul în frîu, nu mai existau decît realități răzlețe și ele erau în exterior. Acestea erau foarte îndepărtate unele de altele, nu exista nici o legătură între ele, cine căuta să stabilească un echilibru era un falsificator. Undeva, foarte departe, în exterior, pe o orbită aproape la marginea lumii, se aflau noile realități ca niște cristale dure spre care mă îndreptam eu. Ele puteau fi reglate spre interior și îndreptate spre lumea noastră ca niște reflectoare care s-o lumineze.

Reprezentau calea propriu-zisă a cunoașterii; cu ele ai fi putut străpunge haosul în care pluteai. Existînd suficiente reflectoare de felul acesta, fiind bine concepute, haosul s-ar putea despica. Nu trebuie renunțat la nimic, nu trebuie omis nimic, toate obișnuitele trucuri ale armonizării ar provoca greață. Cine s-ar mai crede în cea mai bună dintre luminile posibile, acela ar trebui să țină pe mai departe ochii închiși găsindu-și satisfacții în splendori oarbe, acela nici n-ar avea nevoie să știe ce ne așteaptă.

Deoarece tot ce văzusem era posibil doar ca un tot *unitar*, trebuia să găsesc o formă de a-l reține fără a-l diminua. O diminuare însemna să prezinți oamenii și modalitățile de comportament așa cum îți apăreau, fără a transmite în același timp ce se va întîmpla

cu ei. Potențialitatea lucrurilor care vibra și ea ori de cîte ori erai confruntat cu noul, care rămînea nepronunțată, deși o simțeai la cel mai înalt grad, se pierdea cu desăvîrșire tocmai în prezentările care treceau drept fidele. În realitate totul avea o direcție și totul prolifera, *expansiunea* era o trăsătură esențială a oamenilor și a lucrurilor care trebuiau disociate pentru a percepe ceva din ele. Într-un fel era ca și cum ar trebui să-ți croiești drum printr-o pădure seculară, unde totul crește învălmășit, să desparți fiecare plantă de cealaltă, fără a o vătăma sau distruge, s-o contempli cu curiozitate de unul singur și s-o lași să crească mai departe, fără s-o mai pierzi apoi din vedere.

Cu întoarcerea într-un mediu ale cărei caracteristici principale erau liniștea și cumpătarea, tot ce adusesem cu mine, trăirile, te prindeau tot mai mult în clești. Oricît încercai să încetinești ritmul sau să te limitezi, trăirile nu-ți dădeau pace. Am încercat cu drumuri lungi în care nu erau prea multe lucruri să-mi atragă atenția. Străbăteam lunga Auhofstraße, de la Hacking pînă la Hietzing și înapoi, silindu-mă să nu merg prea repede. Credeam că astfel mă obișnuiesc cu un alt ritm. Aici nu mă copleșea orice colț de stradă, pe lîngă casele joase, cu un etaj, mergeam ca pe-o stradă de mahala din secolul trecut. Începeam acest drum în tihnă, nu-mi propuneam nimic, nu mă gîndeam la nici un local în care aș fi intrat chiar și numai de dragul scrisului. Trebuia să fie un mers lin care să nu mă solicite, făcîndu-mă să întorc capul în toate direcțiile, nu o epilepsie a privirii, nu un vacarm strident — îmi doream să fiu o ființă umblătoare, din preistorie, o creatură care nu fuge de nimic, nu se lovește de nimic, nu ocolește nimic, nu se împiedică, nu împinge, nu se înghesuie, care nu trebuie să fie niciunde, care are timp pentru orice, care se ferește în mod deosebit să aibă un ceas asupra ei. Dar cu cît era mai desăvîrșit golul pe care mi-l pregătisem, cu cît am început mai liber și mai spontan, cu atît mai imperios a urmat atacul prin surprindere: o lovitură în ochi, o piatră în cap, incontestabil, deoarece venea dintr-o pornire lăuntrică. Eram țintuit locului de o nălucă din perioada de care voiam să scap, o figură pe care n-o cunoșteam. Tocmai se născuse și, deși știam de unde vine, era marcată prin stringența ei; deși îmi acapara fără milă întreaga ființă era complet nouă pentru mine. N-o întîlnisem niciodată, m-a uimit pînă la spaimă, sărea pe mine, mi se ghemuia pe umeri, își punea picioarele încrucișate pe piept, mă dirija după bunul ei plac. Gîfîiam pe Auhofstraße pe care o alesesem datorită caracterului ei inofensiv și liniștit, obsedat ca pe vreme de bejenie, avînd pe umeri pericolul de care nu puteam scăpa. Eram înspăimîntat și, totuși,

conștient că se petrecea singurul lucru care mă putea salva din haosul ce-l adusesem cu mine.

Salvarea mi-a venit din faptul că această nălucă era bine conturată, se mișca permanent, strîngea tot ce era dispersat irațional, dîndu-i o înfățișare trupească. Era un trup groaznic, dar pentru mine el trăia. Mă amenința intenționat. Mi-am dat seama ce urmărea, spaima în fața acestui trup n-a pierit definitiv niciodată din sufletul meu, dar trupul acesta îmi incita și curiozitatea. De ce e în stare? unde ajunge? cît timp gonește? are vreo finalitate? Recunoscînd figura după primele contururi, relația se schimbă și acum nu mai e deloc sigur cine de cine e obsedat și cine pe cine gonește.

După ce, în starea în care mă aflam, alergasem o bucată de vreme în sus și în jos, tot mai hăituit, repetînd același drum, am sfîrșit prin a mă așeza în vreun local, la voia întîmplării. Aveam totdeauna la îndemînă caietul și creionul, începeam să consemnez; ce se întîmplase pe parcursul drumului, în timpul mersului, se transforma în cuvinte scrise.

Cum se poate descrie oare această stare de interminabile consemnări? La început n-a existat nici o legătură între ele. Erau o mie și una de lucruri. O clasificare, ceva ce s-ar putea numi începutul unei ordini, se instală prin împărțirea pe personaje. Activitatea căreia mă dedicam cu predilecție era o încercare furioasă de a face abstracție de mine și anume prin metamorfozare. Proiectam personaje care aveau propriul lor fel de a vedea, care nu mai puteau cutreiera lumea la întîmplare, ci simțeau și gîndeau doar pe anumite canale: unele din aceste personaje reveneau mai des, în timp ce altele dispăreau după primele apariții. Am ezitat să le dau nume, deoarece nu erau, de fapt, niște indivizi oarecare, cunoscuți, fiecare personaj fusese inventat la solicitarea sa expresă, fapt care-l împingea tot mai departe de ceilalți. Acest personaj trebuia să aibă o imagine perfect originală asupra lucrurilor, era stăpînul lumii sale, incomparabil cu altceva. Important era ca totul să reziste pînă la sfîrșit, așa cum a fost proiectat inițial. Severitatea cu care toate celelalte lucruri erau excluse din universul lor era, probabil, esențialul. Era un mănunchi scos din învălmășeală, pe care-l voiam pur și veșnic. El trebuia să ți se întipărească în minte ca imaginea lui Don Quijote. Trebuia să gîndească și să spună lucruri pe care nimeni nu le-ar fi putut gîndi sau exprima prin cuvinte. Trebuia să fi exprimat atît de bine un anumit aspect al lumii, încît lumea să pară mai săracă, dar și mai ipocrită fără el.

Unul din aceste personaje era omul adevărului, care a gustat din plin fericirea și nefericirea adevărului, însă aici era vorba de un anumit fel de adevăr: acela al concordanței cu sine însuși. După ce

cîteva din aceste personaje, nu multe, au dispărut din vedere, au mai rămas în viață opt, ele m-au captivat timp de un an, ținîndumă în permanentă tensiune. Fiecare din aceste personaje a fost notat cu o majusculă, era inițiala menirii sau calității lui predominante[45]. Pe W., *omul adevărului*, l-am amintit deja. Ph. era *visătorul:* el voia să plece de pe pămînt în spațiul cosmic, toate gîndurile îi erau îndreptate spre studiul posibilităților de a se desprinde odată de pămînt, pofta lui nebună de descoperiri era impregnată de aversiunea față de ceea ce putea vedea în jurul său. Pofta sa de nou și nemaiauzit se alimenta din greața pentru *„cele de aici"*. Exista R., un *fanatic* religios, S., *colecționarul*. Exista *risipitorul* și *dușmanul morții,* prin care mă refeream într-adevăr la dușmanul morții. Mai era Sch., *actorul,* care nu putea trăi decît în metamorfozări rapide, și B., *omul cărților.*

Îndată ce apăreau asemenea inițiale sus pe pagină, mă simțeam eșalonat și-i dădeam drumul furios în această unică direcție. Cantitatea infinită de lucruri de care eram preocupat se sorta, se descompunea. Mă interesau — am folosit deja cuvîntul — cristalele care trebuiau să se desprindă din învălmășeala aceasta haotică. Nu o scosesem la capăt cu nimic, cu absolut nimic din ceea ce, după întoarcerea mea de la Berlin, mă umplea de groază și de presimțiri înfiorătoare. Ce putea ieși de aici dacă nu un incendiu îngrozitor? Simțeam neîndurarea acestei vieți: că lucrurile treceau unul pe lîngă altul, fără a se confrunta cu adevărat. Strigător la cer era nu faptul că oamenii nu se înțelegeau unii pe alții, ci că nu *voiau* acest lucru.

Am încercat să mă ajut înmănunchind cîteva trăsături particulare atribuite oamenilor, din care a rezultat apoi un început de perspectivă în masa trăirilor. Scriam cînd la una, cînd la alta din figuri, fără reguli precise, în funcție de imboldul ce mă cuprindea, uneori scriam și la două prototipuri diferite în aceeași zi, respectîndu-le însă strict limitele, pe care nu le depășeam niciodată.

Caracterul linear al personajelor, limitarea la ele însele, impulsul care le mîna *într-o* direcție — rachete vii pentru un singur om — reacțiile lor necontenite la schimbarea mediului, limbajul de care se foloseau într-un mod inconfundabil, inteligibil în fond, dar așa cum nu mai vorbea nimeni — încît ele constau strict din delimitări și în cadrul acestor delimitări din gînduri îndrăznețe, surprinzătoare, exprimate tocmai în acest limbaj, nimic din ceea ce pot spune în general despre ele nu poate da o imagine convingătoare asupra lor. Am umplut un an întreg cu schițe despre aceste opt personaje, a fost anul cel mai bogat, cel mai destrăbălat din viața mea. Mi se părea că m-aș fi ocupat cu o „Comédie Humaine"

și, deoarece personajele erau confruntate și delimitate la maximum, am numit-o o „comédie Humaine a nebunilor".

Cînd scriam acasă (nu scriam numai pe drum), aveam în față Steinhof-ul și pavilioanele nebunilor. Mă gîndeam la cei internați acolo și-i puneam în legătură cu personajele mele. Zidul din jurul Steinhof-ului deveni și zidul propriilor mele investigații. Am ales pavilionul pe care-l vedeam cel mai clar, închipuindu-mi acolo un salon în care personajele mele s-ar regăsi în cele din urmă. Nici unuia dintre ele nu i-a fost hărăzită moartea ca sfîrșit. În anul acestor schițe a crescut respectul meu față de cei ce se îndepărtaseră atît de mult de ceilalți, încît erau socotiți drept nebuni și nu m-a lăsat inima să-mi omor nici un personaj. Încă nu ajunsese nici unul pînă acolo, încît să-i pot prevedea sfîrșitul. Dar moartea ca sfîrșit am exclus-o de la bun început și-i vedeam împreună în salonul pavilionului pe care-l destinasem lor. Experiența lor, resimțită de mine ca prețioasă și unică, trebuia păstrată acolo. Îmi trecea prin minte că în ceasul din urmă și-ar putea vorbi unii altora. Datorită izolării, cuvintele ce și le-ar spune reciproc ar avea un *sens* nemaipomenit prin ciudățenia lor. Mi se părea umilitor pentru ei să se gîndească la vindecare. Nici unul n-ar trebui să se întoarcă la insignifianța vreunei vieți cotidiene. Adaptarea la viața noastră ar echivala cu o destrămare, o restrîngere a lor, îi prețuiam prea mult în unicitatea experiențelor trăite de ei pentru a-i putea aduce în această ipostază. Dar de o inepuizabilă valoare mi se păreau reacțiile lor reciproce. Dacă posesorii acestor limbi singulare ar găsi ceva ce și-ar putea comunica unul altuia, ceva plin de semnificație atunci ne-ar rămîne și nouă, oamenilor obișnuiți, cărora ne lipsește demnitatea stării de nebunie, o speranță.

Acesta era aspectul utopic al încercării mele și, deși în orașul Steinhof îl aveam de fapt la propriu și în permanență în fața ochilor, din punct de vedere temporal el rămînea la mare distanță. Personajele erau încă în devenire, iar soarta lor era atît de variată, încît mai era posibil totul, orice întorsătură. Dar am exclus sfîrșitul lor irevocabil, și parcă i-aș fi dat celei mai marcante dintre aceste figuri, *dușmanului morții*, putere asupra existenței celorlalți. Indiferent ce soartă le-ar aștepta, ele se vor păstra pe sine. De la fereastra mea m-aș uita vizavi, în pavilion, de unde, cînd una, cînd alta din aceste figuri s-ar arăta la ferestrele cu gratii și, vrînd să-mi spună ceva, mi-ar face un semn.

Frecventam o cafenea mică, jos, în Hacking, în imediata apropiere a trecerii peste rîul Viena, unde era deschis pînă tîrziu. Într-o noapte, mi-a sărit în ochi un tînăr care era aici cu un grup ce părea că nu i se potrivește prea bine. Era un bărbat înalt, distins, cu ochi de culoare foarte deschisă. Îl plăcea să bea și să se confeseze, la masa lui era o atmosferă cam exaltată, cu accese spontane și înjurături care însă nu-l atingeau. După o fotografie am recunoscut în persoana lui pe Albert Seel, un autor care scria pentru o editură berlineză; fusese prizonier de război în Rusia și a scris o carte pe care n-o citisem, îmi rămăsese în minte doar titlul, în el apărea cuvîntul „Siberia". Stăteam la masa alăturată și l-am întrebat fără jenă, peste masă, dacă este Albert Seel, ceea ce mi-a confirmat, păstrîndu-și în continuare distincția, dar fiind puțin încurcat. M-a invitat la masa lui și mi-a prezentat prietenii. Nu-mi pot aminti decît numele Mandi și Poldi, celelalte le-am uitat. M-am prezentat ca student, deși nu mai eram, și ca traducător, declanșînd hohote de rîs printre companionii lui Seel.

M-au examinat într-un mod pe care nu-l mai simțisem niciodată, de parcă ar fi intenționat să facă o mare afacere cu mine și m-ar fi examinat dacă într-adevăr corespund. Intelectuali nu erau, foloseau un limbaj arțăgos, primitiv și grosolan, justificîndu-se cu fiecare propoziție ca și cînd i-aș fi criticat. Nu-i cunoșteam deloc, habar n-aveam cine erau, faptul că printre ei se afla un autor, nici pe departe unul vestit, îmi insufla încredere; de cîteva luni, de cînd mă întorsesem la Viena, nu mai întîlnisem nici un autor. Nu simțeam teamă sau neîncredere în prezența lor, dar le-am observat nesiguranța în fața mea, fiind mirat de accentul pus pe forța lor corporală. Seel consuma zdravăn din vinul pe care-l avea în față și în curînd n-a mai reacționat la încercările mele de a închega o conversație literară.

„Toate la timpul lor", spuse el, alungîndu-mi întrebările ca pe niște muște chinuitoare. „Cînd sînt cu prietenii, vreau să mă distrez". Poate că dintr-un fel de tact evita o discuție literară pe care prietenii lui n-ar fi fost în stare s-o urmărească. Apoi m-am mulțumit să-i ascult pe ceilalți, înțelegînd repede că era vorba de „fapte eroice", al căror caracter mai adînc mi-a rămas obscur. Îndeosebi Poldi, cel mai înalt și mai puternic dintre toți, demonstra cu plăcere cum îl trîntise pe unul sau altul cu mîna sa nemaipomenită. Nici unul nu se putea măsura cu el. Mandi, cel mai mic, avea o față de maimuță, părea grozav de mobil și flexibil, povestind

foarte plastic cum reușise de curînd să asmută cîinii de la o vilă. Eu nu știam de ce trebuia să asmută acești cîini, ascultîndu-l ca un prunc nevinovat, cînd așa, deodată din senin Poldi îmi trînti un pumn în piept cu laba lui, întrebîndu-mă dacă nu cumva cunosc vila în care au vrut să între — era, cum a reieșit, vila contesei, a „iepei de soi" de la lăptărie. M-am amuzat, tratînd problema ca și cînd ar fi vorba de o încercare de spargere. După părerea mea n-au ales ce trebuia, căci ce-ai putea găsi la „conți". Primii un al doilea pumn în piept, și mai puternic, după care Poldi spuse amenințător și ironic: oare ce-mi închipui eu, la asemenea oameni n-ar intra, cu siguranță! Mai ales că în Hacking îi cunoaște toată lumea, nu-s chiar atît de proști, lui Mandi îi merge gura."

Am observat că prin gluma mea spusesem ceva nepotrivit, fără a înțelege cauza reacției dușmănoase a lui Poldi, și am tăcut din gură. Discuția continuă întețindu-se. Această masă, la care în afară de mine nu ședeau mai mult de cinci sau șase oameni, era cea mai animată din tot localul, în rest domnea mai degrabă liniștea și izolarea: cîțiva pensionari bătrîni, niște perechi de îndrăgostiți, nu era nici un grup mai mare. Dar, de data asta, aveam impresia că era foarte multă liniște, de parcă n-ar îndrăzni nimeni să concureze la gălăgie cu masa noastră. Domnul Bieber, proprietarul cofetăriei, pe care-l puteam vedea bine de pe locul meu, stătea după tejghea și părea iritat. Altă dată își găsea în permanență cîte ceva de lucru, dar azi se ținea neclintit de drept și se uita fix la mine, la un moment dat am avut chiar impresia că mi-a făcut discret un semn, dar nu eram sigur. La noi tonul devenea tot mai amenințător. Poldi și Mandi începură să se certe și se înjurau, folosind expresii care chiar și aici mi-au reținut atenția prin obscenitatea lor. Seel, remarcîndu-se în continuare prin distincție, încercă să medieze, arătînd spre mine, ca și cînd asistînd la această ceartă mi-aș putea face o părere proastă despre grup. Ca urmare a intervenției lui, cei doi au încetat cearta, năpustindu-se în schimb asupra mea și aruncîndu-mi priviri dușmănoase. Seel spuse c-ar fi timpul de plecare, deoarece localul se închide. Prietenii lui nu se ridicară, dar m-am ridicat eu și, de fapt, asta îi fusese intenția, să mă apere de companionii lui din ce în ce mai turbați. M-am ridicat deci, am salutat, ceva din mirarea mea în legătură cu acest nou soi de oameni s-a transformat, probabil, la despărțire în cordialitate, deoarece Poldi spuse: „Noi sîntem în permanență aci." Mandi, care părea mult mai perfid, adăugă: „Haidați numa! Am avea nevoie de-un student!"

M-am dus la tejghea să plătesc și domnul Bieber mă întîmpină cu o voce stinsă, ca scoasă din mormînt, atît de posomorît nu-l

mai văzusem niciodată, și nici vorbind în șoaptă. „Pentru Dumnezeu, domnu doctor, fiț atent că ăștia, îs foarte periculoși. Nu mai mergeț la masa lor!“ Se temea că auzindu-i avertismentul, cei de vizavi ar putea deveni sceptici și de aceea rînjea vizibil în timp ce-mi șoptea. Adaptîndu-mă tonului lui, i-am răspuns: „Dar unu-i scriitor, c mosc o carte de-a lui.“ A rămas perplex cînd a auzit. „Ăla nu-i scriitor“, spuse el, „vine mereu cu ăștia și-i ajută.“ Îi tremura vocea, se temea cu adevărat pentru mine, dar și pentru el, deoarece cum a reieșit în dimineața următoare, cînd am fost singur în local și am discutat mai pe-ndelete, noile mele cunoștințe erau o bandă de borfași rău famată. Fiecare din ei fusese de mai multe ori închis. Mandi, care se putea cățăra ca o pisică, fusese de curînd eliberat; la început fusese închis împreună cu Poldi, apoi fuseseră separați. Toți erau de prin partea locului, domnul Bieber ar fi vrut să le interzică frecventarea localului, dar era prea riscant. Cînd l-am întrebat ce mi-ar putea oare face, nu sînt casă și de luat de la mine n-ar avea decît cărți, se uită la mine ca la un nebun: „O, nu-nțăleget, domnu doctor, vreau să vă tragă de limbă și să afle de la dumneavoastră unde există ceva de luat. Doar nu v-aț scăpat cu ceva?“ „De unde să știu eu unde există ceva de luat. Doar nu cunosc pe nimeni aici.“ „Dar de locuit, locuiț sus, unde-s vilele, în Hagenberggasse. Fiț numa atent. Data viitoare merge unul din ei cu dumneavoastră sus, pînă la ușa locuinței și vă întreabă despre fiecare casă. Cine locuiește oare aici? Și cine acolo? Nu spuneț nimic, domnu doctor, pentru Dumnezeu, nu spuneț nimic, altfel e vina dumneavoastră dacă se întîmplă ceva!“

Tot nu l-am crezut în întregime și, revenind într-o seară la local, m-am așezat lîngă o altă cunoștință, un pictor bătrîn, făcîndu-mă că nici nu observ „banda de gangsteri“ care stătea destul de departe, în celălalt colț. De data asta veniseră fără Seel, lipsea și Mandi, numai Poldi mi-a sărit în ochi, ridicînd brațul și arătînd spre ceva. Dar cu siguranță se întîmplase ceva, nu se auzea nici o gălăgie, atmosfera era potolită iar dreptatea părea să fie de partea mea în ciuda cobeliilor domnului Bieber, nimeni nu mă băga în seamă, nu m-au salutat, nu m-au chemat la masa lor. Aducîndu-mi cafeaua, domnul Bieber îmi zise: „Nu rămîneț az pînă la ora închiderii, domnu doctor, plecaț az mai devreme.“ Suna de parcă ar fi știut că-mi propusesem ceva pentru noaptea aceea. M-a deranjat puțin faptul că mă supraveghea, dar, ca să am liniște, am și plecat îndată.

Mă îndepărtasem doar cu cîțiva pași de cafenea, cînd am simțit mîna puternică pe umăr: „Merjem în aceeași direcție“, spuse Poldi, venise repede după mine. „Și dumneata locuiești sus?“ „Nu,

dar trebuie să merg pînă acolo.“ N-a dat alte explicații în legătură cu acest „trebuie“ și nu-mi făcea plăcere să merg alături de el pe drumul întunecos, singurul care ducea la Hagenberggasse. Dar nu m-am trădat cu nimic, întrebînd doar: „Seel n-a fost azi aici! Nici Mandi?“ Dar cu asta făcusem o ispravă. Urmă o canonadă de injurii la adresa lui Mandi și o avalanșă de povești despre acest „om de folos public“ (așa-l numea, se referea la faptul că era omul interesului) se revărsă asupra mea. Să nu-l mai vadă în ochi niciodată, nu s-au înțeles niciînd, atunci îl preferă pe Seel, deși nici cu ăsta nu-i în clar. Ce carte era cea scrisă de el? Despre prizonieratul de război, spusei eu, despre oameni pe care i-a cunoscut ca prizonier de război în Siberia. „Siberia?“, zise el rîzînd ironic și bătîndu-mă pe umăr. „Ăla n-a fost niciodată în Siberia. Închis a fost, dar nu în Siberia.“ Da, dar asta a fost înainte, cînd era mai tînăr. „Ca băiat mic, așa credeț?“ Într-un cuvînt, nu voia să priceapă că Seel nu fusese închis ca și criminal, ci ca prizonier de război, explicîndu-mi că Seel minte tot timpul. Ei nu cred nimic din ce le spune. Simte nevoia să inventeze mereu, dar că ar exista o carte de-a lui, despre așa ceva nu le-a vorbit niciodată. S-a ferit cu bună știință s-o facă, pentru că în felul acesta l-ar fi prins cu noi minciuni. Ce părere am eu despre un om care trebuie să mintă mereu? El n-ar putea face asta, el spune mereu adevărul.

După profeția domnului Bieber, așteptam de-acum să mă tragă de limbă vrînd să afle cîte toate despre vilele de care ne apropiam, dar era atît de preocupat de minciunile lui Seel și de propria-i dragoste pentru adevăr, încît nu mă întrebă nimic. Spre norocul meu, deoarece, chiar dacă aș fi vrut, n-aș fi știut să-i spun nimic despre proprietarii de vile care-l interesau. Pe cei mai mulți nu-i cunoșteam nici măcar după nume și, dacă la nevoie mi-ar fi venit în minte vreo naivitate, i s-ar fi părut absurdă sau ar fi luat-o ca pe-o minciună de-a lui Seel.

Ajunsesem în Erzbischofgasse, Poldi încetase pentru un moment cu afirmațiile sale solemne despre adevăr. Profitînd de pauză, am arătat spre dreapta: „Îl cunoașteți pe Marek de vizavi din Erzbischofgasse 70, pe acela din cărucior, pe care-l plimbă maică-sa?“ Am rămas mirat că nu-l cunoștea; pe tînărul Marek îl puteai vedea pretutindeni cu căruciorul său, dacă nu era cu maică-sa la plimbare, îl vedeai stînd la soare în fața casei. Indiferent dacă era singur sau nu, zăcea încontinuu, nu putea merge, nu-și putea mișca nici brațele, nici picioarele, stătea cu capul înclinat și ridicat puțin, alături pe o pernă era o carte deschisă și odată, trecînd pe acolo, văzusem cum își scotea limba din gură, întorcînd cu ea pagina cărții. Asta n-o *crezusem*, deși am văzut-o cu proprii-mi

ochi, avea o limbă lungă, ascuțită și foarte roșie. De aceea mai trecusem încă o dată pe lîngă el, așa, ca din întîmplare, încet, în așa fel încît să fi avut timp să memoreze o pagină întreagă și într-adevăr, ajuns în apropierea lui, am văzut cum țîșni limba și întoarse foaia.

Deja de doi, trei ani, de cînd mă mutasem în Hagenberggasse, îl observasem pe acest tînăr pe care-l împingea maică-sa cu cărucior, mă înclinasem politicos spre amîndoi și murmurasem „Bună ziua", dar el nu mi-a răspuns niciodată. Presupuneam că-i vine tot atît de greu să vorbească precum îi venea să se miște și de aceea mă jenam să intru în vorbă. Avea o față prelungă, ten închis, păr bogat și ochi mari, căprui, pe care-i îndrepta mereu asupra ta cînd veneai spre el și pe care-i mai simțeai încă mult timp după ce treceai. Uneori stătea la soare fără să citească și ținea ochii închiși. Atunci era o plăcere să vezi cum, auzind un zgomot, și-i deschidea. Părea deosebit de sensibil la pași, pentru că și atunci cînd moțăia, nu treceai niciodată pe lîngă el fără să-și deschidă ochii. Chiar dacă încercai să mergi încet ca să nu-l trezești, auzea totdeauna pașii pe pietriș și nu pierdea ocazia de a-l privi lung pe trecător.

Știam că odată voi intra în vorbă cu el, dar aveam răbdare, sperînd să mai locuiesc încă mult timp aici. La nici un om din acel ținut nu mă gîndeam mai mult decît la el. Întrebasem pe fiecare dacă știa ceva despre el și aflasem unele lucruri pe care aproape nu-mi venea să le cred. Se spunea că ar studia filosofia și astfel se explică tomurile grele din preajma-i, de pe pernă, și că ar fi atît de talentat, încît profesori de la Universitatea vieneză se deplasau special la Hacking pentru a-i ține prelegeri particulare. Mi se părea curată absurditate pînă cînd, într-o după-amiază însorită, l-am văzut pe profesorul Gomperz șezînd lîngă căruciorul lui — era un bărbat înalt, cu barbă, care semăna cu un cinic grec. Cursul său despre presocratici îl ascultasem cu puțin timp în urmă, felul său de a vorbi nu te înflăcăra în aceeași măsură ca obiectul, care, însă, merita să fie studiat. Cînd l-am văzut șezînd realmente în fața tînărului Marek și vorbindu-i cu gesturi mari, stăpînite, m-am speriat atît de tare, încît am cotit ocolind, numai ca să nu ajung în apropierea lui și să trebuiască să-l salut. De fapt acesta ar fi fost cel mai bun și mai demn prilej pentru a-l cunoaște pe paralitic.

Acum era trecut de miezul nopții, o noapte foarte întunecoasă, din capătul de sus al drumului întindeam brațul în direcția casei sale și-mi întrebam însoțitorul, bădăran, cu un cap mai mare decît mine, dacă-l cunoaște pe paralitic. Poldi rămăsese mirat de direcția în care arătam — la dreapta drumului. Pentru a se convinge că aceasta era direcția la care mă refeream, își întinse și el, încet

cum îi era felul, laba în aceeași direcție. „Aici nu-i nimica", spuse el, „aici nu-i nici o casă". Era, totuși, una, una singură numărul 70, în tot cazul una joasă, numai cu parter, foarte ștearsă nu era o vilă; vilele însă, singurele care-l interesau pe Poldi și de a căror existență știa, se întindeau la stînga, sus pe deal, formînd tocmai Hagenberggasse în care locuiam eu.

Voia să știe ce-i cu paraliticul și i-am vorbit despre el. I-am povestit tot ce reușisem să aflu. Imediat ce-am început, mi-am dat seama că cei doi se asemănau foarte mult la față; fața lui Marek, mult mai suptă, te ducea cu gîndul la un ascet, cea a lui Poldi era buhăită — probabil devenisem conștient de asemănare pentru că, acum, în întuneric, nu vedeam prea bine. De la acea discuție nocturnă din cafenea, fața lui Poldi mi se fixase bine în amintire, mă izbise tocmai prin ochii lui de culoare închisă, imploratori, aflați într-un asemenea contrast cu labele sale greoaie.

„Semănați amîndoi", adăugai eu, „dar numai la față. El e complet paralizat. Nu-și poate mișca brațele și picioarele. Dar nu cumva să crezi că e trist. E curajos. Nu i-ar veni nimănui să creadă. Nu se poate mișca, dar studiază. Profesorii vin special pentru el în Erzbischofgasse și-i dau ore. Nu trebuie să plătească nimic pentru ele. Dar nici n-ar putea plăti nimic. N-are bani." „Și seamănă cu mine?", întrebă el. „Da, aceiași ochi. Dacă vii odată să-l vezi ai impresia că te privești într-o oglindă." Ăsta-i doar un infirm!", spuse el, acum părea cam iritat, simțeam că începea să-l supere comparația. „Dar nu la cap. La cap e mai deștept decît noi toți! Nu se poate deplasa niciunde și studiază. Profesorii se deplasează la el acasă pentru a-i facilita studiul. Așa ceva nu s-a mai pomenit. Deci, trebuie să aibă ceva în cap, altfel aceștia n-ar veni. Știți ceva! Pentru el am cea mai mare stimă! Admirație am pentru el!" Era pentru prima dată cînd mă entuziasmam de Thomas Marek. Și asta fără a-l cunoaște în realitate. Mai tîrziu, cînd devenisem prietenul lui, n-aș fi putut vorbi cu mai mult entuziasm.

Ne oprirăm. De cînd arătasem în direcția acelei case nu mai făcusem nici un pas. Poldi n-a înțeles decît treptat starea fizică a lui Thomas Marek. Întrebă de cîteva ori dacă, într-adevăr nu se poate mișca. „Absolut deloc. Nu poate face nici un pas. Nu poate băga singur nici o bucățică de pîine în gură. Nu poate duce nici un pahar la gură." „Dar de băut, poate să bea? Și de mestecat? Poate înghiți, își poate înghiți mîncarea?" „Da, da, asta poate. Poate și privi! Ce crezi, e extraordinar de frumos cînd își deschide ochii!" „Și ăsta seamănă cu *mine?*"

„Da, dar numai la față. El ar fi bucuros dacă ar avea labele dumitale! Ce crezi, cît s-ar bucura să însoțească pe cineva, așa cum

faci dumneata acum! Dar nu poate, n-a putut niciodată! Nici ca băiat mic n-a putut." „Și-ți place de el, de-așa un infirm!" Acum mă supără acest cuvînt, după tot ce-i spusesem n-ar mai fi avut voie să-l folosească. „Pentru mine nu-i un infirm", spusei. „Pentru mine e minunat! Dacă nu-nțelegeț îmi pare rău. Eu am crezut că-nțelegeț." M-a supărat așa de tare, încît am uitat cu cine vorbeam și m-am înfuriat. Am continuat cu osanalele, n-am încetat, nu puteam înceta. Cînd n-am mai știut ceva concret, am început să născocesc alte amănunte pe care, însă, le credeam într-atîta, încît mă asculta în continuare, întrerupîndu-mă din cînd în cînd cu una și aceeași propoziție: „Și ăsta seamănă cu mine?" „La față, am spus, la față arată exact ca dumneata."

Deja m-a luat gura pe dinainte și am povestit în continuare. Se spune că de departe veneau femei la el în vizită, numai ca să-l vadă. „Stau în fața căruciorului și-l privesc. Mamă-sa le aduce cîte-un scaun afară ca să se așeze. Aș putea jura că-s îndrăgostite de el. Așteaptă să fie privite. Nu le poate mîngîia, nu poate face nimic cu ele. Dar de privit le poate, cu ochii." Tot ce-am spus era adevărat, deși inventasem totul pe loc, în acea noapte. Mai tîrziu, cînd m-am împrietenit cu Thomas Marek, am văzut cu proprii-mi ochi femei și fete venind la el, și ce n-am văzut mi-a povestit el.

Dar în noaptea asta, însoțitorul meu și cu mine n-am făcut împreună nici un pas mai departe. Devenise tot mai tăcut, n-a mai folosit nici o singură dată cuvîntul „infirm", a uitat că voia să mă însoțească pînă la gratiile grădinii mele pentru a se informa în felul său. A uitat de vile. Se gîndea la tînărul care-i semăna, dar care nu putea nici să stea în picioare, nici să meargă. I-am întins mîna, dar abia după ce-mi epuizasem osanalele. Mi-a luat-o, era mai degrabă rezervat și nu mi-a strivit-o, cum făcea de obicei. S-a întors, mergînd pe drum în jos, pe unde urcasem împreună. Pierdusem orice teamă față de el.

ÎNTREȚINĂTORUL FAMILIEI

Reținerea mea față de Marek dispăruse după această noapte. Vorbisem atît de mult despre el, încît nu-l mai ocoleam. Prin osanalele aduse îmi devenise mai familiar. Nu pierdusem din vedere nici faptul că prin relatarea mea avîntată îl îmblînzisem pe acest vlăjgan violent care după miezul nopții bătuse împreună cu mine tot drumul acela îngust și abrupt, pînă în Erzbischofgasse. De

atunci, interesul pentru el și prietenii lui se stinsese. Nu-i mai băgam în seamă cînd mergeam la cafenea, ne salutam de la distanță și nu le mai stîrneam curiozitatea. Nu știu sub ce formă li s-a transmis comportamentul meu din noaptea aceea. Indiferent de impresia cu care au rămas, de la unul care se înhăita cu asemenea jerpeliți nu se putea scoate nimic. Însă interesul lor inițial nu s-a transformat în dispreț sau ură, îmi dădea pace, atît de mult mă lăsau în pace, încît am simțit la ei un fel de simpatie tăcută, chiar dacă una fără ostentație, abia vizibilă, dar, oricum, suficientă pentru a trezi antipatia proprietarului cofetăriei.

Nu-i scăpase nici faptul că cel mai puternic și mai îndărătnic dintre vlăjgani mă urmase și voia să afle ce se întîmplase în noaptea aceea. Nimic, spusei eu, spre dezamăgirea lui „V-a însoțit doar pînă la poarta casei" și suna aproape ca o amenințare. „Nu, pînă în Erzbischofgasse." „Și apoi?" „După aceea s-a întors." „Și n-a întrebat nimic?" „Absolut nimic." „Dacă n-ai fi dumneata, domnu doctor, nu te-ar crede nime." Era convins că-i ascund ceva și chiar avea dreptate, pentru că nu amintisem cu nici un cuvînt obiectul propriu-zis al discuției; nu mi se părea de nasul proprietarului cofetăriei. Probabil că n-am vrut să aud de la el, tocmai de la el, observații disprețuitoare despre oameni care nu pot nici sta în picioare, nici merge și, în final, reprezintă doar o povară pentru cei ce suportă impozitele. „A mers așa mut lîngă dumneata? Asta nu-i prea stă în obicei." „N-am spus că a fost mut, dar nu m-a tras de limbă. Nici n-aș fi știut nimic." Poate că această ultimă propoziție l-a făcut și mai neîncrezător. Ce însemna asta, că nu știu nimic! Locuiam acolo de doi, trei ani, în acest timp auzi cîte toate. Oricum, explicîndu-i că nu întrebase nimic și deci nu manifestase intenții criminale, eram de partea vlăjganilor.

Am observat că domnul Bieber era totdeauna atent cînd intram în cafenea. Cînd veniseră ei? Cînd am venit eu? Cînd nu veneau intenționat pentru mine, deși eram acolo? De ce n-au mai vorbit niciodată cu mine? De ce n-am mai vorbit niciodată cu ei? Aici s-a întîmplat ceva. Deoarece orice legătură oficială se întrerupsese, s-a gîndit la una secretă și, fiind atît de consecvent secretă, trebuia să însemne ceva. Era ferm convins că se afla pe urmele problemei și aștepta momentul eclatant în care să iasă la iveală. Dimineața apăream foarte rar în local, dar odată, cînd mă aflam acolo la o oră matinală, a venit la mine, iute și rotofei, și spuse: „Vai, ce prost a ieșit!" „Ce-a ieșit prost?" „Păi asta trebuia să fi auzit! I-au prins pe toți! Mai întîi au fost lăsați în casă, apoi atrași în cursă. Toți patru se află deja la închisoare. Vor primi mulți ani! Păi, recidiviști înrăiți! Va ieși prost. Îl caută și pe Seel. Ăla a dispărut,

scriitorul!" Ultimul cuvînt îl pronunțase cu reală ironie, care se referea fie la propria-mi persoană, văzîndu-mă adesea scriind, sau la afirmația mea că am cunoștință despre o carte scrisă de Seel. Observînd că vestea m-a mîhnit, își încununa relatarea cu prevăzătoarele cuvinte: „Vedeți, ce bine-i că v-am avertizat. Altfel ați fi intrat acum în bucluc."

Mi-l închipuiam pe însoțitorul meu din noaptea aceea, cu forța sa de uriaș, într-o celulă strîmtă și înțelegeam acum de ce relatarea mea despre paralitic îl mîhnise atît de mult, încît a uitat ce-și propusese, întorcîndu-se fără să fi rezolvat ceva. Într-adevăr, nu mă spionase, nici măcar cu vreo propoziție, nici nu ajunsese s-o facă, se prinsese în povestea mea ca într-o plasă strălucitoare pe care i-o trăsesem peste cap. Era vorba de cineva care semăna cu el, și acela nu-și putea mișca nici mîinile, nici picioarele, nici brațele, acela era și mai năpăstuit decît era el într-o celulă.

Totul se petrecuse destul de repede, trecuseră doar cîteva luni de la acea discuție nocturnă pînă la celula în care se afla din nou voinicul cu brațul puternic, fantezia mea fusese atît de drastic înviorată și stimulată, încît de-acum era scadentă o întîlnire reală cu paraliticul. Nu-l mai ocoleam cînd vedeam că discută cu cineva; treceam pe lîngă el salutînd cu voce tare, fiind plăcut surprins și bucuros atunci cînd i-am auzit pentru prima dată vocea răspunzîndu-mi la salut. Suna șoptit, ca și cînd ar veni din adîncurile ființei, ea îi dădea salutului său culoare și spațiu, nu mi-a ieșit din urechi și voiam s-o aud mereu. Spre norocul meu, în ziua următoare l-am zărit șezînd acolo pe profesorul Gomperz. L-am recunoscut de departe după barba lungă și după statura impozantă care și din poziție șezîndă părea înaltă și dreaptă. Nu știam dacă mă va recunoaște, cînd am vorbit cu dînsul la curs fusesem totdeauna printre foarte mulți studenți și-l căutasem doar o singură dată, în treacăt, pentru o chestiune oarecare.

Imediat ce m-am apropiat, mă privi cu atenție și cu atîta mirare, încît oprindu-mă și întinzîndu-i mîna nu mai trebuia să mă jenez. Dădu din cap, dar nu-mi întinse mîna, iar eu am roșit pentru lipsa mea de tact. Cum puteam întinde cuiva mîna în prezența paraliticului! Mi se adresă în felul său tacticos și amabil, mă rugă să-i spun numele, care-i scapă, iar apoi, îndată ce-l află, mi-a făcut cunoștință cu Thomas Marek. „Tînărul meu prieten vă vede adesea trecînd pe aici", spuse el, „a știut că și dumneata ești student, are un simț al oamenilor care nu-l înșeală niciodată. De ce nu-l vizitezi cînd treci pe aici? Locuiești doar în imediata lui apropiere."

Astea toate i le comunicase deja Marek în timp ce mă apropiasem, îi atrăsesem deja atenția, nu mai puțin însă decît mi-o atrăsese

și el mie, și aflase unde locuiesc. Profesorul Gomperz mi-a mai explicat că Thomas Marek studiază filosofia ca specialitate de bază, o dată pe săptămînă vine la el acasă pentru două ore. E atît de mulțumit de el, încît i-ar face plăcere să vină mai des, dar, din păcate, n-o scoate la capăt cu timpul, e destul de departe, are nevoie de o după-amiază, dar Thomas Marek *ar merita* să se deplaseze de două ori pe săptămînă. Nu suna a lingușire, deși, cu siguranță, o spusese pentru încurajare, suna direct și clar, cum te-ai fi așteptat de la un filosof cinic. Paraliticul însă, cu pronunția sa puternic aspirată, explică: „Încă nu știu nimic, dar voi ști mai mult."

De aici încolo totul merse repede. Era pe la începutul lui mai, paraliticul stătea adesea la soare în fața casei, l-am vizitat, maică-sa mi-a adus un scaun dinăuntru, ca să nu plec prea repede. Așa că am rămas mult, pentru prima dată mai mult de o oră. Cînd am vrut să-mi iau rămas bun, Thomas spuse: „Crezi că am obosit deja. Nu obosesc niciodată cînd pot purta o discuție serioasă. Cu dumneata îmi place să discut. Mai rămîi!" M-am speriat de mîinile lui, pe care înainte, trecînd doar fugitiv, nu le observasem niciodată. Degetele erau înțepenite și strîmbe, nu le putea mișca în voie; au ajuns la sîrma împletită a gardului, răsucindu-se în jurul ei, și le-a fixat atît de puternic, încît nu le mai putea desprinde; ieșind din nou afară mamă-sa îi desprinse cu grijă fiecare deget de pe sîrmă, operație deloc ușoară, și-i împinse căruciorul ceva mai departe de gard, pentru ca să nu-și poată prinde iar degetele. Între timp mă privea întrebătoare cu ochii ei adînci, de femeie îmbătrînită înainte de vreme, transmițîndu-mi fără să rostească un cuvînt, doar din priviri, rugămintea de a fi atent să nu mai alunece căruciorul spre gard.

Thomas era veșnic într-o ușoară mișcare care se transmitea căruciorului. Mama îi turnă medicamentul în gură; după ce a plecat, Thomas îmi spuse că lua acest medicament de mai multe ori pe zi; fără el are convulsii atît de puternice, încît n-ar putea face nimic în tihnă, nici citi, nici vorbi, dar preparatul e bun, îl ia de mai mulți ani. Are efect cîteva ore. Nu se știe, de fapt, care-i boala lui. E ceva absolut necunoscut. A fost internat adesea la clinica neurologică pentru o vreme mai îndelungată, acolo l-a consultat personal, profesorul Pappenheim, deoarece era un caz atît de interesant. Dar nici el nu s-a lămurit, spunea că este o boală unică, pentru care nu există încă un nume. Asta o repetă de cîteva ori, era important pentru el că nimeni nu mai avea aceeași boală. Deoarece nu avea un nume, rămînea și pentru el o taină și nu trebuia să se rușineze de ea. „Nu ajung niciodată s-o descopere", spuse el, „în acest secol nu, poate mai tîrziu, dar atunci nu mă mai privește."

Încă din copilărie avusese dificultăți cu statul în picioare, însă membrele nu-i erau încă deformate, nu se putea observa nimic la ele. Avea cam șase ani cînd au început deformările și sclerozarea brațelor și a picioarelor, iar de atunci starea lui s-a înrăutățit mereu. N-a spus nimic despre perioada în care se instalaseră convulsiile, poate că nu mai știa, și s-a stabilit între noi o înțelegere tacită, încît n-am întrebat-o niciodată nimic pe maică-sa. Tot ce-am aflat despre el venea din propria-i gură și prin asta era mai important decît dacă ar fi spus-o altcineva, pentru că forța suflului său venit din adîncul ființei dădea cuvintelor o formă proprie de respirație. Cînd îi ieșeau din gură erau cuvinte in statu nascendi, se răspîndeau ca aburul cald și nu se rostogoleau ca la noi, oamenii obișnuiți.

Încă de la prima noastră întîlnire mi-a vorbit de o operă filosofică pe care are de gînd s-o scrie, fără să-mi spună care va fi obiectul acesteia. Deocamdată vrea să-și termine studiile și să-și dea doctoratul, acest lucru e necesar, pentru ca mai tîrziu să i se ia opera în serios. Cînd își va fi realizat planurile nu dorește să fie citit din milă, ci să fie apreciat după merit, ca oricare altul. Pe perna de lîngă el se afla un volum al lui Kuno Fischer „Istoria filosofiei".[50] Își propusese să citească fiecare propoziție din această operă în zece volume și ajunsese acum la volumul despre Leibniz, un volum foarte gros, era aproximativ la jumătatea lui. A vrut să-mi arate o greșeală de tipar pe care-o considera foarte caraghioasă. Deodată scoase limba și cu iuțeala fulgerului răsfoi zece pagini înapoi, găsi locul și, printr-o smucitură a capului, mă invită să mă conving eu însumi. Nu știam exact ce să fac, să iau volumul în mînă, nu mi se părea potrivit să-l ridic de pe pernă, mi-era teamă de foi, care toate — pînă unde ajunsese — fuseseră atinse cu limba și îmbibate de saliva lui. Am ezitat, el îmi spuse: „Ia-l liniștit în mînă. E din biblioteca profesorului Gomperz care are cea mai mare bibliotecă de filosofie din Viena." Auzisem de ea și m-a impresionat foarte mult cînd am aflat că profesorul Gomperz îi punea la dispoziție lui Thomas Marek volume din *această* bibliotecă pentru a studia.

„Nu-l deranjează faptul că-i țin cărțile atît de mult. Volumul Spinoza mai e încă înăuntru. Spune că-i o cinste pentru cărți să fie citite atît de asiduu." Atunci își scoase rapid limba și rîse. Simțea cît de mult mă afecta tot ce era în legătură cu felul lui de a citi și radia de fericire că putea să-mi ofere ceva atît de ciudat. Voia să-și savureze momentul, înainte ca eu să mă fi obișnuit cu el. Avea adesea vizite, dar după prima sau a doua oară oamenii credeau c-au epuizat tot ce era unic la el și nu mai reveneau. Cîte lucruri, pe care ei nici nu le bănuiau, n-ar fi avut să le spună. Dar fiind un bun cu-

noscător al oamenilor, nu era surprins. Avea nu mijloc infailibil de a le cunoaște caracterul observîndu-le mersul.

Cînd stătea la soare în fața casei, uneori nu mai voia să citească și închidea ochii, dar nu dormea niciodată. Rîdea atunci de oamenii care se străduiau să umble tiptil pentru a nu-l trezi. Acesta era tocmai unul din mijloacele prin care le cerceta caracterul: schimbarea mersului la apropiere și, apoi, din nou, schimbarea la îndepărtare, atunci cînd credeau că nu-i mai aude. Îi auzea cu mult înainte de a se apropia și continua să-i audă și după ce se îndepărtau. Totdeauna avea în minte anumiți pași, erau oameni pe care-i ura pentru mersul lor și alții pe care și-i dorea ca prieteni, pentru că-i plăcea cum merg. Dar pe toți îi invidia din acest motiv. Ce-și dorea cel mai mult era să poată merge cîndva liber și credea, lucru pe care mi l-a mărturisit mai timid decît o făcea de obicei, că și-ar putea *cîștiga* mersul printr-o mare operă filosofică. „Cînd opera va fi gata, mă voi scula și voi merge. Înainte nu. Asta mai durează încă foarte mult."

Avea pretenții mari de la cei care umblau, era atent la pași ca la minuni. Fiecare om care mergea ar trebui să fie demn de mersul lui și să se remarce prin cuvinte pe care doar el și nimeni altul, le-ar avea de spus. Nu trecea niciodată peste trivialitatea propozițiilor cu care se apropiau de căruciorul lui perechile de îndrăgostiți, atunci cînd credeau că doarme. Era o vădită dezamăgire, mereu nouă pentru el, le reținea „prostiile" și pe cele mai stupide ți le reda, fierbînd de dispreț. „Aceluia ar trebui să i se interzică mersul", spunea în continuare, „un asemenea om nu *merită* deloc să meargă". Probabil că era norocul său că perechile de îndrăgostiți care se apropiau nu rosteau propoziții din Spinoza. Deși aștepta să intri în vorbă cu el, era foarte mofturos în selecția acelora pe care avea bunăvoința să-i asculte. Îi venea greu să se prefacă surd — felul său propriu de autoînvingere — și era mîndru cînd putea să-și *prezinte* refuzul în fața unui al treilea. Îndată ce se retrăsese unul pe care părea că nu-l aude, trăsăturile i se înviorau, putea rîde cu atîta poftă, încît căruciorul începea să trepideze, apoi spunea: „Ăla crede acum că sînt surd. Ce vrea ăsta de se postează aici! Ăla n-ar trebui să poată sta în picioare! Unuia ca el îi mai și pare rău de mine, pentru că mă crede surd. Mie-mi pare rău de *el*. Ce prostănac!"

Era sensibil la orice, dar adevărata lui sensibilitate viza statul în picioare și mersul celor care nu știau ce lucru de preț aveau. Era perfect conștient de efectul ochilor lui întunecați și mari și-i folosea pentru a compensa unele mișcări ale membrelor care îi erau refuzate. Închidea ochii în mijlocul propoziției și se oprea într-un mod atît de dramatic, încît te speriai puțin chiar dacă erai obișnuit demult cu acest joc. Dar nu lăsai să-ți scape niciodată ocazia cînd își

ridica încet pleoapele și-și deschidea ochii într-o liniște maiestuoasă. Semăna atunci cu un Christos de pe o icoană bizantină. În timpul acestui proces lent al deschiderii ochilor era foarte serios, se prezenta pe sine, era o piesă rituală.

Cuvîntul „Dumnezeu" nu i-a venit niciodată pe buze. Cînd era mic, avea o soră și un frate, mama îi punea pe frații săi să se *roage* cu voce tare pentru însănătoșirea lui. Acest lucru l-a umplut de disperare și de mînie. La început plîngea cînd ei începeau să se roage, mai tîrziu îi întrerupea, striga în gura mare, îi ocăra, îl ocăra pe Dumnezeu, turba atît de tare, încît pe mamă-sa o cuprindea frica și întrerupea în cele din urmă rugăciunea. Nu se supunea la nimic. Povestindu-mi aceste amintiri, își motiva dinainte ieșirile împotriva lui Dumnezeu: „Ce fel de Dumnezeu e acela care așteaptă să fie rugat! Doar știe tot. Ar trebui să facă singur ceva!" Apoi adăuga: „Dar nu face" și din această ultimă propoziție se putea deduce că nu renunțase la așteptare.

Cînd l-am căutat a doua oară, nu l-am găsit în fața casei. Am intrat înăuntru, mama lui mă aștepta și mă conduse în sufragerie. El stătea acolo în cărucior, în imediata apropiere a mesei, deasupra canapelei pe peretele din spate atîrna un tablou de Giorgione: „Cei trei filosofi". Văzusem de curînd originalul la Muzeul de istoria artei și mi s-a părut a fi o copie bună. El îmi vorbi îndată despre tablou, observai imediat că m-a primit înăuntru ca să-mi vorbească despre familia sa. Aici era mai ușor, putea să arate totul, afară ar fi sunat mai puțin credibil. Tatăl său era pictor, copia după Giorgione o făcuse el, unica lui capodoperă, cel mai bun lucru pe care-l făcuse vreodată. În rest nu mai exista nimic de el care merita să fie văzut. Cu siguranță că îl observasem deja de tatăl lui, își plimba adesea coama de artist, atunci mergea drept ca o lumînare, un bărbat frumos care-și arunca privirile îndrăznețe în toate părțile. Dar îndărătul lor nu se ascundea nimic; acasă pierdea doar vremea, nu cîștiga nimic, numai la cîțiva ani se întîmpla să mai primească cîte o comandă pentru vreo copie. Dar nici una nu i-a mai reușit atît de bine ca „Cei trei filosofi"; trecuse deja mult timp de cînd o făcuse.

Mama lui ne părăsise, întotdeauna îl lăsa singur cu oaspeții și în felul acesta el putea să relateze și despre dînsa. Provenea de la țară, dintr-o localitate mică din Austria Inferioară, fusese lăptăreasă; pe-acolo se plimba țanțoș tînărul pictor, un bărbat impunător, cu plete lungi, ondulate și pălărie cu boruri mari, era atît de chipeș, încît toate fetele întorceau capul după el. S-a îndrăgostit de el de la prima privire și a devenit soția lui, părea, Dumnezeu știe

cît, onorată, dar în dosul pletelor de artist nu era nimic, se lăsase păcălită de mersul său mîndru, singura sa artă.

Mama trebuia să întreţină familia, tatăl nu cîştiga mai nimic. Au venit pe lume trei copii: sora, fratele lui şi el, pe care mama îl iubea cel mai mult, el care de la şase ani devenise tot mai neputincios şi care-i dădea de lucru mai mult decît o întreagă gospodărie. Boala lui o afectase foarte puternic, ar fi urnit munţii numai să găsească un medic care să-l vindece. Împingea căruciorul în toate clinicile, nu se lăsa refuzată şi revenea mereu — era singurul gînd pe care-l avea în minte. Dar, între timp, totul se schimbase, de opt ani Thomas devenise întreţinătorul întregii familii. Fratele său mergea la serviciu, era funcţionar şi avea salariul lui, iar soră-sa, pentru a scăpa de acasă, s-a măritat, fapt care i-a displăcut foarte mult, ea fiind o femeie foarte frumoasă pe care o remarca toată lumea, avea mers de zeiţă — o dansatoare şi artistă care ar fi putut ajunge pe culmi. În copilărie fuseseră foarte apropiaţi unul de altul, sora avea grijă de el cînd mama mergea la lucru, îşi împărtăşeau toate secretele, ea îi citea, iar el îi trezea ambiţia şi i-o stîrnea neobosit. Numai de-ar fi rămas acasă, dar ea n-a mai rezistat. Tinerii care-o admirau şi o vizitau nu erau demni de ea, el îi înjosea în faţa ei, ea simţind că nici unul nu se poate măsura la mine cu el. Apoi a venit un „desenator", un profesor de şcoală medie, faţă de care nu avea nici o consideraţie — „un individ plicticos, dar tenace" — care s-a ţinut de capul ei şi tocmai cu acesta s-a şi măritat. Dar Thomas primise o bursă din care putea trăi întreaga familie. Într-adevăr aşa era, de pe urma studiului întreţinea toată familia.

O spuse cu un orgoliu dispreţuitor, dispreţul se referea la sora lui care a preferat să fie întreţinută de bărbat, nu de el: din bursa lui ar fi putut trăi şi ea dacă ar fi rămas acasă. N-am prea înţeles ce voia să spună cu „bursa" şi mi-ar fi plăcut să-l întreb, dar mi s-a părut lipsit de tact şi am renunţat. Dar nici n-ar fi fost necesar, deoarece mi-a povestit singur mai departe, explicîndu-mi amănunţit şi detaliat despre ce era vorba. Îndată ce profesorii care se deplasau la el se convinseseră de talentul lui, profeţindu-i un viitor filosofic, au prezentat cazul unei doamne bătrîne, bogate, care desfăşura o activitate de mecena. Ea nu era interesată de acţiuni filantropice, ci căuta mai degrabă cazuri deosebite, unice. Ceea ce întreprindea trebuia să fie în folosul întregii omeniri şi nu a unui singur neajutorat. Profesorul Gomperz, dar şi alţii, i-au explicat că Thomas, dacă îşi va desăvîrşi studiile cu grijă şi temeinicie, va înfăptui o performanţă intelectuală de care nimeni n-ar fi în stare. Ceea ce în împrejurările de faţă pare a fi un dezavantaj, se va dovedi un avantaj şi pentru asta nu era nevoie decît de curaj şi de o

pensie corespunzătoare. Mama îi era indispensabilă, dacă făcea totul cum trebuie, avea de lucru toată ziua cu el, iar dacă voia să studieze cu concentrarea necesară n-are voie să-l știe nici pe tatăl lui în mizerie. Chiar dacă era indiscutabil că tatăl putea fi considerat un ratat, dacă nu-l făceai să simtă prea tare cît este de neajutorat, te lăsa în pace. Nu era un om rău, dar jalnic, ca toți cei care se bazează pe picioare în loc să se bazeze pe cap și umblă cu nasul pe sus în loc să citească o carte serioasă.

Doamna a venit o singură dată; tatăl o aștepta șezînd pe canapea în fața copiei după Giorgione. Ea contemplă îndelung tabloul, lăudîndu-l pe autor, el avusese nerușinarea să nu-i amintească faptul că era doar o copie. Ea spuse că tabloul ar fi așa de frumos, încît i-ar face plăcerea să-l achiziționeze, a spus *achiziționa*, nu *cumpăra*, o persoană atît de fină căreia tatăl îi explică cu grosolănie: „Acest tablou nu este de vînzare. Este cea mai bună operă a mea și nu mă despart de ea." Atunci s-a speriat foarte tare și s-a scuzat. Ea n-a vrut, de fapt, să-l ofenseze, natural că trebuie să-și păstreze cea mai bună operă care să-l inspire pe mai departe. Thomas, care era în cameră, zăcînd în căruciorul său, ar fi avut chef să intervină: „N-ați dori să vedeți celelalte tablouri?" sau: „N-ați fost niciodată la Muzeul de istoria artei?" Cînd era vorba de impertinențele tatălui (cum le numea el), nu-și mai încăpea în piele. Dar și-a ținut gura. Doamna nici măcar n-a îndrăznit să-l privească, dar a observat că pe perna de alături se afla o carte voluminoasă de filosofie; el, însă, i-ar fi arătat cu plăcere cît de bine știa să citească. Își propusese să-i citească cu voce tare o pagină întreagă, pentru a o convinge că n-o înșeală. Dar doamna era mult prea fină, probabil se temea și de limba lui — unora le era frică să-l vadă răsfoind cu limba — îl privi prietenos și-l întrebă pe tatăl său dacă crede c-ar fi posibil, oare, să te descurci cu 400 de șilingi pe lună, dacă-i prea puțin, atunci să-i spună fără jenă. Tatăl dădu din cap și spuse: „Nu, nu, e destul, problema e pentru cît timp. Un astfel de studiu ar putea dura mult."

„Oricît ar dura. Lăsați asta în grija mea", spuse doamna. „Dacă vă convine, atunci putem fixa deocamdată pentru 12 ani. În felul acesta fiul dumneavoastră nu trebuie să se simtă hărțuit. Poate că va avea chef să înceapă și lucrul la carte. Se așteaptă mult de la el și de peste tot aud numai lucruri bune despre mintea lui. Dacă are chef să lucreze mai departe la carte, atunci mai putem prelungi cu 4,5 ani."

Tatăl, în loc să-i mulțumească în genunchi pentru încrederea acordată fiului, își netezi doar barba și spuse: „Cred că-mi pot exprima acordul în numele fiului meu." Doamna i-a mulțumit atît de

cordial, ca și cînd el i-ar fi salvat viața, spunîndu-i tocmai lui care nu făcea niciodată nimic: „Aveți cu siguranță mult de lucru. Nu vreau să vă mai reții.“ Apoi dădu din cap cu amabilitate spre Thomas. În drum spre ușă trebui să treacă chiar pe lîngă cărucior, se opri și mai adăugă: „Îmi produceți o mare bucurie, dar mă tem că nu voi înțelege cartea. N-am cap de filosof.“ Apoi plecă. De atunci soseau exact la întîi ale lunii 400 de șilingi de la ea. Trecuseră opt ani deja și n-a uitat niciodată să-i trimită.

Mie mi se păru că n-aș fi auzit nicicînd o istorie atît de frumoasă. Singurul lucru la care se obligase Thomas era să citească în continuare. Dar asta ar fi făcut-o oricum, nimic nu-i producea o mai mare plăcere. Te gîndeai chiar că-și va face și doctoratul, dacă ar fi fost cît de cît posibil. Dar doamna n-a amintit nici un cuvînt de asta. Știa, probabil, că aici existau greutăți. De exemplu, dacă ar reuși vreodată, atunci unde și-ar da examenele? L-ar duce mama în cărucior la universitate sau profesorii care veneau să-i predea, erau mai mulți, sperau ca pentru cazul acesta special să poată obține o dispensă pentru a fi examinat acasă? De fapt tot studiul său se desfășura acasă sau, cînd era soare, în aer liber, în Erzbischofgasse.

Thomas aminti un al doilea profesor care venea special la el; acesta îi dădea ore de economie națională, era secretarul Camerei Muncitorilor, Benedikt Kautsky, un fiu al renumitului Karl Kautsky. I se păru caraghios că cei doi profesori ai săi, de altfel și cei mai importanți, care aveau, fără îndoială, meritele lor, erau fiii unor tați și mai renumiți. Tatăl lui Heinrich Gomperz era Theodor Gomperz, specialist în filologie clasică, opera lui despre „Gînditorii greci“ însuma mai multe volume, fiind tradusă chiar și în engleză; în vechea Austrie fusese membru al Camerei Seniorilor și trecea drept un reprezentant de seamă al partidului liberal. „După cum vezi, la mine sînt reprezentate toate partidele“ spuse Thomas. „Îmi rezerv libertatea gîndirii proprii și nu aparțin nici unuia.“

Tatăl se mulțumi cu apariția în fața operei lui Giorgione și, corespunzător raporturilor din familie, se retrase și trecu complet pe planul al doilea. Îl întîlneam uneori cînd intram în casă, dar, de cele mai multe ori, se plimba în aer liber — o reminiscență a dragostei de natură din tinerețe. Dar nu se putea plimba încontinuu, ce făcea în restul timpului, nu știu. Nu-l vedeai niciodată în localuri și presupun, contrar afirmațiilor fiului, care avea o părere foarte proastă despre el, că mergea, totuși, să lucreze. Acasă se nimerea totdeauna să șadă pe canapea în fața celor „Trei filosofi“, te obișnuiai să-i vezi capul ca pe al patrulea, alături de cele trei cu care nu se potrivea tocmai rău. Pe vreme nefavorabilă, cînd tre-

buia să intri înăuntru și tatăl era acasă, treceai pe lîngă cele patru capete din camera de zi, mergînd spre dormitorul părinților. Acolo îi împinsese mama căruciorul, acum erai singur cu el și puteai vorbi nestînjenit ca și cînd n-ar fi fost nimeni în casă.

Mama era atît de preocupată de el, încît nu-i observai niciodată privirea sau numai foarte rar. Era concentrată mereu asupra lui și asupra lucrurilor pe care i le aducea, fie că-i picura medicamentele în gură, fie că-i dădea să mănînce bucătură cu bucătură. El avea poftă de mîncare, mama gătea numai pentru el, dar le mai rămînea și celorlalți. Nu lăuda niciodată mîncarea, era în spiritul unui filosof să disprețuiască un lucru atît de banal ca mîncarea. Se obișnuise să afișeze o mină disprețuitoare de care te speriai puțin, o puneai pe seama ta, deși aflai că se referea la cu totul altceva. Ansamblul sprîncenelor, nărilor și colțurilor gurii amintea de o mască orientală, pe care el însă n-o putea cunoaște. Odată a recunoscut în fața mea că mimica disprețuitoare era studiată și cînd, pe jumătate în glumă, i-am povestit ce impresie mi-a făcut o propoziție de-a lui Leibniz dintr-una din scrisorile lui: „Je ne méprise presque rien“[51] sa supărat, zborșindu-se la volumul lui Leibniz aflat pe pernă: „Aici Leibniz a mințit!“ Nu-i convenea să fie privit în timpul „hrănirii“, cum o numea el. Dacă, totuși, se întîmpla, reușea să-și mențină pe față pe toată durata „hrănirii“ o expresie de dispreț. Apoi refuza ultimele două, trei bucături, le lăsa în farfurie, spunîndu-i mamei pe un ton destul de răstit: „Ia-le, nu le mai pot vedea!“

Ea nu-l contrazicea niciodată. Nu insista niciodată, îi îndeplinea toate indicațiile fără să comenteze, deși uneori ele erau formulate scurt și poruncitor și sunau ca niște ordine. Ochii ei adînci păreau că nu se uită la ce fac, dacă ar fi fost oarbă ar fi făcut la fel de bine totul, însă, în realitate, nu-i scăpa nici cel mai mic impuls al lui și de asemenea nimic din ce venea din partea altora și se referea la el. Erau oameni pe care-i iubea pentru că erau buni cu el și alții, pe care-i ura pentru că-l mîhneau. Era atentă la starea lui sufletească atunci cînd îl părăseai și, îndată ce observa că-i ridici moralul, deveneai un vizitator dorit și preferat. Cel mai mult ura oamenii care-i vorbeau de călătorii sau de activități sportive. Existau unii pe care starea sa îi incita la asemenea relatări, pe care privirea lui îi întrista așa de mult, încît îi vorbeau de toate lucrurile din viața lor, complet străine însă de starea lui. Dacă, totuși, căutau vreo justificare pentru această grosolănie, atunci își spuneau că-l „distrează“. În felul acesta îl întreținea cu lucruri care-i lipseau cel mai mult. Atunci îi asculta, oftînd, izbucnind adesea în rîs, ceea ce-i încuraja și mai mult.

Un student care-l vizita săptămînal din „caritate“ i-a povestit odată într-un mod dramatic cum a cîștigat o cursă de obstacole. Nu i-a tăinuit nici un amănunt și Thomas, care-mi relata acum, după mulți ani, nu uitase nici unul. Era într-o asemenea disperare cînd l-a părăsit matadorul, încît nu mai voia să trăiască. Termometrul cu care i se măsurase febra mai era încă pe pernă, l-a apucat cu limba, l-a băgat în gură fărîmițîndu-l între dinți și făcîndu-l bucățele, pe care apoi le-a înghițit împreună cu mercurul. Dar nu i s-a întîmplat nimic, fu dus îndată la spital, intestinele lui, de-o consistență uimitoare, i-au jucat o festă, n-a avut nici măcar dureri și a rămas în viață.

Aceasta a fost prima sa tentativă de sinucidere. În decursul anilor au mai urmat încă două. Deoarece nu putea face nimic cu brațele și mîinile, fiecare tentativă cerea o rapiditate și o decizie cu totul neobișnuite. A doua oară a sfîrtecat cu dinții un pahar și a înghițit cioburile. A treia oară a mîncat un ziar întreg. Cu lacrimi de furie își încheie această relatare, de ambele dăți nu i se întîmplase nici cel mai mic necaz. „Sînt singurul om care nu se poate omorî.“ De multe „particularități unice“ de-ale sale era mîndru, de asta nu. Nu eram oare de părere că în aceste împrejurări nici n-a încercat prea des?

POTICNIRI

Lui Marek îi vorbeam fără jenă despre masă, el mă asculta altfel decît ceilalți oameni. După Fredl Waldinger, era al doilea om cu care purtam lungi discuții despre acest fenomen. N-avea atitudinea ironică dobîndită de Fredl de pe urma foarte dezvoltatei sale conștiințe budiste. Cînd discutam cu el despre masă — mai ales în trecut — mă vedeam ca un fel de barbar care repetă mereu același lucru, în timp ce el îmi opunea noțiuni complexe și exact delimitate, dintre care unele mă impresionau. Era în special punctul de plecare al lui Buddha, erau fenomenele de boală, bătrînețe și moarte, a căror importanță mă pătrunsese, tot ce era în legătură cu moartea îmi era încă de pe atunci mai important decît masa.

Cînd îi spuneam lui Thomas ceva despre masă simțeam o cu totul altă reacție, de care la început m-am mirat. Raporta la el descrierea stării devenită pentru mine enigma enigmelor, contopirea individului în masă, și se îndoia că ar putea deveni vreodată masă. A rugat-o pe maică-sa să-l ia la o demonstrație de 1 Mai, ea

a împins căruciorul fără plăcere, drum destul de lung, pînă în oraș, deoarece el n-a mai slăbit-o cu insistențele. Dar cînd au vrut să se alăture demonstranților, au fost băgați într-o grupă de invalizi veniți cu cărucioarele lor. El a protestat, strigînd din răsputeri că vrea să mărșăluiască cu ceilalți, dar n-a găsit ecou. Nu se poate, doar nu poate mărșălui, ar stopa numai convoiul, nu, invalizii merg toți împreună, în felul acesta au un ritm comun, apoi și arată mai bine, el nu-i singurul, mai sînt atîția, sînt toți invalizii de război.

A strigat furios că nu-i invalid de război, că-i student, că studiază filosofia. Locul lui este în spatele Legiunii academice formate din studenți militanți socialiști, în spate mărșăluiau totdeauna studenții cu aceleași concepții, el vrea să fie printre studenții săi, altfel toată manifestația nu are nici o valoare pentru el. Dar organizatorii n-au cedat sub pretext că trebuie să supravegheze ordinea, încadrîndu-l astfel, fără milă, printre cărucioarele invalizilor de război, dintre care unii se puteau mișca singuri, alții trebuiau împinși ca și el.

În decursul întregii manifestații a avut impresia că este siluit. El era la margine, spectatorii din coloană îl puteau vedea foarte bine, din fericire nu înțelegeau ce voia să spună cu vocea lui aspirată: „Eu nu țin de ei! Nu-s invalid de război!" Era ultimul lucru pe care și l-ar fi dorit. *El* nu fusese în război. Nu omorîse pe nimeni. Era serios cînd susținea că el n-ar fi mers. Ceilalți se duseseră toți din lașitate, fiind pedepsiți pentru asta prin rănile lor grave.

Mulți merseseră chiar din entuziasm. Dar le trecuse repede. Acum demonstrau toți împreună în spatele uriașelor pancarte pe care era scris: „Niciodată război!" Natural că nu, *ăștia* n-ar mai merge niciodată în război, acum nu mai erau în stare, asta cel puțin nu era minciună, dar ceilalți, toți cei care mergeau pe picioarele lor, ar alerga din nou în război ca oile, uitînd frumoasele lozinci de mai. Vorbea cu adîncă ură de această manifestație de 1 Mai. Era ca la armată. Toți schilozii împreună, o companie separată. El era de părere că fiecare să mărșăluiască unde are poftă, n-avea nimic împotriva împărțirii pe circumscripții, nici împotriva unei împărțiri pe fabrici, dar împărțirea după invaliditate era o rușine și nu s-a mai dus niciodată.

L-am întrebat dacă nu și-ar putea închipui o altă situație în care i-ar face plăcere să se contopească în masă. În fond a fost atras de manifestația de 1 Mai, altfel n-ar fi insistat atîta pe lîngă maică-sa și n-ar fi căutat cu orice preț să-și impună dorința. Ea a cedat pentru a-i face hatîrul, probabil că și-a închipuit ce-ar putea ieși din această inițiativă. Dar există atîtea alte ocazii care nu necesitau deplasare, ca de exemplu adunări într-o sală. Oare nu i-ar face plă-

cere să asiste la așa ceva? De bună seamă că a fost prezent la asemenea manifestații. Chiar și felul cum vorbea despre război era pentru mine o dovadă că ascultase discursuri antirăzboinice, și anume în starea de emoție provocată de prezența altora în preajma ta.

La asta făcu o mutră sceptică. Dacă m-a înțeles bine, de această trăire ține un sentiment de *egalitate* și tocmai pe acesta nu-l cunoaște. Dacă cunosc ziarul invalizilor editat de Asociația invalizilor? Nu? O va ruga pe maică-sa să pună la o parte un exemplar pentru cînd voi veni data viitoare. Acești invalizi — folosi cuvîntul atît de des, pentru a sublinia cît de puțin se numără printre ei — acești indivizi aveau și adunările lor anunțate în ziar. Odată a fost dus acolo, pentru a vedea cum e. Dar nici unul nu era în cărucior, toți ședeau pe scaunele lor, așezate pe mai multe rînduri, în timp ce un ciung dintre ei luase loc în față, pe podium, încercînd să mențină liniștea. Mama îi postase căruciorul lateral, destul de în față, pentru a putea fi auzite și exclamațiile lui, pentru că fusese ferm hotărît să nu le ierte acelora nimic.

Despre nivelul unei asemenea adunări nu-mi pot face absolut nici o idee. Acești oameni se considerau un fel de sindicat și se comportau ca atare. Era vorba mereu de ceva drepturi care trebuiau cucerite — văicăreala despre cît le merge de prost era insuportabilă. Și cînd te gîndești că tot ce le lipsea era un braț sau un ochi. Unii aveau un picior de lemn, alții clătinau din cap, erau urîți, a cercetat toate rîndurile pentru a găsi o mutră spirituală, aici nu exista nici unul cu care ai fi putut purta o discuție filosofică. Ar fi putut paria că nimeni din cei patru sau cinci sute de oameni aflați în sală nu auzise vreodată numele lui Leibniz. Tot ce auzeai erau pretenții de mărire a pensiei, o adunare de pensionari, da, asta era. El îi întrerupea cu exclamațiile sale ori de cîte ori urma o asemenea pretenție. Au și așa destul, le merge prea bine, ce mai vor oare? Nerușinarea acestor oameni care veniseră toți pe propriile picioare la adunare și apoi veneau cu plîngeri! Oricum, a deranjat cît a putut adunarea, exclamațiile sale erau mult mai puternice decît mi-aș închipui eu, nu știe dacă au fost înțelese toate; dar unele cu siguranță, pentru că oamenii s-au supărat și, în cele din urmă, s-au înfuriat. Asta era mult invocata libertate a cuvîntului! Președintele ciung îl rugă să nu deranjeze, ar dori și alții să ia cuvîntul. Nemaiputînd auzi toate prostiile deranjă tot mai mult, pînă cînd ciungul îl rugă să părăsească sala!

„Cum să fac?", ar fi replicat el, „mi-ați putea spune cum să fac?" Ciungul avu nerușinarea să-i spună: „Așa cum ați găsit drumul în sală, așa-l veți găsi și acum la ieșire!" Era de părere că mama tre-

buia să împingă iarăși căruciorul afară și, din păcate, a și făcut-o, fiindu-i teamă. El ar fi vrut să mai rămînă, pentru a vedea ce-ar fi făcut. Poate că acești oameni care puteau merge nu s-ar fi rușinat să se năpustească asupra lui și să-l bată pe unul lipsit de apărare ca el. Ce cred, oare ar fi făcut-o? Ar fi meritat să așteptăm și s-o vedem și pe asta. Nu-i era teamă. I-ar fi scuipat în față și ar fi strigat „gloată!" Dar mamei nu-i plăceau asemenea lucruri. Tremura mereu pentru el, prețiosul ei copil. De fapt îl trata ca pe un sugar, depindea de ea și nu putea face nimic împotriva acestei situații. De regulă, ea căuta să-i intre în voie.

Acum, însă, trebuia să-i spun dacă asta a fost o „trăire a masei"? El nu s-a simțit deloc ca *egalul* lor. Toți credeau că lui îi mergea mult mai prost decît lor; și cînd te gîndești că toți erau oameni care citeau ziarul invalizilor și-n rest nimic. Deci lor le mergea mult mai prost decît lui, tocmai de aceea puțin ar mai fi lipsit să se năpustească asupra lui. Acum, gîndindu-se retrospectiv la toate acestea, ar trebui să constate că erau foarte *invidioși* pe el, poate că se putea vedea pe el că se pregătește să-și dea doctoratul în filosofie.

Thomas nu știa să spună mai multe despre masă. Am început să înțeleg cît fusesem de lipsit de tact cu discursurile mele. Cum am putut vorbi oare în prezența lui de *densitatea* și *egalitatea* din interiorul masei? Ce fel de egalitate ar fi fost asta pentru el? Și cît de strîns i se puteau alătura alții, el zăcînd mereu în cărucior? Faptul că-și schimbase dureros de constanta individualitate în ceva mîndru era o problemă vitală pentru el. Doar de aceea învățase să citească cu limba, de aceea zăbovea asupra cărților serioase, accesibile doar unei minorități privilegiate, și, cînd se lăuda peste măsură că studiază, asta nu era decît un provizorat, în realitate ar fi dorit să treacă drept *filosof* și să scrie opere de o asemenea forță și originalitate, încît să se poată scrie odată și despre el tomuri întregi ca despre Spinoza, Leibniz și Kant. Aceasta era singura categorie pe care o recunoștea, de care se simțea atras; chiar dacă nu s-a ajuns încă pînă acolo, numai în clipele de adîncă umilința și rușinare din partea altora se îndoia de faptul că odată va fi primit și el cu siguranță în această categorie.

O ambiție atît de arzătoare nu mi-a mai fost dat să văd și mi-a plăcut cum a vorbit, deși nu știam pe ce se baza. Pentru că ceea ce-i dictase Thomas mamei sale, gînduri disparate și jaloane pentru o poveste a vieții, nu le-aș fi remarcat niciodată dacă nu mi-ar fi fost cunoscute împrejurările din viața autorului. Încă nu avea un stil propriu, limba acestor bucăți dictate era incoloră și fadă, lucrurile despre care mi-a vorbit în lungile ore ale discuțiilor noastre erau mult mai interesante; de amintit în mod special că în decursul unei

asemenea discuții ele se amplificau și *deveneau* interesante. Observă imediat că nu am o părere prea bună despre aceste bucăți și-mi zise că aceste încercări nu contau, în primul rînd că i le dictase în urmă cu mai mulți ani, cînd încă nu învățase să gîndească, în plus aceasta era — și se referea la autobiografie — de o sensibilitate exagerată și sentimentală Doar n-o să-i dicteze mamei adevăratele lui gînduri dure, ar îmbolnăvi-o. Pentru asemenea dictări ar avea nevoie de un prieten pe măsura lui, unul ca mine, dar e încă prea devreme. Îmi plăcu atît de mult ideea lui despre glorie și nemurire, încît l-am crezut. M-am *hotărît* să-l cred, mi-am risipit îndoielile care, însă, n-au amuțit complet niciodată.

Îmi povestea totul, era atît de deschis cum nu mai întîlnisem niciodată vreun om. Abia prin el am devenit conștient de multe din lucrurile care-mi apăruseră ca ceva de la sine înțeles și atît de natural, încît nu mi-aș fi irosit niciodată gîndurile cu ele. Mă ocupasem puțin de lucruri fizice, propriul meu corp nu însemna nimic pentru mine, era prezent, mă slujea, eu îl acceptam. În timpul școlii mă plictisiseră nespus de mult obiectele în care corpul devenea, ca să spun așa, independent, de exemplu gimnastica. De ce să fugi, dacă nu te grăbeai, de ce să sari în înălțime dacă nu era vorba de viață, de ce să te *măsori* cu alții dintre care nici unul nu avea aceleași premise, fiind la fel de tare sau la fel de slab. La gimnastică nu aflai niciodată ceva nou, repetai mereu același lucru, te găseai mereu pe aceeași suprafață unde mirosea a rumeguș și transpirație — în acest caz drumeția era cu totul altceva, aici cunoșteai lucruri noi, peisaje noi, aici nu se repeta nimic.

Însă mai tîrziu a reieșit că tocmai treburile cele mai plicticoase pentru mine îl interesau pe Thomas cel mai mult. Mă întreba mereu ce simți la săritura în înălțime, nici săritura în lungime nu era de neglijat, capra și cursa de o sută de metri. Am încercat să-i dau o descriere a acestor proceduri care să-l satisfacă, fără să-l umple de prea multe regrete pentru că nu le putea executa. Dar nu era niciodată mulțumit cu descrierile mele. Amuțea mereu, nu spunea multă vreme nimic și, de cele mai multe ori, data următoare venea cu întrebări din care reieșea că ar fi dorit să știe mult mai exact. Uneori îmi reproșa felul cam sumar în care-i relatam despre asemenea chestiuni. Această aroganță nu mă prinde, în ochii lui apar ca unul care a mîncat pe săturate și discutînd cu un flămînd despre mîncare ar încerca să-i demonstreze că nu se merită deloc să mănînci. Astfel mă forța să acord mai multă importanță lucrurilor corporale. Mă surprindeam cum așa, deodată, mergînd, mă gîndeam la mers și, mai ales căzînd, la căzătură. Aveam mereu sentimentul că e important și util să-i relatez despre *eșecuri* și, chiar dacă nu o recunoștea

niciodată, simțeam, totuși, cît era de fericit cînd rușinat îi povesteam ce caraghios mă comportasem iarăși într-o situație.

La școală eram fără îndoială un gimnast slab, iar în ceea ce privește trecutul nu era nevoie să inventez ceva împotriva mea: era suficient să-mi amintesc de ocazii la care, altfel, nu mă mai gîndisem cu plăcere. Cît privește prezentul, m-am obișnuit ca în plimbările mele să mă împiedic tot mai des și să cad, să-mi jupoi astfel genunchii și mîinile pe care i le puteam prezenta atunci cînd îl vizitam. Nu vorbeam imediat despre asta, țineam ascunsă mîna respectivă de parcă m-aș rușina de ea. El savura acest joc, mă observa cu atenție și spunea în final: „Ce-ai la mînă?" „Nimic." „Arată-mi!" Mă lăsam puțin rugat, apoi îmi scoteam mîna și simțeam cum se bucura de stîngăcia mea. „Iarăși! Iar ai căzut!" Își amintea de filosoful ionic Thales care în loc să se uite în pămînt se uita la stele și astfel căzuse într-o fîntînă. „De azi înainte îți spun Thales! Vrei să mergi înăuntru și să te speli de sînge? Mama e acolo." Nu prea era sînge, dar îi plăcea să afle și maică-sa de stîngăcia mea; mergînd înăuntru, dînsa insista să mă spele.

Dacă se întîmpla să mă împiedic și să cad chiar în drum spre el, la cîțiva pași de căruciorul lui, jubila la infinit. Asta nu se întîmpla des, altfel ar fi devenit sceptic. Oricum, am învățat să cad credibil, iar Thomas mă ironiza și-mi dădu chiar sfatul să scriu un eseu despre arta căderii, așa ceva nu există. El nu bănuia cît de mult se apropia în felul acesta de adevăr, pentru a-i ridica moralul, devenisem un adevărat artist al căzăturilor. Această întorsătură a lucrurilor o pregătisem, din fericire, înainte de a ne cunoaște. Timp de trei ani ne observasem reciproc pînă să intrăm în vorbă, iar eu fusesem atît de fascinat de el, încît într-adevăr nu fusesem atent la drum și odată, în imediata lui apropiere, mă împiedicasem și căzusem. Scena îl impresionase foarte mult, o reținuse și, reluînd conștient această tradiție a căzăturii și continuînd-o, putea să mi-o amintească acum în toate amănuntele.

Cred că mă avea la inimă de dragul acestor pași greșiți pe care-i înscenam pentru el. Cu siguranță că și discuțiile noastre erau importante, deoarece eu mă îngrijeam și aici de poticniri. Nu era deloc ușor, pentru nimic în lume n-aș fi dorit să mă lipsesc de discuțiile noastre și, pentru a cîștiga dreptul la ele și încrederea lui lăsam să se înțeleagă că citisem și știam unele lucruri. Uneori, nu prea des, mă prefăceam că nu citisem o carte importantă de știință pe care el o cunoștea bine sau chiar pe un mare filosof. Jocul nu era complet lipsit de riscuri, atunci pretindeam că știu numai din rezumate ceea ce lui îi era familiar în toate amănuntele din texte și trebuia să renunț la argumente care în timpul unei discuții îți veneau prea ușor

pe limbă. Dacă într-o discuție reușeam să evit anumite citate, atunci prindeam îndrăzneală și cu adevărată nerușinare comiteam o confuzie gravă: îi atribuiam lui Spinoza o propoziție de-a lui Descartes, insistam că aș avea dreptate, îi lăsam suficient timp lui Thomas să-și prezinte cea mai grea piesă de artilerie, îl priveam aparent timorat, în timp ce i se ridica creasta de furie, iar în cele din urmă, atunci cînd cauza mea părea definitiv pierdută, mă prefăceam atît de nenorocit și rușinat, încît își recăpăta mărinimia și trebuia să mă consoleze. Cînd se ajungea pînă aici, știam că festa mi-a reușit, că-și dobîndise și că savura un sentiment de superioritate, fără să mă disprețuiască prea tare, pentru că în discuția precedentă nu mă prezentasem rău. Eram peste măsură de fericit cînd găseam forța să-l părăsesc imediat după un asemenea triumf al științei sale și, chiar azi, puține lucruri îmi produc o asemenea bucurie ca transpunerea în aceste clipe.

Dar Thomas mă bătea nu numai în domeniul propriu-zis al studiului său — istoria filosofiei. Îmi dădea sentimentul că nu-i lipsea experiența nici într-un alt domeniu, foarte important, despre care inițial mi-a vorbit cu oarecare rezerve, poate ca să nu mă sperie. Dar e posibil să fi dorit mai întîi să sondeze cît de departe poate merge, căci mă considera pudic. Neputința lui îmi apărea mereu în fața ochilor; cînd era hrănit, lucru ce se petrecea uneori în prezența mea, eram martorul incapacității sale de a aduce singur ceva spre trupul său. Era atent să nu fiu prin apropiere cînd trebuia să-și facă nevoile; dacă se ivea vreo urgență, atunci mă expedia fără multă vorbă și striga după maică-sa, dar abia după ce mă îndepărtasem cu cîțiva pași. După asta nu-mi mai permitea să mă întorc și-l vedeam abia în ziua următoare. Aici era pudic și asta îmi plăcea. Cît de tare m-am mirat însă cînd mi-a spus într-o zi, așa pe șleau, că ieri a fost „fata" la el. E drăguță și proastă și nu-i bună decît de-un singur lucru, după o oră o expedia acasă. S-a înșelat în mersul ei, ar avea chef s-o schimbe cu alta. Suna ca și cînd ar fi fost posesorul unui eleșteu de fete, din care trebuia doar să se servească. Mi s-a tăiat răsuflarea, el simți încurcătura în care mă aflam și-mi vorbi în continuare pe această temă.

Înainte n-a avut fete, spuse el, și această cucerire i-o datorează profesorului Gomperz. Își dorise foarte mult să fie împreună cu o femeie, adesea era atît de nefericit din pricina asta, încît nu mai voia să învețe nimic. Atunci, zile întregi n-a mai atins nici o carte, limba i s-a atrofiat, pentru că nu avea nimic de făcut și pe soră-sa a ironizat-o atît de mult din pricina admiratorilor ei, pînă cînd, în cele din urmă, a fugit de acasă plîngînd. Profesorul Gomperz care nu reușea să facă cu el nimic în timpul orei, l-a întrebat ce s-a

întîmplat de fapt, iar el i-a mărturisit că ar avea nevoie de o femeie, altfel nu poate studia mai departe. Profesorul Gomprez își bagă degetul mic în ureche, așa cum obișnuia să facă în ocazii dificile, promițîndu-i că va încerca să-l ajute.

S-a dus pe o stradă lăturalnică ce pornea din Kärtnerstraße, la o cafenea frecventată de fete, și s-a așezat singur la o masă rotundă. Nu mai fusese niciodată într-un asemenea local. Își pusese ochelari fumurii pentru a nu fi recunoscut, la urma urmei era profesor universitar și un domn respectabil. Ședea, înalt și drept ca o lumînare, îmbrăcat în lodenul pe care nu-l dădea jos niciodată și cu atît mai puțin într-un asemenea loc. N-a rămas multă vreme singur, trei fete se așezară la masa lui, păreau să nu aștepte prea mult de la el, care arăta mai degrabă ca un rătăcit în acest local. Dar n-a fost deloc arogant, le-a vorbit îndată și, în felul său molcom, lungit și apăsat, le-a explicat despre ce era vorba. Are un tînăr prieten paralizat pentru care caută o fată. Nu-i bolnăvicios și dezgustător, n-are o boală respingătoare, dimpotrivă are un păr foarte bogat și cei mai frumoși ochi. E foarte sensibil, singur nu-i în stare de nimic, nici măcar să-și ia mîncarea, are multă finețe și e foarte talentat, un băiat pentru care ar trebui făcut totul. Caută o fată tînără, sănătoasă, robustă, care să vină o dată pe săptămînă la el, în Hacking, ziua, după-masă. De plată se va îngriji *el*. După stabilirea prețului, banii vor fi pregătiți de fiecare dată și puși în dormitor, pe comodă. Înainte de a pleca, fata va trebui să-și ia pur și simplu banii de pe comodă, dar numai dacă totul a mers bine, asta era condiția.

A reieșit că fiecare dintre fete ar fi venit cu plăcere, dar numai după ce s-ar fi asigurat că paraliticul nu e bolnăvicios și nu suferă de o boală contagioasă. Au dorit să-i cunoască și numele; atît prenumele cît și numele le erau familiare. Aveau o prietenă în local pe care o chema tot Marek. L-au rugat pe profesorul Gomperz să aleagă dintre ele, toate trei fiind de acord, pe cea care-i plăcea cel mai mult pentru Thomas, așa-l numeau deja. S-a nimerit să fie toate drăguțe, fiecare în felul ei. Profesorului nu i-a venit ușor să aleagă și, mai tîrziu, povestindu-i lui Thomas aventura, a numit această alegere „alegerea lui Paris".

Dar el n-a fost prezent cînd a venit fata de prima dată, pentru ca, după cum spunea el, să nu știrbească cu barba lui sură bucuria tinerei perechi. Fata a fost drăguță și plină de zel, iar Thomas a trăit ce-și dorise cu atîta ardoare. Plutea de bucurie și în această stare de exaltare a uitat să-i amintească fetei de banii de pe comodă. Ea însă era atît de solicitată de noua ei postură, încît nici nu s-a uitat, nici n-a întrebat și a promis așa, din proprie inițiativă, să

revină peste o săptămînă, tot sîmbăta la ora trei. Venea regulat, n-a lipsit în nici o sîmbătă, Thomas a trebuit să-i amintească de banii pentru data trecută. Atunci i-a și luat; dar după ce fuseseră împreună n-a mai luat niciodată banii și, cînd Thomas îi ceru să-i ia, spuse: „Cu tine-i altceva! La tine vin pe gratis!" și a trebuit să treacă o săptămînă întreagă pînă s-a îndurat să-și ia banii de pe comodă, suma fiind, de altfel, dinainte stabilită.

Asta dură mai bine de o jumătate de an și el îi amintea de fiecare dată de bani. În sinea lui își dorea să-i lase acolo, dorea atît de mult acest lucru, încît inventa mereu noi modalități de a aduce subiectul în discuție: „Cineva și-a deșertat punga pe comodă", spuse el, „n-ai dori, te rog, s-o strîngi!" sau „De ce trebuie, oare, oamenii să-și uite banii la mine! Nu pot suferi așa ceva! Sînt, oare, cerșetor?" Trebuia să recurgă la asta îndată ce venea fata, căci, mai tîrziu, nu mai avea nici o trecere la ea. Sîmbăta, cînd voia să se bucure de venirea ei, sosea momentul în care își amintea de chestiunea penibilă și trebuia să inventeze ceva nou. Îl ofensa și faptul că în felul acesta era amestecat profesorul ca și cînd, după luni de zile, tot el s-ar ocupa de această chestiune. Cînd era prost dispus și-ar fi dorit s-o plesnească, spunea: „Prietenul tău, profesorul, îți transmite salutări" sau „Iar a trecut profesorul pe la tine pe la cafenea?" Fata era prostuță, asculta de el pentru că nu voia să-l indispună. El era încăpățînat, n-o slăbea și, înainte de-a fi făcut ce-i amintise el, nu îndrăznea să se apropie. Dorința i-ar fi fost să-i aducă ea cîte ceva, dar cînd a început cu mici cadouri, n-a mai avut succes. „Acolo e cadoul", spunea el violent și dădea din cap în direcția comodei. „Aici numai profesorul face cadouri."

Dacă i-ar fi înțeles adevărata lui dorință, totul ar fi continuat cu bine, dar orgoliul nu-i dădea pace, o sili să facă ceea ce, de fapt nu voia, iar ceea ce fusese la început recunoștință fierbinte, se transformă în mînie. În cursul săptămînii se putea întîmpla să se gîndească deodată cu ură la ea. Zăcea afară la soare în căruciorul său, trecea cîte o femeie al cărui mers îi plăcea și se gîndea cu ură la apropiata vizită de sîmbătă. Mi-a povestit cum s-a ajuns la ruptură și părea să nu regrete. O considera drept faptă bărbătească, demnă de un spirit liber, mai ales că după aceea, o bucată de vreme, n-a mai avut pe nimeni. I-a spus destul de răstit: „Iar ai uitat ceva!" Așteptă pînă cînd obiectul urii ajunse în poșeta ei și apoi îi spuse: „Acum nu mai e nevoie să vii." N-a dat nici o explicație. Pe cînd se afla deja în ușă și privea întrebătoare în jur, scoase un șuierat printre dinți: „N-am timp. Trebuie să studiez mai mult." Ea i-a scris o

scrisoare stîngace și plină de greșeli, o scrisoare de dragoste cum nu mai văzusem, păcat că n-am învățat-o pe de rost.

M-a pus s-o citesc, observîndu-mă cu atenție în acest timp. Nu părea să-l mai emoționeze, trecuse cîtva timp, în tot cazul a dat-o la păstrare și cînd i-a cerut-o mamei, i se adresă în stilul lui laconic: „Dă-mi scrisoarea!" N-a explicat ce scrisoare, dar ea a știut imediat la ce se referea. Am citit-o și am înțeles ce se întîmplase, era vizibil cîtă nedreptate îi făcuse fetei. El a rămas inflexibil și ultimul cuvînt spus în legătură cu aceasta a fost: „Atunci ar fi trebuit să-i trimită totul înapoi lui Gomperz!"

Între timp învățase cum poți impresiona femeile și în discuții lăsa să se înțeleagă că în problemele de dragoste ar fi un bărbat cu experiență. Era vizitat de femei care stăteau afară la soare lîngă căruciorul lui, povestindu-i despre căsniciile lor nefericite și cît sufereau din cauza soților lor brutali. El le asculta, iar ele se simțeau înțelese. Uneori le dădea cîte un sfat pe care-l urmau, se întorceau să-i mulțumească pentru el, le ajutase. Dacă nu-i plăcea mersul unei femei, nu intra în vorbă cu ea. Făcea un semn mamei care-i ducea căruciorul înăuntru, cu asta ședința fusese întreruptă sau mai bine zis nici nu începuse.

Miracolul pe care-l aștepta se petrecu, după ce ne împrietenisem. O doctoriță care-și avea cabinetul în Ober-St. Veit l-a vizitat odată la domiciliu, în interes de serviciu, cînd a avut o răceală cu febră. A venit cu mașina ei mică și a fost condusă în dormitor, astfel încît Thomas n-a văzut-o deloc mergînd. Era cam ametit datorită febrei și moțăia. Deodată îi apăru ea în față și se prezentă ca doctoriță. Nici în starea care se afla n-a pierdut ocazia de a-și deschide ochii încet și larg, după cum îi era obiceiul, deschiderea lor avînd și acum același efect. Doctorița s-a îndrăgostit pe loc de el și l-a invitat, după ce s-a însănătoșit, la mici plimbări cu mașina. Ori de cîte ori avea timp și vremea era frumoasă, venea să-l ia.

La început îl ridica din cărucior cu ajutorul mamei, punîndu-l ca pe-un pachet în mașină. Apoi îl întreba ce i-ar plăcea să vadă, era liber să aleagă unde avea chef să plece. Călătoriile, la început scurte, au devenit tot mai lungi, iar în cele din urmă au ajuns pînă la Semmering. Murmura o melodie proprie cînd era ridicat în mașină pentru călătorie. Mi s-a întîmplat de cîteva ori s-o aud; vrînd să-l vizitez, deși vedeam mașina doctoriței în fața casei, nu mă întorceam, ci mergeam spre el, chipurile să-l salut, în realitate pentru a percepe suflul fericit al vocii sale care încerca să jubileze, pentru că lumea i se deschidea înainte. Doctorița, foarte atentă cu el, își petrecea fiecare clipă liberă în aceste călătorii și a devenit prietena lui, rămînînd și pe mai departe, atîta timp cît l-am cunoscut.

De cînd mă mutasem pe dealul meu, la marginea orașului, Viena, așa cum era ea situată între locuința Vezei din Ferdinandstraße și Hacking, deci Viena pe suprafața ei cea mai mare, devenise domeniul meu. Cînd mă întorceam noaptea tîrziu acasă de la Veza, nu luam trenul electric, cea mai scurtă legătură pînă la stația finală Hütteldorf-Hacking. Paralel cu trenul electric, nu departe de el, existau două linii de tramvai care treceau printr-un cartier mai dens populat. Mă foloseam de ele, era o bucată de drum foarte lungă, cînd aveam chef coboram undeva pe parcurs străbătînd străzile întunecoase în lung și-n lat. În această parte nu exista nici o stradă, poate că nici măcar o casă pe care să n-o fi remarcat în raidurile mele. Cert este că am fost în toate cafenelele de noapte.

Reîntors la Viena, plăcerea acestor drumuri spori. Eram pătruns de o profundă aversiune față de *nume*, nu voiam să aud nimic de ele, mai bine le-aș fi desființat pe toate. De cînd trăisem în mijlocul marii bucătării onomastice — trei luni prima dată și șase săptămîni a doua oară — aveam un sentiment copleșitor de greață pentru ele, mi se părea că sînt — o viziune de groază din copilărie — ca o gîscă îndopată, închisă și hrănită forțat cu nume. Ți se deschidea ciocul și erai hrănit cu un terci de nume. Era perfect indiferent ce nume erau amestecate, din moment ce din toate împreună ieșea un terci în care credeai că te sufoci. Nevoii și pacostei datorată numelor îi opuneam pe fiecare om care nu avea nici unul, pe fiecare individ privat de nume.

Pe *fiecare* voiam să-l aud, să-l văd cît mai mult timp, tot mereu, să-l aud în infinitatea repetării sale. Cu cît eram mai disponibil, cu cît investeam mai mult timp în acest scop, cu cît aflam mai mult, cu atît îmi creștea uimirea că exista această diversitate și anume în sărăcie, în banalitate, în abuzul de cuvinte, nu în fanfaronada și înfumurarea poeților.

Cînd intram într-o cafenea de noapte, unde ocazia de a asculta era favorabilă, rămîneam mult timp, pînă la ora închiderii, la patru dimineața, dăruindu-mă succesiunii figurilor care intrau, ieșeau, reveneau. Îmi rezervam plăcerea de a închide ochii ca și cînd aș dormi pe jumătate, întorcîndu-mă cu fața la perete și nefăcînd altceva decît să ascult. Am învățat să disting oamenii numai după auz. Nu vedeam cînd cineva părăsea localul, dar simțeam lipsa vocii și îndată ce-o auzeam din nou știam că s-a reîntors. Dacă nu-ți era teamă de repetiție, dacă o înregistrai în întregime fără a o desconsidera, recunoșteai în curînd un ritm al argumentelor și contraargumentelor; din

acest du-te-vino, din mișcarea măștilor acustice se formau scene, iar acestea, în contrast cu strigătul ieftin de autoafirmare al acelor nume erau interesante, deloc calculate. Fie că își făceau ori nu efectul, ele reveneau, poate ar fi mai corect să se spună că raza de acțiune a judecății lor era una atît de restrînsă, încît trebuia să-i apară auditorului ca eșuată și de aceea ca zadarnică și nevinovată.

Îmi plăcea de acești oameni, chiar și de cei vrednici de ură, pentru că nu le era dată puterea discursului. Se făceau ridicoli prin cuvinte, luptau cu ele. Cînd vorbeau, se priveau într-o oglindă deformatoare; se înfățișau prin denaturarea cuvintelor care devenise pretinsa lor copie. Se dăruiau, solicitînd înțelegere, se învinovățeau reciproc într-un mod atît de eronat încît jignirea suna ca laudă și lauda ca jignire. După trăirea puterii la Berlin, percepută în forma amăgitoare a gloriei din imediata apropiere, în care credeam că mă sufoc, era de înțeles că am devenit receptiv la neputință în toate formele ei. Ea mă emoționa, îi eram recunoscător, nu mă puteam sătura de ea. Și nu era neputința declarată oficial cu care alții operau cu plăcere în mod egoist, ci una tainic înrădăcinată, a indivizilor rămași distincți, care nu se identificau, și asta cu atît mai puțin exprimare, care-i dezbina în loc să-i unească.

La Thomas Marek mă atrăgeau multe lucruri, cel mai mult efortul făcut zi de zi pentru a-și învinge neputința. Dintre toți oamenii pe care-i cunoscusem vreodată, era cel mai osîndit, dar el vorbea și eu îl înțelegeam, iar ce spunea avea sens, mă preocupa nu numai pentru că făcea un asemenea efort să formeze cuvinte din suflul său. Îl admiram pentru că prin spiritualitatea sa își cîștigase o superioritate care l-a transformat dintr-un obiect al milei într-o figură la care se făcea pelerinaj; nu un sfînt în sensul tradițional, pentru că era devotat vieții și o iubea în toate aspectele ei, cel mai puternic în cele care-i erau refuzate. Începuse de mic cu un ascetism *nedorit* și tot ce s-a petrecut în anii de nespusă trudă servea dobîndirii deprinderilor și treburilor care, altora, le erau de la sine înțelese.

L-am întrebat dacă nu l-ar impresiona mai mult să asculte cînd i se *citește* decît să citească el însuși. Înainte, cînd eram mai mic, fu răspunsul său, așa era, atunci îi citea soră-sa: poezii, povestiri, piese de teatru. Așa a început prietenia lor, așa au devenit de nedespărțit. Dar apoi asta nu l-a mai satisfăcut, deoarece el voia să cunoască chestiuni mai grele, pe care soră-sa nu le înțelegea. Să-i fi citit oare *mecanic,* fără să priceapă ce însemnau propozițiile citite? Pentru așa ceva era păcat de sora lui, lectura aceasta mecanică era sub capacitățile ei; ce-i citea își *împărtășeau* și trebuia să fie la fel de important pentru amîndoi, nu voia s-o înjosească făcînd din ea un simplu papagal de lectură. Simțea, de asemenea, nevoia de a me-

dita uneori în liniște la anumite lucruri și atunci cînd sensul nu-i era accesibil să caute în dicționare și să se convingă. Din ambele motive a devenit indispensabil pentru el să învețe să citească singur și, am oare ceva de comentat la metoda sa de învățare a cititului?

Desigur că nu, dimpotrivă, spusei eu, după părerea mea a rezolvat toată problema într-un mod atît de convingător, încît îți apărea ca lucrul cel mai natural din lume.

Așa și era, dar cu toate acestea nu m-am obișnuit niciodată și, cînd îmi citea (o singură propoziție sau o pagină întreagă), aveam de fiecare dată senzația că o aud pentru prima dată. Ceea ce simțeam atunci era mai mult decît respect, era rușine, deoarece mie îmi venise totdeauna atît de ușor să citesc; mai era și așteptarea a ceea ce va urma. Astfel fiecare propoziție pe care o forma cu suflul său suna pentru mine altfel decît toate propozițiile pe care le auzisem pînă atunci.

În mai 1930, cînd mi-am început vizitele la Thomas, îmi petrecusem deja mai mult de o jumătate de an cu proiectele mele. Toate cele opt personaje ale acelei „Comédie Humaine a nebunilor" existau și părea să fie stabilit că fiecare va sta în centrul unui roman propriu. Ele existau paralel, n-aveam preferință pentru nici unul, mă consacram într-o rapidă alternanță cînd unuia cînd celuilalt, nici unul nu era neglijat, dar nici unul nu domina, fiecare avea limbajul său propriu și felul său personal de gîndire, ca și cînd m-aș fi scindat în opt oameni, fără a pierde puterea asupra lor sau asupra mea. M-am ferit să le dau nume, le-am denumit, după cum am spus, cu însușirile lor caracteristice, limitîndu-mă la inițialele acestor însușiri. Atîta timp cît n-aveau nume proprii, nu se observau reciproc. Erau eliberate de balast, se comportau neutru și nu încercau să devină suverane pe lucrurile imperceptibile. Era un mare salt de la „dușmanul morții" la „risipitor", iar apoi, mai departe, la „omul cărților", dar drumul era liber, ei înșiși nu-l închideau. Nu mă simțeam niciodată constrîns, trăiam într-un elan și într-un sentiment de înălțare a inimii cum n-am mai cunoscut niciodată de atunci — organizatorul solitar și supraveghetorul a opt teritorii exotice, situate la mare distanță, zilnic în drum de la unul la altul, schimbînd uneori chiar pe drum reședința, fără a fi reținut împotriva voinței mele în nici unul, fără a fi copleșit de vreunul, o pasăre de pradă, posesoarea a opt teritorii în loc de unul și care nu nimerește niciunde într-o colivie a prudenței.

Discuțiile cu Thomas se axau pe teme filosofice sau științifice. Avea destule de spus și le spunea cu plăcere, dar voia și să știe cu ce mă ocupam eu. I-am vorbit de culturile și religiile pe care le-am

explorat mergînd pe urmele fenomenelor de masă. Şi acum, în perioada acestor proiecte literare, investeam cîteva ore pe zi în acea lucrare. Despre problemele literare n-a aflat nimic, un sentiment cert îmi spunea că personajele mele ar avea în ele ceva ce l-ar putea leza; vasta lor mişcare i-ar fi apărut ca lipsită de speranţe şi nerealizabilă, limitele lor i-ar fi amintit de cele proprii. Mi-am impus să tac şi nu mi-a venit prea greu, căci pentru discuţiile noastre rămăsese ceva ce nu putea fi epuizat: o operă intrată în viaţa mea odată cu el şi care a devenit pentru mine de o importanţă cardinală, „Istoria culturii greceşti" a lui Jacob Burckhardt[52]. El se familiarizase de mai mult timp cu grecii, îi întîlnise în drumurile ortodox-ştiinţifice ale perioadei sale. Putea să-mi explice prin ce se deosebeau pe atunci cei mai noi de Burckhardt, apreciind concepţiile incomparabil mai profunde ale acestuia. Am căzut amîndoi de acord că *el* a fost marele istoric al secolului trecut şi eram de părere că acum ar fi timpul să-şi intre în drepturi.

Această discuţie, importantă pentru mine, am purtat-o doar cu o parte a fiinţei mele. Dar simţeam că legătura cu Thomas, desele noastre întîlniri, au avut o influenţă şi asupra celeilalte părţi pe care i-o ascundeam.

Pentru mine el reprezenta mai mult decît toţi ceilalţi oameni pe care-i cunoşteam. Asta nu depindea numai de incomparabilitatea existenţei sale — el mă surprindea şi cu lucruri la care nu mă puteam aştepta. În unele privinţe era ca unul din personajele inventate de mine. Cunoscînd condiţia de la care pleca, tot ce se petrecea la el avea precizie şi consecvenţă, nimic n-ar fi putut fi altfel decît era, comportamentul său ţi se părea comprehensibil şi sesizabil. El a devenit miezul acelei „Commédie Humaine" şi, fără să apară în ea, dovada supremă a adevărului ei. Dar pentru că era atît de singular, părea mai vioi decît toţi ceilalţi. El era de neomorît, cele trei tentative de sinucidere, foarte serios gîndite, trecuseră fără urme pe lîngă el, ceea ce pe un altul l-ar fi omorît, lui nu i-a putut face nimic. Acum era imun în faţa tentativei de renunţare la sine, asta o ştia şi era de acord. Dacă nu-i mergea tocmai deosebit de rău, era chiar mîndru de aceasta, tot ce lua de la alţii, desigur şi de la mine, îi servea pentru fortificare.

Era mai mult decît personajele de care eram pătruns, pentru că el, în dependenţa sa, îşi *cucerea* viaţa. Chiar şi în situaţia lui era capabil de transformări imprevizibile, cu ele mă surprindea cel mai mult. Aveai impresia că-l cunoşti şi apoi, era, totuşi, de nepătruns. Tocmai pentru că era mult mai puternic şi mai enigmatic, cred că ar fi contribuit la dispariţia celor opt personaje cu care se ciocnea

în mine. Nu le cunoștea, ele îl cunoșteau și, deoarece nu avea nume, erau la discreția numelui lui.

Dar el însuși, care în decurs de cîteva luni devenise pe nesimțite un pericol continuu pentru planurile mele, intrase fără să bănuiască în fiecare personaj, golindu-l pe dinăuntru și slăbindu-l, devenise și prilejul unei salvări. Șapte dintre personaje au pierit, unul a rămas în viață. Necumpătarea muncii mele își purta pedeapsa în sine, dar catastrofa cu care s-a terminat n-a fost completă, ceva ce se cheamă azi „Orbirea" a mai rămas din ea.

Thomas mă întreba adesea de trăiri care-i erau refuzate și odată a insistat să-i dau o descriere amănunțită a evenimentelor din 15 iulie. I-am povestit totul, fără rezerve, cu amănunte pe care în trecut nu le scosesem niciodată la iveală și nu le expusesem. Simțeam cît de vie mai era în mine această zi și acum, după trei ani. El a perceput-o altfel decît mine, pe el nu l-a umplut de spaimă, asupra lui mișcarea rapidă, desele schimbări de poziție, au avut un efect stimulator. „Focul", repetă el întruna, „focul! focul!". Mi se păru aproape amețit și, vorbindu-i de bărbatul care stătea rupt de masă, încremenit, văicărindu-se și strigînd neîncetat: „Să se ardă actele! Toate actele", a pufnit în rîs, un hohot furtunos, rîdea atît de tare încît căruciorul se porni cu el în jos. Rîsul devenise forță motrice; deoarece nu se putea stăpîni, a trebuit să alerg după el să-l opresc și am simțit puternicele vibrații transmise prin rîs căruciorului.

În această clipă mi-a apărut în față „omul cărților", unul din cele opt personaje, în locul văicăriciului cu actele țîșni deodată el; se afla la focul Palatului de Justiție și m-a străfulgerat ideea că ar trebui să ardă laolaltă cu cărțile sale.

„Brand"[53], murmurai eu, „Brand". După ce căruciorul se opri și Thomas încetă într-un tîrziu să mai rîdă, repetă și el: „Brand! Trebuie să fi fost un incendiu strașnic!" Nu știa că acum cuvîntul devenise pentru mine nume propriu, tocmai numele eroului cărților care în continuare se numea așa — primul și singurul dintre personaje care primea un nume — și tocmai acest nume a fost cel care, în contrast cu celelalte personaje, l-a salvat de la autodizolvare.

Echilibrul dintre personaje era distrus, Brand începu să mă intereseze tot mai mult. Încă nu știam cum arăta, ținea de fapt locul omului cu actele, dar nu arăta nici într-un caz ca el. El nu stătea pur și simplu de-o parte, l-am luat în serios, după cum și el a luat în serios focul care era soarta sa, în care va sfîrși de bunăvoie. Cred că celelalte personaje s-au topit încetul cu încetul în așteptarea acestui foc. Ce-i drept, mă mai așezam uneori cu ele, încercînd să scriu mai departe. Dar focul care se întețise acum din nou era

aproape, în prezența lui ele deveneau fade și rigide. Ce fel de ființe erau acestea neamenințate de nici om oarte, doar le exceptasem anume de la moarte, nu le rămînea altceva de făcut decît să trăiască spre a se regăsi în acel pavilion pe care li-l alesesem. Acolo ar fi trebuit să poarte discuția de la care speram atîta, îmi închipuiam chiar că această discuție va avea un *sens* spre deosebire de discuțiile oamenilor „normali" care nu scoteau din gură decît banalități și, cu toate acestea, nu se înțelegeau unii pe alții.

Și ideea acestei discuții pierduse din strălucire de cînd purtam convorbiri adevărate, pline de surprize, deși căutam să le dau o direcție chibzuită dinainte cu grijă. Erau concepute spre menajarea altcuiva, a cărui sensibilitate îmi devenise mai importantă decît cea proprie, dar ceea ce mi-a fost dat să aud prin ele mă preocupa mai mult decît tot ceea ce puteam născoci. Pavilionul din Steinhof care se mai depărtase de aria mea vizuală se goli în curînd ca și personajele care urmau să se întîlnească acolo. Îmi părea caraghios, se grozăvea în fața altora, era inexplicabil de ce-i dădusem tocmai lui destinația acestor înalte onoruri: oricare din aceste pavilioane ar fi îndeplinit-o. Semănau toate ca două picături de apă.

În timp ce lăsasem personajele tot mai mult să se descurce singure fără a le pregăti un sfîrșit violent — nu le repudiam, nu le ascundeam, se întîmpla ca pe fiecare să le abandonez uneori în mijlocul vreunei propoziții; Brand, omul cărților, mă preocupa atît de mult, încît în drumurile mele îl căutam mereu cu privirea. Chiar dacă mi-l imaginam înalt și uscățiv, fața nu i-o cunoșteam. Înainte de-a o fi văzut, și acest personaj păstra ceva din schematismul care le adusese la sapă de lemn pe celelalte șapte. Știam că nu era în Hacking, își avea domiciliul în centrul orașului sau în imediata lui apropiere și mergeam acum mai des în oraș, crezînd că-l voi întîlni.

Așteptările nu m-au înșelat. L-am găsit ca proprietar al unei prăvălii de cactuși, pe lîngă care trecusem adesea fără să-l observ. Chiar la începutul pasajului care ducea de la Piața de zarzavaturi la Cafeneaua Pucher, pe partea stîngă, era o prăvălie de cactuși. Avea o singură vitrină, nu prea spațioasă, în care se aflau expuși mulți cactuși de toate mărimile, spin lîngă spin. În spatele lor, proprietarul, un om înalt, uscățiv, privea în afară spre pasaj, pe fundalul tuturor acestor spini — o privire ascuțită. M-am oprit în fața vitrinei și l-am privit drept în față. Era cu un cap mai mare ca mine, se uita peste capul meu pe stradă, această privire ar fi trecut chiar și prin mine fără să mă observe. Era tot atît de absent pe cît era de uscățiv, fără spinii cactușilor nu l-ai fi observat și el era făcut din spini.

Astfel îl găsisem pe Brand și acum nu mai scăpam de el. Plantasem un cactus în mine și acesta creștea hotărît și nepăsător mai departe. Venise toamna, m-am așezat la lucru, progresam zilnic, fără întrerupere. Se terminase eu excesele anului trecut, domneau legi severe. Nu-mi permiteam salturi, nu cedam în fața unei ademeniri. Mă preocupa contextul dens, ceva ce numeam pentru mine integritate. În anul exceselor, maestrul meu fusese Gogol, pe care-l admiram în cel mai înalt grad. La școala lui mă dăruisem libertății invenției, această plăcere n-am pierdut-o nici mai tîrziu, cînd mă străduiam să fac altceva. Acum însă, în anul concentrării, preocupat de claritate și densitate, de o transparență fără impurități, ca de chihlimbar, mă orientam după un model pe care-l admiram la fel de mult: „Roșu și negru" a lui Stendhal. Zilnic, înainte de a începe cu scrisul, citeam cîteva pagini din el, repetînd astfel ceea ce făcuse el însuși cu un alt model, cu vestitul Cod civil al lui Napoleon[54].

Cîteva luni am rămas la numele de Brand. Contrastul dintre trăsăturile acestei figuri și trosnetul numelui pe care-l purta nu m-a deranjat la început, dar cînd trăsăturile fuseseră toate prezente, dure și de neclintit, numele a început să se extindă în dauna figurii. El îmi elucida sfîrșitul de care nu voiam să mi se amintească într-un moment nepotrivit. Mă temeam că focul s-ar putea întinde și devora ceea ce se afla încă în devenire. L-am botezat din nou pe Brand și i-am pus numele Kant.

Un an întreg m-a dominat. Tenacitatea cu care această lucrare se țesea în continuare era pentru mine o experiență nouă. Aveam sentimentul unei legități mai puternice decît mine însumi, ceva ce amintea de disciplina științelor naturii care, într-un anume fel, mă pătrunsese, deși mă distanțasem atît de categoric de ea. Primele semne ale influenței ei se făceau simțite în severitatea acestei cărți.

În toamna lui 1931 Kant dădu foc bibliotecii sale și arse împreună cu cărțile. Dispariția sa m-a pătruns atît de adînc ca și cînd mi s-ar fi întîmplat mie însumi. Cu această operă începe adevărata mea înțelepciune și experiență. Timp de cîțiva ani, manuscrisul care zăcea neatins, a purtat titlul „Kant în flăcări". Durerea acestui titlu era greu de suportat. Cînd m-am hotărît, contrar voinței mele, să-l schimb, n-am putut să mă despart în întregime de foc. Kant a devenit Kien, caracterul inflamabil al lumii de care mă simțeam amenințat s-a menținut în numele eroului principal. Durerea însă s-a întețit în titlul „Orbirea". El păstra, de nerecunoscut pentru nimeni, amintirea orbirii lui Samson, pe care nu îndrăznesc nici astăzi s-o tăgăduiesc.

[1] *Fritz von Unruh* (1885—1970), scriitor, reprezentant al expresionismului timpuriu; experienţa primului război mondial l-a transformat într-un pacifist.

[2] *Carl Binding* (1841—1920), criminalist, reprezentant al şcolii clasice de drept penal, sub îndrumarea sa a apărut un *Tratat de drept german.*

[3] *Oswald Spengler* (1880—1936) filosof german, adept al unei teorii ciclice şi rasiale a istoriei. Considera Occidentul o lume în decădere şi socotea ca inevitabilă hegemonia politică a rasei germane. Opera lui a servit propagandei naziste.

[4] *Julius Meier-Graefe* (1867—1935), scriitor şi critic de artă, a studiat mai ales pictura din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cunoscut prin cartea despre Van Gogh, „Vincent", apărută în 1925.

[5] *Georg Büchmann* (1822—1884), autor al unei culegeri de citate celebre din literatura universală (*Geflügelte Worte*, 1863).

[6] *Anselm Feuerbach* (1829—1880), reprezentant al idealului umanist-clasic în pictura germană din secolul al XIX-lea; se remarcă prin opere de inspiraţie clasică, refuzate însă ca teatrale, printre care se numără şi *Iphigenia.*

[7] *Walter Rathenau,* om politic german, ministru de externe al guvernului republican după 1918. A negociat şi semnat tratatul de la Rapallo (1921) cu Rusia Sovietică, motiv pentru care curentele de extremă dreaptă l-au atacat cu violenţă; asasinat de huligani fascişti.

[8] *Mathias Stinnes* (1790—1845), industriaş german, întemeietorul concernului „Stinnes".

[9] *Friedrich Stoltze,* poet local.

[10] *Max Liebermann* (1847—1935), pictor şi grafician, reprezentant de seamă al impresionismului în Germania.

[11] *George Grosz* (1893—1959), pictor şi grafician german; operă cu puternice accente satirice şi caricaturale; critic al societăţii capitaliste de pe poziţii de stînga.

[12] *Carl Ludwig Schleich* (1859—1922), medic şi scriitor. Pe lîngă cărţi de medicină a publicat eseuri filosofice şi scrieri biografice.

[13] Traducere după *Epopeea lui Ghilgameş,* în româneşte de Virginia Şerbănescu şi Alexandru Dima, Editura pentru literatura universală, Bucureşti,

1966, p. 139. Traducerea românească dată de noi în text prezintă diferențe față de varianta germană, care în traducerea noastră ar suna astfel:

„L-am plîns zi și noapte.
N-am lăsat să fie îngropat.
Oare prietenul meu nu se va scula,
Auzindu-mi strigătul?
Șapte zile și șapte nopți
Pînă cînd viermii i-au năpădit fața,
De cînd el nu mai este, eu n-am mai știut ce-i viața,
Cutreierînd ca un nelegiuit inima pustiului.“

[14] *Zeil,* cunoscută arteră comercială din Frankfurt/Main.

[15] *Karl Kraus* (1874—1936), figură dominantă, tutelară a jurnalismului antirăzboinic, antiimperialist, redactorul revistei *Facla* (Die Fackel, apare din 1899, de-a lungul a 415 numere, totalizînd 23 000 de pagini). Titlul romanului face aluzie la această revistă, al cărui cititor asiduu era, ca atîția alți intelectuali ai vremii, și Elias Canetti.

Karl Kraus este și autorul tragediei epice de proporții uriașe *Ultimele zile ale omenirii* (Die letzten Tage der Menschheit, 1915—1919) — o diatribă în tablouri expresioniste împotriva faunei de ațîțători și de speculanți din vremea războiului imperialist.

[16] *Alice Schalek,* reporteră de front în primul război mondial, rău famată datorită reportajelor ei șovine și belicoase la adresa dușmanului; imortalizată prin satirele lui Karl Kraus, apare ca personaj odios și în *Ultimele zile ale omenirii.*

[17] *Oștirea sălbatică din legendă* face aluzie la mitul vînătorii sălbatice a oștirilor morții conduse de Wodan; din punct de vedere etimologic *Wodan* pare a fi înrudit cu cuvîntul *Wut* (furie). Balada *Lenore* a lui G. A. Bürger se bazează pe acest mit.

[18] *Otto Weininger* (1880—1903), filosof și psiholog, autorul cărții care a stîrnit mare vîlvă la apariție *Sex și caracter* (Geschlecht und Charakter, 1903).

[19] *Joseph Weinheber* (1892—1945), scriitor austriac, învățînd germana, după propria-i mărturisire, de la Karl Kraus, scrie o lirică delicată și personală cu o cizelare clasică; a rămas un însingurat chiar și în iureșul gloriei tîrzii.

[20] *Carl Eugen Neumann* (1865—1915), cunoscut traducător al unor texte budiste (de exemplu *Canonul Pali*); traducerile sale nu urmăresc neapărat scopuri științifice, ci mai mult o delectare a spiritului.

[21] *Theodor Gomperz* (1832—1912), filolog și filosof, profesor de filologie clasică la Universitatea din Viena. Dintre scrierile sale se remarcă opera în trei volume *Gînditorii greci* (1922—1925).

[22] *Hermann Bahr* (1863—1934), romancier, dramaturg, eseist, critic de teatru și artă, supranumit „matadorul vienez“, este unul din acei exponenți culturali cu o activitate multilaterală. A reprezentat cele mai diferite curente în artă, începînd cu naturalismul, impresionismul; satirizat fără încetare de Karl Kraus.

[23] *Le Bon Gustave* (1841—1931), sociolog francez, întemeietorul unei psihologii a masei, pornind de la observații făcute pe masele răzvrătite ale marilor orașe.

[24] *Jurnalele de însemnări* ale lui Friedrich Hebbel (1813—1863), publicate în 1885, încep notațiile încă din 1836 și consemnează necontenitele sale confruntări cu propriul eu și cu lumea înconjurătoare, oglindind o concepție idealistă despre lume și artă, tributară dialecticii lui Hegel.

[25] *Hasid,* adept al Hasidismului, mișcare populară religioasă evreiască, inițiată în secolul al XVIII-lea de Israel Baal Sem; acordă o atenție deosebită fervorii credinței.

[26] cîine, substantiv comun și propriu (germ.)

[27] *Peter Altenberg* (1859—1919), scriitor austriac, descoperit la vîrsta de 35 de ani de către Karl Kraus, prin schițele sale impresioniste conturează în trăsături sigure aspecte din cotidian.

[28] *Théodore Gericault* (1791—1824), pictor francez a cărui activitate artistică se întinde pe mai puțin de trei decenii (1811—1823) și care n-a expus în timpul vieții decît trei pînze, printre ele și *Pluta Meduzei* (1819, Luvru).

[29] Capodopera lui Mathias Grünewald este enormul *Altar din Isenheim,* pictat între 1512—1516. Altarul cuprinde nu mai puțin de nouă tablouri pictate de Grünewald, adevărată sumă a geniului său. *Răstignirea* e un paroxism de violență, trupul lui Isus sfîrtecat și însîngerat pare a fi fost rostogolit prin mărăcini. Mîinile cu degete slabe se încleștează, în vreme ce în stînga, Fecioara Maria, într-o mantie albă cu rigidități de carton, își pierde cunoștința, susținută de Ioan Evanghelistul, iar Magdalena își frînge mîinile convulsiv împreunate. La dreapta, Ioan Botezătorul, cu un deget enorm, îl arată pe Răstignit.

[30] *Aristide Maillol* (1861—1944), sculptor și pictor francez de orientare umanistă; a respins formele geometrizante sau abstracte.

[31] *Pomona,* veche divinitate italică a fructelor, adorată și în epoca romană imperială.

[32] *Zhuang Zi* (cca. 370—cca. 300 î.e.n.), filosof clasic chinez, cel mai important reprezentant al daoismului după Lao Zi.

[33] *Alfred Döblin* (1878—1957), romancier expresionist, cunoscut mai ales prin romanul social *Berlin Alexanderplatz* (1929).

[34] *Gottfried Benn* (1886—1956), conturează o lirică „cerebrală", amalgam de noțiuni științifice și de neologisme din domeniul medicinii, tehnicii și filosofiei existențialiste. În lirica lui se deslușește deopotrivă nihilism, cinism, dezgust, scepticism cu privire la rostul spiritului, emoționalul și raționalul constituind sub aspectul antinomiei exterioare, o unitate intimă.

[35] *Querschnitt,* importantă revistă literară din perioada Republicii de la Weimar (1921—1936) editată la Editura Ullstein din Berlin.

Literarische Welt (1925—1934), reprezentativă revistă literară în perioada Republicii de la Weimar editată de Willy Haas.

[36] *muck-raker,* scormonitor în gunoaie, dar și intrigant, jurnalist de cea mai joasă speță (engl.)

[37] *Else Lasker Schüler* (1876—1945), colaboratoare la revistele expresioniste, prietenă cu artiștii și poeții expresioniști, împletește viziuni mistico-fantastice exotice în revolta sa îndreptată împotriva „haosului" și „inumanității" lumii capitaliste.

[38] Revista *Sturm* apărută la Berlin între 1910—1932, redactor principal Herwarth Walden.

[39] *Kurfürstendamm,* cunoscută alee din centrul Berlinului.

[40] În original „ragu-ul european" — probabil este vorba de o aluzie la o metaforă folosită de criticul berlinez Alfred Kerr într-o cronică dramatică la comedia *Omu-i om* (Mann ist Mann, 1926), calificată ironic drept ragu, cuvînt din domeniul gastronomic cu sensul de ghiveci.

[41] *Rudolf Borchardt* (1877—1945), reprezentant al literaturii germane moderne, prieten cu Hugo von Hofmannsthal, a scris povestiri, poezii, drame, a tradus din Dante.

[42] *André Lhote* (1885—1962), alături de Robert Delaunay și Fernand Leger, reprezentant al Cubismului în Franța. Lhote vedea în Cubism mai ales o chemare la ordine, un mijloc de a-i da tabloului soliditate și ținută.

[43] *Leonhard Frank* (1882—1961), prozator expresionist de orientare socialistă, cunoscut prin nuvele și romane.

[44] *Eduard Claudius* (1911—1976), scriitor de orientare socialistă, cunoscut prin romanul autobiografic *Măsline verzi și munți pleșuvi* (Grüne Oliven und nackte Berge).

[45] *Johann Nepomuk Nestroy* (1802—1862), supranumit „Aristofan-ul vienez", autor dramatic deosebit de productiv (83 piese!), debutează cu improvizații pe teme actuale și continuă cu feerii fantastice, educativ-moralizatoare.

[46] *Frank Wedekind* (1864—1918), scriitor greu de încadrat în oricare dintre curentele vremii, duce o luptă neostoită pentru configurarea unui teatru german modern. Dramaturgia lui influențează expresionismul și noul obiectivism, fiind o anticipare a teatrului absurdului.

[47] Referire la sfîrșitul parodistic al *Operei de trei parale* (reprezentată în premieră la Berlin în 1928), în care apare un sol al reginei Angliei pe un cal autentic; acest sol îl grațiază pe criminalul Mackie Messer.

[48] *Noul obiectivism,* curent în literatura germană modernă de la începutul secolului; termenul e împrumutat din istoria artei. În opoziție cu expresionismul etapei postbelice se conturează după 1920 un curent care încearcă să surprindă realitatea și s-o redea expozitiv, cu „claritate obiectivă", fără filtrări impresioniste, fără tipizări selective, fără elanuri și considerări expresioniste.

[49] Inițialele numelor: W.=*Wahrheitsmensch* (omul adevărului), *Ph.*= =*Phantast* (visătorul), R.=*religiöser Phanatiker* (fanaticul religios), S.=*Sammler* (colecționarul), Sch.=*Schauspieler* (actorul), B.=*Büchermensch* (omul cărților).

[50] *Kuno Fischer* (1824—1907), filosof german, adeptul lui Hegel, se numără printre întemeietorii neokantianismului; opera la care se face aluzie în text este *Istoria filosofiei moderne* (Geschichte der neueren Philosophie, 1852—1910), în zece volume.

[51] nu disprețuiesc aproape nimic (fr.).

[52] *Jacob Burckhardt* (1818—1897), important istoric elvețian, autorul *Istoriei culturii grecești;* în concepția sa umanistă se îmbină moștenirea clasică cu conservatorismul burghez.

[53] *Brand* în germană poate fi și substantiv propriu, ca substantiv comun are sensul de *incendiu.*

[54] *Codul civil* al lui Napoleon, parte din legislația burgheză modernă introdusă în Franța la începutul secolului al XIX-lea *(Codul Napoleon),* model de rigoare logică și claritate a exprimării.

CUPRINS

Partea întîi

INFLAȚIE ȘI NEPUTINȚĂ

Frankfurt 1921—1924

Pensiunea Charlotte 9. Vizita înaltului oaspete 16. Provocarea 23. Portretul 26. Spovedania unui nebun 30. Leșinul 36. Ghilgameș și Aristofan 40.

Partea a doua

FURTUNĂ ȘI CONSTRÎNGERE

Viena 1924—1925

Viața împreună cu fratele meu 48. Karl Kraus și Veza 53. Budistul 60. Ultima călătorie pe Dunăre. Solia 66. Oratorul 71. Strîmtoare 78. Cadoul 83. Orbirea lui Samson 88. Prețuire timpurie pentru intelect 92. Patriarhi 97. Răbufnirea 105. Justificarea 109.

Partea a treia

ARTA DE A AUZI

Viena 1926—1928

Azilul 118. Porumbelul păcii 123. Doamna Weinreb și călăul 131. Backenroth 138. Rivalii 145. Un mormon roșcovan 155. Arta de a auzi. 160. Născocirea de femei 167. Privind spre Steinhof 172. Printre măști mortuare 179. 15 iulie 183. Scrisorile din copac 189.

Partea a patra

ÎNVĂLMĂȘEALA NUMELOR

Berlin 1928

Frații 197. Brecht 200. Ecce Homo 205. Isaak Babel 211. Metamorfozele lui Ludwig Hardt 216. Invitație în gol 220. Fuga 225.

Partea a cincea

FRUCTUL FOCULUI

Viena 1929—1931

Pavilionul nebunilor 231. Îmblînzirea 237. Întreținătorul familiei 243
Poticniri 254. Kant în flăcări 264.

Lector: ȘTEFAN DAMIAN
Tehnoredactor: L. HLAVATHY

Apărut: 1986. Bun de tipar: 17.IX.1986.
Comanda nr.: 2783. Coli de tipar: 17,25.
Hîrtie: velină de 60 g/m². Format: 16/61×86.

Tiparul executat sub comanda nr. 272/1986,
la Întreprinderea Poligrafică „Crișana",
Oradea, str. Leontin Sălăjan nr. 105.
Republica Socialistă România

EDITURA DACIA

Lei 18,50